

ახთანდომ ნიკოლეიშვილი

**ქართული კულტურის გერა
და ქართველები თურქეთში**

**ქუთაისი
2009**

დღესდღეობით ხელმისაწვდომ პირველწყაროებსა და სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით წიგნში დაწერილებითაა მოთხრობილი პეტრე ხარისჭირაშვილის თაოსნობით 1861 წელს სტამბოლში დაფუძნებული ქართული საეანის ისტორია, წარმოჩენილია ის დიდმნიშვნელოვანი მამულიშვილური წვლილი, რომელიც ხსენებულ საეანეში მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირებს აქვთ შეტანილი ჩენი კულტურის ისტორიაში.

წიგნში ასევე დიდი ადგილი აქვს დათმობილი თურქეთში მოღვაწე ჩვენებურების – ახმედ ოზქანისა (მელაშვილისა) და ისმაილ ყარას (შავეშვილის) ცხოვრებისა და საქმიანობის ჩვენებას; არგუმენტირებულადაა გაანალიზებული არაქართულ გარემოში მცხოვრები ჩენი თანამემამულეების ეროვნული ცნობიერების განმსაზღვრელი არსებითი მხარეები და მათი ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებული პრობლემები.

წიგნს თან ერთვის რეზიუმე თურქულ ენაზე და ავტორის ბიოგრაფიული ცნობები ქართულ და თურქულ ენებზე.

რეზიუმე და ავტორის ბიოგრაფიული მონაცემები თურქულად თანგმნეს ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებულმა პროფესორმა, თურქოლოგმა გიგა ქამუშაძემ და ამავე უნივერსიტეტის დოქტორანტმა მუზაფერ ქირმა.

წიგნი გამოდის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაფინანსებით.

რედაქტორი: **ტარიელ ფუტყარაძე,**
სრული პროფესორი

რეცენზენტი: **გიგა ქამუშაძე,**
ასოცირებული პროფესორი

© აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ISBN 978-9941-408-32-8

AVTANDİL NİKOLEİŞVİLİ

**TÜRKİYEDE'Kİ GÜRCÜLER
VE GÜRCÜ KÜLTÜR
MEKANI**

**Kutaisi Devlet Üniversitesi
2009**

Yukarıdaki kitapta günümüzde elde ettiğimiz ilk kaynaklarla özel bilim kaynaklarına dayanarak 1861 yılında Petre kharischirashvili tarafından İstanbul'da kurulmuş Gürcü mekanlarının tarihi ile adi geçen mekanda faaliyetlerini sürdüren dini adamlarının Gürcü kültürüne katkıda buldukları ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Zengin gerçek kaynaklara dayanarak kitapta Türkiye'de faaliyette bulunmuş Ahmet Özkan (Melashvili) ile İsmail Kara'nın (Shavishvili) yaşamlarının önemli kısımlarından bahsedilmiştir. Delillere dayanarak Gürcü çevresi dışında yaşayan bizim hemşerilerin milli bilincinin asıl yönleri ile milli bilinç sağlmasına bağlı sorunlar da dile getirilmiştir.

Kitabın özetinin yanında yazarının da Türk ve Gürcü dillerinde hayatı bulunmaktadır.

Editör: prof: doç TARIEL PUTKARADZE

Eleştirmen: GİGA KAMUŞADZE

სტამბოლის ქართული სავანე

ქართველი ემიგრანტების ცხოვრებასთან და მოღვაწეობასთან დაკავშირებული მასალების მოძიებისა და შესწავლის დროს, ბევრ სხვა მნიშვნელოვან საკითხთან ერთად, ჩემი ყურადღება იმ ფაქტმაც მიიქცია, რომ უშუალოდ ევროპასა და ამერიკაში წასვლამდე და დამკვიდრებამდე ჩვენი ემიგრაციის ბევრმა წარმომადგენელმა თავი გარკვეული დროის განმავლობაში სტამბოლს, კერძოდ კი იქ არსებულ ქართულ სავანეს, შეაფარა. დროთა განმავლობაში ხსენებული სავანისადმი ინტერესი იმდენად გამძობლიერდა, რომ გადავწყვიტე, არა მარტო უბრალოდ მომეძიებინა მასთან დაკავშირებული დოკუმენტური მასალები და პუბლიკაციები, არამედ იმ დიდმნიშვნელოვანი როლის გარკვევაც მეცადა ჩემი შესაძლებლობის ფარგლებში, რომელიც სტამბოლში არსებულმა ქართული კულტურის ცენტრმა შეასრულა XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ისტორიაში.

სტამბოლის ქართული საღვთისმსახურებლო კომპლექსი, რომლის ბაზაზეც ქართული სავანის სახელით ცნობილი ზემოთ ხსენებული კულტურის ცენტრი არსებობდა, სასულიერო დანიშნულების მქონე სამი უმთავრესი დაწესებულებისაგან შედგებოდა: კათოლიკური ეკლესიისაგან და მამათა და დედათა მონასტრებისაგან. სტამბოლში მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირთა სარწმუნოებრივი და მეტად ნაყოფიერი მამულიშვილური საქმიანობა, რომელსაც განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები ჰქონდა შექმნილი XIX საუკუნის ბოლო ოთხ ათწლეულსა და XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში, იმთავითვე მოექცა იმ პერიოდის ქართველი საზოგადოების ყურადღების ცენტრში. სწორედ ამ ყურადღების ნათელ გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ ის პუბლიკაციები, რომლებიც ხსენებული სავანის შესახებ გამოქვეყნდა საკმაოდ მრავლად მაშინდელ პრესაში.

სტამბოლის ქართული სავანის ისტორიისა და იქ მოღვაწე ქართველ მამულიშვილთა ღვაწლის შესწავლის თვალსაზრისით იმხანად ყველაზე მნიშვნელოვანი როლი ზაქარია ჭიჭინაძემ შეასრულა. XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე გამოცემულ მის წიგნებში მეტად საინტერესოა წარმოჩენილი ის დიდი დამსახურება, რომელიც სტამბოლის ქართულ კათოლიკურ მონასტერში მოღვაწე მამულიშვილებს მიუძღვით ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

სტამბოლის ქართული სავანის, საერთოდ, თურქეთსა და მის მთავარ ქალაქში მცხოვრებ ქართველთა შესახებ უაღრესად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ევგენი დალეჯიო დ'ალესიო თავის წიგნში „ქართველები კონსტანტინეპოლში“ (აღნიშნული წიგნის ქართული თარგმანი პირველად 1921 წელს დაბეჭდა კონსტანტინეპოლის ქართული სავანის სტამბაში. განმეორებით კი იგი გურამ შარაძემ გამოსცა 1990 წელს).

მეოცეს საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ეს იტალიელი სწავლული და მოგზაური საქართველოზე თავდავიწყებით შეყვარებული პიროვნება იყო. ჩვენი ქვეყნისადმი დიდი სიყვარული და პატივისცემა მან ბევრი რამით გამოხატა. კერძოდ, 1918 წელს, როდესაც საქართველოს დიპლომატიური მისია კონსტანტინეპოლში ჩავიდა, იქ მყოფი დალეჯიო ამ მისიის მდივანი გამხდარა, საქართველოს ქვეშევრდომობა მიუღია, ჩვენს ქვეყანაში უმოგზაურებია, ქართული ენა შეუსწავლია და მთელი შემდგომი ცხოვრების განმავლობაში ჩვენი ხალხის ინტერესების აქტიურად დამცველი პიროვნება გამხდარა.

ზემოთ ხსენებული წიგნიც, რომელიც სტამბოლის სავანის მღვდელმსახურს — შალვა ვარდიძეს უთარგმნია და გამოუცია სტამბოლშივე 1921 წელს, საქართველოსადმი დალეჯიოს უდიდესი სიყვარულის ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდგომ, იმჟამინდელი პოლიტიკურ-იდეოლოგიური ვითარების ზეგავლენით, ქართული ემიგრანტული ცენტრებისადმი, მათ შორის სტამბოლის ქართული სავანისადმი, ადრინდელი ინტერესი საგრძნობლად კლებულობს და აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებული მასალები ძირითადად მხოლოდ უცხოეთში გამოცემულ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში ქვეყნდება.

საბედნიეროდ, XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ჩვენი საზოგადოების ინტერესი საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველი მამულიშვილების მოღვაწეობისა და მათ მიერ შექმნილი ქართული კულტურის კერებისადმი თანდათანობით ძლიერდება და ფართო მასშტაბების მომცველი მოვლენა ხდება, რაც პირდაპირი შედეგია ჩვენს ქვეყანაში იმ დროიდან დაწყებული და ფართოდ აღზევებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა. ამ პროცესმა კეთილისმყოფელი ზეგავლენა, ბუნებრივია, ქართველ მეცნიერთა კვლევა-ძიებაზეც მოახდინა და ბევრი მათგანის მეცნიერული დანიტერესების საგნად ქართველ ემიგრანტთა მანამდე მიჩქმალული მამულიშვილური ღვაწლის სათანადოდ წარმოჩენა იქცა.

ხსენებული საკითხის შესწავლის დროს, უცხოეთში არსებულ ქართული კულტურის კერებსა და იქ მოღვაწე ქართველ მამულიშვილთა ეროვნულ დამსახურებაზე მსჯელობისას, მკვლევართა ყურადღების ცენტრში სტამბოლის ქართული სავანეც მოექცა სავსებით ბუნებრივად. ამ თვალსაზრისით ხსენებული საკითხით დაინტერესებული მკითხველი ბევრ საგულისხმო მასალას გაეცნობა შოთა ლომსაძისა და გურამ შარაძის იმ ნაშრომებში, რომლებიც მათ სტამბოლის ქართული კათოლიკური მონასტრისა და იქ მოღვაწე ქართველ მამულიშვილების შესახებ გამოაქვეყნეს.

სტამბოლის ქართული სავანის ისტორიის შესწავლისა და იქ დაცული უმდიდრესი მასალების აღნუსხვა-კატალოგიზაციის საქმეში განსაკუთრებით დიდი დამსახურება მიუძღვის ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორს შუშანა ფუტყარაძეს. თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ქართული მეტყველების, ფოლკლორისა და ეროვნული ადამ-ტრადიციების შესწავლასთან ერთად, ქალბატონი შუშანა ორ ათწლეულზე მეტია სწავლობს და აღნუსხავს სტამბოლის ქართულ სავანეში დაცულ მასალებს, რითაც ძალზე რთულ და შრომატევად საქმეს აკეთებს.

და მაინც, მიუხედავად დღემდე შესრულებული ამგვარი სამუშაოებისა, ქართული კულტურის სტამბოლური ცენტრის ისტორიისა და იქ მოღვაწე ქართველ მამულიშვილთა ეროვნული ღვაწლის შესწავლა და სათანადოდ დაფასება სამომავლოდ გასაკეთებელი საქმეა, იმდენად დიდი და მასშტაბური საქმე, რომ ამ მიზნის მისაღწევად ფაქტობრივად მრავალდარგოვან სპეციალისტთა მთელი ჯგუფის შექმნაა საჭირო.

სტამბოლის ქართულ სავანესთან დაკავშირებით არსებული ყველა მნიშვნელოვანი პუბლიკაციის მოძიებისა და საფუძვლიანად გაცნობის შემდეგ პირველი, რაც გავაკეთე, იმ ადამიანებთან დაკავშირება იყო, ვინც ამ სავანესთან მისასვლელი გზის გაკვალვაში დამეხმარებოდა. ამ საქმის გაკეთება კი, ბუნებრივია, პირველ რიგში ქალბატონ შუშანა ფუტყარაძის მეშვეობით უნდა მეცადა. მიუხედავად იმისა, რომ მანამდე ერთმანეთთან პიროვნული ურთიერთობა არასდროს გექონია, დაუსწრებლად, პროფესიულ დონეზე, ერთიმეორეს მაინც კარგად ვიცნობდით, რის გამოც ერთობლივი სამოქმედო პროგრამის შემუშავების დროს არავითარ წინააღმდეგობას ადგილი არ ჰქონია. ქალბატონი შუშანა უდიდესი კმაყოფილებით შეხვდა ჩემს წინადადებას, ერთობლივი ძალე-

ბით მოგვეხერხებინა სტამბოლის ქართულ საგანეში სამეცნიერო მივლინებით გამგზავრება.

საწყის ეტაპზე თანამშრომლობა შეეთავაზე ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორს, პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძეს, რომელიც რამდენჯერმე შეხვდა ქალბატონ შუშანას და ჩვენი სამომავლო სამეცნიერო მუშაობის დეტალებზე შეუთანხმდა.

გარდა იმისა, რომ სტამბოლში წასასვლელად და იქაურ ქართულ საგანეში მუშაობის უფლების მისაღებად სათანადო ოფიციალური ნებათვა გეჭირდებოდა, უმთავრესი პრობლემა მაინც ხსენებულ სამეცნიერო მივლინებასთან დაკავშირებით საჭირო თანხების მოძიება იყო. ამ საქმის მოსაგვარებლად მე და ტარიელ ფუტკარაძემ თხოვნით უპირველეს ყოვლისა ჩვენი უნივერსიტეტის რექტორს, პროფესორ გიორგი ონიანს მივმართეთ და საფუძვლიანად გაეაცნოთ ჩვენი მიზნები და ის დიდი სამეცნიერო შედეგები, რაც ამ მივლინებას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა.

ბატონმა გიორგი ონიანმა და ჩვენი უნივერსიტეტის კანცლერმა პროფესორმა ზაზა სოხაძემ არა მარტო თავად გამოთქვეს უყოყმანო თანხმობა სტამბოლში სამეცნიერო მივლინებასთან დაკავშირებული თანხების გამოყოფის თაობაზე, არამედ ბათუმის უნივერსიტეტის რექტორსაც დაუკავშირდნენ და შეთანხმდნენ, რომ ჩვენთან ერთად სტამბოლში ქალბატონი შუშანა ფუტკარაძეც წამოვიდოდა.

ამასობაში სტამბოლთან გამართულმა სატელეფონო საუბრებმაც და მიმოწერამაც გამოიღო შედეგი და ქართული საგანისა და იქ დაცული საგანძურის დღევანდელმა მომვლელ-ჭირისუფალმა ბატონმა სიმონ ზაზაძემ, რომელიც თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდის ვიცეპრეზიდენტიცაა, მზადყოფნა გამოთქვა, ჩვენი დელეგაცია მიეღო და სათანადო დახმარება გაეწია იქ არსებული მასალების გაცნობის საქმეში.

სტამბოლში წასვლასთან დაკავშირებით ბატონ სიმონ ზაზაძისაგან თანხმობის მიღება არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ ჩვენი დელეგაციის შემადგენლობაში ქალბატონი შუშანაც შედიოდა, მისთვის კარგად ნაცნობი და დიდად პატივსაცემი ის პიროვნება, რომელიც უკვე რამდენჯერმე იმყოფებოდა სტამბოლის ქართულ საგანეში იქ დაცული მასალების აღნუსხვა-კატალოგიზების მიზნით.

ის განსაკუთრებული სიფრთხილე და მზრუნველობა, რასაც ბატონი სიმონ ზაზაძე, მისი მეუღლე და შვილი იჩენენ სტამბოლის ქართულ სავანეში დაცული მასალების გადასარჩენად, მეტად საჭირო და უცილებელი რამ რომ არის, ამაში ამ უდიდესი ეროვნული საგანძურის უბრალო ნახვითაც დარწმუნდება აქ მოსული ადამიანი. ყველაფერი, რისი მოგროვებაც კი შეიძლებოდა (ხელნაწერები, წიგნები, ჟურნალ-გაზეთები, ხატები, ნახატები, საეკლესიო ნივთები და ა. შ.), სავანის დღევანდელმა ჭირისუფლებმა სიყვარულითა და რუდუნებით მოაგროვეს, ყუთებში ჩაალაგეს, წარსულში მონასტრის კუთვნილ ეზოში მათ მიერვე აგებული კოლეჯის ერთ დიდ ოთახში მოათავსეს, საეციალური დაცვის პულტზე აიყვანეს და საიმედოდ აქვთ შენახული.

ჩვენდამი პატივისცემა ბატონმა სიმონმა და მისმა ვაჟმა იმითაც გამოხატეს, რომ ამ საგანძურის ნახვის შესაძლებლობა მოგვცეს. ოთახში შესულები უდიდესი ინტერესითა და შინაგანი მღელვარებით ვათვალიერებდით ასეულობით ყუთს (700-800 ერთეულს, თუ მეტს არა), რომლებშიც ზემოთ ხსენებული ფასეულობანია საიმედოდ დაცული.

ცნობილი ქართველი ემიგრანტი მეცნიერი ალექსანდრე მანველიშვილი, რომელიც 1930 წელს პირადადაც ცხოვრობდა სტამბოლის ქართულ სავანეში, იქაური წიგნთსაცავის შესახებ ასეთ რაიმეს წერს: „ბიბლიოთეკაში ბევრი საინტერესო წიგნი ჰქონდათ. მათ შორის ხელნაწერებიც. მაგალითად, მათ ჰქონდათ საბა-სულხან ორბელიანის „ლექსიკონის“ რამდენიმე ხელნაწერი, მისი „ევროპაში მოგზაურობა“ და სხვა. აქვე გავიცანი პირველად ვახტანგის მიერ გამოცემული „ვეფხისტყაოსანი“.

ქალბატონ შუშანა ფუტყარაძის ინფორმაციით, სტამბოლის სიძველეთსაცავში დაცული დოკუმენტების რაოდენობა 83 000 ერთეულზე მეტია. ხელნაწერთა და გამოცემათა უდიდესი ნაწილი (80 პროცენტზე მეტი) ქართულენოვანია, დანარჩენი კი ლათინურ, ფრანგულ, თურქულ, არაბულ და სხვა ენებზე (სულ – 17 ენაზე) არის შესრულებული. სავანის არქივის უნიკალობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ იქ აღრიხდელ საუკუნეებში გამოცემული წიგნებიც ყოფილა დაცული. მათგან ყველაზე ძველი 1523 წელს ლათინურ ენაზე დაბეჭდილი სახარებაა.

გარდა სასულიერო (ქრისტიანული) შინაარსის გამოცემებისა, წიგნთსაცავში ასევე საკმაოდ მრავლად გვხვდება სახელმძღვანელოები, ლექსიკონები, მხატვრული და სამეცნიერო ლიტერატურა, ისტორიული და პოლიტიკური ხასიათის გამოცემები, ქართველი ემიგრანტების მიერ

ევროპასა და ამერიკაში დაბეჭდილი წიგნები და ჟურნალ-გაზეთები. ბეჭდურ პროდუქციასთან ერთად, მონასტრის არქივში ძველი ქართული ხელნაწერებიც ყოფილა დაცული.

კერძოდ, სავანის წიგნთსაცავში უნდა ინახებოდეს ხელნაწერი სულხან-საბა ორბელიანის ცნობილი წიგნისა — „მოგზაურობა ევროპაში“, რომელიც ჩვენამდე არასრული სახითაა მოღწეული. ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესო ინფორმაციას ვხვდებით ალ. ბარამიძის წერილში „ბიბლიოთეკიდან წაღებული წიგნები“ (2, 126. აქაც და ქვემოთაც პირველი რიცხვი აღნიშნავს გამოყენებული ლიტერატურის სიაში შეტანილი წიგნის რიგით ნომერს, მეორე — მითითებულ გვერდს). ალ. ბარამიძის თქმით, გასული საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში თურქეთში ხანგრძლივი დროით სამეცნიერო მივლინებაში მყოფმა სერგი ჯიქიამ თურმე მას აცნობა, რომ სტამბოლის ქართული მონასტრის ძმობის წევრებს თურმე სულხანის ხსენებული ნაწარმოების გამოცემა წამოუწყიათ. მათ, — განაგრძობს მკვლევარი ამბის თხრობას, — „უკვე დაბეჭდათ წიგნის სამი თაბახი, მაგრამ თხზულების დასაწყისი იმ ნაკლები ხელნაწერის მიხედვით აეწყოთ, რომელიც ხელთ ჰქონდათ. გამოცემლებს სერგისთვის გადაუციათ წიგნის დაბეჭდილი თაბახები და უთხოვიათ მისი შედარება თბილისის ნუსხებთან... ჩამოტანილი ანაბეჭდების თბილისურ ხელნაწერებთან შეჯერება სერგი ჯიქიამ მე მთხოვა... მართლაც, ჩვენს ნუსხებში უფრო ვრცელი ტექსტი აღმოჩნდა. გადმოვწერე და სტამბოლში გასაგზავნად გავამზადე. უნდა წაეღო კათოლიკე პატრ ვარდიძეს. ამ დროს ის დააპატიმრეს და საქმე ჩაიშალა. ფოსტით გაგზავნას მოვერიდეთ. ანაბეჭდები მე დამრჩა. არ ვიცი, რა ბედი ეწია წიგნის გამოცემას. ამის შესახებ ვუამბე წიგნის ფანატიკურად მოყვარულს და თვითონ სხვადასხვა დროს სხვადასხვა გამოცემლობის ხელმძღვანელს სიმონ ხუნდაძეს. მთხოვა მისთვის მეთხოვებინა ანაბეჭდები... აბა, უარს როგორ ვეტყვოდი! 1933 წლის აგვისტოში სიმონ ხუნდაძე უეცრად გარდაიცვალა. შემოდგომაზე მისი ბიბლიოთეკა საგულდაგულოდ გადავჩრდიკეთ მე, მისმა მეუღლემ და შვილებმა. წიგნები არსად აღმოჩნდა, დაიკარგა.“

სავანის არქივში ასევე უნდა ინახებოდეს 1914-1916 წლებში თურქეთში არსებული ქართული ლეგიონის არქივიც.

„ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორიის“ I ტომში (62, 65) გ. შარაძე იმ გარემოებასაც საგანგებოდ უსვამს ხაზს, რომ

ენევაში გამოცემული ქართული ჟურნალის – „თავისუფალი საქართველოს“ 1914 წლის IV ნომერი, რომელიც სხვაგან არსადა დაცული, სწორედ სტამბოლის საგანის წიგნთსაცავში აღმოაჩინა და ჩამოუტანა მას პროფ. შ. ფუტკარაძემ.

ასე რომ, წინასწარ იმის თქმა, სტამბოლის საგანძურის გულდასმით შესწავლის დროს რა სასიამოვნო სიურპრიზებს უნდა ელოდოს იქ კაცი, ფაქტობრივად, შეუძლებელი რამ არის.

არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ თავისი ეროვნული მნიშვნელობით, ქართული კულტურის ხსენებული ცენტრი XIX-XX საუკუნეებში საზღვარგარეთ არსებულ ერთ-ერთ ყველაზე მასშტაბურ რელიგიურ, კულტურულ და საგანმანათლებლო კერას წარმოადგენდა. პირობითად თუ ვიტყვით, გარკვეულწილად, იგი იმავე როლისა და მიზანდასახულობის მქონე ქართულ მამულადაც შეიძლება იქნეს მიჩნეული, რა მნიშვნელობაც ჰქონდა თავის დროზე ლევილის ქართულ კერას ევროპაში მცხოვრები ქართველი ემიგრანტებისთვის.

სტამბოლის ქართული საგანის ეროვნული მნიშვნელობის ამგვარი შეფასების დროს არავითარ გადაჭარბება-გაზვიადებას რომ არა აქვს ადგილი, ეს იქ დაცული იმ მასალებითაც უკამათოდ შეიძლება დადასტურდეს, რაც უკვე ცნობილია და ხელმისაწვდომი დაინტერესებულ პირთათვის. ნათქვამისთვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად აქ მინდა სტამბოლის ქართული საგანის არქივში დაცულ შთაბეჭდილებათა წიგნიდან ის ჩანაწერები გავიხსენო, ხსენებული საგანის ეროვნული როლის შესაფასებლად რომ გაუკეთებიათ იქ სტუმრობის შემდეგ ჩვენი ქვეყნის ისეთ დიდ მამულიშვილებს, როგორებიც იყვნენ: მიხაკო წერეთელი, ალექსანდრე ცაგარელი, ვიქტორ ნოზაძე, კონსტანტინე გამსახურდია, გრიგოლ რობაქიძე, გიორგი ყაზბეგი, გრიგოლ დიასამიძე... მათი ერთსულოვანი აზრით, სტამბოლის ქართული საგანე ეს არის „საქართველოს დიდება, ეროვნული სულის საუნჯე, სამშობლოსათვის დევნილ ნამდვილ მამულიშვილთა თავშესაფარი,“ „ქართული კულტურის სამოთხის კუთხე უცხოეთში,“ „საქართველოს წმინდა საგანე, წმინდა ტაძარი,“ „საქართველოს ლამპარი უცხოეთში,“ „სიმბოლო ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებისა,“ „შორეულ სტამბოლში ვარსკვლავი საქართველოსი,“ „ოსმალეთის ზღვა უდაბნოში ჩანერგილი საქართველოს ოაზისი“ (54, 26). ემიგრანტმა გრიგოლ თუმანიშვილმა კი საგანის როლი და ადგილი ჩვენი ერის ისტორიაში პოეტური ფორმით შემდეგნაირად შეაფასა:

*ქართველთა შორის ამყო, ჩვენო იმედო სახლო,
უმანკოთ ჩასახებულო, მფარველო ჩვენი ერისო,
შენ შეგთხოვ თვალცრემლიანი, მეოხვე ქართველებისო.*

რაც შეეხება ივანე ჯავახიშვილს, რომელიც სტამბოლის სავანეს 1919 წლის 16 თებერვალს წვევია, მას თავისი აღფრთოვანება ამ სიტყვებით გამოუხატავს: „გული სიხარულით მევესება, როდესაც ამ პატარა საქართველოს კუნძულში, ქართველთა მონასტერში, საქართველოს და ქართველი ერისადმი უანგარო, ღრმა სიყვარულსა ვგრძნობ.“

სტამბოლის ქართული სავანის ეროვნული როლის წარმოჩენამ და შეფასებამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები მას შემდეგ შეიძინა, რაც იგი სამშობლოდან სამუდამო ემიგრაციაში გახიზვნის პირველ თვეებში ერთადერთ საიმედო თავშესაფრად იქცა როგორც ნოე ყორღანისა და მისი მთავრობის წევრებისათვის, ისე მშობლიურ ფესვებს იძულებით მოწყვეტილი ათეულობით სხვა ქართველი პატრიოტისათვის. ნათქვამის დასტურად აქ, ვფიქრობ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო გვარდიის მეთაურის – ვალიკო ჯულელის იმ ჩანაწერის გახსენებაც იქნება საკმარისი, რომელიც მას 1921 წლის ცხრა მაისს გაუკეთებია სავანის შთაბეჭდილებათა წიგნში:

„საქართველოში ოცდაერთი საუკეთესო ამხანაგის გამგზავრების დღეს, იმ სულიერ მარტოობაში, რომელსაც ჩვენ – ბოლშევიკებისაგან დევნილნი – ვგრძნობთ უცხოეთში, ეს მონასტერი იყო ჩვენი თავშესაფარი... ამხანაგები მიემგზავრებიან საქართველოს თავისუფლების აღსადგენად... ისინი ბრძოლაში მიდიან, მე კი ჯერ აქ ვრჩები ძალების მოსაკრებად“ (54, 28).

გარდა საქართველოდან ჩასული ქართველი მამულიშვილებისა და ჩვენი ემიგრანტი თანამემამულეებისა, სტამბოლის სავანეს თურქეთში მცხოვრები ქართველი მაჰმადიანებიც სტუმრობდნენ ხოლმე ძალზე ხშირად. მათ შორის ყოფილან: მარშალი შაქირ-ფაშა ერთგულაშვილი (ახალციხელი); რიზა-ფაშა ათაბეგიშვილი – 1909 წლისთვის ოსმალეთის საზღვაო მინისტრი (ართვინელი); ისმაილ ელიაშვილი, მსაჯული ოსმალეთის მთავარ კომიტეტში (ქობულეთელი); თავდგირიძეები – ოსმან-ფაშა და ალი-ფაშა; შტაბის გენერალი მაჰმუდ-ფაშა; მედინის გუბერნატორი ბაპრი-ფაშა; სენატორი, სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე, პროფესორი ხასან-ფეჰმი-ფაშა (მარადიდელი); ხასან-ფეჰმი ირემაძე – ოსმალეთის მთავარი მუფთი, სახელმწიფო საბჭოს წევრი მთიანი აჭარიდან და მრავალი სხვა (54, 19).

ვფიქრობ, თუნდაც ყოველივე ზემოთქმულიც კი სავსებით საკმარისია იმ დიდ ეროვნულ-პატრიოტულ საქმიანობაზე გარკვეული წარმოდგენის შესაქმნელად, რასაც სტამბოლის ქართულ სავანეში მოღვაწე ქართველი მამულიშვილები ეწეოდნენ თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში სხვადასხვა მიმართულებით. ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში თავიანთი დიდმნიშვნელოვანი როლით ქართული კულტურის ამ უცხოურ კერაში მოღვაწე ქართველი სასულიერო პირები ღირსეული გამგრძელებელნი აღმოჩნდნენ იმ დიდი ეროვნულ-სარწმუნოებრივი, საგანმანათლებლო, სამეცნიერო და შემოქმედებითი ტრადიციებისა, რომელთაც შუა საუკუნეებში საზღვარგარეთ საკმაოდ მრავლად არსებულ ქართულ მონასტრებში ბერ-მონაზვნებად აღკვეცილი ჩვენი თანამემამულენი ამკვიდრებდნენ თავიანთი ნაყოფიერი საქმიანობის შედეგად.

* * *

როგორც ითქვა, სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესია არა მარტო ქრისტიანული რელიგიის საზღვარგარეთულ ცენტრს წარმოადგენდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში, არამედ ეროვნული სულიერი კულტურის უმნიშვნელოვანეს კერასაც. აქ მოღვაწე სასულიერო პირები თავიანთ უმთავრეს მოვალეობად თვლიდნენ საღვთისმსახურებლო საქმიანობა სისხლხორცეულად შეეთავსებინათ აქტიურ შემოქმედებით, სამეცნიერო და საგანმანათლებლო მოღვაწეობასთან, რამაც უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა ქართული სულიერი კულტურის შემდგომი განვითარების საქმეში.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველ კათოლიკეთა საქმიანობის წარმმართველი უმთავრესი ცენტრი ჩვენი ქვეყნისაგან საკმაოდ შორს, რომში, მდებარეობდა, ქართველი კათოლიკე სასულიერო პირების უდიდესი ნაწილის საღვთისმსახურებლო მოღვაწეობას მათ რელიგიურ საქმიანობასთან განუყოფელად შესისხლხორცეული პატრიოტული მიზანსწრაფვაც ელო მკვიდრ საფუძვლად. ნათქვამის დასტურად აქ თუნდაც მარტო იმ უმნიშვნელოვანესი მამულიშვილური ღვაწლის გახსენებაც იქნება საკმარისი, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანსა და მიხეილ თამარაშვილს მიუძღვით ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

ეს ყველაფერი მე აქ კიდევ ერთხელ იმიტომაც გავიხსენე, რომ აღნიშნული საკითხით დაინტერესებულ მკითხველს მინდა სათანადო

წარმოდგენა შეეუქმნა იმ დიდ საქმიანობაზე, რომელსაც ქართველ კათოლიკეთა კონსტანტინეპოლის (დღევანდელი სტამბოლის) ქართულ ეკლესიაში მოღვაწე სასულიერო პირები ეწოდნენ ერთ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში. როგორც ჩვენთვის ხელმისაწვდომი დოკუმენტური მასალებითაც ეჭვიშეუტანლად დასტურდება, ხსენებული სასულიერო დაწესებულება, მოყოლებული XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის შუა ხანებამდე, ქართული ემიგრანტული კულტურის საკმაოდ მძლავრ კერას წარმოადგენდა და იქ მოღვაწე ღვთისმსახურთა აქტიური ძალისხმევის შედეგად არაერთ ქართულ ოცნებას შეუსხამს ფრთები რეალურად.

შოთა ლომსაძის შეფასებით, ქართული კულტურის სტამბოლური კერა, მსგავსად XIX საუკუნეში ვენეციასა (იტალია) და მონტობანში (საფრანგეთში) არსებული მსგავსი კერებისა, „წარმოადგენდნენ სინას, ათონის, ჯვრისა და სხვა ძველი კულტურული ცენტრების დაგვიანებული სა და ფერშეცვლილ გამოძახილს, რომელთა მოღვაწეობის მთელი შინაარსი ევროპულ კულტურასთან დაახლოება იყო. თუ შუა საუკუნეებში საქართველოს გარეთ დაარსებული ეს მონასტრები (კულტურის კერები) ფეოდალური საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური ძლიერების გამოხატულება იყო, XIX საუკუნის ევროპაში დაარსებული ქართველ კათოლიკეთა აღნიშნული კულტურის კერები უფლებდაკარგული საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის სუსტი ილუზია გახლდათ. ფერიქოვის ამ ცენტრში მცხოვრები ქართული კოლონიის წევრები და გზად გავლილი მეცნიერები, სტუდენტები, მოგზაურები, ვაჭრები და სხვები ყოველთვის ქმნიდნენ ერთიანობის მომნიშვნელოვან ატმოსფეროს და კულტურული მოღვაწეობის გეგმებს ადგენდნენ“ (35, 187).

იმის ნათელსაყოფად, სტამბოლის სავანეში მოღვაწე სასულიერო პირები მხოლოდ რელიგიური ინტერესებით რომ არ იყვნენ შემოფარგლულნი და თავიანთი ეროვნული ინტერესების განსახორციელებლად სხვა სარწმუნოებრივ აღმსარებლობათა მიმდევარ თანამემამულეებთანაც ცდილობდნენ აქტიური ურთიერთობების დამყარებას, შ. ლომსაძეს ხელნაწერთა ინსტიტუტში არსებული მ. თამარაშვილის პირადი ფონდიდან იმ წერილის ფრაგმენტიც აქვს დამოწმებული, რომელიც სავანის ერთ-ერთ მღვდელმსახურს – სტეფანე გიორგიძეს (დასახელებული გვარი ცალკეულ შემთხვევებში გიორგაძის ფორმითაცაა ნახმარი) გაუგზავნია მიხეილ თამარაშვილისთვის: „შეიტყობდით, რომ აქ აზნაურ

ვლადიმერ წერეთელმა მოისურვა სავაჭრო ამხანაგობის დაწესება. აგერ ერთი წელიწადი იქნება, აქ ჩვენი ახალციხელები ყველა ჩაეწერნენ და აგრეთვე ბევრი ქართველი მაჰმადიანიც. ამან ჩვენ კათოლიკებს ჯერეთ ეს სიკეთე მოუტანა, რომ კვირაობით ღუქნებს აღარ ალებენ. აქ ჩვენს მონასტერში ერთი ოთახიც მათთვის მიცემულია და ქართული პატარა ბიბლიოთეკაც აქვს, ამ დროს რომ ჰქონდეთ შემთხვევა შეკრებისა და თან ღვთის სიტყვის თქმისა. მენაც მოვიწვიე ყველა ქართველი ქრისტიანი თვეში ერთხელ ერთ კვირას ქართული ქადაგებისათვის თუ მამანი და თუ დედანი და ჯერჯერობით აგერ მეოთხე თვეა ესწრებიან ქადაგებას. და აქ ქართველ თათრებმაც დაიწყეს მოსვლა. ასე რომ, აქ არც ერთს წაეკრება ფეხი ქვაზე, რადგან სამი რიგნი არიან: კათოლიკენი, არა კათოლიკენი და მაჰმადიანნი“ (35, 187).

სტამბოლის ქართული საეპისკოპოსოს მღვდელმსახურთა მიერ გატარებული ამგვარი პოლიტიკის შედეგად, რეალურად „ზორციელდებოდა ეროვნული შეკავშირების ღოზუნგი. რელიგიითა და გამოვლილი ისტორიული უბედურებით ერთიმეორეს დაცილებული ქართველობა თითქოს ერთიანდებოდა. ფერიქოვში დამყარებული ამგვარი ურთიერთობის მნახველ დომინიკე მულაშაშვილს მართლაც უფლება ჰქონდა ეთქვა: „მე ამაში ზეგარდმო მადლსა ვხედავ და ვრწმუნდები, რომ სამი სარწმუნოების სამი შვილი ქართველთ გვაროვნებისა ისევ ერთ ხეზე ყოფილა დამყნილი და თავის ფესვებს არ მოშორებია“ (35, 188).

დამოწმებულ წერილში მოწვედილ ინფორმაციაში გადაჭარბებული რომ არაფერია, ამას ალიოზ ბათმანიშვილის მიერ ივანე გვარამიძისათვის 1930 წელს გაგზავნილი ეს ბარათიც თვალნათლივ ადასტურებს: „მაისის 24-ს ფერიკვევის (ფერიქოის — ნ. ბ.) ჩვენს მონასტერში პროჩესიანი იყო: პ. ალფონსმა იქადაგა. ხალხის სიმრავლეზე რაღა ვსთქვა: ჩვენი პატარა საყდარი გაჭვდილი იყო და გარეთაც ორი ყანა სულ დაფარული: ევროპელებს, თათრებს, სომხებს, ყველა თესლებს თავი აქ მოეყარათ. კონსტანტინეპოლში რაც ქართველები იყვნენ, ქართველ მონასტრის დღესასწაულობას დიდის სიამოვნებით დაესწრნენ. თითქმის ყველანი ახალციხის მაზრიდან არიან“ (3, 34).

ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველების ერთმანეთთან ამდაგვარად დაახლოების საქმეში ქართული კათოლიკური ეკლესიის როლი კიდევ უფრო მეტად იზრდება თურქეთის 1908-1909 წლების რევოლუციის შედეგად. ამ რევოლუციამ მაჰმადიან ქართველებს აღრინდელთან შედ-

არებით გაცილებით მეტი შესაძლებლობა მისცათ იმისა, თავიანთი ქართველობის გამხელისა უკვე რომ არ შეშინებოდათ და შედარებით თავისუფლად მისულიყვნენ ეკლესიაში თავიანთ მოძმეებთან შესახვედრად. მაგალითად, ერთ-ერთი მაჰმადიანი ქართველის თქმით, თუ იგი ადრე იქ აღნიშნული მიზნით მეტისმეტად ჩუმად, ღამით, მიდიოდა, ჯაშუშებს რომ არ დაენახათ, ახლა მას ამის შიში უკვე აღარ ჰქონდა (15).

გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტის ინფორმაციით კი იმჟამინდელ სტამბოლში იმ ქართველთა რაოდენობა, რომელთაც „ოსმალეთის ძველი რეჟიმის წყალობით აქამომდე თავის ეროვნული ვინაობა დაფარული ჰქონდათ, საკმაოდ დიდი ყოფილა. ეხლა კი, როცა სტამბოლში თავისუფალი პოლიტიკური ჰაერი გაჩნდა, ქართველებსაც გაუბეღიათ და ეროვნულ კულტურულ ინტერესების- ნიადაგზე ერთად მოგროვება განუზრახავთ. პირველი სერიოზული გამოხატულება სტამბოლელ ქართველების ეროვნულ აღორძინებისა არის ქართული ბიბლიოთეკის დაარსება თვით სტამბოლში“ (12).

როგორც იმდროინდელ ქართულ პრესაში დაბეჭდილი მასალებიდანაც ნათლად ჩანს, იქაურ მაჰმადიან ქართველთა დათრგუნული ეროვნული თვითშეგნების გამოფხიზლების საქმეში უმთავრეს როლს უპირველეს ყოვლისა სწორედ სტამბოლის ქართული საგანე ასრულებდა. მაგალითად, 1912 წლის 20 მაისს „სახალხო გაზეთში“ გამოქვეყნებულ წერილში დ. ჩიქოვანი წერდა: „აქ თუ არსებობს საზოგადოება, მხოლოდ მონასტრის გარშემო. მონასტერია ბუდე ყოველი საზოგადოებრიობისა ქართველთა შორის. ამიტომ გარემოებამ მათ არგუნა დიდი როლი: შეერთება ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველებისა. აქ ისეთი მდგომარეობაა, რომ ქართველობა უეჭველად იწევს გაერთიანებისაკენ. აგერ ორი თვეა დაიწყო კრებები და კომისიების მუშაობა. ჰსურთ დააარსონ კულტურული საზოგადოება ამ სახელით: „ოსმალეთის ქართველთა შორის განათლების გამავრცელებელი საზოგადოება“. ამის თაობაზე მრავალი კრებები იყო მოწვეული, რომელსაც ესწრებოდნენ ყველა წოდების ქართველები: მოხელენი, ვაჭრები, მოსწავლე ახალგაზრდობა, მასწავლებელნი, მხედრები, ფაშები და სხვა. უკანასკნელ კრებას დაესწრო 120 მაჰმადიანი. წესდება უკვე შემუშავებულია და მალე დამფუძნებელი კრებაც იქნება მოწვეული. სტამბოლის გარეთაც გაიგეს და მრავლიდან მოუვიდათ მოლოცვა და სურვილი წევრობისა.“

სტამბოლის ქართული საგანის როლს ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ასეთ მაღალ შეფასებას ძველი და ახალი დროის სხვა მკვლევარებიც აძლევენ. მაგალითად, მიხეილ სვანიძის აზრით, „სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესია, სასწავლებელი, სტამბა ასრულებდნენ ქართული კულტურის კერის ფუნქციას. აქ ხდებოდა ქართველების სულიერი და კულტურული აღზრდა. ფერი-ქოის სკოლამ ბევრი სასიქადულო მამულიშვილი გამოზარდა“ (48, 42).

სტამბოლის ქართული საგანის ეროვნულ-კულტურული როლის შეფასების თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა დალევჯიო დ'ალესიოს მიერ გამოთქმული მოსაზრებანი. საგანის განსაკუთრებით მნიშვნელოვან როლად ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში დალევჯიო, პირველ ყოვლისა, იმას მიიჩნევდა, რომ იქ მოღვაწე სასულიერო პირებმა იგი „უცხოეთში ეროვნულ კერად გარდაქმნეს, სადაც მუდამ არა მარტო მრავალ ქართველ ახალგაზრდამ შეაფარა თავი, არამედ მრავალმა პოლიტიკურმა მოღვაწემაც კი, განურჩევლად სარწმუნოებისა და მისწრაფებისა. ამავე საზოგადოების წყალობით, ვატიკანი და საფრანგეთის მთავრობა მარადის ეცნობოდნენ საქართველოს და ქართველების ისტორიას და თანამედროვე მათ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და რელიგიურ მდგომარეობას“ (59, 31).

ასე რომ, დ'ალესიოს შეფასებით, „ფერი-კვეის საგანე არ არის მარტო სასულიერო დაწესებულება, არამედ მასთანვე ერთად პოლიტიკურიც, რამდენადაც სარწმუნოება და პოლიტიკა ერთი მეორეს არ ეწინააღმდეგებიან და ერთი მეორესთან შეკავშირებულნი არიან. ამ საგანის კათოლიკე მღვდლები... განმსჭვალულნი დიდებული მომავლის რწმენით საქართველოს თავისუფლებისათვის, პირნათლად ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას. ამათი სასყიდელი მხოლოდ ის იქნება, რომ თავისუფალმა საქართველომ და ქართველმა მოღვაწეებმა მისცენ მათ როგორც საქართველოში, ისე საზღვარ გარედ უფრო მეტი ზნეობრივი დახმარება და ყოველ გვარი საშუალებ, რათა უფრო ფართე ფარგლებში შესძლონ მათ მოღვაწეობა საქართველოში და ქართველ ხალხში“ (59, 34).

თუმცა აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სტამბოლის საგანის ეროვნულ-პატრიოტული როლის ამგვარ შეფასებათა გვერდით, თუმცა ძალზე იშვიათად, მაგრამ მაინც, დროდადრო ისეთი შეფასებანიც გვხვდება ხოლმე, რომლებიც საგანის მღვდელმსახურებს ეროვნული ინტერესებისადმი გულგრილ დამოკიდებულებასა და რომის პაპისადმი მეტისმეტ

ერთგულებაში დებენ ბრალს. ნათქვამის დასტურად აქ იასე რაჭველის იმ წერილის ფრაგმენტს დავიმოწმებ, რომელიც მას სტამბოლში ცხოვრების დროს, 1887 წლის 1 დეკემბერს, დაუწერია.

განსხვავებით ამავე ავტორის სხვა პუბლიკაციებისაგან, სადაც იგი აღფრთოვანებით საუბრობს სტამბოლის ქართულ საგანზე, როგორც ეროვნული კულტურის მძლავრ უცხოურ კერაზე, ხსენებულ წერილში სტამბოლელ მღვდელ-მსახურთა მოღვაწეობა უკვე მკვეთრად ნეგატიურადაა შეფასებული. ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად მოვიშველიებ ფრაგმენტებს ხსენებული წერილიდან: „...კათოლიკების იდეალი მხოლოდ რომის პაპის კეთილდღეობაზე არის დამყარებული და თუ .ის ღმერთმა უცოცხლათ, ამით მეტი რაღა უნდათ. სამშობლო ქვეყანა ან მისი დედაენა და ან ქართველების პატრიოტობა მათ სრულებით არ ესაჭიროებათ და არც თავს იტკენენ ასეთი სულელობისათვის... ახლა სათათრეთში ერთი მონასტერია, რომელშიც სამოცამდის კაცი ცხოვრობს... ძალიან კარგად ცხოვრობენ, მეტადრე სასულიერო წოდება...“

მორწმუნე კათოლიკეს მოვალეობა და აღთქმა იმაში მდგომარეობს, რომ ყოველივე უნდა შეიძულოს წმინდა პაპის მეტი და არავითარი საქმე არ უნდა დაზოგოს პაპის სასიამოვნოდ... მე რომ მკითხოთ, ისიც მიკვირს, რომ ხანდახან ქართულს ლაპარაკობენ მეთქი. ერთ ადგილას წამომცდა, რაზედაც მიპასუხეს — ქართულს მიტომ ურევენ ხანდახან, რომ ამით როგორმე მოიზიდონ საქართველოს ხალხი... აქ ყმაწვილები ჩამოჰყავთ პატარები, ყველას მაშინვე აკათოლიკებენ, ასწავლიან ჯერ მარტო ფრანგულს და შემდეგ იტალიურს და სულ სხვა ყმაწვილი იზრდება, სამშობლო ქვეყანა სრულებით ავიწყდება და რა თავის დედაენას ავიწყებენ ძალით, ამიტომ ვერც სხვა ენებს სწავლობენ ხეირიანად და რჩება, ამრიგად, ან მღვდლად და ან ძმად (მორჩილად) მის სიცოცხლეში“ (3, 75-78).

როგორც ითქვა, იასე რაჭველის დამოწმებული წერილის სულისკვეთება და მასში გადმოცემული ინფორმაცია სავანის ეროვნული როლის შეფასების საკითხში არა თუ სხვა ავტორების თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება პრინციპულად, არამედ სხვადასხვა დროს თავად მის მიერვე გამოთქმულ მოსაზრებებსაც. ეს კი სავსებით ლოგიკურად ქმნის საფუძველს საიმისოდ, ხსენებულ წერილში გამოთქმული თვალსაზრისი ტენდენციური განსჯის შედეგად რომ მივიჩნიოთ.

სტამბოლის ქართულ სავანესთან დაკავშირებით ასევე უაღრესად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ქართული წარმომავლობის თურქი მწერალი ისმაილ ყარაც (შავიშვილი). ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს მისი მონათხრობიდან:

„ისტანბულში ერთ ადგილსა შიშლი ჰქვია. შიშლიში არი ეკლესია. მე ამ დრობამდე გაგონილი მქონდა, რომ სულ ქართველი ფაფაზები (მღვდლები — ა. ნ.) იყვნენ იქა. ბოლოჯერ იყო ფაფაზი, ერქუა სახელი ფოლი (მღვდელი — ა. ნ.), გუარი არ ვიცი. კედლებზე ქართულ ასოებით ახლაც ჩაწერილია. ის გარდაცვლილია ახლა... ჩუენ ამ წელში გვითხრეს, რომ ეს ეკლესია აღარ არი, სინაგოგა გავხადეთო, არც ქართუელებისა არი, იტალიელებისა გავხადეთო. ზუელათ ქართუელებისთვინ დამწუარი კაცი იყო აჰმედ ოზქანი (მელაშვილი). მაგან უთხრა თავრობასა, რომ ეს ქართული ეკლესია არი, ჩუენ ქართუელი ვართ, ჩუენნა მოგვეციტ ესა, ჩუენნა ვუპატრონოთო. ერთი საზოგადოება გავაწყოთ, იმ საზოგადოებამ ამ საქმეს შეხედოსო. საქმე სასამართლოში შევდა. კაცებსა დოუზახეს. უთხრეს, რომე ესა იტალიის ეკლესიებში შედისო, იმათნა მოქვეცენ იზნიო (ნებართვა — ა. ნ.)... მარა შიგან ყუელამფერი ქართული იყო” (55, 237).

ი. შავიშვილის მონათხრობის მიხედვით, იმ დროისათვის ეკლესია უკვე დაკეტილი ყოფილა და მას თურქეთის პოლიცია იცავდა. დამოწმებულ მონათხრობში მწერალი ერთ სრულიად ახალ ინფორმაციასაც გვაწვდის იმის შესახებ, რომ ხსენებულ ეკლესიაში დამწვარი სინაგოგის გადატანის მცდელობასაც ჰქონია ადგილი. კერძოდ, მას საკუთარი თვალით უნახავს, ეკლესიაში სპეციალურად მიყვანილი მოსწავლეები როგორი მონდომებით ცდილობდნენ მისი კედლებიდან ქრისტიანული და ქართული ნაკვალევის წაშლას.

თუმცა, ამგვარ მცდელობათა მიუხედავად, ი. შავიშვილი იქვე იმასაც აღნიშნავდა დარწმუნებით, რომ ეკლესიიდან ქართული კვალის ბოლომდე წაშლა მაინც ვერაფრით მოხერხდებოდა და იქ მისული კაცი ადვილად მიხვდებოდა, რომ სინამდვილეში ეს შენობა ეკლესიას წარმოადგენდა და არა სინაგოგას.

ი. შავიშვილის მონათხრობი საინტერესო იმითაცაა, რომ მწერალი სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში არსებული ეროვნული საგანძურის შესახებაც გვესაუბრება. კერძოდ, ეკლესიაში მისულს, მას საკუთარი თვალით უნახავს, რომ „შიგან ბევრი ქართული წიგნი იყო”.

მწერლის ინფორმაციით, სტამბოლის ქართული ეკლესია სასტუმროს მოვალეობასაც ასრულებდა ხოლმე. მისი თქმით, „ზედა ყათში (სართულში — ა. ნ.) ურთსავეთ (სამშობლოსავით — ა. ნ.) მორთული ქონდენ, აწვენდენ მოსულ სტუმარსა“ (55, 238).

ი. შავიშვილის მონათხრობში იმ პრაქტიკული პატრიოტული საქმიანობის შესახებაცაა კონკრეტული საუბარი, რასაც სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში მოღვაწე მღვდლები ეწეოდნენ რეალურად. კერძოდ, ამ ეკლესიის უკანასკნელი მღვდელმსახურის მოღვაწეობას მწერალი ასეთ შეფასებას აძლევს: „ახლა ერზრუმის მუფთი (მაჰმადიანთა უმაღლესი სასულიერო პირი — ა. ნ.) არი ნური აზარ (მწერალი), მანატბელი ჯიჯანიძე. მეგე იმ ფოლსა (მღვდელსა — ა. ნ.) უკითხვებია. ეკლესიის ერთ ემეში მუუცემია ურთი (საერთო საცხოვრებელი — ა. ნ.), მეგ დაშველებია ზალიან... ზალიან დიდი პატრონი ყავდენ ჩუენებურებსა ეს ფოლი... მაგათ თქუეს, რომ ამ ეკლესიაში ქართული წიგნებიაო. ფოლსა ქართული ანბანიც უსწავლებია ამათთვინა. მახსოვს, ნური აზარმა თქუა, ისტანბულში გურჯი ფაფაზების (მღვდლების — ა. ნ.) უფალი გარდაიცვალაო. ღალიბა (როგორც ჩანს — ა. ნ.) ის ფოლი იყო“ (55, 238).

„ამათ რომ ვიგონებ, ჩემი თავი მემღეკეთში მგონია, თუალში მაფრინდება ჩემი შოლტი ევიო“, — სევდანარევი ემოციით ამბობს სტამბოლის ქართული ეკლესიისა და იქ მოღვაწე ქართველი მღვდლების შესახებ საუბრის ბოლოს ისმაილ შავიშვილი და ამ სიტყვებით კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს თავის სისხლხორცეულ სიახლოვეს ქართულ ფესვებთან.

* * *

XIX საუკუნეში სტამბოლში ქართული კათოლიკური ეკლესიების გახსნა ორმა უმნიშვნელოვანესმა ფაქტორმა განაპირობა არსებითად: ერთის მხრივ, იმან, რომ მსოფლიოს უდიდეს სავაჭრო ცენტრად ქცეულ ამ ქალაქში იმხანად საკმაოდ ბევრი კათოლიკე ქართველი ცხოვრობდა — ძირითადად სამხრეთ საქართველოდან გადასახლებული, და მეორე, რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების მიერ დევნილ-შევიწროებულ ქართველ კათოლიკე მღვდელმსახურთა იძულებითი იმიგრაციით სამშობლოდან.

როგორც ცნობილია, XVI საუკუნიდან, ოსმალეთის მიერ სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობის დროიდან, ხელისუფლებამ მიზანმიმართულად

დაიწყო ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონის მოსახლეობის გამაჰმადიანების საკმაოდ რთული და ხანგრძლივი პროცესი. იმის გამო, რომ თავიანთი კოლონიური პოლიტიკის გატარების გზაზე ოსმალეთის ხელისუფლების მესვეურები ყველაზე დიდ დაბრკოლებად მართლმადიდებლურ რელიგიას მიიჩნევდნენ, „ახალციხის საფაშოში მართლმადიდებლობა შეუწყნარებელ რელიგიად გამოცხადდა, კათოლიკე მისიონრები კი განდევნეს“ (5, 48).

შექმნილი ურთულესი მდგომარეობის გამო წინაპართა რელიგიურ აღმსარებლობას ჩამოშორებული ადგილობრივი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იძულებული გახდა გამაჰმადიანებულიყო, ნაწილმა კი კათოლიკური სარწმუნოების მიღება არჩია. კათოლიკური სარწმუნოებისადმი მოსახლეობის არც თუ მცირე ნაწილის ამგვარი დამოკიდებულება ორი უმთავრესი ფაქტორით იყო არსებითად განპირობებული: პირველი, იმით, რომ სარწმუნოების იძულებითი გამოცვლის მიუხედავად, ისინი მაინც რჩებოდნენ ქრისტიანებად და მეორე, ოსმალეთის იმჟამინდელი ხელისუფლება კათოლიკური რელიგიური აღმსარებლობის მიმდევართა მიმართ ისეთ მტრულ დამოკიდებულებას არ იჩენდა, როგორსაც მართლმადიდებლებისადმი.

ამისდა მიუხედავად, ოსმალეთის იმპერიაში მცხოვრები ქართველები გაკათოლიკების შემდეგ სხვა, არანაკლებ მწვავე, პრობლემის წინაშეც დადგნენ: იმის გამო, რომ „ოსმალეთის მთავრობა მტრის თვალით უყურებდა ლათინურსა და ქართულ წირვა-ლოცვას“ (52, 37), ჩვენი გაკათოლიკებული თანამემამულენი იძულებული გახდნენ, რელიგიური რწმენის შენარჩუნების მიზნით სომხურ კათოლიკურ ტიპიკონზე გადასულიყვნენ, გვარები სომხურ ყაიდაზე გადაეკეთებინათ და ფორმალურად გასომხებულიყვნენ.

აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით ქართული კათოლიკური ეკლესიის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი მიხეილ თამარაშვილი: „რადგან ოსმალეთმა XVI საუკუნეშივე მოუსპო გზა ევროპელ მისიონერებს, უმწყემსოდ დატოვებულ სამცხის ქართველ კათოლიკეებსაც იგივე შავი დღე დაადგათ, ხოლო მათმა მცირე რიცხვმა შეინარჩუნა უკვე მიღებული კათოლიკე სარწმუნოება სომხის ტიპიკონის მიღებით. რადგან ამ დროს ოსმალეთი სომხობას ისე არ აწუხებდა, როგორც სხვა ტომის ქრისტიანებს, სომხური ტიპიკონის მიღება დიდად შეეწია ქართველ კათოლიკეებს, რომლებიც დაიხსნა არა მარტო სიკვდილისაგან, არამედ

სხვა ბევრნაირი შეწუხებისგანაც. ამ გარემოების წყალობით ისინი შეუერთდნენ სომხის ტომის კათოლიკეებს არა მარტო სარწმუნოებით, არამედ ენობრივადაც, რადგან მათსავით უშიშრად ყოფილიყვნენ გამძევარებული ოსმალეთის ხელში. ვერც გაბედეს შემდეგში ქართული ტიპიკონის მიღება, რადგან მათ მტარვალის პატრონისაგან მოელოდათ ან სიკვდილი ან გამაჰმადიანება“ (20, 411).

ქართველ კათოლიკეებთან მიმართებით ზემოთ არსებული მდგომარეობა კიდევ უფრო მეტად გართულდა ოსმალეთის უღლისაგან სამცხე-საათაბაგოს განთავისუფლებისა და ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში რუსეთის იმპერიული მმართველობის დამყარების შემდეგ. რუსული ხელისუფლების მესვეურები ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, ქართველი კათოლიკეები ქართულ ტიპიკონზე რომ არ გადასულიყვნენ. ამ საქმეში მათ აქტიურ თანამდგომელებად იმხანად სომეხი კათოლიკეებიც იქცნენ, რომლებიც „იქამდეც კი მიდიოდნენ, რომ აცხადებდნენ, ქართველები არასოდეს ყოფილან კათოლიკეებიო, კათოლიკეები მხოლოდ სომხები არიანო“ (45, 86).

სამწუხაროდ, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მიმდინარე ეს ბრძოლა რუსეთის უმაღლესი ხელისუფლების მიერ 1886 წელს მიღებული იმ დადგენილებით დაგვირგვინდა, რომელიც უკვე ოფიციალურად კრძალავდა „ქართული ენით სარგებლობას კათოლიკური ღვთისმსახურების შესრულების დროს; ამიერიდან აღარ შეიძლებოდა არც ქადაგება და არც საჯაროდ ლოცვა ნაციონალურ ენაზე. 1893 წელს მან (იმპერატორმა ალექსანდრე მესამემ – ა. ნ.) ქართველებს ჩამოართვა ძველი ეკლესია თბილისში და სომხებს გადასცა იგი; მხოლოდ პაპის ხელისუფლების ენერგიული მოქმედების შედეგად ეკლესია დაუბრუნდა ქართველებს“ (45, 87). მშობლიურ ენაზე წირვა-ლოცვის ამგვარი აკრძალვა-შევიწროების გამო ქართველი კათოლიკეები იძულებული ხდებოდნენ ქართულ კათოლიკურ ეკლესიებში ღვთისმსახურება ძირითადად სომხურ ენაზე რომ შეესრულებინათ.

სამცხე-საათაბაგოს ქართველ კათოლიკეთა დიდ ნაწილში სომხური ენის პრიორიტეტული როლის დამკვიდრებას ხელი იმ პოლიტიკამაც შეუწყო, რომელსაც რომის პაპის მიერ წარმოგზავნილ კათოლიკე მისიონერთა მიმართ ატარებდა რუსეთის ხელისუფლება რეგიონში. კერძოდ, 1845 წელს რუსეთის მთავრობამ ჯაშუშობის საბაბით საქართველოდან განდევნა ლათინი კათოლიკე პატრები, რასაც ახალციხის

ლათინური რიგის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიებში ლათინურ ენაზე წირვა-ლოცვის გაუქმებაც მოჰყვა. იმის გამო, რომ ქართველ კათოლიკეებს ქართული ტიპიკონი არ ჰქონდათ დამტკიცებული, რუსეთის ხელისუფლებამ ქართულ კათოლიკურ ეკლესიებში მხარი წირვა-ლოცვის სომხურ ენაზე შემოღებას დაუჭირა (5, 54).

ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ქართველ კათოლიკე მღვდელმსახურთა ერთმა ნაწილმა რუსეთის მიერ ოკუპირებულ ქვეყანაში დარჩენას ევროპის კათოლიკურ ცენტრებში, მათ შორის კონსტანტინეპოლში, წასვლა და იქ მოღვაწეობა არჩია. მათ შორის იყო პეტრე ხარისჭირაშვილიც — სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა ძმობის დამაარსებელი. რომის კათოლიკური ეკლესიის უმაღლეს ხელისუფლებასთან ხანგრძლივ მოლაპარაკებათა შედეგად, პ. ხარისჭირაშვილმა საბოლოოდ დასახულ მიზანს მიაღწია და 1859 წლის 7 მაისს პაპის ხელმოწერით გამოცემული მანიფესტით, „სტამბულში აკრედიტებული ლათინური მონასტრების ხარჯზე სტამბულის გარეუბანში, ფერიქოვს, გამოყოფილიყო ადგილი ქართული კოლონიის დასაარსებლად. ამავე დროს, ვატიკანმა სცნო ქართულენოვანი ტიპიკონი და დაუმტკიცა იგი კონსტანტინოპოლში ახლადშექმნილ ქართველთა ძმობას“ (34, 60).

კათოლიკური ეკლესიის ცნობილი ფრანგი მკვლევარი რემონ ჟანენი 1924 წელს პარიზში გამოცემულ თავის წიგნში „საქართველო“ პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ სტამბოლში დაარსებული ქართული კათოლიკური ეკლესიის მიზანდასახულებას შემდეგნაირად ხსნის და განმარტავს: „თავისი თანამოძმე კათოლიკეებისათვის დახმარების გაწევის მიზნით, ახალციხელმა მღვდელმა მამა პეტრე ხარისჭირაშვილმა კონსტანტინოპოლში დააარსა უმანკოების კონგრეგაცია. ახალი რელიგიური კერა დაფუძნდა ფერიქოვის უბანში, სადაც ააგეს ლურდის ღვთისმშობლის ეკლესია და სადაც ხშირად მოდიოდნენ მლოცველები. საქმიანობის ძირითადი მიზანი იყო ეროვნული სამღვდელოების შექმნა, რომელიც შესძლებდა წარმატებით ემოღვაწა საქართველოში კათოლიკური სარწმუნოების გასავრცელებლად“ (45, 87-88).

რ. ჟანენის წიგნი უაღრესად მნიშვნელოვანი იმითაცაა, რომ მისი ავტორი სტამბოლის სავანეში ენობრივი თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობის შესახებაც გვაწვდის მეტად საინტერესო ინფორმაციას. კერძოდ, ფრანგი მკვლევარის თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ რომის უმაღლეს საეკლესიო ხელისუფლებას სტამბოლის ეკლესიაში

ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე ჩატარების უფლება ოფიციალურად ვერაც არ ჰქონდა გაცემული, „მღვდლები წირვას ქართულად აღავლენდნენ, ნათლობას ასრულებდნენ ქართული ტიპიკონით, მაგრამ ყველანი ლათინურ მესას წარმოთქვამენ, გარდა ერთი მოხუცისა, რომელიც ქართულად აღავლენს ლოცვას. თუმცა უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ახლანდელ წინამძღვარს აქვს მიცემული უფლება, ზოგჯერ, ზოგიერთი დღესასწაულის დროს, მესა შეასრულოს ნაციონალური ტიპიკონით“ (45, 88).

დამოწმებულ ფრაგმენტში გამოთქმული თვალსაზრისი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იმითაცაა, რომ სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიაში წირვა-ლოცვის ქართულ ენაზე ჩატარების შესახებ ინფორმაციას უცხოელი მკვლევარი გვაწვდის, რაც აღნიშნული ფაქტის სისწორეს კიდევ უფრო მეტად ხდის უეჭველს.

რ. ჟანენის ხსენებული წიგნი უაღრესად მნიშვნელოვანი იმითაცაა, რომ ავტორი სტამბოლის ქართულ საგანეში მოღვაწე ქართველ მღვდელმსახურთა რაოდენობასთან და მათ საეკლესიო-საგანმანათლებლო საქმიანობასთან დაკავშირებითაც გვაწვდის ზუსტ ცნობებს. კერძოდ, 1914 წლის დასაწყისისათვის „კონგრეგაციაში ყოფილა 19 მღვდელი, მათგან 7 საქართველოში მოღვაწეობდა მისიონერად, 2 მორჩილი ძმა, 7 მორჩილი, 2 მაძიებელი მორჩილი ძმა და 14 კავკასიელი ყმაწვილი სემინარისტები. ფერიქოვის მონასტრის გარდა, კონგრეგაციას კონსტანტინოპოლში ფაფასქუფრუს უბანში აქვს აგრეთვე ფრანგული ენის სასწავლებელი. ამასთანავე, მამა ხარისჭარაშვილმა უმანკოების კონგრეგაციის მფარველობით ქალთა ერთობა ანუ დედათა საგანე დააარსა, რომელიც ფერიქოვშივეა. კონგრეგაციას აქვს, აგრეთვე, ერთი ფრანგული სკოლა დარდანელში და მეორე საქართველოში. მთლიანად აქ 15-20 მონაზონია“ (45, 88).

თავისი მრავალმხრივი და მეტად წარმატებული სასულიერო და საზოგადოებრივ-მამულიშვილური მოღვაწეობით პეტრე ხარისჭირაშვილმა (ზოგან მისი გვარი ხარისჭარაშვილის ფორმითაცაა მოხსენიებული) გამორჩეულად მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

თანამედროვეთა მიერვე გიორგი მთაწმინდელად სახელდებული ეს დიდი მამულიშვილი დაიბადა 1818 წელს თურქეთის მიერ დაპყრობილ ახალციხეში (გარდა 1818 წლისა, პ. ხარისჭირაშვილის დაბადების თარიღად სამეცნიერო ლიტერატურაში შემდეგი თარიღებიცაა დასახელებული: 1804, 1814 და 1819 წლები). აქვე მიიღო მან პირველდაწყებითი განათლება.

ახალციხის სამრევლო სკოლის დამთავრების შემდეგ, პ. ხარისჭირაშვილს სწავლა ალექსანდროპოლის (დღევანდელი გიუმრის) სასულიერო სასწავლებელში გაუგრძელება. ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, ეს სასწავლებელი „სომეხ კათოლიკეთა მოძღვართა აღმზრდელათ იყო.“ მიუხედავად იმისა, რომ ამ სასწავლებელში „მთელი აზიის კათოლიკეთა მოძღვრებს ზრდიდნენ“, მათ შორის ქართველებსაც, სწავლება იქ „სომეხ კათოლიკების ტიბიკონით“ მიმდინარეობდა. გულსატკენი ამ შემთხვევაში ისიც იყო, რომ სასწავლებელში სომხურის გვერდით თურმე ყველა ძირითადი აღმოსავლური და ვეროპული ენა ისწავლებოდა, გარდა ქართულისა.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ქართული წერა-კითხვა პ. ხარისჭირაშვილმა ახალციხეში სწავლის პერიოდშივე შეისწავლა ოჯახში ხელნაწერი ანბანის საშუალებით. ალექსანდროპოლში ყოფნის დროს კი მშობლიური ენით მისმა დაინტერესებამ კიდევ უფრო ფართო მასშტაბები შეიძინა.

ალექსანდროპოლის სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ, პ. ხარისჭირაშვილი პეტერბურგში მიემგზავრება, სადაც 1842 წელს, 24 წლის ასაკში, მღვდლად აკურთხეს. 1857 წელს, ხანმოკლე დროით, იგი ჯერ კონსტანტინეპოლში წავიდა, მერე პალესტინაში გაემგზავრა, ბოლოს კი იტალიაში, კერძოდ, ვენეციაში, ჩავიდა და იქაურ სომეხ კათოლიკეებთან ერთად აქტიურ სასულიერო და ეროვნულ-საზოგადოებრივ მოღვაწეობას შეუდგა. დიდ ნიჭიერებასთან, დაუცხრომელ ენერჯიასთან და პიროვნულ აქტიურობასთან ერთად, მის წარმატებულ საქმიანობას ვეროპული ენების ზედმიწევნით ცოდნაც არსებითად უწყობდა ხელს. კერძოდ, მშობლიური ენის გარდა, მას თურმე შესანიშნავად ცოდნია ლათინური, გერმანული, იტალიური, ფრანგული, თურქული, ბერძნული, პოლონური და სომხური ენები.

ვენეციაში ყოფნის პერიოდში პ. ხარისჭირაშვილს განსაკუთრებული ინტერესი გამოუჩენია სასტამბო საქმის შესწავლისადმი, რაც შემდგომში დიდად გამოადგა კონსტანტინეპოლსა და მონტობანში ქართული სტამბების დასაარსებლად.

პ. ხარისჭირაშვილმა თავისი მასშტაბური და თავდადებული სასულიერო მოღვაწეობის ძირითად მიზანსწრაფვად არა მარტო რელიგიური რწმენის განმტკიცება დაისახა, არამედ მშობლიურ წიაღს მოწყვეტილი ქართველობის ეროვნული ცნობიერების გაღვივებაცა და

შემდგომი განმტკიცებაც. სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის დაარსების უმთავრეს მიზანს, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ამ საქმის გაკეთება რომ წარმოადგენდა, ამის დასტურად აქ თუნდაც ამ ფაქტის გახსენებაც იქნება საკმარისი: როცა თურმე მის მიერ დაარსებულ ეკლესიაში მან „პირველად შეასრულა ქართულ ენაზე გალობა, ძმობის ყველა წევრებს ცრემლი მოერიო. მათ დაიჩოქეს პეტრეს წინ და მისი ჯანმრთელობა შესთხოვეს მაცხოვარს“ (34, 71).

პ. ხარისჭირაშვილის ცხოვრებაში თვისებრივად სრულიად ახალი, უმნიშვნელოვანესი, ეტაპი 1859 წლიდან, კონსტანტინეპოლში მისი დამკვიდრების დროიდან, იწყება. რომის კათოლიკური ეკლესიის მესვეურთა ხელშეწყობითა და უდიდესი პიროვნული ძალისხმევის შედეგად, მის მიერ აქ დაფუძნებული ქართული მონასტერი არა მარტო ქართველ კათოლიკეთა ღვთისმსახურების ფართოდ პოპულარულ კერად იქცა, არამედ უცხოეთში მდებარე ქართული კულტურისა და მწიგნობრობის ერთ-ერთ მძლავრ ცენტრადაც.

ეს გარემოება არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ ეკლესიასთან ერთად, პ. ხარისჭირაშვილმა იქ ქართული სასწავლებელიცა და სტამბაც გახსნა, რითაც ხანგრძლივი დროის მანძილზე სარგებლობდნენ როგორც სტამბოლში მცხოვრები ქართველები, ისე საქართველოდან და სხვა ქვეყნიბიდან იქ საგანგებოდ ჩასული ჩვენი თანამემამულეებიც. ქართულ სავანედ წოდებული ამ მონასტრის ეროვნულ როლსა და მნიშვნელობას არსებითად განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ სტამბოლის ქართულ სავანეში, პეტრე ხარისჭირაშვილის გარდა, სხვა თვალსაჩინო ქართველი ღვთისმსახურებიც ეწეოდნენ მეტად ნაყოფიერ სასულიერო და მამულიშვილურ მოღვაწეობას (მაგალითად, მიქელ თარხნიშვილი, მიხეილ თამარაშვილი, შალვა ვარდიძე, ეთიოპიაში (აბისინიაში) მოღვაწე ექიმი პეტრე მერაბიშვილი, ივანე გვარამაძე (ვინმე მესხი) და სხვები.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ალბათ სულაც არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ სტამბოლის ქართული ეკლესია იქაური ქართველობისთვის არა მარტო სალოცავ დაწესებულებად იქცა, არამედ იმ ადგილადაც, რომელიც მათ, გარკვეულწილად, ისტორიული სამშობლოს მაგივრობასაც უწყვედათ და მშობლიური წიაღისაგან განშორების შედეგად გაჩენილ ტკივილს უამებდათ.

ევგენი დალეჯიო დ'ალესიოს თქმით, უმთავრესი მიზანი, რომელიც პ. ხარისჭირაშვილმა და მის მიერ სტამბოლში დაფუძნებულმა ქართულმა

სასულიერო საზოგადოებამ მათი საქმიანობის საფუძველთა საფუძველად აქციეს, იყო „ქართველი ხალხის გამოღვივება-აღორძინება სარწმუნოებრივად, პოლიტიკურად და კულტურულად.“ მიუხედავად იმისა, რომ ყოველივე ზემოთქმულის გამო ისინი „სშირად სასტიკად შევიწროებულნი იყვნენ ყველასაგან და ყოველნაირად“ და არც იმისთვის პქონდათ „საკმარისი ნივთიერი საშუალება, თავიანი მოქმედებისათვის უფრო ფართო ხასიათი რომ მიეცათ“, პ. ხარისჭირაშვილმა და მისი ძმობის წევრებმა მაინც შეძლეს ბევრი დიდმნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება (59, 31).

1859 წელს, რომის პაპისაგან სათანადო ნებართვის მიღების შემდეგ, პ. ხარისჭირაშვილმა სტამბოლის განაპირა უბან ფერი-ქოიში, რომელიც დღეს ქალაქის ცენტრალურ უბანს წარმოადგენს და შიშლისა და ბომონტის დასახლებათა შესაყართან მდებარეობს, საკმაოდ დიდი მიწის ნაკვეთი შეიძინა, სადაც 1861 წელს ქართული კათოლიკური ეკლესია ააგო.

ხსენებული მამულის შეძენაში თავდაპირველად მას ვიღაც უცნობი ქართველი ქველმოქმედი დახმარებია, რომელსაც ქართული ეკლესიის ასაგებად თავისი ფულით 1230 არშინი მიწის ნაკვეთი შეუძენია. პ. ხარისჭირაშვილის აქტიურობის შედეგად, იმ ქველმოქმედის საქციელისათვის მალე სხვა ქართველ მორწმუნეებსაც მიუბაძავთ, რის საფუძველზეც ეკლესიის კუთვნილი მიწის ფართობის ოდენობა საბოლოოდ სამჯერ გაზრდილა.

სტამბოლის ქართულ ეკლესიასთან პ. ხარისჭირაშვილმა მამათა და დედათა მონასტრებიც დააარსა, სადაც ქართველი კათოლიკე ბერ-მონაზვნები ცხოვრობდნენ და აღასრულებდნენ ღვთისმსახურებას.

სტამბოლის ქართული მონასტრის უძრავ-მოდრავი ქონების კუთვნილებასთან დაკავშირებით მომავალში ყოველგვარი გაუგებრობა რომ ყოფილიყო გამორიცხული, პ. ხარისჭირაშვილი წერილობითი ფორმით შედგენილი თავისი ანდერძით შთამომავლობას ხაზგასმით განუმარტავს იმ ფაქტს, რომ მისი სიკვდილის შემდეგ სავანის ადგილ-მამულისა და მთელი ქონების სრულუფლებიანი ბატონ-პატრონი კონკრეტულად რომელიმე პიროვნება კი არ ხდებოდა, არამედ თურქეთში მცხოვრები ყველა ქართველი კათოლიკე.

ცნობილი ქართველი პოლიტიკური ემიგრანტისა და საზოგადო მოღვაწის – რაფიელ ინგილოს (ივანიცკის) ინფორმაციით, იმ დროს,

როცა პ. ხარისჭირაშვილი ხსენებული საეკლესიო და სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობას შეუდგა, „ძველი ანაფორის ჯიბეში მას მხოლოდ საქართველოდან ჩამოყოლილი რამდენიმე სპილენძის ზურდა ედო, მაგრამ თან ახლდა უფრო მეტი რამ, ვიდრე ფული – შეურყეველი ნებისყოფა და დაუღალავი ენერჯია! კონსტანტინეპოლელ სომხებისა და უცხოელების დახმარებით პ. ხარისჭირაშვილმა შეიძინა თვალსაჩინო ზომის უძრავი ქონება და ასე დაწყებულ საქმეს მიჰყვა ბოლომდის, ვიდრე არ ააგო ეკლესია, საცხოვრებელი ბინები და სკოლისა და სხვა საჭიროებისათვის გამოსადეგი შენობები. სულ მცირე დროში მონასტერი გადიდდა, გაფართოვდა და მრევლიც შეიძინა“ (26).

დამოწმებული ფრაგმენტი მნიშვნელოვანი იმითიცაა, რომ რ. ინგილო ერთ ახალ, სხვა ავტორთაგან ყურადღებამიუქცეველ, მომენტსაც უსვამს ხაზს – უცხოელთა ფინანსურ წვლილს მონასტრისათვის საჭირო მიწების შეძენის საქმეში. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული ქონება მამა პეტრეს ძირითადად ქართველ ქველმოქმედთა ფინანსური დახმარებით შეუძენია, ირკვევა, რომ ამ საქმეში მას გარკვეულწილად უცხოელებიც დახმარებია.

როგორც ცნობილია, ეს მოსაზრება რ. ინგილომ სტამბოლის ქართულ საევანგესთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულ თავის იმ წერილში („სტამბოლის საევანის ავ-კარგი“) გამოთქვა, რომელსაც ვრცელი საპასუხო პუბლიკაციით გამოეხმაურა ამ საევანის მღვდელ-მონაზონი შალვა ვარდიძე. იმის გამო, რომ იგი რ. ინგილოს მიერ ზემოთქმულ საკითხთან დაკავშირებით გამოთქმულ თვალსაზრისს უკომენტაროდ ტოვებს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ხსენებული მოსაზრება სიმართლეს შეეფერება და უცხოელებმა მართლაც შეიტანეს გარკვეული წვლილი მონასტრის უძრავი ქონების შეძენის საქმეში. ეს რომ სიმართლე არ ყოფილიყო, შ. ვარდიძე თავის პოლემიკურ სტატიაში ამის თაობაზე უსათუოდ იტყოდა რაიმეს.

კონსტანტინეპოლის ქართული საეკლესიო კერის მშენებლობის პირველი ეტაპი 1861 წელს დამთავრდა. ეს სასულიერო კომპლექსი თავდაპირველად ორი უმთავრესი ნაწილისაგან შედგებოდა – ეკლესიისაგან და მამათა მონასტრისაგან.

როგორც გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“ 1931 წლის 64-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში სტამბოლის ქართული ეკლესიის მღვდელ-მონაზონი შალვა ვარდიძე წერს, ხსენებული საეკლესიო კომპლექსის აგების მიზნით, პ. ხარისჭირაშვილი სტამბოლში 1859

წლის მაისში ჩასულა ვენეციიდან. ასეთ დიდ რელიგიურ და ეროვნულ საქმეს შეჭიდებულ მამა პეტრეს, შ. ვარდიძის ინფორმაციით, სულ მალე „სამი სხვა მოწაფეც მიმატებია: იოსებ მამუკაშვილი, ივანე გვარამაძე და სტეფანე გიორგაძე.

კათოლიკური ეკლესიის პროპაგანდის უფროსმა კარდინალმა ბარნაბომ დააკმაყოფილა 1860 წლის 16 ნოემბერს რომში პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ გაგზავნილი თხოვნა და 1861 წლის 15 იანვარს სტამბოლში პაპის დელეგატს — მონსინიოს ბრუნინის წერილობით აცნობა, იურიდიული არსებობის უფლება მიენიჭებინა ქართველი მღვდლის მიერ შექმნილი ახალი საზოგადოებისათვის. „ამ დროს მამა პეტრეს 300 ფრანკი (150 მან.) ჰქონდა სალაროში. ამ იურიდიულ არსებობას ვერ მიიღებდა მ. პეტრეს ახალი პატარა საზოგადოება, მას რომ არ ჰქონოდა სამონასტრო არქივი. არქივიდან სჩანს, რომ ერთ კეთილმყოფელს შეეწირა 1230 არშინი მიწა ბინის და სამლოცველოს აღსაშენებლად. ერთი ძირითადი ეკლესიური კანონია, რომელიც მხედველობაში უნდა იქონიოს მკითხველმა: ყოველივე სასულიერო საზოგადოების წევრის შექმნილი კოლექტიურათ თუ პიროვნულათ საზოგადოებას ანუ კოლექტივს ეკუთვნის. მ. პეტრემ თავისი მოწაფეებითურთ, თავის საზოგადოებისათვის სამჯერ მეტი მიწა შეიძინა ფულით თავიანთი ბინის აღმოსავლეთით და დასავლეთით. ამის შემდეგ მ. პეტრემ, როგორც დამწყებმა და უფროსმა, ყოველი გაუგებრობის ასაშორებლად, 4 თიბათვეს, 1863 წელს დასწერა პირველი ანდერძი, სადაც ვკითხულობთ: „... (ფრანგულიდან სიტყვასიტყვით თარგმანი ჩვენია) მონასტერი და სამლოცველო თავიანთი მიწებითა, აგრეთვე შემოსავალი მათი, და ყველა ქონილი უძრავი და მოძრავი ქონება, რომელთაც შევიძენ ჩემს ცხოვრებაში, და რომლებიც დარჩებიან ჩემი სიკვდილის შემდეგ, მიეკუთვნებიან ყველა ზემოთხსენებულ ბერებს, კათოლიკე ქართველებს, მონათა უმანკოთ ჩასახულის“ (61, 47).

ხსენებული ანდერძის მერე, 1863 წლის 26 ივნისს, გაგზავნილი თხოვნის პასუხად, რომმა 1864 წლის 30 იანვარს გამოგზავნილი წერილით ქართველ სასულიერო პირთა საზოგადოებას „ეპარქიულ დამტკიცების შემდეგ თავისი პირველი საფეხურის დამტკიცება მიანიჭა“ (61, 47).

როგორც შ. ვარდიძის პუბლიკაციიდან ჩანს, ანალოგიური მზრუნველობა მას მონაზონთა სავანის დასაარსებლადაც გამოუჩენია, რის თაობაზეც

რომთან მიწერ-მოწერა 1866 წლიდან უწარმოებია. ამ საქმის მოსაგვარებლად მას უფრო მეტი შრომა დასჭირვებია, მაგრამ მიზნისათვის მაინც მიუღწევია და „1869-ში უკვე კაი ჯგუფია სამოლაზნო ქართველ მანდილოსნებისა... მოლოზნების იურიდიული არსებობა საეკლესიოთ აღიარებული იქმნა 9 მკათათვეს 1871 წ“.

თავისი დიდი საქმეების განხორციელების დროს პ. ხარისჭირაშვილს მისი ძმობის წევრებიც აქტიურად ედგნენ გვერდით. ეს ტრადიცია მონასტრის ძმობის წევრებმა მისი გარდაცვალების შემდეგაც განაგრძეს წარმატებით. კერძოდ, მათ ძალზე ბევრი რამ გააკეთეს სავანის მატერიალური ბაზის კიდევ უფრო მეტად გასაუმჯობესებლად და გასაფართოებლად. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით წარმატებული იყო XIX საუკუნის 90-იანი წლები, როცა აგებულ იქნა ოთხსართულიანი კაპიტალური შენობა და რეკონსტრუქცია ჩაუტარდა მონასტერთან არსებულ სტამბას. ამ საქმეთა უმთავრესი ინიციატორი სავანის იმჟამინდელი წინამძღვარი ალფონს ხითარიშვილი ყოფილა. ზემოთ ხსენებული ახალი შენობის აგების შემდეგ, მას ჯერ ახალი საბეჭდი მანქანა ჩამოუტანია მონტობანიდან და მონასტერთან არსებული ქართული სტამბის ტექნიკური რეკონსტრუქცია მოუხდენია, შემდეგ კი ეკლესიისთვის კიდევ ერთი ახალი შენობა მიუშენებია. აი, რას წერდა იგი ყოველივე ამასთან დაკავშირებით რომში მყოფ მ. თამარაშვილს სტამბოლიდან 1901 წლის 31 აგვისტოს:

„აგერ ახლა ვასრულებ ეკლესიის შენობასა, რომელიც არის შესანიშნავი და ყველა პატრიოტულ ისტორიების ნიშნებითაც შემკული. მთავარ ტრაპეზზედ ვსვამ ორ ძეგლსა წმ. ანდრია მოციქულისა და წმ. ნინასი, ზედ გამოხატული აქვს საქართველოს ღერბი და ლურდის ტრაპეზქვეშ აწერია ქართულ მხედრული ასოებითა: მარიამ ღვთისმშობელო, საქართველოს მოციქულო, მეოხვეყან ჩვენ ცოდვილთა ქართველთა“.

ეკლესიის აგება დამჯდარა 150 ათასი ყურუში, მაგრამ ეს „პირველი ეკლესიაა სათათრეთშიდ... აქვს მაღალი გოთიკური სამრეკლო და დიდებული შესასვლელი, რომლისაც კურთხევას ვაპირებ მოსასულელ თვეში“.

ამ ინფორმაციის მიწოდების შემდეგ ა. ხითარიშვილი დაბეჯითებით თხოვს მ. თამარაშვილს: „ჩამოდი, მივიღებ კარგად. მობრძანდი შენ მონასტერში, რადგან მარტო შენზედ მაქვს იმედი, რომ ჩემს მოხუცებულობაში მანუგეშებ და ჩემს შემდგომაც მიიღებ წინამძღვრობასა და

ააყვავებ ამა გვარისა უკვდავებასა განათლების წყაროსა.“ მაგრამ, როგორც ცნობილია, მ. თამარაშვილმა მის უფროს მეგობარსა და სულიერ ძმას თხოვნა ვერ შეუსრულა და კვლავაც რომში დარჩა, სადაც დაიღუპა კიდეც 1911 წელს (50, 170).

სტამბოლის ქართული საგანის ეროვნულ-პატრიოტულ სულისკვეთებას არსებითად განსაზღვრავდა ის ფაქტი, რომ წირვა-ლოცვა იქ ძირითადად ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა. ამ თვალსაზრისით, სტამბოლელი ქართველი კათოლიკენი გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, ვიდრე მესხეთ-ჯავახეთში მცხოვრები კათოლიკეები, რომლებიც იმხანად სომხურ ეკლესიას იყვნენ დაქვემდებარებულნი, რის გამოც აქაურ ეკლესიაში წირვა-ლოცვა სომხურ ენაზე ტარდებოდა.

როგორც იმდროინდელ პრესაში გამოქვეყნებული წერილებიდან ნათლად ჩანს, სტამბოლის ეკლესიაში წირვა-ლოცვის ქართულ ენაზე ჩატარების უფლებას პ. ხარისჭირაშვილმა კათოლიკური ეკლესიის მესვეურებთან ხანგრძლივ და საგანგებო მოლაპარაკებათა შედეგად მიადწია. მაგალითად, აი, რას წერდა ამასთან დაკავშირებით გაზეთი „დროება“ 1878 წლის 24-ე ნომერში: „სტამბოლიდამ მოსულმა პირმა გვითხრა ჩვენ, რომ მ. ხარისჩირიანთი დიდი ხანია სცდილობდა რომშიო, რომ ფრანგის პატრებს ქართული წირვის ნება მიეცესო. აქამდისინ სომხის კათოლიკების უმაღლესი სასულიერო მთავრობა ნებას არ აძლევდაო, რომ სადმე საქართველოში ქართულად ეწირათ. მხოლოთ სადამოს ლოცვის უფლება ჰქონდათ. დღეს კი სტამბოლშიც ქართულად სწირავენო.“

სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიაში წირვა-ლოცვის ქართულ ენაზე ჩატარების ფაქტს სხვა პუბლიკაციებშიც ესმება ხაზი. მაგალითად, გაზეთ „ივერიის“ 1897 წლის პირველი ივნისის ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიაში — „წერილი კონსტანტინოპოლიდან“ იასე რაჭველი მკითხველს აუწყებდა: „31 მაისს ლიტანიობა იყო ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში, რომელსაც აუარებელი ხალხი დაესწრო. წირვა იყო ქართულად და ლათინურად.“ ავტორის თქმით, ეკლესიაში შეკრებილ მრევლზე თურმე განსაკუთრებით დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია მონასტრის სკოლის მოსწავლეების ქართული გალობის მოსმენას. მათ უმეტესობას მესხები წარმოადგენდნენ. ი. რაჭველის ინფორმაციით, „ყოველ დიდ დღესასწაულის დღეს ეს პაწაწინა ჩიტუნები მშვენივრად ახერხებდნენ და დღესასწაულს ქართულად ულოცავდნენ თავიანთ წინამძღვარს.“

თუმცა ყოველივე ზემოთქმული ისე არ უნდა გაეიგოს, თითქოს სტამბოლის საეპარქიოში წირვა-ლოცვა ყოველთვის ქართულად ტარდებოდა. სამწუხაროდ, ეს ასე არ ყოფილა. როგორც ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალებით ირკვევა, ეკლესიის მღვდელ-მსახურნი ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვას ძირითადად სადღესასწაულო დღეებში აღავლენდნენ. მაგალითად, „სახალხო გაზეთის“ 1911 წლის 232-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში — „სტამბოლის ქართველობა“ წერილის ავტორი ვინმე ფარსმანი წერს: „ახალი წელიწადი ძველი სტილით და წმინდა ნინობა ახალი სტილით იდღესასწაულა სტამბოლელმა ქართველობამ 1/14 იანვარს ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში, სადაც წირვა-ლოცვა მუდამ ლათინურად სრულდება. ამ დღეს ქართულად სწირეს. მწირველი იყო ქართულ წესზე ნაკურთხი კათოლიკე მღვდელი მამია ანდრია წინამძღვრიშვილი... მშვენიერმა გალობამ, ოთხ ხმაზე შეწყობილმა, და წირვამ ცრემლით ატირა ხალხი, მოკლებული ამგვარ ნუგეშს შინ და გარეთ.“

* * *

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლელი ქართველები არც ერთ საეკლესიო დღესასწაულს არ ტოვებდნენ უყურადღებოდ, განსაკუთრებული სიყვარულით ისინი მაინც მარიამობასა და ნინობას აღნიშნავდნენ ხოლმე.

მარიამობის დღესასწაულს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ის ფაქტი სძენდა, რომ სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია ღვთისმშობლის უმანკოდ ჩასახების სახელზე იყო აგებული და ჩვენი ქვეყანა ღვთისმშობლის წილხვდომილ ქვეყანას წარმოადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ ღვთისმშობლობის დღესასწაული ფაქტობრივად მთელი მაისის თვის განმავლობაში გრძელდებოდა, „თავისი გრანდიოზულობით ყველაზე მეტად პირველი და ბოლო დღე გამოირჩეოდა — პირველი მაისი, როგორც თამარობა (თამარ მეფის სახელთან დაკავშირებული) და ოცდათერთმეტი მაისი, როგორც დამაგვირგვინებელი ლიტანიობა. საინტერესოა, რომ ლიტანიობას არც ერთი სხვა ქრისტიანული მონასტერი ამ დღეს არ იხდიდა. ეს აქ ქართველ კათოლიკეთა ერთგვარი პრიორიტეტი იყო. ლიტანიობის დღესასწაულს აუარებელი ხალხი ესწრებოდა, ქართველი და არაქართველი, ქრისტიანი და მაჰმადიანი. მაისში მონასტერი და მისი მიდამოები სადღესასწაულოდ იყო მორთული. როგორც წესი, გალაგნის ორივე შესასვლელს ალაშაზებდნენ ვარდებითა და ფერად-ფერადი დროშებით“ (35, 178).

სტამბოლის ქართულ საგანეში გამართულ რელიგიურ დღესასწაულე-ბთან დაკავშირებით ინფორმაციები დროდადრო ქართულ პრესაშიც ქვეყნდებოდა ხოლმე. მაგალითად, გაზეთ „ივერიის“ კორესპონდენტი 1897 წელს ჩატარებულ მარიამობის დღესასწაულს, რომელსაც თავად ისიც დასწრებია, ასეთნაირ შეფასებას აძლევს: „პატრი სტეფანე გიორგაძის განკარგულებით, ერთ ამ კარ-შესავალთაგანს ქართულის ასოებით ჰქონდა გაკეთებული წარწერა და მეორეს ლათინურად. აქ ამ დღეს ფრიალე-ბდა ყველა სახელმწიფოს ბაირაღი, რაც კიდევ მეტ სიღიადეს აძლევდა დღესასწაულს. მონასტერში გალობდნენ ქართულად და ლათინურად, ხოლო მოსწავლენი დღესასწაულს ქართულად ულოცავდნენ თავიანთ წინამძღვარს“ (24).

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, მარიამობის დღესასწაულს კიდევ უფრო პოპულარულსა და მასშტაბურს ხდიდა ის ფაქტიც, რომ ღვთისმშობლის უმანკოდ ჩასახების სახელზე აგებულ ეკლესიაში ამ ეკლესიის დამაარსებელმა პეტრე ხარისჭირაშვილმა ლურდიდან სპეციალურად „ჩამოატანინა ღვთისმშობლის ქანდაკება და ამ ახალი მონასტრის სამლოცველოში დაადგმევინა. ღირსი პატრისა და მისი შვილების ღვთისმოსაობას მალე უხვად მიეგო საზღაური. ლურდის ღვთისმშობელმა არ დააყოვნა ძლიერებისა და კეთილისყოფის გარდმოვლენა, რაც დამტკიცდა სასწაულებით, რომელიც ერთმეორეს მოჰყვა ფერი-კეუის ამ მოკრძალებულ სამლოცველოში, განსაკუთრებით, 1880 წლიდან 1884 წლამდე“ (21, 728).

ქალაქი ლურდი, საიდანაც სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში პ. ხარისჭირაშვილმა ღვთისმშობლის ქანდაკება ჩამოატანინა, საფრანგეთის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს. ეს პატარა ქალაქი მთელს ქრისტიანულ სამყაროში იმითაა განთქმული, რომ იქ არსებულ მღვიმეში 1858 წელს 14 წლის გოგონას – ბერნადეტე სოუბიროს, რომელიც შემდგომში წმინდა ბერნადეტე გახდა, მარიამ ღვთისმშობელი გამოეცხადა. ამავე მღვიმეში არის წყაროც, რომელიც, გადმოცემის მიხედვით, სასწაულებს ახდენს და დაავადებულ ადამიანებს კურნავს. ყოველივე ზემოთქმულის გამო, ხსენებულ მღვიმეს ყოველწლიურად მილიონობით ადამიანი სტუ-მრობს.

მ. თამარაშვილის გადმოცემით, მსგავს სასწაულებს ლურდის ღვთისმშობლის ქანდაკება სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში გადმოტანის შემდეგაც ხშირად ახდენდა ხოლმე. ეს ამბავი ხალხში იმდენად ფართოდ

ყოფილა გაერცვლებული, რომ მონასტერში უამრავი ადამიანი მოდიოდა. მათ შორის, მართლმადიდებლებიცა და მაჰმადიანებიც, ხატის სასწაულმოქმედი მადლი პირადად მათაც რომ ეგრძნოთ. ეს გარემოება კი თურმე სხვა ეკლესიების მესვეურთა უკმაყოფილებას იწვევდა. ეკლესიაში მომსვლელთა რაოდენობა იმდენად დიდი ყოფილა, რომ ღამით კარების დაკეტვასაც კი ძლივ-ძლივობით ახერხებდნენ.

აი, რას წერს ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით მ. თამარაშვილი: „სასწაულებრივმა განკურნებამ როგორც სულიერმა, ასევე ხორციელმა, აქ მთელი კონსტანტინოპოლი და მისი შემოგარენი მიიზიდა. სამლოცველოს ყველა ჯურის იმდენი მორწმუნე, განსაკუთრებით მაჰმადიანი და ბერძენი მოაწყდა, შივ შეღწევა ერთობ ძნელდებოდა. ათასობით მორწმუნე განთიადისას იწყებდა დინებას და მათი სვლა უწყვეტად გრძელდებოდა საღამომდე. ხშირად იძულებულნი ხდებოდნენ, სამლოცველოში აღარ შეეშვათ სალოცავად მოსულნი, რადგან ღამე დგებოდა. ძალზე ამაღელვებელი და ნამდვილად უჩვეული სანახავი იყო, როგორ ლოცულობდა სხვადასხვა ერის ეს უთვალავი შვილი უბიწო ღვთისმშობელ მარიამის წინაშე, თითოეული თავისებურად და თავისი სარწმუნოების წეს-ჩვეულებების მიხედვით. ო, რა ღვთისმოსაობით სვამდნენ ისინი ღურდის წყალს“. მორწმუნეებს ხატის სასწაულმოქმედი ძალისადმი რწმენას ის ფაქტიც უძლიერებდათ, რომ, მსგავსად ღურდის მღვიმისა, სასწაულმოქმედი წყარო მონასტრის შენობაშიც გამოედინებოდა. სამწუხაროდ, წყაროს დებეტის გაზრდის მიზნით გასულ საუკუნის შუა ხანებში, საგანგებო გეოლოგიური სამუშაოების ჩატარების შემდეგ, წყარო მთლიანად დაშრა.

როგორც სათანადო მასალების გაცნობით დასტურდება, სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის ასეთ პოპულარობას სხვა რელიგიური ცენტრების მესვეურთა მკვეთრი გაღიზიანება და უკმაყოფილება გამოუწვევია. მ. თამარაშვილის ინფორმაციით, მათგან განსაკუთრებული აგრესიულობით თურმე ბერძენულ ეკლესიათა სტამბოლელი ეპისკოპოსები გამოიჩინოდნენ, რომელთაც „განგაში ატეხეს, მრევლმა არ მიგვატოვოსო, და მორწმუნენი რომ თავისკენ მიებრუნებინათ, ყველანაირი საშუალება გამოიყენეს, ჩაგონება იქნებოდა ეს, თუ მუქარა, ეკლესიიდან გაძევება თუ საჯაროდ გაკილვა. რა ნახეს, ამაოდ დაშვრნენ, დაიმუქრნენ, ქართველი პატრების ეკლესიას გადავწვავთ და ძირფესვიანად დავანგრევთო. ამის გამო პატრები იძულებულნი გახდნენ, ტაძრის ირგვლივ

დღე და ღამე მცველები ჰყოლოდათ. ასე გრძელდებოდა რ თვეზე მეტ ხანს, ვიდრე ტამარს მოულოდნელად თავს არ დაესხნენ ბოროტგანმზრახველნი... მაგრამ ყველა ფანდი უმწეო გამოდგა სასწაულების წინაშე, რასაც წმინდა ქალწული მოჰმადლიდა ყველას, ვინც მას შესთხოვდა“ (21, 728-732).

მ. თამარაშვილის მიერ აღნიშნული ბოროტმოქმედება სტამბოლის ქართულ საეანეში 1893 წლის 2 თებერვალს მომხდარა. აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით გაზეთი „ივერია“ 1893 წლის 9 თებერვალს გამოქვეყნებულ წერილში: დასახელებული წლის „2 თებერვალს ვიდაც ბოროტმოქმედმა გასძარცვა აქ ქართველ კათოლიკეთა სავანე. ქურდი წინა დღითვე შეიპარა თურმე სავანეში, მიიძალა სადღაც ყურე-კუნჭულში და როცა კარგად დაღამდა და ბერებმა დაიძინეს, შესულა ეკლესიაში, დაუწევავს ჩარჩო ღეთისმშობლის ძეგლისა, გაუტეხია კლიტე და, რაც კი რამ ძვირფასი ნივთი და ოქრო ყოფილა, ყოველივე წაუღია, ხელი არ უხვლია მხოლოდ ვერცხლეულისათვის. პირველად ეს ამბავი გაიგო თურმე მონასტრის ერთმა მორჩილმა და მაშინვე შეატყობინა მონასტრის წინამძღვარს ალ. ხითარიშვილს... წინამძღვარმა ეს ამბავი აცნობა საფრანგეთის საელჩოს და ხონთქარს. ქურდს პოლიცია დაეძებეს და რამდენიმე საეჭვო კაცი კიდევ შეიპყრო.“

იმავე ამბავს მკითხველს სტამბოლიდან იასე რაჭველიც აუწყებდა „მწყემსის“ 1894 წლის მე-18 ნომერში გამოქვეყნებული წერილით. ავტორის ინფორმაციით, ხსენებული ქურდობის ჩადენიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ქურდს სტამბოლის კათოლიკე ეპისკოპოსისთვის ასეთი თხოვნით მიუმართავს: „შემიწყალეთ, წმინდაო მამავო, მაპატიეთ შეცოდებანი, ყველა მოპარულს უკანვე დავაბრუნებ, თუ მაპატიებთო.“

ეპისკოპოსმა აპატია, მაგრამ მთავრობამ დასაჯა ქურდი. ქურდმა მოინანია: „ამ საქმის ჩადენის შემდეგ ვერც დღე და ვერც ღამე თავისუფლად ვერ დავიძინე და ვერ მოვისვენე, სანამ მონსინიორს (ეპისკოპოსს — ა. ნ.) გამოუცხადებდი, სიზმრები მალრჩობდაო.“ დანაშაულში თურმე სულ ოთხი კაცი იღებდა მონაწილეობას — უშუალოდ ქურდობის ჩამდენი პირი, რომელსაც ერთი წლით ციხე მიესაჯა და სამი მისი დამხმარე, რომელთაც ოთხ-ოთხი თვით პატიმრობა შეუფარდეს.

სტამბოლის ქართული სავანის პრესტიჟის შესაბამისად და მისი მატერიალური ქონების ხელში ჩასაგდებად XIX საუკუნის 90-იან

წლებში დაწყებული ბრძოლა შემდგომშიც გაგრძელებულა. მაგალითად, 1911 წელს სტამბოლის კათოლიკე ეპისკოპოსმა სარდმა, რომის კათოლიკური ეკლესიის ხელმძღვანელობისაგან დამოუკიდებლად, ერთპიროვნულად მიიღო გადაწყვეტილება ეკლესიაში წირვა-ლოცვის ქართულად ჩატარების აკრძალვისა და იქ არსებულ სასწავლებელთა დახურვის შესახებ და მოინდომა, მონასტრის მთელი მატერიალური სიმდიდრე მიესაკუთრებინა. ამ ამბით აღშფოთებულმა ბერ-მონაზვნებმა სარდს რომის პაპთან უჩივეს და მონასტერი განადგურებას გადაარჩინეს (35, 18).

* * *

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, სტამბოლის ქართულ საეპარქიო გამართულ საეკლესიო დღესასწაულთაგან მარიამობის გარდა განსაკუთრებული პოპულარობით ნინოობის დღესასწაულიც სარგებლობდა. წმინდა ნინოსადმი სტამბოლელ ქართველთა ასეთი გამორჩეული სიყვარული და პატივისცემა, პირველ ყოვლისა, იმით იყო განპირობებული, რომ საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების მქადაგებელ-გამავრცელებელი ეს წმინდანი ჩვენი ქვეყნის მფარველადაცაა მიჩნეული, რასაც ეკლესიაში არსებული წმინდა ნინოს ხატ-ქანდაკებისთვის გაკეთებული ქართული წარწერითაც ესმება ხაზი: „წმიდაო ნინო, საქართველოს მფარველო, ევედრე ჩვენთვის!“

ტრადიციად დამკვიდრებული ნინოობის დღესასწაული ყოველი წლის 14 იანვარს (ახალი სტილით) აღინიშნებოდა. გარდა კათოლიკეებისა, ამ დღესასწაულს თურმე მართლმადიდებელი და მაჰმადიანი ქართველებიც ესწრებოდნენ ხოლმე. ერთ-ერთ ასეთ დღესასწაულს, რომელიც 1909 წლის 14 იანვარს გამართულა, „დროების“ კორესპონდენტიც დასწრებია. მისი ინფორმაციით, ქართულ ენაზე ჩატარებულ საზეიმო მღვდელმსახურებას უამრავი ხალხი დასწრებია.

წირვის დამთავრების შემდეგ კი „ქართველთა ერთობის“ დაფუძნებისადმი მიძღვნილი პირველი ოფიციალური შეკრებაც გამართულა. კრება გაუხსნია და დამსწრეთათვის ნინოობის დღესასწაული და ახალი წელი მიულოცნია ხსენებული „ერთობის“ შექმნის ინიციატორს — ვლადიმერ წერეთელს, რომელსაც სხდომის მონაწილეებისთვის გაუცვნია ახლად დაფუძნებული საზოგადოების მიზანი და როლი ქართველთა შეკავშირების საქმეში.

შემდეგ კი, თავისი გამოსვლის ბოლოს, ვ. წერეთელს უთქვამს: „დღეს უკვე დაბადებულია ჩვენი ერთობა და ამიერიდან ნულარც მოიშლება იგი!“ მაგრამ რომ უფრო ნაყოფიერი იყოს მისი არსებობა, საჭიროა ბიბლიოთეკასთან ერთად დავაარსოთ სალარო, საიდანაც დახმარება მიეცემა სტამბოლში მყოფ უმწეოდ დარჩენილ და გაჭირვებულ ქართველთა... მეორეც, მოგეხსენებათ, სტამბოლში მცირე არის ქართველთა რიცხვი. იმათში ბევრია ქართველთა ერთობის მოძრე და მსურველი. ჩვენ შეგვიძლია იმათთან ერთად შევადგინოთ დიდი საზოგადოება. ამოვირჩევთ კაცებს ყველა ჩვენ საერთო საქმეთა ხელმძღვანელ-მმართველებად და ამით ნიადაგი მიეცემა ჩვენს საუკეთესო მომავალს“.

შეკრებაზე გამოსულმა პატრმა მერაბმა „ქართველთა ერთობას“ „დიდი ხნის ნატრული“ საზოგადოება უწოდა.

საზოგადოებას ჰქონია საკუთარი დროშა ლურჯი და მწვანე ფერისა. „ლურჯი იყო ნატვრისა და ქრისტიანობის ფერი, მწვანე კი იმედისა და მაჰმადიანობისა“ (3, 35). „ქართველთა ერთობის“ შეკრების ადგილს ძირითადად სავანე წარმოადგენდა.

ზემოთ დასახელებული დღესასწაული გამონაკლისი მოვლენა რომ არ ყოფილა და ნინოობის დღისადმი მიძღვნილი მსგავსი საზეიმო წირვა-ლოცვების ჩატარება ტრადიციად რომ იყო დამკვიდრებული, ამის დასტურად აქ „სახალხო გაზეთის“ 1911 წლის 232-ე ნომერში გამოქვეყნებული ზემოთ უკვე მოხსენიებული ფარსმანის პუბლიკაციაც მინდა გავიხსენო. წერილის ავტორი, რომელიც პირადად დასწრებია 1911 წელს სტამბოლის ქართულ სავანეში გამართულ ნინოობის დღესასწაულს, შემდეგნაირად აღწერს იმჟამად იქ არსებულ მდგომარეობას: „ამ დღეს ეკლესიის ტრაპეზის თავზე აღმართული იყო წმინდა ნინოს დიდი ხატი. ქართული სიმღერები საოცრად იგალობა საეკლესიო გუნდმა, რომელსაც ლოტბარობდა იტალიიდან ახლად დაბრუნებული კონსტანტინე საფარაშვილი... ქართველები შორეულ კონსტანტინოპოლში თავიანთ მშობლიურ ენაზე სწირავდნენ და სიხარულით სტიროდნენ“ (51).

როგორც დამოწმებული მაგალითებითაც თვალნათლივ ჩანს, ნინოობისა და მსგავსი საეკლესიო დღესასწაულების ჩატარების უმთავრესი მიზანი სამშობლოს გარეთ მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებში არა მარტო რელიგიური რწმენის გაძლიერება იყო, არამედ ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთების განმტკიცებაც. აღნიშნულ მოვლენას კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას სძენს ის ფაქტი, რომ მსგავს ღონისძიებებს კათოლიკე-

ებთან ერთად სხვა რელიგიურ აღმსარებლობათა მიმდევარი ქართველებიც საკმაოდ მრავლად ესწრებოდნენ.

სტამბოლის საეანეში მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირთა ამგვარი საქმიანობის მკვიდრ საფუძვლად ქცეული ეროვნულ-პატრიოტული მიზანსწრაფვის არსი პ. ხარისჭირაშვილმა ერთგან შემდეგნაირად გამოხატა: „რადგან დიდად მიგვაჩნია საქართველო და გვექონდა ნატვრა მისდამი სამსახურის ჩვენისა, ყოველნაირი მძიმე შრომა თავზედ ავიღეთ, რათა მისცემოდა საქართველოს საზოგადოებას და მის მომავალ ახალ თაობასაც შემწეობა სწავლაში და მეცნიერებაში“.

* * *

შალვა ვარდიძის ინიციატივით, სტამბოლის საეანეში 1911 წელს ქართული კლუბიც გახსნილა, სადაც ქართულ ენასა და საქართველოს ისტორიას ასწავლიდნენ. კლუბის გახსნის შესახებ შ. ვარდიძეს დაინტერესებული პირებისათვის გაზეთების მეშვეობით უცნობებია და ისინი, განურჩევლად მათი სარწმუნოებისა და სოციალური მდგომარეობისა, მონასტერთან არსებულ ქართულ სასწავლებელში მიუწვევია. ასე შექმნილა ქართული კლუბი, რომელიც ამ დროიდან მოყოლებული 1914 წლამდე, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე, თურმე სისტემატურად მართავდა ხალხმრავალ შეკრებებს. ასეთი კრებები, რომელთაც ჩვეულებრივ 150 ქართველზე მეტი ესწრებოდა ხოლმე, სხვადასხვა კატეგორიის ადამიანთა თავშეყრის ადგილად ყოფილა ქცეული. კერძოდ, დალეჯიოს ინფორმაციით, აქ იკრიბებოდნენ ფაშები, გენერლები, ოფიცრები, ვეჟილები, ექიმები, ვაჭრები, მოხელეები და სტუდენტები. „ყოველი კრება ქართული სიტყვებითა და სიმღერებით იხსნებოდა და იმ სახითვე მთავრდებოდა. შეიმუშავეს წესდება, რომელიც ოსმალეთის მთავრობამ უცვლელად დაამტკიცა“ (59, 16).

ქართული კლუბის შექმნის ამბავი არა მარტო სტამბოლში, არამედ მთელ თურქეთშიც ფართოდ რომ გახმაურებულა, ამის დასტურად დალეჯიოს კონკრეტული ფაქტებიც მოჰყავს. კერძოდ, მონასტერში თურმე ხშირად მიდიოდა მუსულმან ქართველთა აღფრთოვანების გამომხატველი წერილები ანატოლიიდან, მაკედონიიდან და თურქეთის სხვა კუთხეებიდან. ამ წერილების ავტორები შალვა ვარდიძეს თხოვდნენ, გაეგზავნა მათთვის ქართული კლუბის თურქულად გადათარგმნილი

წესდება და ქართული წიგნები, რათა მათაც მისცემოდით შესაძლებლობა ქართული ენის შესწავლისა და სხენებული კლუბის წევრად გახდომისა.

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლსა და მთელ თურქეთში საკმაოდ ბევრი ქართველი ცხოვრობდა, დალეჯიო მათ შესახებ საუბრის დროს გულისტკივილით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ მათმა დიდმა ნაწილმა არა თუ ქართული წერა-კითხვა, ქართულად საუბარიც კი არ იცოდა. მისი შეფასებით, ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იყო მუსულმან ქართველებში, რომელთაც „ეროვნული შეგნება საერთოდ არ ჰქონდათ განვითარებული“ (59, 14).

ასეთ ვითარებაში სტამბოლის ქართული საგანის ბერ-მონაზონთა მიერ გაჩაღებულ საგანმანათლებლო მოღვაწეობას უდიდესი პატრიოტული მნიშვნელობა ჰქონდა. მათი საქმიანობის შესახებ საუბრის დროს იტალიელი ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას, უპირველეს ყოვლისა, იმაზე ამახვილებს, რომ საგანეში მოღვაწე სასულიერო პირების ძალისხმევით ეროვნული გადაგვარების გზაზე დამდგარი ბევრი ქართველი კვლავ დაუბრუნდა მშობლიურ ნიადაგს და აღიდგინა ისტორიული ბედუკუღმართობის შედეგად დათრგუნული ეროვნული ცნობიერება.

ნათქვამის დასტურად იგი იმ ქართველ კათოლიკეებს ასახელებს, რომელთაც „თავიანთი ქართველობა უარჰყვეს და თავიანთი თავი სომხებად აღიარეს.“ ბევრმა მათგანმა „თვით თავიანთი გვაროვნობის სახელწოდებაც დაივიწყა. ამ გადაგვარებულთა შორის შედარებით ცოტანი არიან, რომელთაც თავიანთი გვარი მაინც კიდევ ახსოვთ... მაგრამ მაინც დღეს თავიანთ თავს ქართველებად აღარ აღიარებენ“ (59, 20-21).

ამ გულსატკენი მდგომარეობიდან დალეჯიო ერთადერთ გამოსავალს ხედავს – „ქართველმა საზოგადოებამ მეტი პრაქტიკული ყურადღება მიაპყროს არა მარტო ოსმალეთის და კონსტანტინეპოლის ქართველ მუსულმანებს, არამედ თვით ქართველ ქრისტიანებსაც, რომელთაც არაერთარი კულტურული დაწესებულება არა აქვთ, სადაც თავისუფლად შეეძლოთ ყოველი რწმენის და მისწრაფების ქართველთ მისვლა და პრაქტიკულად მუშაობა.“

სტამბოლის ქართული საგანის უმთავრეს მნიშვნელობას ევგენი დალეჯიო დალესიო იმაში ხედავდა, რომ მას, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ეს როლი უნდა შეესრულებინა არა მარტო კათოლიკე ქართველთა

ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცების საქმეში, არამედ მშობლიურ ქართულ ფესვებს მოწყვეტილი გამუსულმანებული ქართველების ეროვნული ცნობიერების აღდგენაშიც.

ამ შემთხვევაში ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასეული და მნიშვნელოვანი ისიცაა, რომ ყოველივე ამის შესახებ ესოდენი გულისტკივილითა და გულშემატკივრობით ქართველი კაცი კი არ წერს, არამედ ის უცხოელი ადამიანი, რომელმაც ღრმად და ობიექტური სიმართლით გაიაზრა ჩვენი ეროვნული ისტორიული ბედუკუღმართობის ტრაგიკული შედეგები და აქტიურად ცადა რეალური დახმარება გაეწია ქართველებისათვის ამ მდგომარეობის გამოსასწორებელ გზათა მოძებნაში.

დალეჯიო უდიდესი კმაყოფილებით უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ კონსტანტინეპოლის ქართულ საგანეში „ყოველგვარი საქართველოს მოგაგონებთ; აქ მოსული ქართველი სტუმარი უსათუოდ იგრძნობს მამულის სიყვარულის და თავის თავის უარის-ყოფის იმ ღრმა რწმენას, რომლითაც ეს თანამემამულენი აქ ცხოვრობენ, ნათესავ-მეგობრებს, ქართველებს და სამშობლოს მიწა-წყალს დაშორებულნი. ეს საგანე იზიდავს ქართველს იმიტომაც, რომ შიგ ნახავს ბევრ საგანს, რომელიც მოაგონებს საქართველოს ხალხის წარსულს თავისი სიძლიერის და სისუსტის ხანებით და აღუძრავს მომავალ არსებობის ძალას“.

ამ ამბით გულწრფელად გახარებული იტალიელი სწავლული კონსტანტინეპოლის ქართული საგანის ეროვნული მისიის ამგვარ დახასიათებასა და შეფასებას ემოციური პათეტიკის გამომხატველი ამ სიტყვებით აგვირგვინებს: „უცხოეთში გადმტყორცნილო ქართველო, რა რწმენისა და მისწრაფებისაც გინდა იყო, მოდი ამ საგანეში და აქ ნახავ შენ თანამემამულეთა ძმურ, შინაურ და ზრდილობიან დახვედრას; მალე იგრძნობ, თვალით ნახავ არა მარტო შიგ მცხოვრებ ქართველების სახეზე შენი ქვეყნის და შენი ერის ღიღებას, მწუხარებას, არამედ ამას კედლებიც მეტყველებენ. აი, აქ არის სულ უბრალოდ დახატული ქართველ წმინდანთა და მეფეთა ხატები და სამეფო გვარის ღერბი, საპატიო ადგილასაა თამარ მეფე, გამომხატველი ქართველი ერის სიძლიერე-აღორძინებისა და ღიღი კულტურისა და მის გვერდით დავით მეფე, სურათი წარსული ღიღებისა. აქვეა მგოსანი მესხი შოთა რუსთაველი, მისნი მიმღევარნი და გიორგი სააკაძე“ (59, 32).

დალეჯიოს ინფორმაციით, XX საუკუნის ათიანი წლების ბოლოს კონსტანტინეპოლის ქართულ საგანეში თურმე თორმეტი ქართველი

მღვდელი და ექვსი ძმა ეწეოდა სასულიერო და საგანმანათლებლო მოღვაწეობას. აქვე არსებულ დედათა მონასტერში კი ოცდაორი მონაზონი ყოფილა დამკვიდრებული. იტალიელი ავტორის თქმით, „ამ ორივე საზოგადოების წევრები თითქმის ყველანი მესხეთიდან იყვნენ და ერთი მეორის ნათესავნი“ (59, 30).

იტალიელი ავტორის თქმით, ქართველი მღვდლების ღვთისმსახურების წყალობით, სტამბოლის ქართული ეკლესია „იმდენად ყოფილა სახელგანთქმული ოსმალეთის ძველი იმპერიის ფარგლებში“, რომ იქ „ყოველი გვარის ხალხი და ხშირად სხვა და სხვა სარწმუნოებისაც დაიარებოდა“.

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე იტალიელი სწავლული სავსებით მართებულად უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ „ფერი-კეისის სავანე მარტო სასულიერო დაწესებულება კი არ იყო, არამედ მასთან ერთად პოლიტიკურიც, რამდენადაც სარწმუნოება და პოლიტიკა ერთი მეორეს არ ეწინააღმდეგებიან და ერთი მეორის შემკავებლები არიან“.

* * *

გარდა ფერი-ქოის საეკლესიო კომპლექსისა, ქართული უბნები და კათოლიკური ეკლესიები სტამბოლის სხვა უბნებშიც საკმაოდ მრავლად არსებულა. ერთ-ერთი მათგანი ყოფილა წმინდა პეტრეს სახელობის ქართული ეკლესია გალათაში, უბანში, რომელსაც თავად თურქებმა გურჯი-კაპუ (ქართული კარი) უწოდეს. დალევჯიოს თქმით, „ძველათ ამ უბანში ქართველები ცხოვრობდნენ. მხოლოდ დღეს კი კავკასიის ტომებიდან ლაზების და აფხაზების მეტი არავინ არის. აქ მაინც შეხვდებით ქართული ენის მცოდნეს“ (59, 17). გურჯი-კაპუში ქართველების ცხოვრების დამადასტურებელ არგუმენტად დალევჯიო იქ არსებულ ქართულ სასაფლაოსაც ასახელებს, სადაც მის დრომდეც საკმაოდ მრავლად არსებულა ქართულწარწერიანი საფლავის ქვები.

ქართველების საცხოვრებელ უბანთა შორის ყოფილა აგრეთვე ვეზირხანიც, რომლის მკვიდრი ქართველები ძირითადად თურმე წერილ ვაჭრობას მისდევდნენ. სტამბოლის ამ უბანში მდებარე „იენი ჯამეს (ახალი მერეთის) მარჯვნივ, სადაც თითქმის ასი წელიწადია რაც ქართველებს თავიანთი პატარ-პატარა სავაჭრო ღუქნები ჰქონდათ, დალევჯიოს თქმით, მის დროს უკვე ერთის მეტი აღარ იყო“ (59, 17). იენი ჯამეს სტა-

მბოლში ქართველთა ერთ-ერთ ძირითად საცხოვრებელ უბნად მიიჩნედა აგრეთვე ჟურნალ „ჯვარი ვაზისაში“ გამოქვეყნებული წერილის სტამბოლელი ავტორიც. მისი თქმით, ეს ადგილი „ქართველთა ბუდეა წარმოადგენდა ძველი ძველათვე“ (75, 17). აქ ქართველებს შეძენილი ჰქონიათ სავაჭრო და სასტუმრო სახლები (ოდეები).

თავიანთი განსაზღვრული საცხოვრებელი ადგილები ქართველებს ტაქსიმის ძველ უბანშიც ჰქონიათ. აქვე ყოფილა მათი სასაფლაოც. დალეჯიო გულისტკივილით აუწყებს მკითხველს იმ ფაქტს, რომ სასაფლაოს ქართულწარწერებიანი ქვების ერთი ნაწილი „სომხებმა გააღალეს და მოიხმარეს თავიანთი საავადმყოფოს შენობისათვის, რომელიც ამ ადგილის პირდაპირ (იგულისხმება ტაქსიმის სასაფლაო — ა. ნ.) მდებარეობდა“ (59, 17).

ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად, აღნიშნული საკითხთან დაკავშირებით იტალიელი ავტორი იქვე ცნობილი მწიგნობრისა და კათოლიკე ბერის — ივანე გვარამაძის ერთ-ერთ ასეთ ჩანაწერსაც იშველიებს: „ამ საფლავის ქვების გარდა, კიდევ არის ორასზედ მეტი გადაზიდული კათოლიკე სომეხთა, წმინდა იაკობის ეკლესიაში. თითქმის ყველა ქვაბი ეკლესიის შენობაში იხმარეს და დანარჩენი იმავე ეკლესიაში იატაკად დააგეს. ამ ქვებზე ყველა წარწერები მეტი სიარულით თითქმის ერთიან წაშლილია, მხოლოდ იმდენად ეტყობა, რომ გაირჩევა ქართული ნაწერი.“

დალეჯიოს მტკიცებით, „ქართული ძველი სავანის ნაადგილვეი არის ფიალი ფაშის მეჩეთიც. ეს მეჩეთი არის ბეუკ-ფიალიაში, კასიმ-ფაშის უბანში, რომელიც მდებარეობს პერის დასავლეთ ნაწილში და ოქროს რქის ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთით“. გადმოცემის მიხედვით, ფიალი ფაშა წარმოშობით ქართველი ყოფილა და მის მიერვე აგებული მეჩეთის ეზოშია დაკრძალული. ქართველ მღვდლებს სასწავლებლები და ეკლესიები ჰქონიათ აგრეთვე ვეზირხანში, პერას უბანსა და პაპას-კვერში.

მ. თამარაშვილის გადმოცემით, ქართული უბნები ასევე უნდა არსებულებო პრომანას ხევში, სოსთენესა და ანასტაზიას რაიონებშიც. ქართული სკოლები კი, ფერი-ქოიში მდებარე ქართული მონასტრის გარდა, უსკუდარსა და იენიშარშიც ყოფილა გახსნილი.

სამწუხაროდ, ჟამთა სვლამ სტამბოლში არსებული ქართული უბნებისა და ეკლესია-მონასტრების ნაკვალები თითქმის მთლიანად წაშალა. „გადარჩა მხოლოდ ფერი-ქოის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია-მონასტერი,

მდიდარი ბიბლიოთეკითა და სიძველეთსაცავით. ეს სავანე, საყდარი, XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ მესამედში გადაიქცა ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველთა კულტურისა და განათლების ცენტრად, მათი ერთიანობისა და ძმობის ტაძრად, სამშობლოდან გადახვეწილ ქართველთა მშობლიურ კერად. აქაურმა მღვდელმა მერაბმა საყდარში დააარსა ურთიერთდახმარების საზოგადოება ოსმალეთში მცხოვრებ ქართველთათვის, სარწმუნოების განურჩევლად. ამ საქმეში მას ფინანსურად ეხმარებოდა თავისი ძმა – აბაშეთის (აბისინიის) იმპერატორის მანელიქ მეორის პირადი ექიმი, ამ მონასტერში აღზრდილი პეტრე მერაბიშვილი. 1894 წელს აშენებულ მონასტრის ოთხსართულიანი შენობის მეოთხე სართულზე, მათ მოწყობილი ჰქონდათ სასტუმრო სტამბოლში ჩასული უბინაო, ხელმოკლე ქართველებისათვის“ (57).

* * *

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, სტამბოლის ქართული ეკლესია ფერიქოის სახელით ცნობილ უბანში მდებარეობს (სხვადასხვა ავტორი ამ სახელს ზოგჯერ ერთმანეთისგან რამდენადმე განსხვავებული ფორმითაც წერს ხოლმე) და ქართულად ანგელოსთა სოფელს (უბანს) ნიშნავს. ხსენებული სახელწოდების შინაარსობრივმა მნიშვნელობამ კაცს შეიძლება ისეთი შთაბეჭდილებაც შეუქმნას, თითქოს იმ ადგილის სახელი, სადაც ხსენებული მონასტერი მდებარეობს, საკვიალურადაც კი იყოს შერჩეული.

იმ დროს, როდესაც კონსტანტინეპოლის სავანე აშენდა, ეს უბანი ქალაქის განაპირა რაიონს წარმოადგენდა, დღეს კი იგი სტამბოლის ერთ-ერთი ცენტრალური რაიონია.

თურქეთ-საქართველოს კულტურისა და განათლების ფონდმა, რომელიც 2000 წელს ჩამოყალიბდა სტამბოლში, სხვა მნიშვნელოვან საქმეებთან ერთად, ხსენებული სავანის მოვლა-პატრონობაზეც დაიწყო ზრუნვა. კერძოდ, მისი მიწვევითა და დაფინანსებით, სტამბოლის ქართულ მონასტერში დაცული მასალების შესასწავლად მათ საქართველოდან 15 თვით მიიწვიეს ქართველ მეცნიერთა ჯგუფი პროფ. შუშანა ფუტყარაძის ხელმძღვანელობით.

ქართული მონასტრით ფონდის ხელმძღვანელობის ამგვარი დაინტერესება არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ მისი თავკაცები ქართული წარმომავლობის თურქი მოქალაქეები არიან.

როგორც შ. ფუტყარაძის წერილებიდან ვგებულობთ, მიუხედავად თავდაუზოგავი და ინტენსიური მუშაობისა, სამეცნიერო დელეგაციის წევრებმა მათთვის განკუთვნილ დროში სტამბოლის წიგნთსაცავში დაცული მასალების მხოლოდ ნაწილობრივი დამუშავება მოასწრეს. მეტი სიზუსტისათვის დაეიშვებ ფრაგმენტს შ. ფუტყარაძის ერთ-ერთი სტატიიდან: „შევისწავლეთ 5 ოთახში განთავსებული ლიტერატურა. აღვრიცხეთ 51 ათასი ერთეული (წიგნი, ბროშურა, ჟურნალი, გაზეთი, საარქივო მასალა). აქ დაცული წიგნების ასაკი იწყება 1523 წლიდან. აქვია დაცული უძველესი, 1629 წლის ქართული ნაბეჭდი წიგნი. არის ხელნაწერებიც, მიმოწერის ბარათები, ფოტომასალა, ემიგრანტული ლიტერატურა. წიგნები და ჟურნალ-გათეხები 17 ენაზეა გამოცემული. საკმაოდ მდიდარი ბიბლიოთეკა გახლავთ“ (57).

მიუხედავად იმისა, რომ დამოწმებულ ფრაგმენტში მოხსენიებული მასალების დიდი ნაწილი ჯერჯერობით უცნობია და ხელმიუწვდომელი დაინტერესებულ პირთათვის, მკითხველი მაინც უყოყმანოდ დამეთანხმება იმაში, რაოდენ ძვირფასი და ფასდაუდებელი მნიშვნელობისაც იქნება ისინი ჩვენს ქვეყნის ისტორიული წარსულის შესასწავლად.

ბევრ სხვა მნიშვნელოვან დოკუმენტურ მასალასთან ერთად, მონასტრის წიგნთსაცავში შ. ფუტყარაძემ იპოვა და ზემოხსენებულ წერილში მთლიანი სახით გამოაქვეყნა ერთ-ერთი უაღრესად საინტერესო დოკუმენტი — მონასტრის წინამძღვრის (მართალია, მისი გვარი დოკუმენტში დასახელებული არ არის, მაგრამ, რადგანაც მონასტრის წინამძღვარი იმხანად პიო ბალიძე იყო, უნდა ვიფიქროთ, რომ ხსენებული დოკუმენტი სწორედ მისი დაწერილია) იმ მოხსენებითი ბარათის ასლი, რომელიც მას 1949 წლის 28 აპრილს გამოუგზავნია თბილისში ერთ-ერთი იმდროინდელი მაღალჩინოსნის — ვინმე სანდრო სააკაშვილისათვის. აღნიშნული მოხსენებითი ბარათის დაწერის საფუძველი ის ფაქტი გამხდარა, რომ სტამბოლში მყოფი სააკაშვილი ქართველთა მონასტერსაც წვევია სტუმრად.

ამ ამბით გაზარებულ მონასტრის წინამძღვარს მოგვიანებით სპეციალური მოხსენებითი ბარათი გაუგზავნია ქართველი ჩინოსნისათვის და იმის იმედით, რომ საქართველოს ხელისუფლება დახმარებას აღმოუჩენდათ, მისთვის მონასტერში არსებული მძიმე მდგომარეობის შესახებაც მიუწოდებია კონკრეტული ინფორმაცია.

აღნიშნული მოხსენებითი ბარათისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ იგი უშუალოდ ამ მონასტერში მოღვაწე

პიროვნების მიერაა დაწერილი, რაც მის მიერ მოწვდილ ცნობებს მეტ დამაჯერებლობას სძენს. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა და ამ ბარათიდანაც თვალნათლივ ჩანს, გარდა ხსენებული მონასტრისა, ქართველ კათოლიკეებს ეკლესიები არა მარტო სტამბოლის სხვა უბნებშიც პქონიათ აგებული, არამედ თურქეთის სხვა ქალაქებშიც. მისი თქმით, რაც პეტრე ხარისჭირაშვილის „ნაოცნებარმა ფრთები შეისხა“ და კონსტანტინეპოლის ხსენებული მონასტერი აშენდა, მათმა „ძმობამ საკმაო ძალა მოიკრიბა და ოსმალეთის სხვადასხვა ადგილას სამუშაო პუნქტები გაიჩინა. კესარიამი და თრაქიაში ორი მისია მოაწყო. ძმობის მოღვაწეობამ სახელი განსაკუთრებით სტამბოლში გაითქვა, ქალაქის სხვადასხვა უბანში გაიდგა ფესვები: უსკუდარში აგო სამრევლო ეკლესია და სადგური ბინა; პერაზე, ფაფას-კეპარის უბანში ვაჟებისათვის დაწყებითი სასწავლებელი გაიხსნა და მასთან ერთად ქართულ ტიპიკონზე მოწყობილი პატარა სალოცავი მოაწყო სტამბოლში მყოფ ქართველთათვის“.

ასეთი ფართო სასულიერო და საგანმანათლებლო საქმიანობა სტამბოლში მცხოვრებ ქართველ კათოლიკეებს, სამწუხაროდ, 1914 წლამდე, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე, გაუგრძელებიათ. ამ ომის დაწყების შემდეგ კი იძულებული გამხდარან, ქვეყანასა და მსოფლიოში შექმნილი მძიმე პოლიტიკური ვითარებისთვის ანგარიში გაეწიათ და საქმიანობის მასშტაბები შეემცირებინათ. მონასტრის წინამძღვრის თქმით, ზემოთ აღნიშნულმა მოვლენებმა მათი „ამდენი წლის ნაშრომ-ნაღვაწიც თან გაიყოლა... საბრალო ძმობა დაემორჩილა თავის მწარე ბედსა.“

მონასტრის სასულიერო პირებმა შექმნილი ვითარების გამოსასწორებლად თავის დროზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელმძღვანელობასთანაც ცადეს დაკავშირება, მაგრამ იმედი არ გაუშაროლდათ: მართალია, „მთავრობა სიტყვით ყოველგვარ დახმარებას პპირდებოდა ძმობას, საქმით კი არა ფერი ჩანდა. დამარცხებული მენშევიკები მონასტრის კარებს რომ მოადგნენ, სინანულს მიეცნენ და გაიძახოდნენ: „რა დაგვიჯდებოდა, ამ მონასტრისათვის რო ღირსეული დახმარება გაგვეწიო?!“

აუწყებდა რა ყოველივე ზემოთქმულს ქართველ მაღალჩინოსანს, მონასტრის წინამძღვარი იმედს გამოთქვამდა, რომ საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლება მაინც გამოიჩინდა სათანადო გულისხმიერებას და სტამბოლის ქართულ საგანეს, რომელიც „უცხოეთში დაცულ პატარა საქართველოს“ წარმოადგენდა, მზრუნველობას არ მოაკლებდა, დაცავდა

და უპატრონებდა. იმისათვის, რომ მკითხველმა უფრო ღრმად და ნათლად გაიაზროს ყოველივე ზემოთქმულის არსი, დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს ხსენებული მოხსენებითი ბარათიდან:

„... სრულ იმედს გამოვსთქვამ, რომ თბილისი ჩვენს მდგომარეობაში შევა და ჯეროვან ყურადღებას მოგვაქცევენ. ვართ უცხო ქვეყანაში უპატრონოთ დარჩენილნი. ჩვენ ვართ განწირულნი ერისთვისა და სამშობლოსთვის. ნიკოლოზმა სახლის კარი გადაგვირაზა; მენშევიკებმა ბამბით ყურები დაიცვეს; ნუთუ საბჭოთა მთავრობაც დაგვივიწყებს?!..

კონსტანტინეპოლის ქართული მონასტერი იყო, არის და იქნება ქართული სულის მატარებელი თავშესაფარი ყოველი ლტოლვილი და გაჭირვებული ქართველისა, მიუხედავად მისი რწმენის და პოლიტიკური შეხედულებისა. იგი ფხიზელი დამცველი და დარაჯია ქართული ინტერესებისა. სასურველი იქნება, ღირსეულად შეფასდეს მისი ღვაწლი და ეს პატარა საქართველო უცხოეთში დაცული და შენახული იქმნეს.“

სამწუხაროდ, მონასტრის წინამძღვრის მოხსენებით ბარათს არავითარი გამოხმაურება არ მოჰყოლია და საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლებას, მკითხველისათვის ადვილად გასაგები მიზეზების გამო, სტამბოლის ქართული სავანის მიმართ არანაირი ყურადღება არ გამოუჩენია.

გულსატკენი ისიც არის, რომ ვითარება არსებითად არც ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ პერიოდში შეცვლილა და სტამბოლში არსებული ეს „პატარა საქართველო“ კვლავაც მომავალში ელის ჭეშმარიტ პატრონსა და ჭირისუფალს.

* * *

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, სტამბოლის ქართული ეკლესიის მღვდელმსახურთა მოღვაწეობის უმთავრესი მიზანი არა მარტო ღვთისმსახურება იყო, არამედ აქტიური ეროვნულ-პატრიოტული საქმიანობაც. საამისო ტრადიციას ხსენებულ მონასტერში საფუძველი, უპირველეს ყოვლისა, პეტრე ხარისჭირაშვილმა ჩაუყარა. თანამედროვეთა ცნობით, იგი განსაკუთრებულ მზურნველობას იჩენდა კონსტანტინეპოლსა და, საერთოდ, მთელს თურქეთში მცხოვრები იმ ქართველების მიმართ, რომელნიც ეროვნულადაც და სარწმუნოებრივადაც იყვნენ მოწყვეტილნი მშობლიურ ქართულ წიადს. პატრიოტული ერთუზიანებით გულანთებული ეს უპრეტენზიო მამულიშვილი ღრმად იყო დარწმუნე-

ბული იმაში, რომ მისი და მისნაირი მონღოლების მქონე ადამიანთა მცდელობა უნაყოფოდ არ ჩაივლიდა და საბოლოოდ ისტორიული ბედ-უკუღმართობის მსხვერპლად ქცეული ჩვენი თანამემამულეების გულშიც გაღვივებოდა ქართული სული და თვითშეგნება.

ამ დიდი მიზანსწრაფვის რეალურად განხორციელებას იგი იმითაც ცდილობდა, რომ სტამბოლის ბაზარზე გასაყიდად გაყვანილი არაერთი ტყვე ქართველი გამოიხსნა საკუთარი ფულით და დააბრუნა სამშობლოში.

იმისათვის, რომ თანამემამულეებისთვის მეტი მატერიალური დახმარების გაწევის შესაძლებლობა ჰქონოდა, პ. ხარისჭირაშვილს სტამბოლში სავაჭრო ამხანაგობის დაფუძნებაც განუზრახავს. იგი ღრმად ყოფილა დარწმუნებული იმაში, რომ მსგავსი ორგანიზაციების შექმნით ქართველი ხალხი ევროპული ვაჭრობის წესსა და გამოცდილებას შეიძენდა და კიდევ უფრო მეტად წავიდოდა წინ.

სავაჭრო ამხანაგობის მიერ შეგროვებული საქველმოქმედო თანხა ძმობის საერთო ფონდში გადადიოდა და სხვადასხვა საჭიროებებს ხმარდებოდა. შ. ლოშსაძის გაანგარიშებით, „1900 წლისათვის ამხანაგობის განკარგულებაში ყოფილა 5 ლუქანი და სხვა სავაჭრო, რომლის წლიური შემოსავალი უდრიდა 4 000 მანეთზე მეტს. 1900 წლისათვის ძმობას ბანკში დაბანდებული ჰქონდა 45 000 მანეთი. გარდა ამისა, ძმობას ჰქონდა ძროხების პატარა ფერმაც, სადაც საჭირო იყო დაქირავებული მუშახელი“ (35, 167).

სტამბოლის ქართული სავაჭრო ამხანაგობის შემოსავლებთან და მათ ხარჯვასთან დაკავშირებით საინტერესო ინფორმაციას ვხვდებით „სახალხო გაზეთის“ 1911 წლის 232-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ვინმე ფარსმანის წერილში – „სტამბოლის ქართველობა“. ავტორის ცნობით, „სტამბოლის ქართული საზოგადოების მოღვაწეობა თან და თან იმაგრებდა ფეხს და წინ მიდიოდა. აქ არსებულ დამხმარე კასას საანგარიშო წელს (იგულისხმება 1910 წელი – ა. ნ.) შემოსავალი 696 პიასტრი ჰქონდა, გასავალი 792 პიასტრი. ზედმეტი ხარჯი წავიდა სამშობლოდან მიღებული წიგნების დახსნა-გამოტანაზე და ხელმოკლე გაჭირვებულ პირთა შემწეობაზე.“

სტამბოლის ქართული საევანის შემოსავლებს, გარკვეულწილად, საქართველოდან ცალკეულ პიროვნებათაგან მიღებული ფულადი და სხვადასხვა სახის მატერიალური შეწირულობებიც ზრდიდა. მაგალითად, 1916 წლის 22 ივნისს ახალციხეში გარდაცვლილ მღვდელ პაულე

ყლაიჯიშვილს სავანისათვის 10 000 მანეთი უანდერძებია (31, 26).

სავანის ფინანსური შემოსავლების მასაზრდოებელ ერთ-ერთ უმთავრეს წყაროს მღვდელმსახურების შედეგად მიღებული თანხაც შეადგენდა. ამ თანხის რაოდენობას არსებითად განსაზღვრავდა ის ფაქტი, რომ სტამბოლის ქართული ეკლესიის მრევლი საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ყოფილა. მაგალითად, „სახალხო გაზეთის“ სტამბოლელი კორესპონდენტის ცნობით, „1890-90-იან წლებში სტამბოლის არც ერთ სამლოცველოს იმდენი მრევლი არ ესწრებოდა, რამდენიც ქართულ მონასტერს“ (51).

სტამბოლის ქართველთა სავაჭრო ამხანაგობა ცდილობდა კავშირი დაემყარებინა საქართველოში არსებულ ანალოგიურ ამხანაგობებთან და მათი დახმარებით ევროპაში ჩვენი ქვეყნიდანაც გაეტანა გასაყიდად იქ დამზადებული პროდუქცია. ზ. ჭიჭინაძის გადმოცემით, „პ. ხარისჭირაშვილი უკანასკნელ დროებში სულ ამაზე ოცნებოდა, სულ ამაზე ფიქრობდა, რომ ქართველ გვარს ამ გზით მაინც გაუწიოს სამსახური, მაგრამ იგი ამის განხორციელებას ვერ მოესწრო“ (69, 83).

XIX საუკუნის 90-იან წლებში ეკლესიის გვერდით, მონასტერში მოღვაწე ბერებისათვის საყოფაცხოვრებო პირობების გასაუმჯობესებლად და სტამბოლში სტუმრად ჩასული ქართველების მისაღებად, ოთხსართულიანი კაპიტალური შენობაც იქნა აგებული. მისი პირველი სართული სტამბას ჰქონია დათმობილი. მეორე და მესამე სართულებზე ბერების საცხოვრებელი „კელიები“ ყოფილა განთავსებული (სულ ოცი ოთახი თავთავისი სველი წერტილებით), მეოთხე სართულის ათი ოთახი კი კარგად მოწყობილ სასტუმროს წარმოადგენდა.

ზეიად გამსახურდიას პრეზიდენტობის პერიოდში მონასტრის ზემოთხსენებულ შენობაში სტამბოლის სავანის ახლანდელ ჭირისუფალსა და მომვლელს — ბატონ სიმონ ზაზაძეს თურქეთში საქართველოს საკონსულოს განსწავლავდა დაუპირებია, რაზეც გამსახურდიაც ყოფილა თანახმა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ქვეყანაში იმხანად შექმნილი უშიშროების მდგომარეობის გამო განზრახვა განზრახვად დარჩა და მისი რეალურად განხორციელება ვერ მოხერხდა. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ქალაქის ცენტრალურ უბანში მდებარე ეს კაპიტალური შენობა სათანადო სარემონტო სამუშაოების შესრულების შემდეგ მართლაც საუკეთესო ნაგებობად იქცევა, ამის გაკეთება ნამდვილად დიდი საქმე იქნება.

სამწუხაროდ, ჩვენი ქვეყნის იმ მესვეურთაგან, რომელთაც სავანის სამომავლო ბედის გარკვევასთან დაკავშირებული დიდმნიშვნელოვანი

საკითხების გადაწყვეტა რეალურად ხელეწიფებოდათ და ხელეწიფებათ, ჯერჯერობით არავენ დაინტერესებულა.

ხსენებული შენობის შესამე სართულზე ყოფილა განთავსებული არქივი და ბიბლიოთეკა. ბიბლიოთეკა 1908 წელს გაუხსნიათ და მისთვის აკაკი წერეთლის სახელი მიუნიჭებიათ. როგორც იმდროინდელ პრესაში გამოქვეყნებული წერილებიდან თვალნათლივ ჩანს, საეანის მღვდელ-მსახურებს ქართული ბიბლიოთეკის გახსნა მანამდეც უცდიათ, მაგრამ ამის რეალურად გაკეთება 1908 წლამდე ვერ მოუხერხებიათ.

მაგალითად, გაზეთ „კვალის“ 1895 წლის 23-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში ვინმე ემმა მკითხველს იმ სიძნელეთა შესახებ ესაუბრება, რაც სტამბოლელ მღვდელმსახურებს მათი მიზნის პრაქტიკულ განხორციელებაში უშლიდათ ხელს. „აქ, სტამბოლში, ყოველ ნაირი და თითქმის ყველა ენაზე მოიპოვება: შკოლა, თეატრი, წიგნთ-საცავი, ბიბლიოთეკა, კლუბი, ამხანაგობა და სხვ. ქართულად კი სრულებით ვერას შეხვდებით. ქართველზე უარეს მდგომარეობაში აქ სტამბოლში მაინც არავენ მოიძებნება... აგერ ერთ წელზე მეტია, რაც მე მოვიწადინე აქ ერთი პატარა ბიბლიოთეკა დამეარსებინა, მცირეოდენი ქართულ-რუსული წიგნები შევიძინე კიდევ, ასე ასი ცალი სხვა-და-სხვა წიგნები უკვე მაქვს, ძრიელ მოწადინებული ვიყავი გამეფართოებია, ყველა ჩვენი ქართული გამოცემები — ჟურნალ-გაზეთები და ორი-სამი რუსულიც გამოვიწერე, მხოლოდ თანაგრძობა აქაურ ქართველთა შორის მაინც ვერ მოვიპოვე. სომხურს უფრო ხალისით კითხულობენ, ვიდრე ქართულს“.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, წერილის ავტორი მკითხველს იქვე იმასაც აუწყებს, რომ იგი უკან დახევას მაინც არ აპირებდა და ყველაფერს გააკეთებდა ქართული ბიბლიოთეკის დასაარსებლად. ამ მიზნის მისაღწევად ის დაბეჯითებით თხოვდა ქართული ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორებსა და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მესვეურებს, თუ მთლად უფასოდ არა, „ნახევარ ფასში მაინც“ მიეცათ მისთვის მათი გამოცემები.

როგორც ხსენებული პუბლიკაციიდან ვგებულობთ, წერილის ავტორს, ბიბლიოთეკის დაარსებასთან ერთად, საკვირაო ჟურნალის გამოცემაც ჰქონია განზრახული ქართულ ენაზე. მისი თქმით, ამით მას სურდა, ის სტამბოლელი ქართველები, რომელთაც ქართულის გარდა სხვა ენა არ იცოდნენ, მშობლიურ ენაზე გაცნობოდნენ როგორც იქაურ, ისე საქართველოს ამბებს.

* * *

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლის ქართულ საევანოში მოღვაწე სასულიერო პირები ფიზიკურად იყვნენ განშორებულნი საქართველოს, ისინი ყველაფერს აკეთებდნენ საიმისოდ, არა მარტო თავად რომ არ მოწყვეტოდნენ მშობლიურ ფესვებს, არამედ საშობლოს გარეთ მცხოვრები ქართველებიც. ამ მიზნით სავანის მღვდელმსახურნი სისტემატურად ცდილობდნენ შეძლებისდაგვარად გამოხმაურებოდნენ ყველა იმ დიდმნიშვნელოვან მოვლენას, რაც იმჟამად ხდებოდა საქართველოში. სწორედ ამის ნათელ დადასტურებად უნდა მივიჩნიოთ ის იუბილე, რომელიც მათ პოეტურ ასპარეზზე აკაკი წერეთლის გამოსვლის 50 წლისთავის აღსანიშნავად გამართეს სავანეში.

სტამბოლის ქართული სავანის მღვდელმსახურთა განსაკუთრებულად პატივისცემი და მოკიდებულება აკაკისადმი იმ ფაქტითაც ყოფილა განპირობებული, რომ, როგორც სათანადო მემუარული ლიტერატურიდან ნათლად ჩანს, მსგავს კეთილგანწყობილებასა და ყურადღებას სტამბოლელი ბერ-მონაზვნებისადმი თურმე თავად პოეტიც იჩენდა. ამასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის პოეტის მეგობარი ივანე ელიაშვილი.

კერძოდ, თავის მოგონებაში იგი წერს: „როცა დიდი უფულობა დაუდგებოდა, აკაკი დაიწყებდა ბავშვივით ჟინიანობას, მიზეზიანობას. ყველაფერში დამნაშავე იყო ქართველი ინტელიგენცია, რომელსაც „სურს მისი სიკვდილი და ამიტომ არა თუ ხელს არ უწყობს გაჭირვების დროს, არამედ, პირიქით, ყოველმხრივ ცდილობს დაიმშეს და მოკვდეს“... მაშინ მოუვიდოდა ოსმალეთში გადასახლების ჟინი. რა უნდა გააკეთო-მეთქი ოსმალეთში, რომ შევეკითხე, მიპასუხა: იქ, სტამბოლში, არის წმ. მარინეს მონასტერი (იგულისხმება ქართული კათოლიკური ეკლესია – ა. ნ.), რომელშიც მოღვაწეობენ ქართველი კათოლიკე ბერ-მონაზვნები. მივალ იმათთან, იქ წყნარად და დამშვიდებით ერთიორად ნაყოფიერად ვიმუშავებ, დარწმუნებული, რომ ბერები მამაშვილურად მომივლიანო. გაჩნდებოდა საიდანმე თუნდაც ცოტაოდენი ფული თუ არა, ოსმალეთზე ფიქრიც გაქრებოდა და ბავშვური უხიაგობაც“ (37, 143).

როგორც ცნობილია, 1909 წელს ა. წერეთელი პარიზში გაემგზავრა სამკურნალოდ. იმის გამო, რომ საფრანგეთში გემით მიმავალ პოეტს გზად სტამბოლშიც მოუწევდა გავლა, სავანის მღვდელმსახურებმა გადაწყვიტეს შემთხვევით ესარგებლათ და თავად პოეტის უშუალო

მონაწილეობით გაემართათ მისი საიუბილეო საღამო. სამწუხაროდ, პარიზში დაგვიანებით გამგზავრების გამო, სტამბოლში დაგვემის საიუბილეო საღამოზე დასწრება აკაკიმ იმზანად ვერ შეძლო. ამისდა მიუხედავად, სვანეთში 1909 წლის 26 აპრილს თავად პოეტის მონაწილეობის გარეშე აღნიშნეს დიდი ზარ-ზემით სამწერლო ასპარეზზე აკაკის გამოსვლის ნახევარსაუკუნოვანი იუბილე. საიუბილეო საღამოს უამრავი ქართველობა დასწრებია — ქრისტიანებიცა და მაჰმადიანებიც. იუბილეს ფართოდ გამოეხმაურა იმდროინდელი ქართული პრესაც. მაგალითად, „დროებაში“ გაზეთის სტამბოლელმა კორესპონდენტმა ქართველიშვილმა აღნიშნული მოვლენა შემდეგნაირად გააშუქა:

„ვინც 26 აპრილს ფერი-ქოის ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში იყო, იმას აღარ დაავიწყდება ეს დღე. მონასტრის უმცროს ძმების ხელით მშვენებრად იყო მორთული საკმაოდ მოზრდილი ზალა და სურათი აკაკისა. სურათს ყვაილების გვირგვინი ჰქონდა შემოვლებული და თავზევით ოქროს ვარაყიანი ასობით ეწერა: „აკაკი ჩვენი, ვით შოთა რუსთველი და სარგის თმოგველი“... ორ საათზე ქრისტიანი ქართველები, ვისაც კი გაეგო და ბარათი მიეღო, თითქმის ყველა მოვიდა თავისი ოჯახებით. დაესწრო სხვათა შორის სპარსეთიდან შაჰის ბრძანებით დაძვეებული და დღეს აქ მყოფი რუსული გაზეთების კორესპონდენტი ი. ამირაჯიბი. მოახერხეს და მოვიდნენ, ჩვენდა სასიამოვნოდ, მაჰმადიანი ქართველებიც. მართალია, რიცხვით მცირე იყვნენ, მაგრამ ნამდვილად ვიცი, რომ ეს მხოლოდ შემთხვევის გამო იყო. გული მწყდება, რომ ბევრი პატივისცემაში მაჰმადიანი ქართველი უკვდავებასავით ელოდა ამ დღეს, მაგრამ ვინ იცის სამსახურმა ვის რა საქმე გაუჩინა... სამ საათზე პარაკლისი გადაიხადა მონასტრის უფროსის მოადგილემ, პატრი სტეფანე გიორგაძემ ქართული საგალობელით და თვითონვე პირველმა წარმოსთქვა სიტყვა, ძღვნილი აკაკისადმი. იასე რაჭველმა წაიკითხა დაბეჭდილი ბიოგრაფია აკაკისა რამდენიმე მისის ლექსით და თავის მიერ დაწერილი სიტყვა აკაკიზე, საიუბილეო კომიტეტის თავმჯდომარემ ვლ. წერეთელმა ილაპარაკა სხვა და სხვა იუბილესთან შესაფერ საგნებზე. შემდეგ მონასტრის ეზოში დამსწრეთ საერთო სურათი გადაიღეს. ნამდვილი ლხინი გაიმართა ბიბლიოთეკის განსნაზე. დაათვალიერეს წიგნების შკაფი, რომლის თავთ კშვენოდა საქართველოს ღერბი, ხოლო რაც ზედმეტი წიგნი იყო, იქვე დაურიგდა, ვისაც შეხვდა“ (11).

საიუბილეო საღამოს შეფასების დროს წერილის ავტორი პატრიოტული მღელვარებით იხსენებს იმ სურათს, „როდესაც ერთ სახლში,

ერთის ჭერქვეშ, აკაკის სურათის წინ“ ერთმანეთის გვერდიგვერდ ისხდნენ ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები და ერთიმეორის ამბებს კითხულობდნენ. „ქართველ კათოლიკეთა პატრები კი, რომელნიც გადამაზნეგებულს ბერულს ფორმალისტობას არ მისდევდნენ და თავიანთი ნათელის სახით ეს შეკრებილობა დაამშვენეს, ხალხში ჩადგნენ, ვითარცა მწყემსნი კეთილნი, და აკაკის დღეობა ერთი-ორად საგულისხმოდ გაზადეს.“

მართალია, სტამბოლის ქართულ საევანგელოში გამართულ ზემოთ აღნიშნულ საიუბილეო საღამოს თავად აკაკი ვერ დაესწრო, მაგრამ 1909 წლის ივლისის მეორე ნახევარში პარიზში სამკურნალოდ მიმავალმა პოეტმა მანც შეძლო იქაურ ქართველებთან შეხვედრის გამართვა. როგორც ცნობილია, ამ წლის 14 ივლისს აკაკი სტამბოლის გავლით, გემით, გაემგზავრა საფრანგეთში. იმის გამო, რომ გემი სავაჭრო დანიშნულებისა ყოფილა, იგი გზად თურმე ყველა დიდ ქალაქში ჩერდებოდა, რამაც პოეტს შესაძლებლობა მისცა, თურქეთის, საბერძნეთისა და იტალიის ღირსშესანიშნაობანიც რომ დაეთვალიერებინა. სწორედ ამ მოგზაურობის დროს უნახავს მას ქალაქი ტრაპიზონი, სადაც ქართველთა უკანასკნელი მეფე სოლომონ მეორე იყო დასაფლავებული.

როგორც ი. გოგებაშვილისათვის ამ მოგზაურობასთან დაკავშირებით გაგზავნილი პირადი წერილიდან ვგებულობთ, გზად მიმავალი აკაკი სტამბოლშიც გაჩერებულა საკმაო ხანს. „სტამბოლში ნამორაძე ვნახე, — წერს ის ი. გოგებაშვილს. — პატრების მონასტერში მოუკალათებია. თავდადებულია, მაგრამ ცოტა ფრთხილი“ (37, 122).

სტამბოლის საევანგელო ბერ-მონაზვნებმა, საერთოდ, იქაურმა ქართველებმა, აკაკის თურმე ძალზე გულთბილი და ხალხმრავალი შეხვედრა მოუწყვეს. ამასთან დაკავშირებით გაზეთ „დროებაში“ გარდახვეწილის ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ წერილში „აკაკი სტამბოლში (წერილი სტამბოლიდან)“ აღნიშნული შეხვედრის ამბავი შემდეგნაირად იყო მოთხრობილი: „აქ გზად გაიარა ევროპაში მიმავალმა აკაკი წერეთელმა. აქაურ ქართველობას მოლოდინი არა ჰქონდა, რადგან მისი განზრახული მოგზაურობა წინ-და-წინ არავინ იცოდა. მხოლოდ სტამბოლელ ქართველთა საზოგადოების თავმჯდომარემ ბ-ნმა ვ. ჯ. წერეთელმა მიიღო წინა დღით კერძო დეპეშა და მთელი საზოგადოება მიიწვია აკაკის დასახვედრად.

ამ დღეს დილა აღრიან სტამბოლის ნავთ-სადგურში თავი მოიყარა აქაურ ქართველთა პატარა ოჯახმა. ყველას საქმისთვის თავი დაენებ-

ებინა. ლაპარაკი აკაკის სახელის გარშემო ტრიალებდა. ყველა მოუთმენელის სიხარულით ელოდა ჰაკეს გემს, რომელსაც ჩვენი სასიქადულო სტუმარი უნდა მოეყვანა.

პატარა ხანს უკან გემიც შემოვიდა და ნავთ-სადგურში და იმის ბაქანზედ გამოჩნდა ჩვენის მხცოვანის მგონისის ჭკლარით მოსილი თავი.

ძნელი გამოსათქმელია სიტყვებით ის პირუთენელი სიხარული და ალტაცება, რომელიც გამოიჩინეს იმის დანახვაზე ამ შორეულ უცხოეთში ცხოვრების ბრუნვისაგან გადმოსრულმა ქართველებმა – დიდი, პატარა, ყველა მოეშურებოდა თავის თვალთ ენახა სამშობლოს საკეთილდღეო მწარე მუშაობაში დაბერებული მოხუცი... უყურებდით მას და თვალწინ გეხატებოდა ჩვენი ქვეყნის ტკბილ-მწარე წარსული. ცოცხალის მოძრავის ბავშვივით გულუბრყვილო, თავის ღირსებებთან და ჭკლარასთან ერთად, უნებურად ჩვენი ქვეყნის სიმბოლოდ მეხატებოდა“ (14).

სახელდახელოდ გამართული შეხვედრის დროს პოეტისთვის მისასალმებელი სიტყვით მიუმართავს ვლადიმერ წერეთელს და საპატიო სტუმარი გემიდან ხმელეთზე გადაუყვანია. ყველას ძალიან დაწყდა გული, როცა შეიტყვეს, რომ აკაკი იმ ღამესვე უნდა გამგზავრებულიყო მათგან. პოეტის სურვილით, პირველად მას თურმე „ქართველ კათოლიკეთა ფერიქეის მონასტერი დაუთვალეირებია, სადაც ებაასა ქარბველ პატრებს და შეკრებილს ხალხს. ყველა გულდადებით ისმენდა საყვარელ მგონის თითოეულ სიტყვას“ (14).

ამის მერე აკაკი ჯერ სტამბოლში მცხოვრები ქართველების – ივანე სიდავასა და ვლადიმერ წერეთლის ოჯახებში მოუწვევიათ სტუმრად. შემდეგ სტამბოლის საუკეთესო სასტუმროში მისთვის „საზოგადო სადილი“ გაუმართავთ, ბოლოს კი ქალაქის ღირსშესანიშნავე ადგილები დაუთვალეირებიათ. პარლამენტის დაუთვალეირების დროს აკაკის ქართველი მუსულმანი დეპუტატებიც შეხვედრიან უდიდესი პატივისცემით. იმის იმედით, რომ პარიზიდან უკან დაბრუნებულ პოეტს განმეორებითაც შეხვდებოდნენ, სტამბოლელი ქართველები საღამოს გულდაწყვეტილნი გამომშვიდობებიან საპატიო სტუმარს.

აკაკისთან შეხვედრას სტამბოლელ ქართველებზე იმდენად დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ ამ შეხვედრის დროს წამოჭრილი საჭიბროროტო საკითხები მათ 1909 წლის 21 აგვისტოს მოწვეულ სპეციალურ ყრილობაზეც კი განუხილავთ. ამასთან დაკავშირებით პატრი

მერაბიშვილი აკაკისათვის გაგზავნილ წერილში წერდა: „ამ ენკენის 5, თქვენებურად 23 აგვისტოს, მოვახდინეთ ქართველების ყრილობა. ამ ყრილობას თავმჯდომარეობდა ივანე სიდავა. ყრილობაზე სიტყვა წარმოსთქვა ვინმე გელაძემ, რომელიც თურმე „ყველასათვის საამური არ იქნა, რადგან იგი რუსის კონსულს შეეხებოდა — ხოლო აქაურები ყველანი კონსულატის შემხედველები არიან და მის საწყენ საქმეს ვერ შეუდგებიან“... პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა აგრეთვე ყრილობაზე წარმოთქმული სიტყვა ქუთაისის არქიმანდრიტ ნიკოლოზისა, რომელიც იმხანად სპეციალურად კონსტანტინოპოლში იყო ჩასული. ყრილობაზე იქნა აგრეთვე შემუშავებული პრაქტიკული გეგმა, თუ როგორ უნდა დახვედროდა ქართული კოლონია უკან დაბრუნებულ და გზად გამოვლილ აკაკი წერეთელს. „თქვენს გამოვლაზედ, რაც გავლისას ვერ მოვახერხეთ, — წერდა აკაკის მერაბიშვილი, — ე. ი. თქვენი მიღება ერთხელ მთელი ქართველების შეკრებაზედ, გადავწყვიტეთ და აუცილებლად აქეთ უნდა ჩამოიაროთ“ (35, 200).

სამწუხაროდ, ძირითადად ფინანსური პრობლემების გამო, აკაკიმ სტამბოლელ ქართველებს თხოვნა ვერ შეუსრულა და სამშობლოში სულ სხვა გზით დაბრუნებულმა განმეორებით მათთან შეხვედრა უკვე ვეღარ მოახერხა.

* * *

სტამბოლის ქართული მონასტერი ქართველ ლტოლვილთა და ემიგრანტთა თავშესაფრელ ადგილსაც წარმოადგენდა საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში. გარდა კათოლიკე ქართველებისა, თანამედროვეთა ცნობით, იქ თურმე სხვა რელიგიურ აღმსარებლობათა მიმდევარი ჩვენი თანამემამულეებიც ხშირად იკრიბებოდნენ და იქაური ბერ-მონაზვნებისაგან უშურველად იღებდნენ დაუმადლებელ საზრდოს.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი ამ მონასტრის სასულიერო პირებს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ტრაგიკული მოვლენების შემდგომ თვეებსა და წლებში შეუსრულებიათ. კერძოდ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დევნილი მთავრობის უდიდესმა ნაწილმა მთავრობის თავმჯდომარის — ნოე ჟორდანიას მეთაურობით თავდაპირველად სწორედ ამ მონასტერთან არსებულ სასტუმროში ჰპოვა თავშესაფარი და მხოლოდ ამის შემდგომ

წავიდა ემიგრაციაში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში. ამ მოვლენასთან დაკავშირებით სტამბოლის ქართული საევანის მღვდელმსახურს – შალვა ვარდიძეს მაშინ ასეთი ლექსიც დაუწერია:

ლტოლვილები მომეჯარნენ საზღვარგარეთ უდაბნოში,

შვეიკედლე ცრემლოვანმა, ჭირნახულნი ამ ჩემს ჯოხში (54, 17).

სავანეს თავმჯდომარეობის ნ. ჟორდანიას მთავრობის წევრები, ქართველ მღვდელმსახურთა უანგარო თანადგომითა და მზრუნველობით მოხიბლულნი და აღფრთოვანებულნი, თურქე სინანულით გაიძახოდნენ: „რა დაგვიჯდებოდა, ამ მონასტრისათვის ღირსეული სამსახური რომ გაგვეწიაო.“ თავად ნ. ჟორდანიამ კი პირადად მისი სინანული მონასტრის მღვდელმსახურთა მიმართ გამოვლენილი გულგრილობის გამო შემდეგნაირად გამოხატა: „ეს რომ მცოდნოდა, თუ სამშობლოსათვის როგორი თავდადებული და ღიდი მოღვაწეები იყვნენ სტამბოლის ქართველ მამათა მონასტრის ბინადარნი, სწორედ მათი თხოვნა უნდა შემესრულებინა და დახმარების ხელი გამეწოდებინა იმ მოთხოვნაზე, რომელსაც ესენი მიგზავნიდნენ. მაშინ თავს ასეთ უხერხულ მღვდმარეობაში არ ჩავივლებდი“ (54, 19).

გარდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წევრებისა, გასული საუკუნის 20-იან წლებში, სხვადასხვა ხანგრძლივობით, სწორედ აქ შეაფარა თავი ბოლშევიკური ხელისუფლების რეპრესიებს გამოქცეულმა არაერთმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ, მეცნიერმა, მწერალმა და საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ მებრძოლმა ბევრმა სხვა მამულიშვილმა, მათ შორის, 1924 წლის ანტიბოლშევიკური აჯანყების მონაწილეთა დიდმა ნაწილმაც. აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მათგანი, 1922 წელს სამშობლოდან იძულებით ემიგრაციაში წასული მწერალი ნიკოლო მიწიშვილი: სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის „ბერებმა ქართველ ემიგრანტებს დიდი დახმარება გაუწიეს იმით, რომ ბინა მისცეს ლტოლვილებს იმ გაჭირვებულ დროში. თვითოეულ ოთახში სამი, ოთხი კაცი ცხოვრობდა, მაგრამ მონასტერში ყოფნა მაინც კომფორტი იყო, ვინაიდან ქართველი ლტოლვილები დღითი დღე ღარიბდებოდნენ“ (36, 30).

ხოლო ემიგრანტი ქართველი გენერალი ალექსანდრე ზაქარიაძე 1921-1925 წლებში სტამბოლსა და ვარშავაში დაწერილ თავის მოგონებათა წიგნში – „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1917-1921 წწ.)“ სტამბოლში, კონკრეტულად კი იქ არსებულ ქართულ

საგანეში, ქართველი ემიგრანტების მდგომარეობას შემდეგნაირად აღწერს: „მთავრობამ და მთელმა ჩვენმა ემიგრაციამ, რომელიც თან გამოყვა მთავრობას, რიცხვით დაახლოებით 750 სული, მოვიყარეთ თავი კონსტანტინოპოლში... არჩეულ იქნა კომიტეტი ბ-ნი ჩხიკვიშვილის თავმჯდომარეობით. მთავრობა შეძლებისდაგვარად ყველას ეხმარებოდა, მაგრამ ყველანი ვიმყოფებოდით მატერიალურად დიდ გაჭირვებაში. დიდი დახმარება გაგვიწია ბინების მხრივ იქ არსებულმა ქართულმა კათოლიკურმა მონასტერმა.

ემიგრანტთა რიცხვში იმყოფებოდა დაახლოებით ორასი მხედარი; მათ შორის იყო 65 ოუნკერი.

ემიგრანტთა რიცხვი თანდათანობით მატულობდა. უკვე კონსტანტინოპოლში ყოფნისას ის გადაცილდა ორი ათასს. ამის მიზეზი იყო ბოლშევიკების რეპრესიები ქართველი ხალხის წინააღმდეგ... 1924 წლის საყოველთაო აჯანყების შემდეგ ემიგრანტთა რიცხვი 5 ათასამდე ავიდა“ (64, 298).

ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, სტამბოლის საგანეში დამკვიდრებულ ქართველ მამულიშვილთა შორის ყოფილა ცნობილი მეცნიერი, გენერალი და მოგზაური გიორგი ყაზბეგიც, ავტორი ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაზე დაწერილი შესანიშნავი წიგნისა — „სამი თვე თურქეთის საქართველოში“. იგი 1921 წელს, საბჭოთა რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის ანექსიის შემდეგ, გაყოლია ნ. ჟორდანიას მთავრობას და „ეს ყოვლად პატიოსანი კაცი, საქართველოს ერისა და მწიგნობრობის მოყვარე, იქ გარდაცვლილა და იქეა დასაფლავებული“.

გ. ყაზბეგის ყოფნასა და გარდაცვალებას სტამბოლის ქართულ მონასტერში დაუეჭვებლად ადასტურებს ის ფაქტი, რომ მისი სახელი და გვარი იმ ქართველ ემიგრანტთა სიაში ყოფილა შეყვანილი, რომლებიც საკვების სახით იღებდნენ დახმარებას მონასტრიდან. „მომდევნო წლის სიაში კი გ. ყაზბეგის გვარის გასწვრივ ერთი სიტყვაა ჩაწერილი: გარდაიცვალა“ (31, 29).

სტამბოლის ქართულ საგანეში დამკვიდრებული ემიგრანტები აქტიურად ჩაერთვნენ პოლიტიკურ, სამეცნიერო, შემოქმედებით და ჩვენი ქვეყნის სასიკეთოდ გამიზნულ სხვა საქმიანობებში. კერძოდ, 20-იან წლებში, სწორედ სტამბოლში ცხოვრების პერიოდში, დაიწერა და სტამბოლის საგანის სტამბაშივე დაიბეჭდა ისეთი საინტერესო წიგნები, როგორებიცაა: ნოე ჟორდანიას „ბრძოლის საკითხები“ (1923 წ.), ნიკოლო

მიწიშვილის „შავი ვარსკვლავი“ (ლექსები. 1923 წ.), მიხაკო წერეთლის „ხეთის ქვეყანა. მისი ზალხები, ენები, ისტორია, კულტურა“ (1924 წ.), „გილგამეშინანი. ბაბილონურ ტექსტთაგან თარგმნილი მ. წერეთლის მიერ“ (1924 წ.) და სხვ.

ცნობილი მკვლევარი და მემატიანე ზ. ჭიჭინაძე სტამბოლის ქართული მონასტრის მიერ შესრულებული ზემოთ აღნიშნული მისიის შესახებ ერთგან ასეთ ინფორმაციას გვაწვდის: „კონსტანტინეპოლში ქართველთა მონასტერი მარტო მონასტრათ არ ითვლებოდა. იგი ერთის მხრით თავშესაფარ სახლათაც იყო საქართველოდგან მოგზაურთ ქართველთ ღარიბთ და გაჭირვებულთათვის. აქ ესენი ქართველ გვარის კაცს ყოველნაირად დახმარებას აძლევდნენ და პატრონიბდნენ. ამათ ბევრს გაჭირვებულს ქართველთათვის მოუციათ დახმარება, ბევრი შიმშილისაგან დაუხსნათ. ბევრის სნეულ მოგზაურთათვის მოუციათ სადგომი, ულუფა, სამგზავრო ფული და თავის სამშობლოში გამოუსტუმრებათ. ამის მხრით ესენი პატივის ღირსნი არიან მთელის ქართველებისაგან“ (69, 59).

როგორც ითქვა, საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპირებული საქართველოდან იძულებით ემიგრირებულ ქართველ მამულშვილთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში დამკვიდრებადღე სტამბოლს შეაფარა თავი და აქტიურად გააგრძელა ბრძოლა ჩვენი სამშობლოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების დასაცავად. სწორედ ამ ბრძოლის ერთ-ერთ მთავარ გამოვლინებად იქცა იმხანად ის პუბლიკაციები, რომლებსაც ქართველი ემიგრანტები ბეჭდავდნენ სტამბოლის სავანესთან არსებულ ქართულ სტამბაში.

ამ თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია 1921-1922 წელს საზღვარგარეთ გამოცემული პირველი ქართული პოლიტიკური ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“ (რედაქტორი – სარდაქციო კოლეგია), რომლის ავტორებიც იმჟამინდელი ქართული ემიგრაციის ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ (ნ. ჟორდანიას, კ. ჩხეიძე, ე. გეგეჭკორი, ა. ჩხენკელი, ვ. ჯუღელი, პ. სურგულაძე, ნ. ხომერიკი და სხვები). ორი წლის განმავლობაში სულ გამოიცა სსენებული ჟურნალის 27 ნომერი. იმის გამო, რომ ჟურნალში არსად არ არის აღნიშნული მისი გამოცემის ადგილი, ბოლომდე დაზუსტებით იმის თქმა, სად გამოდიოდა იგი, ჯერჯერობით ძნელია.

გ. შარაძის აზრით, „თავისუფალი საქართველო“ თავდაპირველად შეიძლება სტამბოლში ყოფილიყო გამოცემული, მას შემდეგ კი, რაც

საქართველოს ეროვნული მთავრობა სტამბოლიდან პარიზში გადავიდა, მისი გამოცემა იქ გადაიტანა ((64, 170). თუ გ. შარაძის ეს ვარაუდი სწორია, მაშინ ხსენებული ჟურნალის გამოცემის ადგილი უსათუოდ სტამბოლის საგანის სტამბა იქნებოდა, რადგანაც სხვა ქართული სტამბა იმჟამინდელ სტამბოლში ფიზიკურად არ არსებობდა.

გ. შარაძის ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისი მოგვიანებით შ. ფუტკარაძემაც დაადასტურა. მისი მტკიცებით, „1913-1914 წლებში მონასტრის სტამბაში იბეჭდებოდა ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, რომლის სულის ჩამდგმელნი იყვნენ სამშობლოსათვის თავდადებული ქართველები: მიხაკო წერეთელი, გიორგი მაჩაბელი, მელიტონ ქარცივაძე, ლეო კერესელიძე და სხვები. 1914 წელს აქვე ჩაისახა ქართული ლეგიონის შექმნის იდეაც, რომელიც სინამდვილე იქცა. 1915 წელს დაარსდა თამარ მეფის სახელობის ლეგიონის ორდენი. ცნობილი მხატვრის იაკობ ნიკოლაძის მიერ მონასტერშივე შესრულა თამარ მეფის ორდენის ესკიზი, რომელიც დაცულია მონასტრის არქივში“ (54, 20).

სტამბოლის საგანის ქართულ სტამბას ჩვენი ემიგრანტები მათი პოლიტიკური ბრძოლის ერთ-ერთ უმთავრეს იარაღად რომ იყენებდნენ იმხანად, ამის დასტურად აქ ქართველ მხედართა კავშირის მიერ 1923 წელს სტამბოლში გამოცემული წიგნიც მინდა გავიხსენო – „სამშობლოსათვის თავდადებულ გმირთა ხსოვნას“. როგორც წიგნის გარეკანზეა აღნიშნული, ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული ეს გამოცემა, რომელიც გ. შარაძემ აღმოაჩინა სტამბოლის საგანის წიგნთსაცავში, იქაურ სტამბაშია დაბეჭდილი.

სამშობლოსათვის თავდადებული გმირების ხსოვნისადმი მიძღვნილი ეს წიგნი დიდმნიშვნელოვანი ისტორიული დოკუმენტია იმ ადამიანთა პატრიოტული თავკანწირვის წარმოსაჩენად, რომლების ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის გამართულ ბრძოლას შეეწირნენ. მასში-დოკუმენტური სიმართლითაა მოთხრობილი იმ ანტისაბჭოთა აჯანყების ამბავი, რომელიც 1923 წელს მოხდა საქართველოში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ხელმძღვანელობით. წიგნისთვის წამძღვარებულ წინასიტყვაობაში ნილაბახდილი სახითაა წარმოჩენილი იმ პოლიტიკის ნამდვილი სახე, რომელსაც საბჭოთა რუსეთი ატარებდა ჩვენი ქვეყნის მიმართ.

იმისათვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნეს წიგნის სულისკვეთებასა და მიზანდასახულობაზე, მოვიშველიებ პატარა

ფრაგმენტს მისი წინასიტყვაობიდან: „შემოსული მტერი, ეს უკვე მესამე წელია, დაუცხრომელის ენერგიით მუშაობს ჩვენი ეროვნული ცხოვრების დაშლისა და დაუძღვრებისათვის. ერს აპყარეს ყოველივე პოლიტიკური უფლებანი და საქართველოში მოსკოვის წითელი სატრაპები თავისუფლად დათარეშობენ. ნადგურდება ქართული სკოლა და ქართული ენა იღვენება საქართველოში. უძველესი ქრისტიანული ეკლესია და აკვანი ჩვენი ეროვნული კულტურისა ქუჩის ვიგინდარების სათარეშოდ გახადეს“ (64, 463).

საქართველოში შექმნილი უმძიმესი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი მდგომარეობის ამგვარი ფორმით დახასიათების შემდეგ, წიგნის გამომცემლნი მკითხველებს იმ პანაშვიდის შესახებ აწვდიან ინფორმაციას, რომელიც 1923 წლის ამბოხებაში მონაწილეობის გამო რუსეთის საბჭოთა საოკუპაციო ხელისუფლების მიერ დახვრეტილ მამულიშვილთა სულების მოსახსენებლად გამართა ქართველ მხედართა კავშირმა სტამბოლში 1923 წლის 13 იელისს. გარდა იქაური ქართველობისა, პანაშვიდს ემიგრაციაში მყოფი აზერბაიჯანელებიცა და კავკასიელ ხალხთა სხვა წარმომადგენლებიც დასწრებიან.

პანაშვიდზე ორატორთა მიერ წარმოთქმულ სიტყვებთან ერთად (ვენერალი ი. ოდიშელიძე, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის თავმჯდომარე ალ. ასათიანი, პოლკოვნიკი ხან-ხოსიკი, ქ. სტამბოლის ქართული ახალშენის თავმჯდომარე, გენერალი თ. ერისთავი), წიგნში ქართული სარდლობის იმ წევრთა გვარებიცაა დაბეჭდილი, რომლებიც საბჭოთა რუსეთის საოკუპაციო ხელისუფლებამ დახვრიტა ხსენებულ აჯანყებაში მონაწილეობის გამო (ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, კონსტანტინე აფხაზი, ვარდენ წულუკიძე, როსტომ მუსხელიშვილი და სხვები — სულ 15 კაცი). აქვე არიან დასახელებულნი ის პიროვნებანიც (სულ 13 კაცი), რომლებიც უფრო ადრე დახვრიტეს.

წიგნის მნიშვნელობას არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ მასში რამდენიმე მათგანის ბიოგრაფიაცაა მოთხრობილი (კ. აფხაზი, ვ. წულუკიძე, ა. ანდრონიკაშვილი, ლ. ლექვიანიძე). წიგნს თან ერთვის დოკუმენტებიც, რომლებშიც აჯანყების მომწყობთა საქმიანობისა და ბრძოლების ამბავა მოთხრობილი. ხელისუფლების მიერ მათთვის გამოტანილ განაჩინთან ერთად, წიგნში სიკვდილმისჯილთა დახვრეტის ეპიზოდიცაა აღწერილი.

ფიქრობ, მკითხველი ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზეც უსათუოდ დამეთანხმება იმაში, რომ სტამბოლის საეპისკოპოსოს მიერ გამოცემული ხსე-

ნებული წიგნი უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაშრომია საქართველოში 1923 წელს მომხდარ ანტისაბჭოთა აჯანყებასთან დაკავშირებული მოვლენების ისტორიული სიმართლით შესაფასებლად.

გარდა მეტად ნაყოფიერი თეორიული, სამეცნიერო და შემოქმედებითი მოღვაწეობისა, სტამბოლში მყოფი ჩვენი ემიგრანტები პრაქტიკულ საქმიანობასაც ეწეოდნენ. ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია 1913 წელს ჟენევაში პეტრე სურგულაძის, ლეო და გიორგი კერესელიძეებისა და მათი თანამოაზრეების მიერ ჩამოყალიბებული ე. წ. „სეპარატისტთა ჯგუფი“, რომლის საქმიანობის არეალში ცოტა მოგვიანებით, ევროპის სხვა ქალაქებთან ერთად, სტამბოლიც აღმოჩნდა მოქცეული. მისაკო წერეთლის ინფორმაციით, ქართველთა „სეპარატისტული ჯგუფის“ მიზანი იყო, „ოსმალეთის ტერიტორიაზედ შეედგინათ ჯარი და თურქებთან და გერმანელებთან ერთად ებრძოლათ რუსეთის წინააღმდეგ.“ იმ შემთხვევაში, თუ ამ ბრძოლაში რუსეთის მოწინააღმდეგენი გაიმარჯვებდნენ, ისინი ვალდებულნი უნდა ყოფილიყვნენ, ეცნოთ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა „იმ საზღვრებში, რომელშიც სამაჰმადიანო საქართველოც შედიოდა.“ მ. წერეთლის თქმით, ხსენებული ჯგუფის წევრებს, რომელთაც ისიც შეერთებია, სტამბოლში 1914 წელს „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტიც“ დაუარსებიათ, რომელმაც ჩვენი ქვეყნის „განთავისუფლების საქმეში თავისი როლი აღასრულა“ (64, 66).

ყოველივე ამაზე ყურადღებას აქ იმიტომ ვამახვილებ, რომ ხსენებული კომიტეტის სტამბოლელ წევრთა შორის სტამბოლის ქართულ საგანესთან დაკავშირებულ საერო პირებთან ერთად (მაგალითად, პ. სურგულაძე), საგანის მღვდელმსახურთა წარმომადგენელიც ყოფილა მღვდელ შალვა ვარდიძის სახით.

ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით აქ პროფ. მაღზაზ სიორიძის ის ნაშრომიც მინდა დაეიმოწმოს, რომელშიც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საქმეში კონსტანტინეპოლის ქართულ კათოლიკურ საგანეში მოღვაწე ქართველ მღვდელმსახურთა მონაწილეობის ახალი დეტალებია წარმოჩენილი (49, 18-29). როგორც მ. სიორიძის მიერ მიკვლეული ახალი დოკუმენტური მასალებით ირკვევა, საგანის მღვდელმსახურთ, პირველ ყოვლისა კი შალვა ვარდიძეს, აქტიური ურთიერთობა ჰქონიათ დამყარებული ჩვენი

ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის მებრძოლ იმ ქართველებთან, რომლებიც იმხანად სტამბოლში იმყოფებოდნენ.

ეროვნული პრობლემებით სავანის მღვდელმსახურთა ასეთი დანტერესება შემთხვევითი მოვლენა არ ყოფილა. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ამას ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ 1911 წელს სავანესთან მათ ქართული კლუბიც შეუქმნიათ, სადაც სტამბოლში მცხოვრები ქართველები ყოფილან გაერთიანებულნი.

მიუხედავად იმისა, რომ კლუბმა ხანმოკლე დროის განმავლობაში იარსება, მან მაინც მოახდინა მეტად მნიშვნელოვანი ზეგავლენა თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებაზე. კერძოდ, ევგენი დალუჯიოს თქმით, სტამბოლის ქართული კლუბის შექმნამ „მუსლიმან ქართველებში ქართული ცხოვრება დაატრიალა.“ ამ მოვლენით გახარებული ერთ-ერთი ქართველი შალვა ვარდიძისათვის გაგზავნილ წერილში თავის აღფრთოვანებას ამ სიტყვებით გამოხატავდა: „გაზეთის წაკითხვით თითქმის მთლად გადავირიე. ჩემს თვალებს არ სჯეროდა ამის სინამდვილე, მაგრამ მეორე კრების მოხსენებაც რა წაეიკითხე, დავრწმუნდი, რომ ქართველ მუსლიმანებს ცით ნათელი მოგვეკვლინა, ვინაიდან დღეის შემდეგ ვიტყვით, რომ ჩვენც ეყოფილვართ ხალხი, რომელიც თავის ეროვნულ პიროვნებას აღიარებს და ეროვნული კულტურით საზრდოობს. ბატონო შალვა, კლუბის წესდება გამომიგზავნე თათრულ ენაზე და მასთან რამოდენიმე ქართული წიგნი, რათა ვისწავლო ჩემი მშობლიური ენა და ჩემი ხალხის წარსული ისტორია“ (59, 16).

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ერთ-ერთ მძლავრ საზღვარგარეთულ ცენტრად იმდროინდელი სტამბოლის გადაქცევას ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ 1911 წელს იქ ქართველ სეპარატისტთა ახალი ორგანიზაციაც შექმნილა „დადიანის კომიტეტის“ სახელით. საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცულ მასალებზე დაყრდნობით, მ. სიორიძე ფიქრობს, რომ მეტისმეტად გასაიდუმლოებული ამ ორგანიზაციის შექმნის ორგანიზატორი იმხანად სტამბოლში მოღვაწე პეტრე სურგულაძე უნდა ყოფილიყო, მის შემადგენლობაში კი გაერთიანებული იყვნენ ამ ქალაქში მცხოვრები გავლენიანი ქართველები. „დადიანის კომიტეტი“ უკავშირდებოდა ოსმალეთში მცხოვრებ მაჰმადიანებს, აგრეთვე იქ ემიგრირებულ ქართველებს და ვარაუდობდა მათგან შეექმნა შეიარაღებული რაზმები,

რომლებიც რუსეთთან ომში თურქეთის ჩაბმის შემთხვევაში უნდა გამხდარიყო „ქართველთა და საერთოდ კავკასიელთა ბიძგის მიმცემი“ (49, 26).

როგორც ითქვა, სტამბოლში ემიგრირებული ქართველების ბრძოლას საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად მნიშვნელოვანწილად აძლიერებდა ის ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთება, რითაც კონსტანტინეპოლის ქართულ საევანეში მოღვაწე მღვდელმსახურნი იყვნენ განმსჭვალულნი. სწორედ ამ მოვლენის ნათელ გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ გასული საუკუნის 1910-იან წლებში საევანესთან არსებულ ქართულ სტამბაში ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პრობლემებისადმი მიძღვნილი არაერთი დიდმნიშვნელოვანი წიგნიც დაიბეჭდა (მაგალითად: პავლე ინგოროყვას „საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ“, პეტრე სურგულაძის „საქართველოს თავისუფლებისაკენ“, „დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა“, საქართველო როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო“, ნოე ჟორდანიას „ბრძოლის საკითხები“ და სხვ).

სტამბოლის ქართული საევანის წინამძღვარი და შემდგომში „დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ წევრი პატრი შალვა ვარდიძე ქართველ სეპარატისტებს აქტიურად უწყობდა ხელს იმაშიც, თავიანთი ეროვნულ-პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად მათ შეუზღუდველად რომ ესარგებლათ საევანესთან არსებული ქართული სტამბით. იმისათვის, რომ ამ მიზნის მისაღწევად სტამბის საგამომცემლო შესაძლებლობები კიდევ უფრო მეტად გაზრდილიყო, „აუცილებლად ჩაითვალა ამ საქმის მცოდნე პირთა საქართველოდან გადაყვანაც. ამ მხრივ საინტერესოა კავკასიის ჟანდარმერიის კონტრდაზვერვის ხელთ მოხვედრილი სტამბური წესით შესრულებული წერილი, რომელიც 1914 წლის 9 აპრილს სტამბოლიდან ქუენევაში გაეგზავნა პეტრე სურგულაძეს. აი, ეს დოკუმენტიც მთლიანად: „გაუმარჯოს ჩვენს მეგობარ პეტრეს. გუშინ პატივით მიგვიღო კათოლიკე ქართველთა საბეჭდმა. ამ ფრიად კეთილმა თავაზიანობამ დაგვაფიწყა იმდენი ვაი-ვაგლახი, რაც თბილისიდან სტამბოლამდინ განვიცადეთ. ყველანი უსინდისოდ მოგვეპყრნენ, მაგრამ აქაურმა საბაჟომ კი გავვიასკეცა ტანჯვა. ვიდრემდის დაგვისვენია, იმედია, ბატონო პეტრე, შენც შესაფერ მასალას მოგვაწოდებ და აქ უსაქმობით არ დაუბერდებით. უსინდისობა იქნება ჩვენი მოცდენა. გვხედავ სამშობლო ქვეყნიდან რა თავგანწირვით გადმოვიხვეწეთ, აწ მოუთმენლად

ეუცლით შრომას. ძმური სალაპი ჟენევის ქართულ ასოებს სტამბოლის ქართული ასოებისაგან“ (49, 27-28).

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლის ქართული სავანის ისტორიასთან და ამ ქალაქში მოღვაწე ქართველ მამულშვილთა საქმიანობასთან დაკავშირებული ბევრი დეტალი, სათანადო დოკუმენტებისა და პირველწყაროების ხელმოწვედომლობის გამო, ჯერ-ჯერობით სათანადო სიღრმითა და სრულყოფილებით შესწავლილი არ არის, დღესდღეობით ცნობილი მასალებიც სავსებით საკმარისია მათი დიდმნიშვნელოვანი როლის ხაზგასასმელად შესაბამისი პერიოდის ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

* * *

იმ დიდი საქმეების პრაქტიკულად ხორცშესასხმელად, რასაც პ. ხარისჭირაშვილი სტამბოლის ქართული სავანის მღვდელმსახურებს თავიანთი მოღვაწეობის უმთავრეს მიზნად უსახავდა, სავანის დამარსებელმა და გარდაცვალებამდე მისმა უცვლელმა წინამძღვარმა მის ირგვლივ სარწმუნოებრივი სისპეტაკითა და პატრიოტული მისწრაფებებით გამორჩეული არაერთი ღირსეული პიროვნება შემოიკრიბა. პ. ხარისჭირაშვილის მიერ დამკვიდრებული ეს ტრადიცია მისი გარდაცვალების მერე სავანის შემდგომმა წინამძღვრებმაც გააგრძელეს ასეთივე წარმატებით.

სტამბოლის ქართულ სავანეში მოღვაწე მღვდელმსახურთაგან აქ რამდენიმე სიტყვა მინდა ვთქვა იმათზე, რომელთაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წვლილი აქვთ შეტანილი სავანის ისტორიაში. დავიწყებ მიზეზ თამარაშვილით.

მიუხედავად იმისა, რომ მ. თამარაშვილს სტამბოლის სავანეში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არ უმოღვაწნია, მან მაინც ძალზე ბევრი რამ გააკეთა იმისათვის, სავანე ქართული კულტურისა და განათლების მძლავრ კერად რომ ქცეულიყო. როგორც მ. თამარაშვილის ბიოგრაფიიდანაა ცნობილი, მისი უფროსი მეგობრისა და მასწავლებლის – ივანე გვარამაძის რჩევისა და პ. ხარისჭირაშვილიდან გატანებული სარეკომენდაციო წერილის საფუძველზე, მან სწავლა სტამბოლის სავანესთან არსებულ სასწავლებელში გააგრძელა. სტამბოლში სწავლის პერიოდში მ. თამარაშვილს იმდენად უსახელებია თავი, რომ სასწავლებლის დამთავრების მერე, სავანის ძმობის გადაწყვეტილებით, იგი ეკლესიის დაფინანსებით ჯერ ესპანეთში გაუგზავნიათ სწავლის გასაგრძე-

ლებლად, შემდეგ კი პარიზში. 1888 წელს, პარიზის წმინდა ლაზარეს სასწავლებელდამთავრებული მ. თამარაშვილი კვლავ სტამბოლის საევანეს უბრუნდება, ამჯერად უკვე სასულიერო მოღვაწეობის გასაგრძელებლად (35, 13).

მაგრამ, საევანის ზოგიერთ მღვდელმსახურთან დაპირისპირების გამო, მ. თამარაშვილი სტამბოლში იმჯერად მხოლოდ ხანმოკლე დროის განმავლობაში, 1890 წლამდე, რჩება და მოღვაწეობას რომში აგრძელებს. მაგრამ სტამბოლის ქართული საევანის მღვდელ-მონაზონის – სტეფანე გიორგიძის აქტიური ძალისხმევის შედეგად, 1894 წელს იგი ისევ ბრუნდება უკან. საევანეში დაბრუნებულმა მ. თამარაშვილმა ამჯერად იქაურ სასწავლებელში დაიწყო მუშაობა მასწავლებლად. სტამბოლში ჩასული მ. თამარაშვილი, რომელიც ბავშვებს ღვთისმეტყველებასა და ფილოსოფიას ასწავლიდა, არა მარტო სასწავლო პროცესის კიდევ უფრო მეტად გაუმჯობესებას შეეცადა აქტიურად, არამედ მოსწავლეთა მეტი რაოდენობის მოზიდვასაც საქართველოდან. აი, რას წერს ამ ფაქტთან დაკავშირებით იგი ი. გვარამამძეს ახალციხეში: „თქვენ ვისაც ღირსად ჩათვლით, აქ სასწავლებლად წამოვიდეს... მე აქ შევირდები თეოლოჯია დავაწეებინე. სკოლის საქმე ფეხზე დავაყენე“ (35, 28).

მაგრამ, იმის გამო, რომ მ. თამარაშვილის მოღვაწეობის უმთავრესი მიზანი მეცნიერული კვლევა-ძიება იყო, რისთვისაც რომში გაცილებით უკეთესი პირობები არსებობდა, სტამბოლში იგი არც ამჯერად დარჩენილა დიდხანს. საევანიდან მის წასვლას ხელი ზოგიერთ იქაურ მღვდელმსახურთან დაპირისპირებამაც შეუწყო. ასე რომ, მ. თამარაშვილი 1897 წელს ამჯერად უკვე საბოლოოდ ტოვებს სტამბოლის ქართულ საევანეს, კვლავაც რომში მიემგზავრება და, მისი მეგობრების (ა. ხითარიშვილი, სტ. გიორგიძე...) არაერთგზისი თხოვნის მიუხედავად, საევანეს შემდგომში უკვე აღარ დაბრუნდება.

სტამბოლის საევანის მღვდელმსახურთა შორის ასევე ცალკე, საგანგებოდ, უნდა მოვიხსენიოთ სტეფანე გიორგიძე, რომელიც, მოყოლებული 1890 წლიდან, პ. ხარისჭირაშვილის გარდაცვალების დროიდან, 1898 წლამდე, წარმატებით ასრულებდა საევანის წინამძღვრის მოვალეობას. ზ. ჭიჭინაძის შეფასებით, „ამ წარჩინებულს მოძღვარს დიდი შრომა აქვს დათესილი კონსტანტინოპოლის ქართველთა კათოლიკეთ მონასტრის შენებაზედ, სკოლაზედ და ეკკლესიაზედ. ამა შთენთა აღშენების საქმე სწორედ

საინტერესო საგანს წარმოადგენს და ამ საინტერესო მხარესთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული პატრი სტეფანეს განვლილი ღვაწლი და დღევანდელი შრომა. ყველა ამის შრომათ მოთვლა აქ შეუძლებელია“ (58, 66).

სტამბოლის ქართულ სავანეში მოღვაწე მღვდელმსახურთა შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ფიგურა იყო ალფონს ხითარიშვილიც (პირვანდელი გვარი – საყვარელიძე. „სახალსო გაზეთი“, 1911 წ. №232). მის დიდ ავტორიტეტზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ იგი 1898-1905 წლებში სავანის წინამძღვარიც იყო. იგი დაიბადა ახალციხეში 1840 წელს. პირველდაწყებითი განათლება მიიღო იქაურ სამრევლო სკოლაში. ათი წლისამ სწავლა განაგრძო ჯერ სტამბოლის სავანესთან არსებულ სასწავლებელში, შემდეგ კი რომში. იქვე მიიღო უმაღლესი სასულიერო განათლებაც და 1870 წელს იკურთხა მღვდლად. სტამბოლის ქართულ კათოლიკურ ეკლესიაში მღვდელმსახურებას ეწეოდა 1890-1905 წლებში. შემდეგ გადავიდა და მოღვაწეობდა მონტობანის ქართულ კათოლიკურ ეკლესიაში. გარდაიცვალა 1911 წელს. დაკრძალულია იქვე.

1905-1912 და 1942-1956 წლებში სტამბოლის ქართული სავანის რიგით მეოთხე წინამძღვარი იყო ბენედიქტე ვარდიძე, 1912-1921 და 1942-1956 წლებში კი სავანეს პიო ბალიძე წინამძღვრობდა. დაღუპვის შეფასებით, „მამულის განსაკუთრებული სიყვარულით“ გამორჩეული ეს პიროვნება „ცოცხალი პროტესტის ნიშანი იყო რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის წინააღმდეგ“ (59, 31).

პ. ბალიძის მოღვაწეობას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანს ხდიდა ის ფაქტი, იგი არა მარტო სტამბოლში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნულ-პატრიოტული თვითშეგნების განსამტკიცებლად იღვწოდა აქტიურად, არამედ საქართველოსთანაც ინარჩუნებდა მუდმივ კავშირ-ურთიერთობას შესაძლებლობის ფარგლებში. ამ თვალსაზრისით, პ. ბალიძე წარმატებით აგრძელებდა იმ დიდ მამულიშვილურ ტრადიციებს, რომლებიც სტამბოლის ქართულ სავანეში დაამკვიდრეს თავიანთი ნაყოფიერი და მეტად წარმატებული მოღვაწეობის შედეგად პეტრე ხარისჭირაშვილმა და მისმა სულიერმა ძმებმა.

1921-1937 წლებში სტამბოლის ქართული სავანის წინამძღვრის – შიო ბათმანაშვილის გადმოცემით, სავანის „გამოფხიზლებას“, რაც პ. ბალიძის მღვდლად კურთხევას მოჰყოლია შედეგად, საქართველოშიც იმუნად დიდი სიხარულით შეხვედრიან, რომ ბევრს მატერიალური დახმარებაც კი

აღმოჩენია ქართული მონასტრისათვის. ამ თვალსაზრისით, შ. ბათმანაშვილი პირველ ყოვლისა ქუთაისს გამოჰყოფს, საიდანაც სტამბოლის საგანეში საჩუქრად დიდი რაოდენობის ქართული წიგნები და ჟურნალ-გაზეთები გაუგზავნიათ.

სტამბოლის საგანეში მოღვაწე სასულიერო პირთაგან ასევე უნდა მოვიხსენიოთ მღვდელი ივანე გვარამაძე, რომელიც საკმაოდ ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მისი ლექსები და პუბლიცისტური წერილები ვინმე მესხის ფსევდონიმით სისტემატურად ქვეყნდებოდა XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ პრესაში. სტამბოლის ქართულ საგანესთან არსებულ სტამბას მისი რამდენიმე წიგნიც აქვს გამოცემული. შ. ლომსაძის შეფასებით, „ივ. გვარამაძე იყო შესანიშნავი პუბლიცისტი, ისტორიკოსი, მკვლევარი, ეთნოგრაფი, არქეოლოგი, მოძღვარი-თეოლოგი, მწერალი, დრამატურგი, პოეტი-მგალობელი. ამ მართლაც უნივერსალურ კაცს თავის დროისათვის დიდი გავლენა ჰქონდა კათოლიკე ქართველებში. მისი სიტყვა ყოველთვის გადამწყვეტი იყო და კათოლიკე და მუსულმან ქართველებში ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებას ემსახურებოდა“ (35, 236).

ი. გვარამაძის ღვაწლის შეფასების დროს ცალკე, საგანგებოდ, უნდა აღინიშნოს ის დიდი სულიერი სიახლოვე, რომელიც მას, როგორც მასწავლებელსა და მეგობარს, აკავშირებდა მ. თამარაშვილთან. მიუხედავად იმისა, რომ ი. გვარამაძეს სტამბოლის საგანეში ხანგრძლივი დროს განმავლობაში არ უმოღვაწია, მან მაინც დატოვა თავისი მნიშვნელოვანი კვალი მის ისტორიაში.

საგანის სასულიერო პირთაგან რამდენიმე სიტყვა იქაურ ბერ-მონაზონ — იასე რაჭველზეც (რაჭველიშვილზეც) მინდა ვთქვა. მისი მამულიშვილური მოღვაწეობისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ სტამბოლში მოღვაწეობის პერიოდში მეზუზლას ფსევდონიმით იგი ქართულ პრესაშიც სისტემატურად აქვეყნებდა პატრიოტული სულისკვეთებით განმსჭვალულ წერილებს ჰაგანისა და სტამბოლელი ქართველების შესახებ. გაზეთ „კვალის“ შეფასებით, იასე რაჭველი „მამა პეტრეს (ხარისჭირაშვილის — ა. ნ.) აზრებით გამსჭვალული პიროვნება იყო“. მიუხედავად იმისა, რომ მატერიალურად ძალიან უჭირდა, მას მაინც მოუხერხებია „ცოტაოდენი ფულის შეგროვება“ და საქართველოში გამოგზავნა შოთა რუსთაველის ძეგლის ასაგებად (30).

იასე რაჭველი თურქეთში, კერძოდ კი კონსტანტინეპოლში, ჯერ 1880-1902, შემდეგ კი 1904 და 1909-1915 წლებში ცხოვრობდა და

აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა როგორც მონასტრის საქმიანობაში, ისე იქაურ ქართველთა ცხოვრებაში (ამასთან დაკავშირებით დაწერილებით იხ. ნ. ბოსტაშვილის წიგნი: „იასე რაჭველის (მესუზლას) წერილები თურქეთიდან“, 1991 წ.). იასე რაჭველის პუბლიცისტური წერილები და კორესპონდენციები, რომლებშიც თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანაემ-აშულებების ეროვნულ ყოფასთან დაკავშირებული საჭირობოროტო საკითხე-ბია დასმული, სისტემატურად იბეჭდებოდა იმდროინდელ პრესაში.

სტამბოლში ცხოვრების პერიოდში იასე რაჭველის ეროვნულ-პატრიოტული მოღვაწეობა ძორითადად ორი მიმართულებით წარიმართა – ერთის მხრივ, იგი აქტიურად ცდილობდა იქაურ ქართველებში შეძლები-სდაგეარად გაეღვივებინა ეროვნული ცნობიერება, მეორეს მხრივ კი მოკავშირის როლი შეესრულებინა თურქეთში მცხოვრებ ქართველ-ობასა და საქართველოს შორის. გაზეთ „კვალის“ 1894 წლის მე-16 ნომერში გამოქვეყნებული წერილის – „კონსტანტინოპოლის ქართველ-ობის“ ავტორის – ვინმე ქართველის შეფასებით, იასე რაჭველი მამა პეტრე ხარისჭირაშვილის აზრებით განმსჭვალული მამულიშვილი იყო. მისი ეროვნული ღვაწლის წარმოსაჩინად ხსენებული პუბლიკაციის ავტორი იმ გარემოებასაც უსვამს ხაზს, რომ იასე რაჭველის უშუალო თაონსობითა და ძალისხმევით იქაურ ქართველობას გარკვეული ოდენ-ობის თანხაც შეუგროვებია და გამოუგზავნია საქართველოში რუსთველის ძეგლის დასადგმელად.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, სტამბოლის ქართულ სავეანესთან დედათა მონასტერიც არსებობდა, სადაც მონაზვნად აღკვეცილი დედეები იყვნენ დავენებულნი. მიუხედავად იმისა, რომ მათ მამაკაც სასულიერო პირთა ტოლფასი როლი არ შეუსრულებიათ სავეანის ისტორიაში, სამონასტრო ცხოვრების წარმართვის საქმეში გარკვეული დამსახურება მათაც უდავოდ მიუძღვით. ბევრ მათგანს განათლება სავეანესთან არსებულ ქალთა სასწავლებელში ჰქონდა მიღებული.

სტამბოლის დედათა მონასტერში მონაზვნად აღკვეცილ ქართველ ქალთაგან, ზ. ჭიჭინაძის მიერ მოწვდილი ცნობების მიხედვით, განსაკუთრე-ბით გამორჩეულნი ყოფილან ნატალია გიორგაძე (იგივე სეჟანოვი), მონაზვნად აღკვეცის შემდეგ ანად წოდებული, და დები: ფილიმონე და აგათა გოზალიშვილები (გოზალოვები) (58, 90-93).

სტამბოლის ქართული სავეანის მღვდელ მონაზონები განუხრევლად იბრძოდნენ რელიგიურ მცნებათა და ზნეობრივ სიწმინდეთა დასაცავად

და განსამტკიცებლად. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული ადამიანური ცოდვებისაგან ბოლომდე დაზღვეულნი არც ისინი იყვნენ, რის გამოც გარკვეული პიროვნული დაპირისპირებანი დროდადრო მათ შორისაც იჩენდა ხოლმე თავს, სარწმუნოებრივი პრინციპებისადმი ერთგულებით მცხოვრები ამ ადამიანების ყოველდღიურ ყოფას ძირითადად მინც მოყვასისადმი ქრისტიანული სიყვარული და თანადგომა ელო მკვიდრ საფუძვლად.

იმ შემთხვევაში, თუ მათ შორის ისეთი ვინმე გამოერეოდა, რომელიც თავისი პიროვნული სიმდაბლით სამონასტრო ცხოვრების ზემოთ აღნიშნულ წესებსა და პრინციპებს უხეშად დაარღვევდა და უღირსად მოიქცეოდა, მას ძმობის წევრობიდან მოიკვეთდნენ და სავანიდან გააძევებდნენ. ასე მომხდარა, მაგალითად, 1895 წელს, როცა „დედა-მონასტრის“ ძმადყოფილი — სიმონ-გაბრიელ მერაბიშვილი, რომელსაც „აღმოაჩნდა დიდი უზნეობა და წადილი თავისი მიღრეკილი საქმის შესრულებისა“ და „აღმოჩნდა ფარისეველი და „ქუეშქუეშა“, გარყვნილი და გაშმაგებული, სამუდამოდ იქნა მოკვეთილი მონასტრიდან და აღნიშნული გადაწყვეტილების შესახებ ეცნობა ეპისკოპოსს (10).

სამწუხაროდ, გასული საუკუნის მეორე ნახევრიდან სტამბოლის ქართული სავანე რეალურად დგება დახურვის საშიშროების წინაშე. ეს გარემოება, პირველ ყოვლისა, იმ ფაქტმა განაპირობა არსებითად, რომ ქართველ ბერ-მონაზონთა არარსებობის გამო მონასტერი დაიხურა, ეკლესია კი, ფაქტობრივად, ერთადერთი მღვდელმსახურის ამარა დარჩა. როგორც ცნობილია, 1956-1960 (თუ 1961) წლებში სტამბოლის სავანის უკანასკნელი ქართველი წინამძღვარი პეტრე ტატალაშვილი იყო. მისი გარდაცვალების შემდეგ კი სტამბოლში მოღვაწე ქართველთაგან ცოცხალი დარჩა მხოლოდ პავლე აკობაშვილი (ადგულაძე) (გარდაიცვალა 1979 წელს), რომელიც ადრე მონასტრის მსახური იყო.

სავანეში შექმნილი ამ უკიდურესად მძიმე მდგომარეობით შემფოთებული შალვა ვარდიძე, რომელიც თავის სტამბოლელ თანამემამულეებთან პიროვნული დაპირისპირების გამო სავანიდან იმ დროისათვის უკვე კარგა ხნის წასული იყო და ბეირუთის უნივერსიტეტში მოღვაწეობდა, 1956 წელს პეტრე ხარისჭირაშვილის ძმის შვილიშვილს, ვასილ კარისტის სახელით ცნობილ ფრანგ მწერალს — ალფრედ ხარისჭირაშვილს ბეირუთიდან წერდა: „კონსტანტინოპოლის ქართულ ინსტიტუტს დახურვა

ემუქრება, რადგან 1914 წლიდან ვერ მოხერხდა ისეთი ახალგაზრდების ჩამოყვანა, რომელთაც სასულიერო მოწოდება და მონასტერში შესვლის სურვილი ექნებათ. დღესდღეობით იქ მხოლოდ პეტრე ტატალაშვილია. ჩემი ბიძაშვილი პატრი ემანუელი და მისი სამი კოლეგა საქართველოში არიან... ერთი კი, პატრი მიქელ თარხნიშვილი რომშია. მას შეუძლია, მაგრამ არა სურს კონსტანტინოპოლში ჩამოვიდეს და პატრ პეტრესთან ერთად მონასტერს მიხედოს. თუ პოლიტიკური ვითარება არ გაუმჯობესდება, ... თუ არ გვეღირსება საქართველოში თავისუფალი მოგზაურობა და მოწადინებულთა მოძიება, ღირსი დამაარსებლის პატრ პეტრე ხარისჭირაშვილის ღვაწლი ადრე თუ გვიან დაიკარგება, რაზეც დღედაღამ გულისტკივილით ვფიქრობ“ (28).

სტამბოლის ქართულ სავანეში შექმნილი ასეთი მძიმე მდგომარეობა შ. ვარდიძეს გულს განსაკუთრებით იმიტომაც უკლავდა, რომ იგი თავისი პიროვნული ცხოვრებითაც იყო სისხლხორცეულად დაკავშირებული იქაურობასთან და თავად მასაც ბევრი რამ ჰქონდა გაკეთებული პ. ხარისჭირაშვილისა და მისი ძმობის წევრების მიერ იქ დამკვიდრებული დიდი რელიგიური და ეროვნულ-საგანმანათლებლო ტრადიციების გასაგრძელებლად და კიდევ უფრო მეტად განსამტკიცებლად.

მიუხედავად იმისა, რომ დღესდღეობით ხელმისაწვდომი მასალების მიხედვით იმ მიზეზების კონკრეტულად გარკვევა, რომელთაც მას მშობლიური ეკლესიის დატოვება აიძულეს, ვერ ხერხდება, ზემოთ დასახელებული წერილიდან ცხადად ჩანს, რომ ამის საფუძველი სტამბოლულ ქართველებთან მისი პიროვნული დაპირისპირება გამხდარა. ნათქვამის დასტურად გავიხსენოთ ფრაგმენტი ხსენებული წერილიდან: „აი, უკვე 16 წელიწადია, არა მხოლოდ სხეულით, რაც სრულიად არ მალეულებს, არამედ განსაკუთრებით მორალურად ვიტანჯები იმ მძიმე ყოფის გამო, რომელშიც თურქეთის სამსახურში მყოფი რამდენიმე ემიგრანტის უსამართლო ღალატმა ჩამაგდო... უფლება არ გამაჩნია კონსტანტინოპოლში ჩავიდე და ჩვენს მონასტერში ვიცხოვრო“ (28).

სავანის უკანასკნელი წინამძღვრის – პეტრე ტატალაშვილის გარდაცვალების შემდეგ ეკლესიაში დარჩენილმა ერთადერთმა და უკანასკნელმა ქართველმა ღვთისმსახურმა პავლე აკობაშვილმა სპეციალური მიმართვა გაუგზავნა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში მცხოვრებ თანამემამულე ემიგრანტ ქართველებს და შემწეობა თხოვა. იგი წერდა: „დავრჩი სულ მარტოდმარტო. ვიბრძვი და ვეშუაობ, რომ

იგივე ბედი არ ეწვიოს ამ ჩვენს ეკლესიას, როგორც წილად ხვდა ჩვენს კულტურის ცენტრებს პალესტინაში, ათონის მთაზე, სინას მთაზე და სხვაგან... სანამ ცოცხალი ვარ, არ ვზოგავ ძალ-ღონეს, რომ ეს განძი, საუნჯე (წიგნსაცავი, მამულები, სახლები...) შერჩეს ჩვენს ერს... ჩემს შემდეგ, არ ვიცი, რა დაემართება. ღმერთმა იცის. ყველაფერი ჩვენს საყვარელ სამშობლოსა და მის შვილებზეა დამოკიდებული. 3 თებერვალი, 1960 წ.“ (57).

პ. აკობაშვილის მიერ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში მცხოვრები ემიგრანტი ქართველებისთვის დაგზავნილ ამ მიმართვას, მართალია, ამერიკიდან ალექსანდრე მანველიშვილი, გერმანიიდან კი ილია კუჭუხიძე (მინდია ლაშაური) გამოეხმაურნენ, მაგრამ, სამწუხაროდ, პრაქტიკული შედეგი სტამბოლის ქართული საგანის უკანასკნელი ქართველი ჭირისუფლის ამ მცდელობას არ მოჰყოლია.

სამწუხაროდ, ზემოთ აღნიშნულ გარემოებათა გამო, სტამბოლის საგანებ, როგორც ქართული სულიერებისა და კულტურის კერამ, XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, ფაქტობრივად, არსებობა შეწყვიტა. მართალია, რთული და ძნელად დასაძლევე წინააღმდეგობანი მის ისტორიაში მანამდეც არაერთხელ ყოფილა, მაგრამ საგანეში მოღვაწე ქართველ მღვდელმსახურთა აქტიური ძალისხმევის შედეგად ვითარების სასიკეთოდ შეცვლა იმხანად მაინც ხერხდებოდა. 1964 წლიდან კი, უკანასკნელი ქართველი სასულიერო პირის გარდაცვალების შემდეგ, ეკლესიაში მის იურიდიულ მებატრონეთაგან ცოცხალი აღარავინ დარჩა.

იმისათვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნეს იმ სირთულეებზე, სტამბოლის ქართული საგანის ისტორიაში ადრეც რომ არაერთგზის უჩინათ თავი, გავიხსენებ ზოგიერთ მათგანს.

1910 წელს სტამბოლის კათოლიკე ეპისკოპოსის მიერ გამოცემული დადგენილებით, გაუქმებულად ცხადდებოდა რომის პაპის – ლეონ XIII-ის 1882 წლის ნებართვა, რომლის ძალითაც სტამბოლის ნებისმიერ უბანში მცხოვრებ ქართველ კათოლიკეს უფლება ეძლეოდა, თავისი თავი ქართული კათოლიკური ეკლესიის მრევლად მიეჩნია. როგორც ითქვა, სტამბოლის კათოლიკე ეპისკოპოსი, 1910 წელს გამოცემული თავისი დადგენილებით, ზემოთ აღნიშნულ წესს ცვლიდა და ეკლესიებისთვის ქალაქის მოსახლეობის მიკუთვნებას უკვე ტერიტორიული პრინციპის მიხედვით ახდენდა. იმის გამო, რომ სტა-

ბოლოში მცხოვრებ კათოლიკე ქართველთა რაოდენობა მცირერიცხოვანი იყო და ისინი ქალაქის სხვადასხვა უბნებში იყვნენ მიმოფანტულნი, აღნიშნული დადგენილება ქართული ეკლესიის არსებობას, ფაქტობრივად, საფუძველს აცლიდა.

სხენებულმა დადგენილებამ, ბუნებრივია, საეპისკოპოსოს მღვდელმსახურთა და სტამბოლში მცხოვრებ ქართველ კათოლიკეთა უდიდესი აღშფოთება გამოიწვია.

სამწუხარად, ქართულ კათოლიკურ ეკლესიებში მშობლიურ ენაზე წირვა-ლოცვის აკრძალვის პრეცედენტებს საქართველოშიც არერთგზის ჰქონია ადგილი. ნათქვამის დასტურად აქ 1886 წლის 16 იანვარს რუსეთის იმპერატორის მიერ გამოცემული ის ბრძანებულება მინდა გავიხსენო, რომლის ძალითაც რუს-ხელმწიფეს ასეთი ვერდიქტი ჰქონდა გამოტანილი: „კავკასიაში მორწმუნე კათოლიკეებს, სულერთია სომხურ წესს ეკუთვნიან, თუ ლათინურს, აღარა აქვთ უფლება ქართული ენით ისარგებლონ ეკლესიის ღვთისმსახურებაში, რომ აღარ იყოს დაყოფა ქართველ და სომეხ კათოლიკეებად“ (21, 726).

როგორც ქართული კათოლიციზმის ისტორია ადასტურებს, ღვთისმსახურებაში ქართული ენის აკრძალვის ზემოთ ხაზგასმული მოთხოვნა ახალი მოვლენა არ ყოფილა და ამ მიზნის მისაღწევად, უპირველეს ყოვლისა, თავად სომხები იბრძოდნენ მეტად აქტიურად. მაგალითად, დალეჯიოს ცნობით, „1875 წელს რომის „პროპაგანდას“, სხვა და სხვა პოლიტიკური მიზეზების გამო, საეპისკოპოსოს წინამძღვრისათვის აკრძალა ქართულ წესზე მღვდლების კურთხევა. ეს იყო, როგორც გავიგეთ, სომხების გავლენა. მათ ეშინოდათ, ქართული წესით ქართველ კათოლიკე მღვდლებს მათთვის არ ჩამოეშორებინათ საქართველოს კათოლიკე ქართველები, რომლებსაც სომხებად სთვლიდნენ იგინი. ამ მიზეზთან ერთად მეორეც იყო: რუსეთის მთავრობა არა სცნობდა ქართველ კათოლიკეებს და არც იღებდა თავის საზღვრებში უცხოეთში გაწვრთნილ კათოლიკე მღვდლებს, რათა გარუსების პოლიტიკას ხელი არ შეშლოდა“ (59, 33).

ქართველ კათოლიკეთა შორის სომხურ ენაზე წირვა-ლოცვის გავრცელების მიზანმიმართულმა პროცესმა განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები სამცხე-ჯავახეთში შეიძინა. ამ მოვლენას მეტად საინტერესო ახსნასა და შეფასებას აძლევს ალ. ფრონელი. კერძოდ, 1914 წელს გამოცემულ წიგნში „ადიდებული მესხეთი“ იგი წერს: „მესხეთის ქართველი

კათოლიკენი ისტორიის უკუღმართი მსვლელობის გამო იძულებული გაჰმდარან, ქრისტიანობის შესანახად სომხის ტიპიკონი მიეღოთ, ესე იგი, სომხების წირვა-ლოცვის წესი და რიგი. ამის გამო წირვა-ლოცვა სომხურად აქვთ და არა ქართულად, როგორც სტამბოლში. ეს გარემოებაა მიზეზი, რომ ბევრ ქართველ კათოლიკეს სომხური გვარი და სახელი აქვს“ (52, 136).

ალ. ფრონელი საესებით მართებულად უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ ქართველ კათოლიკეთა მიერ სომხურ ენაზე წირვა-ლოცვის შემოღება იძულების შედეგი იყო და „სომხურ ტიპიკონს რომ ვახსენებთ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ტომით და ჩამომავლობით ქართველი... სომხურ ენაზე ისმენს წირვა-ლოცვას. ესაა მიზეზი, რომ ამ ტიპიკონის ქართველს ხშირად სახელი სომხური აქვს, მაგალითად, პაულეს მაგიერ ტერტერა (მღვდელი) პოლოსას არქმევს, გიორგის მაგიერ გეურქას და სხვა“ (52, 171).

ქართველ კათოლიკეთა ეროვნული ცნობიერების წინააღმდეგ მიმართულ ამგვარ სომხურ აგრესიას, ბუნებრივია, ჩვენი ერის თვალსაჩინო შვილები აქტიურად უპირისპირდებოდნენ. ერთ-ერთი მათგანი იყო მიხეილ თამარაშვილი, რომელმაც, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „სომხების უკანონო ჩარევისა და ჯალბი მტკიცებების გასანადგურებლად“ თბილისში ორი ნაშრომი გამოაქვეყნა – 1902 წელს „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის XIII საუკუნიდან XX საუკუნემდე“ და 1904 წელს მეორე – „პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარჰყოფენ ქართველთა კათოლიკობას.“

მათში პირდაპირ და არაორაზროვნად ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ ქართველი კათოლიკეების მიერ სომხური ტიპიკონის სავალდებულო წესით მიღება ფაქტობრივად ამ ადამიანების გასომხებას ნიშნავდა. მეტი სიზუსტისათვის დავიმოწმებ ფრაგმენტს მ. თამარაშვილის წიგნიდან „პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარჰყოფენ ქართველ კათოლიკობას“ (თბ. 1904 წ. გვ. 218): „უწინ სარწმუნოება და ტიპიკონი საზღვრავდა გვარტომობის სახელსაც. ამ საზოგადო ჩვეულების გამო, ქართველ ტომის კათოლიკებსაც, რომლებსაც სომხის წესი მიეღოთ, სომხის კათოლიკეები უწოდეს.“

მ. თამარაშვილის აზრით, ქართული მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის სომხურ ტიპიკონზე გადასვლას ხელი რომის პაპის მიერ ჩვენს ქვეყანაში სარწმუნოებრივი მისიით წარმოგზავნილმა კათოლიკე მისიონერებმაც შეუწვევეს. კერძოდ, „კაპუცინები საქართველოს შვილებს ლათინის ტი-

პიკონზე იმიტომ არ აკურთხებდნენ, რათა შემდგომ მათ გვერდზე არ ამოდგომოდნენ და როგორმე არ დაეჩრდილათ“ (20, 489).

მ. თამარაშვილის აზრით, საქართველოში რუსეთის იმპამინდელი ხელისუფლების ხელშეწყობითა და მხარდაჭერით განხორციელებული ანტიქართული და პროსომხური პოლიტიკისადმი თავისი პროტესტანტული დამოკიდებულება პეტრე ხარისჭირაშვილმა იმით გამოხატა, რომ „კონსტანტინოპოლს გაემგზავრა და იქ 1861 წელს ქართველთათვის დააარსა კონგრეგაცია „უბიწო ჩასახვის“ მფარველობით, რათა აღეზარდა კათოლიკური და მოციქულებრივი ჭეშმარიტი სულისკმეითებით აღვსილი მღვდლები, რომლებსაც ქართველი ხალხისათვის სულიერი შემწეობა უნდა აღმოეჩინათ“ (21, 727).

* * *

სამწუხაროდ, სტამბოლის ქართულ ეკლესიას ქართველი სასულიერო პირი, რომელიც სავანის ქონების დაცვისა და მოელა-პატრონობის საქმეს მიხედავდა, 1964 წლიდან აღარ პყლია. ამ დიდი ეროვნული სავანძურის გადარჩენის მეტად საპასუხისმგებლო მიაა 1966 წელს ეკლესიასთან შექმნილმა კათოლიკური საზოგადოების ფონდმა იკისრა, რომლის თავმჯდომარედაც სტამბოლში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულე — პავლე ზაზაძე იქნა არჩეული, მთელ თურქეთში კარგად ცნობილი და მეტად წარმატებული ბიზნესმენი, ამ ქვეყანაში ოფიციალურად დაფუძნებული ერთ-ერთი პირველი ფირმის პატრონი. მან წარმოუდგენლად დიდი ამაგი დასდო მონასტრისა და მისი ქონების გადარჩენისა და შენარჩუნების საქმეს. რომ არა ბატონი პავლეს ამგვარი მზრუნველობა, დღეს ალბათ სავანის ქონების დიდი ნაწილი განიაცვებული იქნებოდა.

სტამბოლში ზაზაძეები 1917 წელს დამკვიდრებულან — ამ წელს ახალციხის რაიონის სოფელ უდედან 13 წლის პავლე ზაზაძე სტამბოლის ქართული სავანის მღვდლის — შალვა ვარდიძის (პავლეს ბიძის) დახმარებით სავანის სასწავლებელში გამგზავრებულა სამღვდლოდ მოსამზადებლად. პირველი მსოფლიო ომის წლებში გართულებული მდგომარეობის გამო პავლე იძულებული გამხდარა სავანესთან არსებულ ქართულ სკოლაში სწავლისთვის თავი დაენებებინა და საარსებო სახსრის მოსაპოვებლად მუშაობა დაეწყო. მას ვაჭრობისთვის მიუყვია ხელი და სულ მალე საკმაოდ წარმატებული ბიზნესმენიც გამხდარა.

საგანის სასწავლებელში ჰქონია მიღებული განათლება ჰაელეს მეუღლესაც, რომელიც დედით ქართველი, მამით კი ახალციხელი სომეხი ყოფილა. იგი შენდგომში მონასტერთან არსებული ქალთა ქართულ-ფრანგული სკოლის დირექტორიც გამხდარა. მისი ორი დიდან ერთი სტამბოლის ქართულ ეკლესიასთან არსებული დედათა მონასტრის მონაზონი ყოფილა, მეორე კი მონაზვნების უფროსი.

1930 წელს ჰაელე ზაზაძემ მთელს თურქეთში ფართოდ ცნობილი სამართებლებისა და პარფიუმერული ნაწარმის დამამზადებელი საწარმო შექმნა. მისი გარდაცვალების შემდეგ, 1989 წლიდან, ამ საქმეს უდიდესი წარმატებით განაგრძობს მისი შვილი – სიმონი. მამის მიერ დაწყებული საქმიანობა მან იმდენად მაღალ დონეზე აიყვანა, რომ მისი საფირმო პროდუქცია, რომლის სახელიც „ზაზა“, დღეს უკვე ევროპისა და აზიის არაერთ ქვეყანაშია პოპულარული.

ბიზნესმენობის ასევე მეტად წარმატებულ გზას ადგას ზაზაძეების მესამე თაობის წარმომადგენელიც, ბატონი სიმონის შვილი, ბაბუს მონახელე ჰაელე (პოლ) ზაზაძეც (სტამბოლის ქართული საგანის დაცვისა და შენარჩუნების საქმეში ზაზაძეების როლის შესახებ უფრო დაწვრილებით იხილეთ ტ. ფუტკარაძის წერილი „ქართველური მემკვიდრეობის“ 2007 წლის XI ნომერში).

ყველაფერ ამაზე ყურადღებას აქ იმიტომ ვამახვილებ, რომ 60-იანი წლებიდან მოყოლებული (გარკვეულწილად უფრო ადრეც), სწორედ ზაზაძეების ეს დიდი ოჯახი უწევს მფარველობას სტამბოლის ქართულ საგანს და ერთგულად და უანგაროდ ჭირისუფლობს, იცავს და პატრონობს იქ არსებულ საგანძურს.

ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოა ის ინფორმაცია, რასაც სტამბოლის ქართული საგანის შესახებ გვაწვდიან თავად ისინი. კერძოდ, გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში პროფ. შ. ფუტკარაძესთან გამართულ საუბარში ბატონი სიმონი გულისტკივილით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ ქართველი მღვდელმსახურის გარეშე დარჩენილ ეკლესიას ძველი დიდება ჰქონდა დაკარგული. „ძალიან მინდა, იმყო ბევრათ შევხედო ტაძარსა, – უთქვამს მას, – მარა იზნი (ნებართვა) არა მაქ თავრობიდანა... თუ ორი ტომარა ჩიმენტო (ცემენტი) დენახეს მოტანილი ეზოში, იტყვიან: – ჰად ნახეთ, რითვინ გინდან? ეს ტუარი (ქვის კედელი) რომ გავაკეთე ეკლესიისა, ძალიან გამიბრაზდენ. მაგარი კაცი ვარ, თვარა დამარტყამდენ... ვერ გამიბედეს...“

ნება არა მაქ, გავაკეთო რამე. ნების გარეშე რომ გავაკეთო, პოლისე-ბი (პოლიციელები) მკითხვენ, დამიძახებენ. ზემოთ სამრეკლოა გაკეთებული. რატომ გააკეთეთო, ბრანდებიან“ (55, 147).

როგორც ს. ზაზაძის მონათხრობიდანაც ირკვევა, სავანისათვის კუთვნილი იმ ტერიტორიაზე, სადაც დღეს „დივან-პოტელია“ აგებული, ძველად ქართველთა სასაფლაო ყოფილა. მშენებლობის დროს „საფლავები გადათხარეს, ქვები ამოყარეს. თრაქტორებით გაზიდეს, პოტელი გააკეთეს. ზოგი ქვები მე მომიტანეს; ვიყიდე, ძუელი მეგონა დაწერილი ზედან. ამა შენ ამბოფ, ძუელი არ არიო, მეთვრამეტე-მეცხრამეტე საუკუნისა არიო. ეკლესიის ეზოში წყვია ეს ქვები ახლაც. ახალციხელებისა და შავშეთელების საფლავების ქვებია ესენი“ (55, 147).

ზაზაძეებმა ძალზე ბევრი რამ გააკეთეს იმისათვის, სავანის კუთვნილი მიწა მეტად რომ არ დაკარგულიყო. ამ მიწის დასაკურთხების მსურველი კი ადრეც რომ ძალზე ბევრი იყო და დღესაც უამრავი ვინმეა, ეს ხსენებული საუბრის ამ ფრაგმენტიდანაც ნათლად ჩანს:

„წინ რომ ადგილია, ჩვენი ვაყუფისაა (ფონდისაა). ადრე მღვდლების სახლები იყო. ახლა დანგრევილია. ბელედიეს (მუნიციპალიტეტს) ამ მიწის წაღება უნდა, პარკის გაკეთება უნდა, ბელქი (შესაძლოა) პოტელს გააკეთებენ. არ გვინდა დეიკარგოს ეს მიწა...“

– აქ ძველად იყო ქართული მონაზონების სკოლა. აქაც იყო მონასტერი. ოცი წლის წინ მონაზონი არ დარჩა. ვერანა გახდა სკოლა, მონასტერი. მაიწადინეს ამათი ხელში ჩაგდება. ფრანგებსაც უნდოდათ აეღოთ. წავედი ჰუქუმათში (მთავრობაში). ვიჩილე. სხუამ რატომნა წეიღოს ჩუენი ადგილი? ეს მიწა საქართველოს არის-მეთქი... მოვიდნენ კათოლიკე რომაელები. იმათაც მაინდომეს ხელში ჩაგდება. ვუთხარ, ეს საყდარი ქართული კათოლიკების არი-მეთქი. მემრე ერთი ქართული მუსლიმანის – აჰმედ შენის შემწეობითა მივიდეთ ვაყუფსა (ფონდსა). ფულიც კაი გადაიხადეს – ასსამოცი მილიონი თურქული ლირა. ეს თანხა ისევ აჰმედ შენის შემწეობითა ბანკაში შავინახეთ ქართულების სახელზე. სხუა ვინმე ვერვინ გამაიტანს. გამაიტანს მარტო ქართული სასულიერო პირი ეკლესიის ხარჯებისთვის“ (55, 148).

იმის გამო, რომ სავანის კუთვნილი მიწის შედარებით თავისუფალი ნაწილი სხვებს არ მიესაკუთრებინათ, იგი ბატონ სიმონს შეუსყიდია და იმ ადგილზე ლიცეუმი აუგია. აი, რას ყვება ამასთან დაკავშირებით თავად ის:

„არ მინდოდა სხუაზე მიცემა ჩუენი მიწისა. ბელქი (შესაძლოა) ეკლესიის ახლოს რესტაურანტს, ქაზინოს, პოტელს აშენებდა ვინმე, წაბილწავდა წმინდა ადგილსა. ვიყიდე და აქა ლისე გავხსენი... ჩემი მუუღლეა ამშენებელი-თურქული სკოლა არი, ინგლისურს სწავლობენ. ლისეში თხუთმეტი ქართული ბიჭია, ცხრა — ებრაელი. მათაც იციან ქართული, იაკობაშვილები არიან. ებრაელი ქალები თბილისიდან მოვიდნენ და მაიყუანეს შვილები. შკოლა 1988 წელს ავაშენეთ. ბევრი რამ საჩუქარი მივეცი თ სკოლასა.

— სკოლა იმიტომ გავაკეთებთ, რომ ქართულები დრო გავა და მოვლენ, ისწავლიან, იკითხვენ... შვილებს ვუთხარი, მე რომ მოვკვდები და ქართულები მოვლენ, უკან აიღონ ეს სკოლა... რაც მაშინ ღირდა, ის ფარა მოგცენ... ეს ლისე ისეა გაკეთებული, რომა მონასტერიც იქნება შიგან. მოიდენ, ისწავლონ ენები, მიხედონ საქართუელოს საუნჯესა, რაც არი აქა, მუზეუმებში, საცავებში“ (55, 148).

ხსენებულ მონათბრობშიცა და პირად საუბრებშიც ბატონი სიმონი ხშირად და დაბეჯითებით უსვამს. ხოლმე ხაზს იმ გარემოებას, რომ მიუხედავად მისი აპგვარი მზრუნველობისა, სავანესთან დაკავშირებული ყველა პრობლემა უპირველეს ყოვლისა მაინც თურქეთისა და საქართველოს ხელისუფალთა ურთიერთ შეთანხმების საფუძველზე უნდა მოგვარდეს: „საქართუელოდან უნდა მოიდენ და მიხედონ საქმესა. ხუთი წელიწადია ვილაპარაკეთ უენევაში კათალიკოს-პატრიარქთან, ილა მეორესთან, ახლაც შენ გიბარებ, უთხარი ყუელას, რაფორი დაწერე და მიართვი ჰუქუმეთსა (მთავრობასა). მოხედონ ამ საქმესა.

— ეკლესიას აქვს ბიბლიოთეკაც. წიგნები აქა მოქონდენ მეთვრამეტე საუკუნიდან. ახლა წიგნები შენახულია მეორე ყათის დიდ ოთახში. მიხედვა უნდა. მტუერი ჭამს, სახურავიდან წვიმა ჩამოდის. ჩვირფასი წიგნები ილუპება, პატრონი არა ჩანს. თხუთმეტი წელიწადის წინ კომისია გააკეთეს. ქართული კულტურის წიგნები დარჩეს, დანარჩენები წეიღეს. თეელი უნდოდენ, ამა არ გავატანევი, არ მიჰვეცი. ბრალია ეს წიგნები. ქათალოლიან გაკეთდეს, გაიგ ზავნოს საქართუელოში... ანკარაში ქუთუბჰანეში (ბიბლიოთეკაში) მივედი, მოდი, აღწერეთ, უმკურნალეთ-მეთქი. არვინ მოიდა, არ მიხედა... საქართუელოდან უნდა მოვიდნენ, აღწერონ, წიგნის ჰეკიმები მაიყუანონ... ბრალია ეს წიგნები... რაფორი დაწერე ამაზეცა. უშველონ იქნება“ (55, 148).

სტამბოლის ქართული სავანის გადასარჩენად და შესანარჩუნებლად ამგვარი დაუცხრომიელი ზრუნვა ზაზაძეებს ფაქტობრივად საქართველოს

სამსახურთან აქვთ გაიგივებული. ამით ისინი იმ დიდ ქართულ საქმეს აკეთებენ, რაც მათ გენეტიკურად თავიანთ ისტორიულ სამშობლოსთან აკავშირებთ. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული საზოგადოების დიდი ნაწილი ზაზაძეების ეროვნულ ღვაწლს სათანადოდ ჯერ კიდევ არ იცნობს, მათი ეროვნული დამსახურების წარმოსაჩენად გარკვეული ნაბიჯები ბოლო წლებში მაინც გადაიდგა. სწორედ ამის ნათელი გამოხატულებაა ის ფაქტი, რომ ბატონ სიმონს საქართველოს პრეზიდენტისაგან უკვე აქვს მინიჭებული ჩვენი ქვეყნის საპატიო მოქალაქეობა და დაჯილდოებულია „ღირსების ორდენით“. იგი ასევე არჩეულია ბათუმის, ქუთაისისა და ახალციხის უნივერსიტეტების საპატიო პროფესორად.

გარდა სტამბოლის ქართული საგანის დასაცავად და გადასარჩენად გაწეული უდიდესი ღვაწლისა, ნათქვამის დასტურად მკითხველს აქ იმ ფაქტსაც შევასვენებ, რომ პარიზში გამოცემული ქართველოლოგიური სამეცნიერო ჟურნალის – „ბედი ქართლისას“ ერთ-ერთი დამფინანსებელი 1962-1980 წლებში ბატონი სიმონ ზაზაძე იყო.

ზაზაძეების ეროვნული ღვაწლის წარმოჩენის დროს აქვე იმასაც აღვნიშნავ, რომ სწორედ მათი ინიციატივითა და დაფინანსებით, 2007 წლის 22 იანვარს, XX საუკუნის 60-იანი წლების შემდეგ პირველად, სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიაში შეკრებილმა დიდძალმა ქართველობამ მშობლიურ ენაზე მოისმინა ხსენებული ეკლესიის კვლევებში თითქმის ნახევარი საუკუნის წინათ უკანასკნელად აღვლენილი ქართული წირვა-ლოცვა.

იმის გამო, რომ სტამბოლის საეკლესიო-სამონასტრო კომპლექსი კათოლიკურია, იგი რომის პაპის დაქვემდებარებაში შედის. გასული საუკუნის შუა ხანებიდან, ბერებისა და მონაზვნების არყოფნის გამო, იქ მონასტერი უკვე აღარ არსებობს, ეკლესია კი კვლავაც განაგრძობს ფუნქციონირებას. რადგანაც ეკლესიას ქართველი მრევლი და მღვდელმსახური აღარ ჰყავს, ღვთისმსახურებაც, ბუნებრივია, უკვე თურქულ და ლათინურ ენებზე მიმდინარეობს. მრევლი ძირითადად თურქი და უცხოელი კათოლიკეებისაგან შედგება. ადგილობრივი ქართველი კათოლიკეები კი ძალზე ცოტანი არიან (ბატონ სიმონ ზაზაძის ინფორმაციით, მთელ სტამბოლში მათი რაოდენობა დღესდღეობით სამას კაცამდე თულაა დარჩენილი).

ვინაიდან ხსენებული სასულიერო კერა ქართველი კათოლიკეების მიერაა აშენებული, რომის კათოლიკური ეკლესიის კანონმდებლობის

მიხედვით, იგი ქართველ კათოლიკეთა კუთვნილებას წარმოადგენს. იგივე კანონმდებლობა იმასაც ითვალისწინებს, რომ თუ ეკლესიის უკანასკნელი ქართველი მღვდელმსახურის გარდაცვალებიდან ასი წლის განმავლობაში ეკლესიას მის იურიდიულ მემკატრონეთაგან ვინმე აღარ გამოუჩნდება, ის ავტომატურად გადადის რომის კათოლიკური ეკლესიის საკუთრებაში.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიაში უკანასკნელი ქართველი სასულიერო პირი 1964 წელს გარდაიცვალა. ასე რომ, თუ 2064 წლამდე ეკლესიას ქართველი კათოლიკე მღვდელმთმსახური არ ეყოლა, ქართველები მის საკუთრებაზე იურიდიულ უფლებას ჰკარგავენ.

ბატონ სიმონ ზაზაძის ინფორმაციით, ამ პრობლემის მოგვარებით საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმინდესი და უნეტარესი ილია მეორეც ყოფილა ძალზე დაინტერესებული. ზემოთ აღნიშნული პრობლემის თაობაზე პატრიარქთან ბატონ სიმონს პირველად 1979 წლის ოთხ მაისს უსაუბრია, სტამბოლის საევანში მისი უწმინდესობის სტუმრობის დროს. სტამბოლის ქართული საევანის მღვდელმსახურთა როლი და დამსახურება ჩვენი ერის ისტორიაში ილია მეორეს იმდენად მნიშვნელოვნად მიუჩნევია, რომ შთაბეჭდილებათა წიგნში ასეთი ჩანაწერი გაუკეთებია: „ღმერთმა აკურთხოს და განაძლიეროს კონსტანტინეპოლის ქართული კათოლიკური მონასტერი. დალოცოს უფალმა ჩვენი საყვარელი ქართველები, რომელნიც ინახავენ ქართულ ტრადიციებს ამ მონასტერში“ (54, 31).

სამწუხაროდ, აღნიშნული პრობლემის მოგვარებით დაინტერესებული პიროვნებების აქტიურ მცდელობათა მიუხედავად, პრობლემა ჯერჯერობით კვლავაც პრობლემად რჩება და ავერ უკვე ოთხ ათწლეულზე მეტია სასურველი მღვდელმსახურის შერჩევა ვერ მოხერხდა.

საქმეს ართულებს ის გარემოება, რომ სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიაში გამწესებული მღვდელმსახური ქართველი და ამავე დროს თურქეთის მოქალაქეც უნდა იყოს.

* * *

სტამბოლის ქართული საევანის დაარსებიდან ერთი წლის შემდეგ პეტრე პ. ხარისჭირაშვილმა იქ მცირე სასულიერო სასწავლებელიც დააარსა, სადაც სტამბოლის ტყვეთა ბაზრიდან გამოსყიდული ქართველი

ბავშვები სწავლობდნენ. იმისათვის, რომ სასწავლებელს არსებობის ოფიციალური უფლება ჰქონოდა, პ. ხარისჭირაშვილმა რომის უმაღლეს სასულიერო ხელისუფლებას 1864 წელს მის მიერ შედგენილი სპეციალური დებულებაც დაამტკიცებინა. ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, 1876 წლისთვის სტამბოლის ქართულ სავანესთან უკვე ორი სკოლა არსებულა — ერთი ვაჟებისთვის და მეორე ქალებისთვის, რომლებშიც 160 მოსწავლე სწავლობდა (69, 58).

როგორც სათანადო დოკუმენტური მასალებით დასტურდება, ქართულენოვანი სკოლები სტამბოლში ხსენებულ სასწავლებელთა გახსნამდეც და შემდეგ პერიოდშიც არსებულა. მაგალითად, მონტობანის ქართული კათოლიკური ეკლესიის დახურვასთან დაკავშირებით საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრ მარკიზ დე ნოიასადმი 1885 წლის 8 მაისს გაგზავნილ სპეციალურ წერილში პეტრე ხარისჭირაშვილი წერდა: „ქართველ მამათა კონგრეგაციას კონსტანტინეპოლში უკვე გააჩნია, აღმოსავლეთში მისი დამკვიდრების დროიდან, ოთხი შემდეგი სკოლა: პერას პაპა-ქეფურის წმ. იოსების სკოლა, რომელიც გაიხსნა 1875 წელს; შემდეგ სკუთარის სკოლა; შემდეგ, ფერი-ყოის სკოლა და, ბოლოს, დარდანელის სკოლა, რომელთა მოღვაწეობის შედეგები ყველა წარმატებას აჭარბებს“ (50, 165).

ხსენებული სკოლების გახსნის ნებართვა ქართველ მღვდელმსახურებს ოფიციალურად ჰქონდათ მიღებული რომის პაპისაგან. ნათქვამის დასტურად აქ მ. თამარაშვილის პირად არქივში დაცული „პროპაგანდა ფიდელს“ კონგრეგაციის (რომის კათოლიკური სარწმუნოების გამაგრებლებელი საზოგადოების) მიერ ლათინურ ენაზე შედგენილი და პაპის მიერ დამტკიცებული ის დოკუმენტი მინდა გავიხსენო, რომელიც სტამბოლის ქართულ მონასტერს სკოლის (დოკუმენტის მიხედვით, ინსტიტუტის) გახსნის უფლებას აძლევდა. „ამ ინსტიტუტში უნდა მომზადებულიყვნენ მღვდელ-მთავრები. მესამე პუნქტში ნათქვამია, რომ ხარისჭირაშვილი უნდა ყოფილიყო როგორც მონასტრის, ასევე იმ ინსტიტუტის წინამძღვარი. მეოთხე პუნქტში ნათქვამია, რომ ასეთი სკოლა არ შეიძლებოდა სხვაგან გახსნილიყო ამ კონგრეგაციის (საზოგადოების) თანხმობის გარეშე. აქ უნდა მოსულიყვნენ მორწმუნე მამაკაცები, რომლებიდანაც მოამზადებდნენ მისიონერებს საქართველოში სამოღვაწეოდ“ (3, 26).

მკვლევარ ნ. ბოსტაშვილის აზრით, ფაქტობრივად „ეს იყო აქამდე მონასტერთან არსებული დაწყებითი სასწავლებლის ოფიციალურად

აღიარება. ამ დეკრეტით განმტკიცებული იყო მონასტერში წირვა-ლოცვის ქართულ ენაზე შესრულების უფლება და რომ მონასტრის მრევლი შეიძლება ყოფილიყო ქართველი კათოლიკენი, განურჩევლად იმისა, თუ რომელ უბანში ცხოვრობდნენ. მანამდე ისინი მიწერილნი იყვნენ ლათინურ სან პეტრას ეკლესიაზე. რამდენადაც ქართველ კათოლიკეებს უფლება მიეცათ, განურჩევლად იმისა, თუ რომელ უბანში ცხოვრობდნენ, ამიერიდან სალოცავად ევლოთ ქართულ კათოლიკურ ეკლესიაში, ამან ხელი შეუწყო იმ ქართველ კათოლიკეებს, რომლებიც აქამდე დადიოდნენ სომხურ კათოლიკურ ეკლესიაში და ამიტომ გასომხების გზაზე იდგნენ, დაბრუნებოდნენ ქართულ კათოლიკურ ეკლესიას“ (3, 27).

გარდა სტამბოლის მონასტერთან არსებული ხსენებული სასწავლებლისა, XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან XX საუკუნის 10-იან წლებამდე სტამბოლში კიდევ ორი ქართული სკოლაც უნდა ყოფილიყო გახსნილი — უსკუდარისა და იენიშარისა. უსკუდარის სკოლა პ. ხარისჭირაშვილის მიერ ყოფილა აშენებული და სტამბოლის დედათა მონასტერს დაქვემდებარებული. 1881 წელს პ. ხარისჭირაშვილი თავადვე დანიშნულა აღნიშნული სკოლის მღვდლად (66). მონტობანიდან დაბრუნების შემდეგ კი უსკუდარის ქართულ ეკლესიასა და სკოლაში მღვდლად უკვე სტეფანე გიორგაძე გაუშფიცებიათ. ამის თაობაზე თავად იგი წერს მ. თამარაშვილს უსკუდარიდან. როგორც ხსენებული წერილებიდან ირკვევა, საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრება უსკუდარის ქართულ ეკლესიაში იმდენად არასახარბიელო ყოფილა, რომ მას იქ გაჩერების არავითარი სურვილი არ ჰქონია, მაგრამ „მონასტრის ხელმძღვანელობას და თვით ეპისკოპოსს უთხოვია და ისიც დამორჩილებია“ (3, 28).

სტამბოლის ქართულ კათოლიკურ ეკლესიებთან არსებული სკოლების მოსწავლეთა ძირითად კონტინენტს მესხეთ-ჯავახეთიდან გაგზავნილი ბავშვები შეადგენდნენ. გარდა ქართველ კათოლიკეთა შვილებისა, ხსენებულ სასწავლებლებში ქართველი მაჰმადიანებიც ხწავლობდნენ.

სავანის ბერ-მონაზვნები თავიანთი შესაძლებლობის ფარგლებში ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, მოსწავლეებს განათლების მისაღებად სათანადო პირობები რომ ჰქონოდათ შექმნილი. ამ მიზნის მისაღწევად ისინი არა მარტო სასწავლო პროგრამების სრულსაყოფად და მაღალკვალიფიციური მოსწავლელების მოსაზიდად ზრუნავდნენ აქტიურად, არამედ სახელმძღვანელოებით მოსწავლეების სისტემატურად მოსამარაგებლადაც. გარდა იმისა, რომ ამ სახელმძღვანელოთა ნაწილი მათ სტა-

მბაშიც იბეჭდებოდა, ისინი საქართველოში არსებული გამომცემლობებისა და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მესვეურების მეშვეობითაც ცდილობდნენ სასწავლო წიგნების მოპოვებასა და მოსწავლეთათვის მათ მიწოდებას.

ასეთ წიგნებზე კი არა მარტო მოსწავლეებში ყოფილა დიდი მოთხოვნილება, არამედ არამოსწავლე ქართველობაშიც. განსაკუთრებულ ინტერესს ამ კუთხით თურმე მაჰმადიანი ქართველები იჩენდნენ. სასწავლო წიგნთაგან ყველაზე დიდი მოთხოვნა კი „დედა ენაზე“ ყოფილა. ქართული წიგნის გამომცემლებისადმი გამოგზავნილ წერილში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით სტამბოლის სავანის მღვდელი ივანე გვარამაძე წერს: „არა მარტო მოწაფენი ეტრფიან ქართული წერა-კითხვის რიგიან შესწავლას, არამედ ჰასაკს მიწვენილნიც. მოსხებილნი ვაჟკაციც დიდ სახელად სთვლიან ქართულის შესწავლასა... რა დიდი რამ იქნება, რომ ჩვენს გაბნეულს ტომს — აჭარლებს, მესხებსა და მისთანათა შევეწივნეთ და დავიკავშიროთ ღვიძლ ძმებად პირვანდელსავეთ“.

ზემოთქმული თვალსაზრისით ასევე უაღრესად საინტერესოა განეთ „ივერიის“ 1897 წლის 1 ივნისის ნომერში გამოქვეყნებული სტამბოლის სავანის მღვდელმსახურის — იასე რაჭველის წერილის ეს ფრაგმენტიც: „დიდად დაგვაკავებდნენ წიგნების გამომცემლნი საზოგადოებანი, რომ არ დაზოგავდნენ და გამოგვიგზავნიდნენ ჩვენის ნორჩის სკოლისათვის თავიანთ საყმაწვილო გამოცემებს, თორემ ეს მონასტერი ხელ-ვიწროდ არის ქონებრივად და საქმე ვაჭირვებით მიდის წინ“.

ქართულ ენასთან ერთად, სასწავლო პროგრამაში საგულისხმო ადგილი ჰქონდა დათმობილი ლათინური, ფრანგული, ბერძნული, იტალიური და თურქული ენების სწავლებას. გარდა თეორიული საგნებისა, ბავშვებს ასევე ასწავლიდნენ საექიმო საქმეს, წამლების დამზადებასა და პრაქტიკულად გამოსაყენებელ სხვა სპეციალობებს.

ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, კონსტანტინეპოლის ქართულ მონასტერთან არსებულ სასწავლებლებში დამკვიდრებული სწავლების მაღალი დონე იმით ყოფილა განპირობებული, რომ იქაურ მოსწავლეებს „ყველა სამეცნიერო საგნებს ასწავლიდნენ... ზედმიწევნით ასწავლიდნენ ქართველ კათოლიკეთა ისტორიას, საქართველოს ისტორიას, ქართულს ძველისა და ახალის მწიგნობრობის ისტორიას. ასწავლიდნენ ქართულ გალობასაც, ეკლესიაში სამსახურს და ყველა საჭირო საგნებს“ (69, 55). სასწავლე-

ბელში მასწავლებლებად ის „ქართველთა კათოლიკე მოძღვარნი“ ყოფილან მიწვეულნი, რომელთაც სწავლა ევროპის. სხვადასხვა უმაღლეს სასულიერო სასწავლებლებში ჰქონდათ მიღებული.

როგორც იმდროინდელ ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული მასალებით ვრწმუნდებით, სასწავლო პროცესის ასეთი ორგანიზების შედეგად, ხსენებული სასწავლებლების მოსწავლეთა მომზადების დონე საკმაოდ მაღალი ყოფილა. მაგალითად, გაზეთ „ივერიის“ 1897 წლის 185-ე ნომერში გამოქვეყნებული კორესპონდენციის ავტორი, რომელიც სტამბოლის ქართულ სკოლაში პირადად დასწრება სასწავლო წლის შემავაშებულ გამოცდებს თავის აღფრთოვანებას შემდეგნაირად გამოხატავს:

„3 ივლისს ამა წლისა იყო წლიური გამოცდა კონსტანტინოპოლის ჩვენ ქართველ კათოლიკეთა ახალ დაარსებულ ქართულ-ფრანგულ სკოლაში. ყმაწვილებმა ზედმიწევნით კარგად იცოდნენ ქართული წერა-კითხვა, გრამატიკა და ხალხური სიმღერები, ფრანგული და ლათინური გვარიანად იცოდნენ. ყველა იქ დამსწრენი კმაყოფილი დაერჩით. გამოცდამ გასტანა ოთხი საათი. ბოლოს დავარიგეთ საყმაწვილო წიგნები, რომელიც შემოსწირეს ჩვენს სკოლას ბ-ნ იოსებ ლეჟავამ და მაქსიმე შარაძემ. თექვსმეტი ცალი პატარა-პატარა წიგნაკები მშვენიერისა და შესაფერის შინაარსით. ის წიგნაკები ღიდის სიხარულით და პატივით მიიღეს პაწაწინა მესხებმა, რომელთა მომავლისაც ღიდი იმედი გვაქვს. დამფუძნებელი წინამძღვარი სკოლისა მამა სტეფანე გიორგაძე ძმებითურთ ღიდ მაღლობას უძღვნიან შეწირულობისათვის.“

სწავლების ასეთმა მაღალმა დონემ და იქ არსებულმა კარგმა სასწავლო და საყოფაცხოვრებო პირობებმა არსებითად განსაზღვრა ის ღიდი ავტორიტეტი, რომელიც აღნიშნულ სასწავლებლებს ჰქონდათ მოაჯრებული. ამ თვალსაზრისით ყველაზე ღიდი როლი პ. ხარისჭირაშვილმა შეასრულა. ზ. ჭიჭინაძის თქმით, მისგან „განაკცებული ძაბვით მოფენილი იყო მთელი ევროპა, ზოგი ბოლგარიაში-ცხოვრობდა, ზოგი იტალიაში, საფრანგეთში, რუსეთში, ოსმალეთში და ჩინეთშიც კი“ (69, 61).

სტამბოლის ქართულ მონასტერთან არსებულ სკოლათა მაღალკვალიფიციურობის დასტურად აქ თუნდაც იმ ფაქტის გახსენებაც იქნება საკმარისი, რომ იქ სხვადასხვა დროს ისეთ ღიდ მამულიშვილებსაც მიუღიათ განათლება, როგორებიც იყვნენ: მიხეილ თამარაშვილი, მიქელ თარხნიშვილი, ივანე გვარამაძე, ანდრია წინამძღვარიშვილი, სტეფანე გიორგაძე, შალვა-ვარდიძე, ალფონს ხითარიშვილი, პიო ბალიძე,

შოი ბათმანაშვილი, პეტრე (მერაბ) მერაბიშვილი, პავლე ადგულაძე (აკობაშვილი), დომენიკე მულაშვილი (ჟურნალ „ჯვარი ვაზისას“ რედაქტორი), ბენედიქტე ვარდიძე, გრიგოლ ფერაძე, მიხეილ ანტონოვი და სხვ.

მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული სასწავლებლები ეკლესიის ბაზაზე არსებობდა, მათი სასწავლო პროგრამა მხოლოდ სასულიერო ინტერესებით არ იყო შემოფარგლული და იქ ისეთი ბავშვებიც სწავლობდნენ, რომლებიც შემდგომში ცნობილი საერო მოღვაწეები გამოვიდნენ. საეკლესიო საქმიანობის მსურველებს კი ამ სასწავლებლების დამთავრების შემდგომ შესაძლებლობა ჰქონდათ სწავლის გასაგრძელებლად რომში, პაპის უმაღლეს სასულიერო სასწავლებელში, წასულიყვნენ და მისი დასრულების მერე მღვდლის წოდებამინიჭებულნი დაბრუნებულყვნენ საქართველოში საღვთისმსახურებლო მისიის შემსრულებლებად.

ჟურნალ „ჯვარი ვაზისას“ 1906 წლის XVIII ნომერში ავტორის ხელმოწერის გარეშე გამოქვეყნებულ წერილში სტამბოლის ქართულ სკოლებში არსებული მდგომარეობა შემდეგნაირად იყო დახასიათებული: „ეს პატარა კოლონია სწავლა-განათლების მხრით ფეხზე დგას. მათი შვილები იწვრთნებიან დაწყებაშიდ თავიანთ ქართულ სკოლებშიდ, რომელნიც არიან ფერიქოვშიდ ვაჟების ბეგოლით — პაპას-ქოფრის შვილი. როდესაც ასრულებენ ამ დაწყებით სწავლებას, მეორე შედიან მაღალ სასწავლებლებში ზოგი სავაჭრო და ზოგი საექიმოშიდ.

...ამ სკოლებს ქართველების სკოლა ჰქვია; მაგრამ მოსწავლე ყმაწვილებს ასში ორი ქართველი ძლივს მოიპოვება, დანარჩენი სულ უცხო გვარები არიან, ნამეტი ნაწილი ბერძნები, თათრები და სხვა და სხვა გვარის კათოლიკები.

სწავლა ებღვრათ ფრანგულს ენაზედ და კვლავ სწავლობენ: ფრანგულს, ბერძნულს და თათრულს ზედ მიწევნით“.

ჩემის აზრით, ხსენებული პუბლიკაციის ავტორი რეალურად არსებულ სინამდვილეს აშკარად გაყალბებული სახით წარმოგვიდგენს. ასეთი დასკვნის გამოტანის საფუძველს ის ფაქტი მაძლევს, რომ მის მიერ მოწვდილი ინფორმაცია არსებითად განსხვავდება იმ შეფასებებისგან, რასაც სტამბოლის ქართულ სკოლებში არსებულ მდგომარეობას აძლევდნენ ის პიროვნებანი, რომელნიც პირადად იყვნენ გაცნობილნი იქაურ ვითარებას. კერძოდ, ხსენებული პუბლიკაციისაგან განსხვავებით, XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული წერილების ავტორები, რომელთა დიდ ნაწილს

სტამბოლელი კორესპონდენტები წარმოადგენდნენ, საზგასმით აღნიშნავდნენ იმ ფაქტს, რომ სავანესთან არსებული სასწავლებლების მოსწავლეთა უმეტესობას ქართველები წარმოადგენდნენ.

წინამდებარე ნარკვევში ზემოთ უკვე არაერთგზის დამოწმებული ამ თვალსაზრისის დამადასტურებელი დოკუმენტური მასალების გარდა, დამატებით აქ „სახალხო გაზეთის“ 1911 წლის 232-ე ნომერში გამოქვეყნებული ფარსმანის პუბლიკაციაც — „სტამბოლის ქართველობა“ მინდა მოვიშველიო. წერალის ავტორის ინფორმაციით, „შკოლაში იმჟამად ათი ქართველი ბავშვი სწავლობდა მონასტრის ხარჯზე. გაისს კიდევ მოემატება. მათი (ესენი სულ რვა კაცია) აღმზრდელ-მასწავლებელნი დღეიდან არიან სწავლიდან მონასტერში დაბრუნებულნი ახალგაზრდები, თავიანთ მხრივ სამშობლოს სიყვარულში გაწვრთნილ ალფონს ხითაროვისაგან (ძველად საყვარელიძე), აწ გარდაცვალებულისა. ამთ განზრახვა აქვთ მთელი სწავლა ქართულად დაადგინონ, როცა საამისოდ მოეწყობიან.“

ვინაიდან მონასტრის ხარჯზე სასწავლებლებში მხოლოდ ნიჭიერებით ყველაზე მეტად გამორჩეული ბავშვები სწავლობდნენ, ქართველ მოსწავლეთა რაოდენობა, ბუნებრივია, გაცილებით მეტი იქნებოდა. მოსწავლეთა უმეტესობა (თუ მათი მთელი შემადგენლობა არა) ქართველები რომ იყვნენ, ეს მასწავლებლების მიერ სასწავლო პროცესის მთლიანად ქართულ ენაზე წარმართვის აქტიური მცდელობითაც თვალნათლივ დასტურდება. თუ ხსენებულ სასწავლებლებში არაქართველები და ქართულის არმცოდნე ბავშვები იქნებოდნენ, მაშინ ქართულ ენაზე სასწავლო პროცესის წარსამართად, რასაკვირველია, არავითარი საფუძველი არ იარსებებდა.

სტამბოლის მონასტრის სკოლებში რომ ნამდვილად ქართველი ბავშვები სწავლობდნენ, ამას წერილის ავტორი სხვაგანაც უსვამს ხაზს მაგალითად, მისი თქმით, ეკლესიაში გამართულ ნინობის დღესასწაულზე რომიდან დაბრუნებულ ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად „აქ მოსწავლე ქართველი შეგირდებიც გალობდნენ.“

სტამბოლის ქართულ სავანესთან არსებულ სკოლებში ქართველ მოსწავლეთა რაოდენობას კიდევ უფრო მეტად აკონკრეტებს ზაქარია ჭიჭინაზე. მისი ინფორმაციით, ხსენებულ სასწავლებლებში სწავლების პირველივე წელიწადს, ნაკვლად 60 მოსწავლისა, მარტო საქართველოდან წარგზავნილი 100 ბავშვი იქნა მიღებული.

1876 წელს გაზეთ „ინდეპენდენტ ბელგიეში“ გამოქვეყნებულ წერილზე დაყრდნობით კი ზ. ჭიჭინაძე მკითხველს დასახელებული წლისთვის სასწავლებლებში მოსწავლე ქართველი ბავშვების რაოდენობას შემდეგნაირად უკონკრეტებს: სტამბოლის ქართულ მონასტერთან გამართულ სკაუტებო და საქალბო სკოლებში, „რომლებშიც მოსწავლეებს ქართულად ასწავლიან ყველა საგნებს, ამჟამად 160 ყმაწვილი სწავლობს. ისინი თითქმის ყველა ქართველები არიან, თუმცა მცირედ ბერძენები და სომხებიც ურევიათ, რომლებიც აგრეთვე ქართულსა სწავლობენ“ (69, 61).

მოსწავლეთა რაც შეიძლებოდა მეტი რაოდენობით მისახიდად, პ. ხარისჭირაშვილი და მისი ძმობის წევრები აქტიურად ცდილობდნენ ხსენებულ სასწავლებელთა შესახებ ინფორმაციები ფართოდ გაეცემოდნენ როგორც სტამბოლსა და თურქეთის სხვა რეგიონებში, ისე საქართველოშიც. ამ მიზნით ისინი სპეციალურ წერილებსაც უგზავნიდნენ ქართველ კათოლიკეებს და თხოვდნენ სტამბოლში მათი შეიღების გაგზავნას სასწავლებლად. ამ წერილებში იმ გარემოებასაც დაბეჯითებით ესმებოდა ხაზი, რომ სასწავლებლებში სწავლება მშობლიურ ენაზე მიმდინარეობდა. ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, იქვე ისიც იყო აღნიშნული, რომ „სწავლის დამთავრების შემდეგ ვინც სასულიერო წოდებაში ისურვებდა შესვლას, ის რომში წაეიღოდა, პაპის უძღლეს სასწავლებელში; იქ სწავლის დამთავრების შემდეგ მღვდლად შეიმოსებოდა და დაბრუნდებოდა საქართველოში“ (69, 54).

იმის გამო, რომ საგანის მღვდელმსახურთა უმეტესობა წარმოშობით მესხეთ-ჯავახეთიდან იყო, მოსწავლეთა დიდ ნაწილს სწორედ საქართველოს ამ კუთხიდან წარგზავნილი ბავშვები წარმოადგენდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ სასწავლებლებში სწავლება ძირითადად ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა, განსაკუთრებული ყურადღება უცხო ენების სწავლებასაც ჰქონდა მიქცეული. ეს რომ ნამდვილად ასე იყო, ამას ხსენებულ სკოლათა სახელწოდებებიც თვალნათლივ ადასტურებს: კერძოდ, ვაჟთა სკოლა ქართულ და ბერძნულ ენოვან სასწავლებელს წარმოადგენდა, ქალთა კი ქართულ-ფრანგულს. განსხვავებით დაწყებითი კლასებისაგან, სადაც სწავლების ძირითადი ენა ქართული იყო, მომდევნო კლასებში, დასახელებული ენების გარდა, სხვა დასავლურ ენათა სწავლებასაც ჰქონდა განსაკუთრებული ყურადღება მიქცეული. ენების სწავლების ასეთი მაღალი დონე კი მოსწავლეებს იმის შესაძლებლობას აძლევდათ, სურვილის შემთხვევაში შეუზღუდველად გაეგ-

რბელებინათ სწავლა ევროპის ქვეყნების სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში.

სწავლების მაღალ დონეზე წარმართვა გარკვეულწილად იმ პრაქტიკული დახმარებებითაც ყოფილა განპირობებული, რასაც, თუმცა შეზღუდულად, მაგრამ მაინც, იღებდნენ ხოლმე, დროდადრო, ხსენებულ სასწავლებელთა მესვეურები საქართველოდან. მაგალითად, სტამბოლიდან გაგზავნილ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში უდიდესი მადლიერებით იყო აღნიშნული ის ფაქტი, რომ სავანის სკოლათა მოსწავლეებს საჩუქრად მიუღიათ „ქართველ საზოგადოებაში შეგროვილი“ „დედა ენები“, ქართული სახელმძღვანელოები, ჯეჯვილ-ნაკადულები, მოამბე-კრებული და სხვა საკითხავი წიგნები, რომელთა შემომწირველთ და გამომგზავნთ“ დიდ მადლობას უთვლიდნენ თანადგომისთვის (46). ხსენებული პუბლიკაციის ავტორის ინფორმაციით, „ჯეჯვილ-ნაკადულები და სხვა საბავშვო წიგნები გადაეცა მონასტრის შკოლის საბავშვო ბიბლიოთეკას შესანახად, ხოლო დანარჩენი წიგნები მოხმარებულ იქნებოდა საჭიროებისა და დანიშნულებისამებრ“.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნეს სტამბოლის სავანესთან არსებულ სასწავლებლებში მიმდინარე სასწავლო პროცესის არსზე, ჩემთვის ზელმისაწვდომ მასალებზე დაყრდნობით, აქვე რამდენიმე სიტყვა იქაური სასწავლო პროგრამების შესახებაც მინდა ვთქვა.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა „სახალხო გაზეთის“ 1911 წლის 232-ე ნომერში გამოქვეყნებული წერილი – „სტამბოლის ქართველობა“, რომელშიც სტამბოლის სავანესთან არსებულ ზემოთ ხსენებულ სასწავლებელთა სასწავლო გეგმები და პროგრამებია გამოქვეყნებული. ეს გეგმა კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს იმაში, რომ მოსწავლეთა უმეტესობას ან ქართველები წარმოადგენდნენ, ანდა ქართული ენის მცოდნე ბავშვები, რადგანაც პირველი ოთხი წლის განმავლობაში სასწავლებლებში სწავლება ძირითადად ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა.

პირველდაწყებითი კლასებისათვის გამიზნული წინამდებარე სასწავლო პროგრამის ქართული ნაწილი, რომელიც ყოველწლიურად ორ-ორ სემესტრად იყო დაყოფილი და ოთხ წელიწადზე გათვლილი, შალვა ვარდიძის მიერ ყოფილა შედგენილი. გარდა ქართულ ენასთან, ლიტერატურასთან და ისტორიასთან დაკავშირებული საგნებისა, სასწავლო გეგმაში ასევე დიდ როლს ადგენდა ჰქონდა დათმობილი ისეთი ზოგადი

დისციპლინების შესწავლასაც, როგორებიცაა: მათემატიკა, ფიზიკა, გეოგრაფია, უცხო ენები (ლათინური, ფრანგული, ბერძნული, თურქული...).

პირველი სასწავლო წლის ორივე სემესტრის განმავლობაში მოსწავლეები სწავლობდნენ შემდეგ საგნებს: ა) დღა-უნა, ბ) წერა, გ) კითხვა, დ) ზეპირი“. სწავლების პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება ჰქონდა მიქცეული ბავშვებისათვის პატრიოტული სულისკვეთების მქონე ლექსების სწავლებას.

მეორე სასწავლო სემესტრის განმავლობაში ისწავლებოდა: გრამატიკა, ხუცური, ბუნების კარი, საქართველოს ისტორია, გეოგრაფია, სიტყვიერების თეორია, ქართული ხელოვნების ისტორია. აქვე იყო მითითებული ისიც, რომ სწავლების პროცესში განსაკუთრებული ადგილი უნდა დათმობოდა იღია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ნაწარმოებების შესწავლასაც.

სწავლების მესამე წლის გეგმა ასეთი იყო: სიტყვიერების ისტორია, საქართველოს ისტორია, გრამატიკა, ზეპირი წარმოთქმა. ქართველ მწერალთაგან ყურადღება უნდა მიქცეოდა არჩილის, იოსებ თბილელის, დავით გურამიშვილის, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანების, ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ცალკეული ნიმუშების შესწავლას.

სწავლების პირველი საფეხურის ბოლო, მეოთხე, წელს კი მოსწავლეებს უნდა შეესწავლათ: სიტყვიერების ისტორია, საეკლესიო ისტორია, ზეპირი (შუთელი, ჩანრუხაძე, „ფეხნისტყაოსანი“, „ქილილა და დამნა“), პლეოგრაფია.

სასწავლო პროგრამაში კონკრეტულად იყვნენ დასახელებულნი ის ავტორებიც, რომელთა წიგნებითაც უნდა მომხდარიყო გეგმით გათვალისწინებული საგნების შესწავლა (საქართველოს ისტორიისა – ი. ჯავახიშვილი, ს. ქვარიანი, დ. ბაქრაძე, გრამატიკისა – მ. ჯანაშვილი, სიტყვიერების ისტორიისა – ა. ხანანაშვილი, ეკლესიის ისტორიისა – მ. თამარაშვილი, ი. ჯავახიშვილი...).

ყოველი სასწავლო წლის ბოლოს მოსწავლეებს ევალუბოდათ სპეციალურად შერჩეული თემების დაწერა შემდეგ საგნებში: ა) საქართველოს ისტორია; ბ) საქართველოს ეკლესიის ისტორია; გ) ქართველთა დასაწყისი (ქვეყანა, გვარი, ენა); დ) კრიტიკული მიმოხილვა; განიჭება რომელიმე შესწავლილი მწერლის შემოქმედებისა.

სასწავლო პროგრამით განსაკუთრებული ყურადღება ჰქონდა მიქცეული საეკლესიო გალობის შესწავლასაც.

როგორც წარმოდგენილი მასალებითაც დაუეჭვებლად დარწმუნდება მკითხველი, სტამბოლის სავანესთან არსებული სასწავლებლების სასწავლო

პროგრამების მეცნიერული დიაპაზონი მეტად ფართო და მრავალმხრივი იყო. თუმცა ამავე პროგრამიდან ისიც თვალნათლივ ჩანს, რომ ხსენებულ სასწავლებელთა მესვეურები არა მარტო მოსწავლეების განათლების დონის ასამაღლებლად ზრუნავდნენ აქტიურად, არამედ მათი ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთების განსამტკიცებლადაც.

ხსენებულ სასწავლებლებში სწავლების პირველი ეტაპი თავდაპირველად ორ წელიწადს მოიცავდა, 70-იანი წლებიდან იგი სამწლიანი გამხდარა, შემდგომში კი სწავლების ვადა ოთხ წლამდე გახანგრძლივებულა.

როგორც უკვე ითქვა, სასწავლებლებში უცხო ენების სწავლებას განსაკუთრებული ყურადღება იმიტომაც ჰქონდა მიქცეული, რომ მოსწავლეებს შემდგომში თავისუფლად შეძლებოდათ, სურვილის შემთხვევაში, შეუზღუდველად გაეგრძელებინათ სწავლა ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის სასწავლო დაწესებულებებში. თუმცა ყოველივე ზემოთქმული იმას სულაც არ ნიშნავდა, რომ ეს ყველაფერი მშობლიური ენის შესწავლის შეზღუდვის ხარჯზე ხდებოდა. ეს რომ ასე არ ყოფილა, აპას პ. ხარისჭირაშვილის ერთ-ერთი წერილის ეს ფრაგმენტიც ნათლად ადასტურებს: „ამისათვის გვსურს ახლა, რომ ვიდრემდე იმ სამ წელს ისწავლონ თანვე ქართულზე დაბალი კლასის რამეები, რათა ოდეს დაასრულებენ ევროპულ ენების სწავლას, იყვნენ მომზადებულნი მაღალი კლასების სწავლისათვის იმ ევროპულ ენებზე და იმ რიგობით თანვე შეისწავლონ კარგად სუფთა, დაბიური ქართული და თხზვა, კანონიერად, ქართულზე. თვარემ უამისოდ რას არგებს მათ და ანუ მამულს მარტო ევროპულის ენებზეთ ლაპარაკი“ (35, 167).

სასწავლო პროცესის მაღალორგანიზებულად წარმართვას ხელს ოსმალეთის ხელისუფლების მზარდამჭერი დამოკიდებულებაც უწყობდა. კერძოდ, ხელისუფლების მესვეურები ხსენებულ სასწავლებლებს „სასარგებლო სკოლას“ უწოდებდნენ.

სტამბოლის ქართული სასწავლებლებიდან კეთილად განწყობილ ხელისუფალთაგან განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ სულთანი აბდულაჰმან მეორე (1876-1909 წწ.). ქართველებისადმი კეთილგანწყობილების ნათელსაყოფად აბდულაჰმანის სულთნობის პერიოდიდან აქ ერთი ასეთი ფაქტი მინდა გავიხსენო: ყოველი რამაზანის XII დღეს აია სოფიას ტაძარში საზეიმოდ მიმავალ სულთანს ილდიზ-კიოსკის მახლობლად თურქე ქართველი მოსწავლეებიცა და მასწავლებლებიც ხვებოდნენ

და მუსიკით აცილებდნენ, რის გამოც სულთანმა მათ მადლობის წერილსა და საჩუქრებს უგზავნიდა.

ტრადიცია არც 1893 წელს დარღვეულა, მაგრამ მოულოდნელმა შემთხვევამ საზეიმო განწყობილება დაამძიმა. სულთანის ერთ-ერთ აღმოსავლურ ცხენი ვერ შეუკავებია, მოსწავლეების ჯგუფში შევარდნილა და რამდენიმე მათგანი დაუშავებია. ამ ამბით შეწუხებულ სულთანს ბავშვების ამბავი რამდენჯერმე მოუკითხავს, მეორე დღეს კი საგანგებო ბრძანება გამოუცია, რითაც დაზარალებულებისათვის სამკურნალო თანხა მთავრობის ხაზინიდან გამოუყვია.

სკოლის დირექტორს – ანდრია წინამძღვრიშვილსა და მის თანაშემწეს – მღვდელ მერაბს სულთანმა საჩუქრები გადასცა, მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს კი გემი გამოუგზავნა გასასიერებლად. გასიერების შემდეგ გაშლილ საზეიმო სუფრასთან წარმოთქმულ სიტყვებში მასწავლებლებმა: სტეფანე გიორგაძემ და ანდრია წინამძღვრიშვილმა და ორმა მოსწავლემ სულთანს მადლობა გადაუხადეს გულისხმიერებისა და მინიჭებული უფლებებისათვის.

გამომსვლელთა საპასუხოდ, სულთანის მხრიდან მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს ქართულ ენაზე მიესალმა თურქეთის სახალხო სკოლების ზედამხედველი ისმაილ-ფაშა. მისი თქმით, ქართველ ბერ-მონაზვნებს თურქეთში სწავლა-განათლების გავრცელების საქმეში „საკალკო“ წვლილი შეჰქონდათ, რის გამოც სტამბოლელთა სიყვარული ჰქონდათ დამსახურებული

ეს ამბავი მთელს სტამბოლში იმდენად ფართოდ გახმაურდა, რომ მის შესახებ იქაურ პრესაშიც გამოქვეყნდა რამდენიმე ინფორმაცია. პუბლიკაციათა ავტორების ხაზგასმით, სულთანის მხრიდან ასეთი ყურადღება იშვიათად თუ რგებია წილად სხვა რომელიმე უცხოენოვან სკოლას თურქეთში.

ქართული ეკლესიისა და სასწავლებლების ამბავი არა მარტო სტამბოლსა და საქართველოში გახდა ფართოდ ცნობილი, არამედ ევროპის ქვეყნებშიც. ნათქვამის ნათელსაყოფად ზ. ჭიჭინაძე ზემოთ უკვე მოხსენიებულ თავის წიგნში (64) 1876 წელს გაზეთ „ინდეპენდენტ ბელგიეში“ გამოქვეყნებული იმ წერილის ფრაგმენტს იშველიებს, რომელშიც ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით ასეთი რამაა ნათქვამი: „ცხრაშემეტ მარტს, 1876 წ. წმ. იოსების დღესასწაულის დროს, დიდძალი ხალხი დაესწრო სტამბოლში ქართველ კათოლიკეთ ეკლესიაში ქართულს ენაზე წირვას... წირვის დროს ქართულად გალობდნენ. ქართული გალობა

სამო სასმენი ყოფილა. წირვის შემდეგ ამ ქართველთა ეკლესიის დამფუძნებლებმა პეტრე ხარისჭირაშვილმა და - ერთმა სხვა პატრმა სიტყვა წარმოთქვა ქართულად“.

როგორც ვხედათ, ბელგიურ გაზეთში გამოქვეყნებული ეს ინფორმაცია დღევანდელი მკითხველისათვის შეტად მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის იმ მრავალმხრივად ფასეულ საქმიანობასთან დაკავშირებით, რომელსაც სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში მოღვაწე ქართველი ბერები ეწეოდნენ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ამ ინფორმაციის მნიშვნელობას არსებითად ზრდის ის გარემოებაც, რომ მას ამ საქმიანობის უშუალოდ თვითმხილველი პიროვნება გვაწვდის.

სამწუხაროდ, სტამბოლის ქართულ საგანესთან არსებულმა ზემოთ ხსენებულმა სკოლებმა, პირველი მსოფლიო ომის დაწყების შედეგად გართულებული ვითარების გამო, გასული საუკუნის ათიან წლებში არსებობა შეწყვიტეს; შეწყვიტეს იმ დროს, როცა სავანის მღვდელმსახურთა და სტამბოლში იმხანად მოღვაწე ქართველ მამულიშვილთა პატრიოტული ერთუზიაზმის წყალობით ჩვენი სულიერი კულტურისა და განმანათლებლობის ამ მძლავრ უცხოურ კერაში კიდევ ერთი „დიდი საშვილიშვილო საქმე იდგამდა გვირგვინს... აქ შეიმუშავეს ოსმალეთში მცხოვრებ მუსლიმან ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პროგრამა. 1914 წლისათვის ქართული სკოლის გახსნასაც აპირებდნენ. ამ საქმის ორგანიზატორები იყვნენ მამა შალვა ვარდიძე, მემედ-ბეგ აბაშიძე და ისკანდერ-ეფენდი ცივაძე. სამწუხაროდ, პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო და საქმე ჩაიშალა“ (54, 19).

იმისათვის, რომ ხსენებული სკოლის მოსწავლეებს მშობლიურ ენაზე წერა-კითხვის შესწავლან არ გასჭირვებოდათ, სკოლის გახსნის ინიციატორებს თურქეთში მცხოვრები ქართველებისთვის სავანის სტამბაში დედაენის სახელმძღვანელოც დაუბეჭდავთ 1914 წელს სათაურით: „პატარა ქართული ანბანი, შეგენილი და გამოცემული ოსმალთს ქართველთათვის, გაპოცემა პირველი, სტამბოლი, ქართული საბეჭდავი, ფერიქვევი.“ შ. ფუტყარაძის ვარაუდით, გარდა ხსენებული წიგნისა, აღნიშნული საქმის თავკაცებს მონასტრის სტამბაში იმხანად „დედაენის“ უფრო ვრცელი სახელმძღვანელოც უნდა ჰქონოდათ დაბეჭდილი, რაც, სამწუხაროდ, ჯერ-ჯერობით ნაპოვნი არ არის.

* * *

სტამბოლის კათოლიკური ეკლესიის გადაქცევას ქართული კულტურის მძლავრ კერად მის ბაზაზე ქართული სტამბისა და გამოცემლობის დაარსებამაც მნიშვნელოვანწილად შეუწყო ხელი.

აღნიშნული სტამბის გახსნამდე პ. ხარისჭირაშვილს საამისო გამოცდილება უკვე ჰქონდა შეძენილი ვენეციაში მღვდელმსახურების პერიოდში. იქ იგი არა მარტო უბრალოდ დაინტერესდა ამ საქმის შესწავლით, არამედ მესტამბეებს ქართული შრიფტებიც ჩამოასხმევინა და 1855 წლიდან ქართული წიგნების ბეჭდვასაც ჰიპყო ხელი. კერძოდ, პ. ხარისჭირაშვილის ინიციატივითა და დაფინანსებით სწორედ ვენეციაში არის დაბეჭდილი ისეთი ქართული წიგნები, როგორებიცაა: „ისტორია გინა მოთხრობა სამლო წერილისა ძველისა და ახალის აღთქმათა“ (1858 წ.), „წმინდანების ცხოვრება“ (1859 წ. შედგენილი არქიმანდრიტ ლუკა ინჯიჯიანის მიერ), „ივანი იუზუბოს ფილასოფოზისანი თარგმნილი და გამოცემული ქართულსა ენასა ზედა სასარგებლოდ ივერიისა“ (1859 წ. წიგნი პირველი), „შემოკლებული სწავლა ყოველად საჭირო უწინარეს ყოველთა სწავლათა“ (1860 წ.).

სასტამბო-საგამომცემლო საქმიანობით პ. ხარისჭირაშვილის ამგვარმა დაინტერესებამ კიდევ უფრო ფართო მასშტაბები შეიძინა სტამბოლში მისი მოღვაწეობის პერიოდში. თავისი ამ საქმიანობით მან კიდევ ერთხელ დაადასტურა ის ფაქტი, რომ იგი მხოლოდ სასულიერო პირი არ ყოფილა და თავისი მრავალმხრივი და მეტად ნაყოფიერი მოღვაწეობით ყველაფერს აკეთებდა ქართული ცნობიერებისა და თვითშეგნების განსამტკიცებლად.

პ. ხარისჭირაშვილის უდიდეს ღვაწლს ზემოთქმული თვლსაზრისით მისი არაერთი თანამედროვე აღნიშნავს უღრმესი პატივისცემითა და მოკრძალებით. მაგალითად, ვინმე მესხის ფსევდონიმით ცნობილი ივანე გვარამაძე, რომელიც არაერთგზის გამხდარა პ. ხარისჭირაშვილის დიდ სასულიერო და ეროვნულ საქმეთა უშუალო თვითმხილველი, ერთგან აღფრთოვანებით წერდა: „ეკალში ვარდი ამოვა, რუსხმულში და წყლის ნაპირებზე — შრომანი, მინდორ-ველზედა ყვავილი. ჩვენს გაღატაკებულს დროშიაც ზომ აღმოგვიჩნდა პეტრე ხარისჭირაშვილი!“

პატრიოტული ერთუზიანებით გულანთებულმა პ. ხარისჭირაშვილმა სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიასთან ქართული სასწავლებლის რეალურად ამოქმედების შემდეგ, 1870 წელს, უკვე ქართული სტამბის

გახსნაც შეძლო და გარდაცვალებამდე (1890 წ.) ამ საქმესაც უძღვე-
ბოდა ჩვეული შემართებით (ზ. ჭიჭინაძემ სტამბოლის ქართული სტა-
მბის დაარსების თარიღად მოგვიანებით 1872 და 1876 წლებიც დაასახულა.
(70, 163 და 325).

ამ საქმის პრაქტიკულ გაკეთებას წინ უძღოდა მეტად რთული და
შრომატევადი სამუშაოს შესრულება. კერძოდ, „ჩამოასხმევინა სრულიად
ახალი ყალიბები, ვენეციის ასოს მინაგვარათ, მაგრამ საკმარისათ თავის
ხასიათის მექონი, შეიძინა ყოველივე იარაღი სტამბისა... ვენეციიდანაც
აქ გადმოიტანა ქართული ასოები, რადგანაც იქ მან მოუხერხებლად
დაინახა ქართული წიგნების ბეჭდვა, ვენეციიდან ამან ქართული ასოები
სულ გადმოიტანა, ისე რომ იქ აღარაფერი დასტოვა...“

სტამბაში მუშაობა დააწყებინა თავისავე მოსწავლეებს და ძმებს.
რამდენიმე ხნის შემდეგ ფრანციის ქალაქ მონტობანშიც დააარსა ქართული
სტამბა, სადაც წიგნების ბეჭდვაც დააწყებინა“ (70, 65).

სავანეში მოღვაწე სასულიერო პირები გამუდმებით ზრუნავდნენ
სტამბის ტექნიკური მხარის გასაუმჯობესებლად და ახალი დანადაგარების
შესაძენად. ნათქვამის დასტურად უაღრესად საინტერესოა მ.
თამარაშვილის ფონდში მოძიებული ის დოკუმენტური მასალები, რომელთაც
მონტობანის ქართული სტამბის შესახებ დაწერილ თავის ნაშრომში
იძოწმებს ი. ტაბაღუა (50, 170). კერძოდ, 1899 წლის 15 აგვისტოს
სტამბოლის ქართული სავანის იმჟამინდელ წინამძღვარს ა. ხითარიშვილს
მ. თამარაშვილისთვის ასეთი შინაარსის წერილი გაუგზავნია: „უეჭ-
ველი არის გესიამოვნებათ შემდეგი: პ. ანდრეას მონტობანში ყოფნის
დროს შემოსწირა მონასტერს ერთმა ფრანკუზის დედაკაცმან კარგი
ახალი სისტემა ტიპოგრაფიისა და პ. სტეფანე რა ჩავიდა მონტობანში,
უნდოდა გაეყიდა; მე სასწრაფოდ მიეწერე, რომ აქ გამოეგზავნა და
ახლა აქ ვამართვინებ, რომ მონასტერს ჰქონდეს ერთი კარგი ინსტრ-
უმენტები გამოსაცემად გვარის სასარგებლო წიგნებისა.“

აღნიშნული საბეჭდი მანქანა 1899 წლის სექტემბერში მართლაც
ჩამოუტანიათ და დაუმონტაჟებიათ სტამბოლის ქართულ სავანესთან
არსებულ სტამბაში, რითაც მნიშვნელოვანწილად გაუმჯობესებიათ
წიგნების ბეჭდვისა და გამოცემის საქმე.

სტამბოლის ქართული სტამბის ტექნიკური აღჭურვილობის განახლება
1913 წელსაც მოუხდენიათ. კერძოდ, ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, სტა-
მბის შესვეურებს ამ წელს თბილისიდან „ასი მანეთის ქართული ახალი

ასოები გაუწერიათ.“ ხსენებული სტამბის იმჟამინდელი თავკაცი სოლომონ ვადაჭკორია „თფილისის სტამბის ასპარეზზედ ხელოსნობით კარგად ცნობილი“ და თავის საქმეში ღრმად განსწავლული პიროვნება ყოფილა (70, 319).

როგორც ახალციხის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცულ საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით გაარკვია შ. ლომსაძემ, პ. ხარისჭირაშვილს საგამომცემლო საქმე იმდენად მაღალ დონეზე ჰქონია მოწესრიგებული, რომ გამოსაცემი წიგნების ავტორებსა და მთარგმნელებს თურმე ჰონორარსაც კი აძლევდა (ხარისჭირაშვილის გამოთქმით, „შეთხზვის ხარჯსა“ და „თარგმნის ხარჯს“). ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოა ქვემოთ დამოწმებული ის წერილი, რომელიც ივანე გვარამაძისათვის გაუგზავნია მას 1877 წელს: „მიახლება თქვენთვის 25 მანეთი. აქედან 5 მანეთი დაიჭირეთ წ-ა ესტატის ლექსებისათვისა, 10 მანეთი წ-ა ეგნატის რვა დღის წურთვისათვის და 10 მანეთი როტორველის წიგნისათვის, რომელიც უნდა დასთარგმნოთ“ (35, 155).

ზემოთ ხსენებული საარქივო დოკუმენტებიდან ისიც ირკვევა, რომ გამოსაცემი მასალის შერჩევის დროს გამომცემელთა ერთი ნაწილი თეოლოგიური ხასიათის წიგნებთან ერთად განსაკუთრებულ დანტერესებას ე. წ. „სახალხო წიგნების“ მიმართაც იჩენდა, კერძოდ, სასწავლო და საყოფაცხოვრებო ხასიათის მქონე ისეთი წიგნებისადმი, რომლებიც მნიშვნელოვან პრაქტიკულ როლს შეასრულებდნენ ფართო მოსახლეობის განსწავლის საქმეში. ამ მიმართულებით საქმიანობის გააქტიურებას ისინი იმდენად მნიშვნელოვნადაც კი თვლიდნენ, რომ ამის გაკეთებას ზოგიერთი მათგანი თეოლოგიური ხასიათის წიგნების ბეჭდვაზე სასარგებლო საქმედაც მიიჩნევდა.

აი, რას წერს ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის ერთ-ერთი თანამშრომელი პავლე კალაიჯიშვილი: „იმისათვის, რომ ქართულს ენაზედ მოლაპარაკე კათოლიკები ძალიან ცოტანი არიან და მათგანაც ხუთი წილი უსწავლელია და ღარიბი“, პ. კალაიჯიშვილის მტკიცებით, გამომცემლობას თეოლოგიური ხასიათის წიგნების გამოცემა უნდა შეემციერებინა. მისი აზრით, „საქართველოს ამ დროში უფრო სახალხო წიგნები სჭირდებოდა, მაგრამ არა იმისთანები, რომლებშიც არავეითარი აზრი და მიზანი არ არის თუ არ ყვლეფა ხალხისა. არა, ბატონო... იმნაირი სახალხო წიგნები, რომ ხალხსაც უყვარდეს იმნაირი წიგნების კითხვა და სარგებლობაც მოუტანოს.

ჩემის აზრით, კარგი იქნება, რომ გამოიცეს ქართული გრამატიკა, მაგრამ ახალი ენისა, მოკლე ისტორია საქართველოსი, მოკლე გეოგრაფია საქართველოსი, თუ შეიძლება კარტიებიც, საღმთო ისტორია მოკლე, სათემო ისტორია მოკლე და მისი გეოგრაფია, საქრისტიანო მოძღვრება მოკლე განაკვეთი და არა ასრე ყრუ. ბუნებითი საგნების განმარტება, რაც კაცს გარეშე არტყია, ესე იგი მოკლე წიგნებით და ცალ-ცალკე: ბოტანიკა, ასტრონომია, ზოოლოგია, ხიზია, ფიზიკა და გეოლოგია“ (35, 157).

მიუხედავად იმისა, რომ პ. კალაიჯიშვილისა და მისი თანამოაზრეების თვალსაზრისს პ. ხარისჭირაშვილი ბოლომდე არ ეთანხმებოდა, რის გამოც მათ შორის გარკვეულ წინააღმდეგობასც უჩენია თავი, მათი სურვილი მხოლოდ სურვილად არ დარჩენილა და, როგორც სტამბოლში დაბეჭდილი წიგნების ჩვენთვის ცნობილი ჩამონათვალითაც დასტურდება, ხსენებულ გამომცემლობას ზემოთ აღნიშნული „სახალხო წიგნებიც“ საკმაო რაოდენობით აქვს გამოცემული.

გარდა ქართველი მოსახლეობის ფართო ფენებისათვის განკუთვნილი ამგვარი „სახალხო წიგნებისა“, სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობა დროდადრო ქრისტიანული ეკლესიის წმინდანებისა და ქართველ მეფეთა სურათებსაც ბეჭდავდა და ავრცელებდა მოსახლეობაში. მაგალითად, 1875 წელს გამომცემლობის მესვეურებს თამარ მეფის ფერადი სურათი გამოუციათ რამდენიმე ათასიანი ტირაჟით.

მოყოლებული 1870 წლიდან მეოცე საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებამდე სტამბოლის ქართულ სტამბაში ათეულობით ქართული წიგნი დაიბეჭდა. მართალია, მათი დიდი ნაწილი სასულიერო ხასიათისაა, მაგრამ მათ შორის ისეთი წიგნებიც საკმაო რაოდენობით გვხდება, რომელნიც სასწავლო, მხატვრული, ისტორიული და პოლიტიკური ხასიათის გამოცემებს წარმოადგენენ. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა მეოცე საუკუნის ათიან და ოციან წლებში დასტამბული წიგნები. როგორც ამ გამოცემათა საწელწოდებებიდანაც ნათლად დარწმუნდება მკითხველი, სტამბოლის ქართული სტამბა-გამომცემლობის მესვეურები არა მარტო უბრალოდ ადევნებდნენ თვალს საქართველოში იმხანად მიმდინარე მოვლენებს, არამედ მათ მიერ გამოცემული წიგნებით სათანადო შეფასებებსაც აძლევდნენ კიდევ ყველაფერ ამას. ამ შემთხვევაში მრავლისმთქმელი ისიცაა, რომ ხსენებულ გამოცემათა ბეჭრმა ავტორმა (ნ. ჟორდანიამ, პ. სურგულაძემ, მ.

წერეთელმა, ა. მანველიშვილმა, ნ. მიწიშვილმა...) სტამბოლში დასტამბული მათი წიგნები სწორედ იქ ყოფნის პერიოდში დაწერა.

სამწუხაროდ, პ. ხარისჭირაშვილმა და მისმა თანამოსაქმეებმა თავიანთი დიდი პატრიოტული ჩანაფიქრის ბოლომდე განხორციელება ვერ შეძლეს და ბევრი წიგნი, განსაკუთრებით სასწავლო დანიშნულებისა, დარჩათ გამოუცემელი. ამ გარემოების განმაპირობებელ ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორად ის ფაქტი იქცა, რომ მიუხედავად დიდი მონდომებისა, პ. ხარისჭირაშვილსა და მის თანამოსაქმეებს მათ მიერ გამოცემული წიგნების საქართველოს სკოლებში გავრცელების უფლება არ მისცეს. აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით ივ. გვარამაძე: „დაბეჭდა და გამოსცა მეტად სასარგებლო წიგნები, მაგრამ ჩვენდა დიდათ სამწუხაროთ საამისოთ ვერა ვსარგებლობთ ამ ძვირფას წიგნებიდგან, მაგრამ ბრაღი, დანაშაულობა ჩვენის გონების გაუსხსნელობისა არის და არა მისი. ჯერ კიდევ ვერ გამოვსულვართ უმეცრების ღრმა ძილისაგან“.

სტამბოლში გამოცემული სახელმძღვანელო წიგნებისათვის წამძღვარებულ წინასიტყვაობაში პ. ხარისჭირაშვილი სათანადო განმარტებას აწვდის მკითხველს იმ მიზანდასახულობის შესახებ, რასაც მისი ეს გამოცემები უნდა მოჰსახურებოდნენ. პირველი და უმთავრესი ამ შემთხვევაში იმ სიცარიელის შევსების პატრიოტული სურვილი იყო, რასაც ქართულ სინაღლიუმში სასწავლო ხასიათის წიგნების უდიდესი ნაკლებობა აჩენდა. „დიდი ხნის აქეთ, — წერდა იგი, — მწუხარეს გულით ვხედავდით, რომ არა იპოვებოდნენ ქართულს ენაზე დასტამბული სასარგებლო და გამოსადეგი წიგნები და ამით ყოველიფერი მოკლებული იყო სწავლის საშუალებისაგან. მთელი საქრთველის საზოგადოების ფრიად უდიდესი ნაწილი, იგი, რომელმაც ქართული ენის მთელი სხვა ენა არ იცის. წიგნების უქონლობა უფრო შესამჩნევ გულ დასაწველი იყო სასოფლო სკოლების მდგომარეობისა“.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული საქმის პრაქტიკული მოგვარება და ხსენებული ხასიათის წიგნების გამოცემა დიდ ხარჯთან იყო დაკავშირებული, როგორც პ. ხარისჭირაშვილი წერს, სტამბოლის მონასტრის „სამონაზვნო საზოგადოების მონასტრებრივმა ერთობამ“ მაინც შეძლო ამ მიმართულებით რეალური წარმატების მოპოვება. თავად პ. ხარისჭირაშვილის თქმით, „თუმც ამ წიგნების გამოცემის დიდი გროვა ფული და ძალა დასჭირდა, მაგრამ რადგან დიდად მიგვაჩნდა საქართველო და გვექონდა ნატვრა მისდამი სამსახურის ჩვენისა, ყოველ ნაირი მძიმე შრომა და ნაწარმოების მსხვერპლი თავზედ ავიღეთ, რათა

მისცემოდა საქართველოს საზოგადოებას შემწეობა და წარმატება სწავლაში და მისს მომავალ ახალ თაობასაც საშუალება მეცნიერებაში“.

სტამბოლის ქართული სტამბა-გამომცემლობის მესვეურთა ეროვნული მიზანდასახულობის შესაფასებლად აქ 1878 წელს მათ მიერ გამოცემული ერთ-ერთი წიგნის -- „ყვავილების კონა გინა რჩეული ლექსების“ წინასიტყვაობაც მინდა დავიმოწმო, რომელშიც მათი საგამომცემლო საქმიანობის არსი შემდენიარადაა განსაზღვრულ-განმარტებული: „ახლანდელმა შემოსულმა რომელიმე ლოთური სიმღერის წიგნებმა, და სხვა ამით ნაირად ყრმათა ფაქრისა და გულის მომწამველმა ზოგიერთმა ბროშურებმა გარყვნეს სრულიად გული და გონება ახალ მოსწავლე ყმაწვილებისა იქამდინ, რომ აღარ ჰსცალდებათ სულისა, ზორცისა და მამულის სასარგებლო სწავლების მიღება... ამ გვარი სავნო მოვლინებაების წამლის დაადებლად დავსტამბეთ ეს რჩეული ლექსების წიგნი, რომ იქმნება რამე სარგებლობა მისცენ ამ ლექსებმან ჩვენს დაცემულს საზოგადოებასა.“

იმისათვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნეს სტამბოლის საგანესთან არსებული სტამბა-გამომცემლობის დიდმნიშვნელოვან საქმიანობაზე, კონკრეტულად დავასახელებ მის მიერ გამოცემული იმ წიგნების მცირე ნაწილს, რომლებიც დღევანდელი თვალსაზრისითაც არიან უაღრესად საინტერესონი:

ისტორია საზოგადო, 1877 წ.

ყვავილების კონა გინა რჩეული ლექსები სასარგებლოდ ახალგაზრდა ყმაწვილ კაცთა. დაღუქილი სხვა და სხვა დროს უფალი მ. ი. მ. გ. 1878 წ.

მოკლე ფილოსოფია გინა სიბრძნის მოყვარეობა, 1880 წ.

„მზა პასუხი“ სომხურ გაზეთ „მშაკის“ შესახებ მის, რომ ქართველებს არა აქვთ მდიდარი წარსული, მოქალაქეობა, ისტორია, მწერლობა, დამოუკიდებელი ეკლესია და სხვანი, 1882 წ.

პეტრე სურგულაძე, საქართველოს თავისუფლებისაკენ, 1917 წ.

პეტრე სურგულაძე, დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა, 1918 წ.

პეტრე სურგულაძე, საქართველო როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, 1918 წ.

პავლე ინგოროყვა, საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ, 1918 წ.

რ. ჟანენი, ქართველები იერუსალიმში, ფრანგულიდან თარგმნა შალვა ვარდიძემ, 1921 წ.

ვეგენი დალეჯიო დ'ალესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში, ფრანგულიდან თარგმნა შალვა ვარდიძემ, 1921 წ.

ქართველო ქრისტიანებო, შეერთდით! 1922 წ.

ნოე ჟორდანია, ბრძოლის საკითხები, 1923 წ.

ვანო ალიხანიშვილი, რამ დაგვლუპა და რა გვიხსნის, 1923 წ.

ნიკოლო მიწიშვილი, შავი ვარსკვლავი, ლექსები, გამოცემის წელი მითითებული არ არის. გამოცემული უნდა იყოს 1923 წ.

მიხეილ წერეთელი, ხეთის ქვეყანა. მისი ხალხები, ენები, ისტორია, კულტურა, 1924 წ.

გილგამეშმიანი, ბაბილონურ ტექსტიტგან თარგმნილი მ. წერეთლის მიერ, 1924 წ.

პავლე მოსულიშვილი, შენ ხარ მზე, ოთხმოქმედებიანი ფანტასტიკური ეტიუდი საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრებიდან, 1924 წ.

ალექსანდრე მანველიშვილი, ვეფხისტყაოსანი და რუსთაველის ზნეობრივი იდეოლოგია, 1933 წ.

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლში გამოცემული ქართული წიგნების ბოლომდე ზუსტად და სრული სახით აღნუსხა მათი ძნელად ხელმისაწვდომობის გამო ვერ ხერხდება, ერთი უმთავრესი ტენდენცია ჩვენთვის ცნობილი გამოცემების სახელწოდებათა გაცნობით მაინც იკვეთება ნათლად და აშკარად.

როგორც იმდროინდელ პრესაში გამოქვეყნებული წერილებიდან ჩანს, ქართველი საზოგადოება საკუთრივ საქართველოშიც ინტერესით ადევნებდა თვალს სტამბოლში ქართული წიგნების გამოცემის პროცესს. მაგალითად, გაზეთი „დროება“ 1880 წლის 180-ე ნომერში წერდა: „ჩვენ მივიღეთ ამ დღეებში სტამბოლით იქაურ ქართველ-ფრანგების (როგორც ცნობილია, ქართველ კათოლიკეებს, ჩვეულებრივ, ფრანგების სახელით მოიხსენიებდნენ ზოლმე — ა. ნ.) პატრებისაგან გამოცემული „მოკლე რიტორიკა გინა მჭევრმეტყველება, სასარგებლოდ ახალგაზრდა ყმაწვილთა კაცთა“. კონსტანტინოპოლს, ანტუან გვიზელიანის სტამბაში.

ეს პატარა წიგნი შესანიშნავად არის გამოცემული, კარგის, ადვილად საკითხავის ასოებით დაბეჭდილი.“

XIX საუკუნეში გამოცემული წიგნების უდიდესი ნაწილი უწინარეს ყოვლისა სასულიერო ხასიათისაა. მათ შემდეგ მოდის სასწავლო-

საგანმანათლებლო დანიშნულების მქონე ე. წ. „სახალხო წიგნები“. რაც შეეხება მხატვრული, ისტორიული და სამეცნიერო ხასიათის წიგნებს, მათი გამოცემით აღნიშნულ პერიოდში გამომცემლობის მესვეურები შედარებით ნაკლებად ინტერესდებიან.

გასული საუკუნის ათიანი წლების მეორე ნახევრიდან კი, როგორც ზემოთ ჩამოთვლილი წიგნების სათაურებიდანაც თვალნათლივ ჩანს, ვითარება იმდენად რადიკალურად იცვლება, რომ სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის მიერ გამოშვებული წიგნების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკვე იმჟამინდელი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პრობლემებისადმი მიძღვნილი. ჩემის აზრით, სტამბოლელ გამომცემელთა საქმიანობაში მომხდარი ამგვარი მკვეთრი გარდატეხა იმ პოლიტიკური მოვლენებით იყო განპირობებული, რომელთაც არსებითი როლი შეასრულეს იმდროინდელი საქართველოს ისტორიაში.

თუმცა ამგვარი ეროვნულ-პოლიტიკური აქტიურობა ქართული საგანის მღვდელმსახურებისა და გამომცემლობის მუშაკთათვის არც მანამდე რომ არ ყოფილა უცხო მოვლენა, ეს თუნდაც ამ ფაქტითაც დასტურდება ნათლად და არაორაზროვნად:

გაზეთ „დროების“ ინფორმაციით (9), სტამბოლის ქართული საგანის მღვდელმსახურებს სომხური გაზეთის – „მშაკი“ 1882 წლის ერთ-ერთ ნომერში გამოქვეყნებულ ანტიქართულ წერილში გამოთქმულ ცილისწამებათა გამოსაშკარაკვებლად „ერთი ახალი პატარა წიგნი გამოუციათ“, რომლის ავტორიც სათანადო „ისტორიულის ცნობებით... ამტკიცებს, რომ ქართველები თავიანთის წარსულის ცხოვრებით, შესანიშნავ ქველმოქმედებით, მწერლობით და ისტორიით სულაც არ ჩამოუვარდებიან სომხებს და ქართული „ვეფხისტყაოსანი“ მთელს მათ მწერლობას სჯობიან.“ „დროების“ მიერ მოხსენიებული ზემოთ აღნიშნული წიგნი სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობამ 1882 წელს დაბეჭდა სახელწოდებით „მზა პასუხი“ სომხურ გაზეთ „მშაკის“ შესახებ მის, რომ ქართველებს არა აქვთ მდიდარი წარსული; მოქალაქეობა, ისტორია, მწერლობა, დამოუკიდებელი ეკლესია და სხვანი“.

იმ სასულიერო პირთაგან, რომელთაც მნიშვნელოვანი წვლილი აქვთ შეტანილი სტამბოლის ქართული სტამბის რეალურად ფუნქციონირების საქმეში, გარდა პეტრე ხარისჭირაშვილისა, ასევე უნდა გავიხსენოთ კონსტანტინეპოლის მონასტერში მოღვაწე ქართველი ღვთისმსახურები: ალექსანდრე მირაქოვი, ათანასე ნასკაძოვი, ალფონს ხითარიშვილი და სხვები.

სტამბაში ასოთამწყობებად და სხვა პრაქტიკული საქმეების შესრულებლებად ძირითადად ეკლესიასთან არსებული სასწავლებლების მოსწავლეები მუშაობდნენ. თავიდან მათ იქვე ასწავლიდნენ ხელობას, შემდეგ კი უშუალოდ რთავდნენ მუშაობის პროცესში. იმის გამო, რომ ხსენებულ სტამბაში დროდადრო არაქართულენოვანი წიგნებიც იბეჭდებოდა, შევირდებს თურმე უცხო ენებზე ბეჭდვასაც ასწავლიდნენ.

კონსტანტინეპოლის ქართულ მონასტერთან პ. ხარიჭარიშვილის მიერ 1870 წელს გახსნილი სტამბა 70-იანი წლების ბოლოს უკვე იმდენად გაფართოებულა და გაძლიერებულა, რომ იგი „სრულიად „დამოუკიდებელ ისეთ წარმოებად ქცეულა“, რომელსაც საკუთარი მომსახურე პერსონალი და დირექტორი ჰყავდა. შ. ლომსაძის მტკიცებით, ამ დროს „სტამბაჰანის“ დირექტორი ყოფილა ანტონ გოზალიშვილი (34, 73).

ო. კასრაძის აზრით, სწორედ ეს პიროვნება უნდა იყოს ის ანთუან გვაზალიანი, რომელიც კონსტანტინეპოლის ქართული სავანის სტამბაში დაბეჭდილი წიგნების თავფურცლებზეა დასახელებული ამ სტამბის მფლობელად. საკუთარი ქართული გვარ-სახელის ამგვარი გასომხურება, ო. კასრაძის აზრით, მას კათოლიკური სარწმუნოების მიღების შემდეგ უნდა მოეხდინა, რასაც ხშირად აკეთებდა ხოლმე გაკათოლიკებული ქართველების არცთუ მცირე ნაწილი (29, 152).

სტამბოლში გმოცემული წიგნებით თურმე მარტო ქართველები კი არ ყოფილან დაინტერესებულნი, არამედ უცხოელებიც. ამის დასტურად ზ. ჭიჭინაძეს ცნობილი ფრანგი ქართველოლოგი მარი ბროსე მოჰყავს, რომელიც 1877 წელს მისთვის საგანგებოდ გაგზავნილ წერილში ქართველ მწიგნობარს „დიდის მუდარებით“ თხოვდა, დახმარებოდა მას კონსტანტინეპოლში დაბეჭდილი წიგნების შოვნაში.

როგორც ქართულ პრესაში საკმაოდ მრავლად გამოქვეყნებული წერილებით დასტურდება, სტამბოლის სტამბა-გამოცემლობის საქმიანობით შესაბამისი პერიოდის საქართველოშიც ძალიან ყოფილან დაინტერესებულნი. მაგალითად, გაზეთი „დროება“ (8) უცხოეთში მოღვაწე ჩვენი თანამემამულეების საგამომცემლო მოღვაწეობას ასეთ შეფასებას აძლევს: „სტამბოლისა და მონტობანის ფრანგის პატრონები დიდი მადლისა და თანაგრძნობის ღირსნი არიან ჩვენის საზოგადოების მხრით და როგორც არაერთხელ გამოგვიცხადებია, ურიგო არ იქნება, რომ ჩვენმა სასულიერო მამებმა ამ მხრით წაბაძონ მათ.“

სტამბოლის შემდეგ, XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს, პ. ხარიჭარიშვილისა და მისი ძმობის წევრების აქტიური ძალისხმევით

შედეგად ქართველ კათოლიკეთა სავანე საფრანგეთის პატარა ქალაქ მონტობანშიც (მდებარეობს პარიზიდან 600 კმ-ის დაშორებით, სამხრეთით, მდ. ტარნის სანაპიროზე) დაარსდა და სავანის წინამძღვარმა ანდრია წინამძღვრიშვილმა პ. ხარისჭირაშვილის დახმარებით ქართული წიგნების ბეჭდვას იქაც დაუდო სათავე. მართალია, მონტობანის ქართულ სტამბას სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის მასშტაბები არ შეუძენია, მაგრამ ხსენებული მოვლენა მაინც მეტად მნიშვნელოვან ფაქტის წარმოადგენს ქართული ემიგრანტული კულტურის ისტორიაში.

* * *

სტამბოლის ქართული სავანის ისტორიაზე საუბრის დროს აქ რამდენიმე სიტყვა იმ კამათის შესახებაც მინდა ვთქვა, რომელიც რაფიელ ინგილოსა და ამ სავანის წინამძღვარს — შალვა ვარდიძეს შორის გაიმართა 1930-31 წლებში. ცნობილმა ქართველმა ემიგრანტმა რაფიელ ინგილო-ივანიცკიმ, რომელიც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი აქტიურა წევრი და ქართულ ემიგრანტულ პრესაში გამოქვეყნებული არაერთი მეტად საინტერესო პუბლიცისტური წერილის ავტორი იყო, 1930 წელს პარიზში გამომაგალი გაზეთის — „დამოუკიდებელი საქართველოს“ 55-ე და 56-ე ნომრებში გამოქვეყნებულ სტატიაში — „სტამბოლის სავანის აკარგი“ მისეული თვალთახედვით შეაფასა ის დავა, რომელიც კონსტანტინეპოლის ქართულ მონასტერში მოღვაწე ქართველ ბერებსა და მონაზვნებს შორის მიმდინარეობდა საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში.

საქმე შეეხებოდა მამათა და დედათა მონასტრებს შორის ქონების განაწილების საკითხს, რაც მხარეთა ერთმანეთთან დაპირისპირების საგნად იყო ქცეული.

რ. ინგილოს ინფორმაციით, ბერებსა და მონაზვნებს შორის პ. ხარისჭირაშვილის სიცოცხლეში არსებული შეგობრული ურთიერთობის გამწვავების მიზეზი მოგვიანებით ქემალ-ფაშას მთავრობის მიერ მონასტრისათვის წაყენებული მოთხოვნა გამხდარა — „სკოლის შენობის გადაკეთება და გაფართოება საპიგიენო პირობების მიხედვით. როცა მონაზვნები საქმეს შეუდგნენ, დარწმუნდნენ, რომ თავისით ვერ გაუძღვებოდნენ ხარჯებს. მათ მიმართეს მამათა ნაწილს დახმარებისათვის, გარნა უაროშიდღეს. ამის გამო მონაზვნებმა უკვე გადაჭრი

აღძრეს საკითხი მონასტრის მთელი ქონების ორ ნაწილად გაყოფის იმ მოსაზრებით, რომ გამიჯვნის შემდგომ შეძლებდნენ ზოგიერთი უზმარი მამულის გაყიდვით სკოლის შენობის დამთავრებას. ამაზე ბერებმა შეუთვალეს, რომ უძრავი ქონება შეადგენს მამათა მონასტრის უდავო საკუთრებას. მონაზონებმა იუცხოვეს ასეთი განწარტება და რომში საჩივრით წარსდგნენ ბერების უსამართლობის გამო“.

რ. ინგილო გულისტიკვილს გამოთქვამს იმის გამო, რომ ქართველ ბერებსა და მონაზვნებს შორის ზემოთქმულ საკითხებთან დაკავშირებით წლების განმავლობაში მიმდინარე ეს დავა უკადრისი საქმე იყო და სასულიერო პირებს არ შეეფერებოდათ. მისი თქმით, ქართველებს ეკლესია-მონასტრები ძველ დროშიც ჰქონიათ საზღვარგარეთ, მაგრამ იქ მოღვაწე ბერ-მონაზვნები „უცხო ხალხის ყურადღებას იზიდავდნენ არა შინაურული დავიდარაბითა და სკანდალური პროცესებით... მათში სხვა ჯურის საქმიანობას მისდევდნენ და მუნ მოზინადრეთ არა სცალოდათ თავის შორის მიწების არშინებით დაჭრისათვის!“

ზემოთ ხსენებული მდგომარეობით გულნატკენი რ. ინგილო იქვე იმის შესახებაც გამოთქვამდა შიშს, რომ თუ „სავანის საქმეები ახლო მომავალში არ მოწესრიგდებოდა, შესაძლოა, დედათა მონასტერი უცხოელებს ჩავარდნოდათ ხელში“.

წერილის ის ნაწილი, რომელშიც ზემოთქმულ საკითხებზეა ყურადღება გამახვილებული, „დამოუკიდებელი საქართველოს“ 1930 წლის 55-ე ნომერშია დაბეჭდილი. როგორც გაზეთის მომღვენო, 56-ე, ნომერში დასტამბული ამ წერილის გაგრძელებიდან ირკვევა, ხსენებულ პუბლიკაციას მონასტრის მღვდელმსახურთა, პირველ ყოვლისა კი შალვა ვარდიძის უკმაყოფილება გამოუწვევია, რაც რედაქციისათვის გაგზავნილი მისი საპასუხო წერილით გამოიხატა. გაზეთის რედაქტორს მაშინ არათუ აღნიშნული მასალის გამოქვეყნება არ მიუჩნევია მიზანშეწონილად, არამედ გარკვეულწილად მისი ავტორის გულისწყრომის გაბათილებაც კი უცდია რ. ინგილოს ზემოთ ხსენებული წერილის გაგრძელების დაბეჭდვით.

თავის ახალ პუბლიკაციაში რ. ინგილომ დაბეჭდვითებით უარყო მის მიმართ წაყენებული ბრალდება იმის შესახებ, თითქოს მას, როგორც საერო პირს, მონასტრის შინაურ საქმეებში ჩარევის უფლება არ ჰქონდა. მისი თქმით, თუ მან ასე მართლაც გააკეთა და მონასტრის „შინაურ საქმეებში“ ჩაერია, ეს იმ მოსაზრებით ქნა, რომ „ქართველთა სავანე...

დაწესებულებაა და არა კერძო ოჯახი.“ რ. ინგილოს თქმით, იგი თავის ხსენებული წერილით პიროვნულად კი არ უპირისპირდებოდა ვინმეს, არამედ ამით უპირველეს ყოვლისა თავისი „შეთოკილი სამშობლოს ხსნისა და წარმატებისათვის იბრძოდ“.

სტამბოლის ქართულ საევანესთან დაკავშირებით წარმოქმნილი დაბაბული სიტუაცია, ეტყობა, იმდენად გამწვავდა, რომ გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“ ამ საკითხს კიდევ ერთხელ მიუბრუნდა 1931 წლის 63-ე ნომერში გამოქვეყნებული შალვა ვარდიძის წერილით. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, კონსტანტინეპოლის ქართული მონასტრის მღვდელ-მონაზვნის ეს წერილი რ. ინგილოს ზემოთ ხსენებული პირველი პუბლიკაციის საპასუხოდ დაიწერა, მაგრამ რედაქციამ მაშინ იგი არ გამოაქვეყნა, ამჯერად კი, საკმაოდ დაგვიანებით, მისი დაბეჭდვა უკვე აუცილებლად მიიჩნია.

შ. ვარდიძის წერილისადმი დღევანდელი მკითხველის ინტერესს უპირველეს ყოვლისა ის ფაქტი განსაზღვრავს, რომ იგი სტამბოლის ქართული საევანის ისტორიასთან და იმჟამინდელ ყოფასთან დაკავშირებულ მრავალ მნიშვნელოვან მხარეს წარმოაჩენს იმ პიროვნების თვალთახედვით, ვინც უშუალო მონაწილეობას ღებულობდა საევანის ცხოვრებაში საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში.

შ. ვარდიძე კიდევ ერთხელ და დაბეჯითებით უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ სტამბოლის ქართულ საევანეში არსებული მამათა და დედათა მონასტრები „იურიდიულად და ფაქტიურად სხვა და სხვა დაწესებულებებს“ წარმოადგენდნენ და გულისტკივილს გამოთქვამს იმის გამო, რომ რ. ინგილოს, როგორც „ერისკაცსა და კათოლიკე ეკლესიის კანონებში გაუცნობიერებელ“ პიროვნებას, თავისი თავისთვის იმის უფლება არ უნდა მიეცა, სასულიერო პირებს შორის წარმოქმნილი საღვთო საკითხების „მსაჯულად“ რომ გამოსულიყო.

შ. ვარდიძის ცნობით, კონსტანტინეპოლის ქართულ საევანეში მთელი თავისი მოღვაწეობის განმავლობაში პ. ხნარისჭირაშვილი თანაბარი ძალისხმევით ზრუნავდა როგორც მამათა, ისე დედათა მონასტრებზე და ამ თვალსაზრისით მას არავითარი მიკერძოება რომელიმე მხარის მიმართ არასოდეს გამოუჩენია. სწორედ ამ ზრუნვის შედეგად მიიჩნევს იგი იმ ფაქტს, რომ „მოლოზვნების იურიდიული არსებობა საეკლესიოთ“ კათოლიკური ეკლესიის ხელმძღვანელების მიერ უკვე საბოლოოდ იქნა „აღიარებული 9 მკათაშოვეს 1871 წ... მამათა საევანემ მაშინ დაუთმო

ქართველ მოლოზნებს საკუთარი ადგილი, რაზედაც მ. პეტრემ და მისთა მოწაფეთ მიმდევრებმა გააშენეს მოლოზნებისათვის საკუთარი ბინა და სასწავლებელი, რომლებსათვისაც იმ დროიდან მოყოლებული ხარკსაც კი ჩვენ (სავეანეში მოღვაწე ბერები — ა. ნ.) ვიხდით“.

უფრო მეტიც, პ. ხარისჭირაშვილს მამათა სავეანისთვის ისიც კი დაუვალებია, რომ ამ დროიდან მოყოლებული ათიდან თხუთმეტ წლამდე „დედათა სავეანე ბერებს უნდა ერჩინათ“ და მონაზვნებს მხოლოდ ამ დროის გასვლის შემდეგ უნდა ეცხოვრათ თავიანთი შემოსავლებათ. მონასტერში მოღვაწე ბერებმა არა თუ ეს პირობა შეასრულეს, არამედ, შ. ვარდიძის თქმით, „20-23 წლის განმავლობაში იტვირთეს მოლოზნების კვება და აღზრდა“ და მხოლოდ „1903-1904 წლებში მოხდა მათთვის საზრდოს მიცემის შეწყვეტა“.

ეს გარემოება, ეტყობა, იმით ყოფილა განპირობებული, რომ „პაპის დელეგაციის უწყების ბრძანებით“, მამათა სავეანის წინამძღვარს უკვე უფლებას აღარ რთავდნენ ყოფილიყო მონაზონთა ხელმძღვანელი. იმ დღიდან მოყოლებული, შ. ვარდიძის თქმით, „მოლოზნებმა აღარ ისურვეს თავიანთი ნებაყოფლობით მამათა სავეანესთან მეგობრული ურთიერთობა და კავშირი და დამრიგებლად და მრჩველად“ უცხო მოძღვარი მიიწვიეს.

მიუხედავად იმისა, რომ სათანადო დოკუმენტებზე ხელმოუწვდომლობის გამო სავეანის სასულიერო პირთა შორის წარმოქმნილი სადავო საკითხების ყველა დეტალის სიღრმისეულად წარმოჩენა და განსჯა-შეფასება ჯერ-ჯერობით შეუძლებელია, ერთი რომ აშკარად ცხადია და სავსებით გარკვეული: ქართველთა სავეანის მთელი ის უძრავ-მოძრავი ქონება, რომლის შექმნასაც საფუძველი ხარისჭირაშვილმა ჩაუყარა, ხსენებული სავეანის კუთვნილებას წარმოადგენდა და მისი გაყოფა-განაწილება ვინმეს შორის, პ. ხარისჭირაშვილის მიერვე დაწესებული წერილობითი ანდერძის მიხედვით, ყოველად გაუმართლებელი იყო.

ნათქვამის ნათელსაყოფად შ. ვარდიძე პ. ხარისჭირაშვილის იმ ანდერძს იმოწმებს, რომელიც განმეორებით დაუწერია მას 1870 წლის 10 აგვისტოს იტალიურ ენაზე და იმავე დღეს დაუმტკიცებია სამოქალაქო ხელისუფლების კანცელარიაში. როგორც შ. ვარდიძე აღნიშნავს, ეს ანდერძი შინაარსობრივი თვალსაზრისით ფაქტობრივად არაფრით განსხვავდება მისი წინანდელი, 1863 წელს დაწერილი, ვარიანტისაგან.

იმისათვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოადგენა შეექმნეს პ. ხარისჭირაშვილის მიერ დატოვებული ანდერძის არსზე, დავიმოწმებ მის შ. ვარდიძისეულ თარგმანს:

„...როგორც ზემოთხსენებული მონასტერი, სამლოცველო და სანოციციატო თავიანთი ადგილით (მიწით), ისე კიდევ შეძენილი შემოსავალნი თუ იგავე კრებულის მიერ, თუ ჩემ მიერ, და ყოველი ჩემი ქონილი მოძრავი და უძრავი, რომელთაც შევიძენ ჩემს სიცოცხლეში, დარჩებიან და ეკუთვნიან ყველა, ჩემი სიკვდილის შემდეგ, ზემოთ ხსენებულ კათოლიკე ქართველ ბერებს. ამიტომ არც ჩემს ნათესავებს, არც ქართველ ერს, არც ერთ სხვა რომელიმე პირს არ ექნება უფლება უქმნას დავა ზემოთ ხსენებულ საკუთრებებზე ხსენებულ ბერებს, ანუ წარიტაცოს ერთი რომელიმე ნაწილი მათი. ეს არის ჩემი უკანასკნელი და უცვლელი ნება, რომელიც მე გამოვაცხადე აქ და მინდა, რომ ყოველი საგანი როგორც აქ დაწერილია, იქმნას მარად ესრედ აღსრულებული“.

მიუხედავად იმისა, რომ პ. ხარისჭირაშვილმა ამ ანდერძის დაწერის შემდგომ ოცი წელი იცოცხლა (იგი გარდაიცვალა 1890 წ.), მას ხსენებული ანდერძი აღარ შეუცვლია. ამდენად, შ. ვარდიძის საბოლოო დასკვნით, კონსტანტინეპოლის ქართული საეპისკოპოსოს კუთვნილი „ყველა მამული ქართველ კათოლიკე ეკლესიის სახელობაზე იყო დამტკიცებული“ და მისი გაყოფა-განაწილების ნებისმიერი მცდელობა ყოველგვარ იურიდიულ საფუძველს იყო მოკლებული.

* * *

სტამბოლში 2007 წლის ორ ივნისს გავემგზავრეთ ბათუმის ახლადგახსნილი საერთაშორისო აეროპორტიდან. ჩვენი სამეცნიერო დელეგაცია სამი კაცით იყო დაკომპლექტებული – პროფ. შუშანა ფუტკარაძით, პროფ. ტარიელ ფუტკარაძითა და ამ სტრიქონების ავტორით. მიუხედავად იმისა, რომ ბატონი სიმონ ზაზაძე, რომელიც ჩვენი მთავარი მასპინძელი იყო, თავისი ბიზნეს-საქმიანობითა და აქტიური საზოგადოებრივი მოღვაწეობით ძალზე დაკავებულ პიროვნებას წარმოადგენს, მან სტამბოლიდან რამდენჯერმე მაინც დაურეკა ქალბატონ შუშანას და ჩვენს მგზავრობასთან და სტამბოლში ყოფნასთან დაკავშირებით ყველა დეტალი დააზუსტა.

ქალბატონი შუშანა წინასწარ ხშირად გვაფრთხილებდა, ბატონი სიმონი იმდენად მოუცლელი და დატვირთული ადამიანია, ალბათ ერთხელ მეტად ვერ შეგეხვდება და ამიტომ მასზე გული არ დაგწყდეთო. ჩვენი მასპინძლის წარმატებული ბიზნესმენობისა და აქტიური საზოგადოე-

ბრივი მოღვაწეობის ამბავი სხვა წყაროებიდანაც კარგად ვიცოდით. მისდამი პატივისცემის გრძნობას დიდად გვიძლიერებდა ის ფაქტი, რომ თურქეთში მცხოვრებ მილიონობით ქართველთაგან ის და მისი წინაპრები ფაქტობრივად იმ უმცირეს გამოჩაკლისთაგანნი არიან, რომლებმაც არც გვარი შეიცვალეს და არც ქრისტიანული სარწმუნოება უარყვეს.

მიუხედავად იმისა, რომ, დღევანდელი ვითარებისაგან განსხვავებით, ადრე ამის გაკეთება სარისკო საქმე იყო, მათ უკან მანც არ დაიხიეს და ეროვნულ-სარწმუნოებრივი პრიციპების დათმობის ხარჯზე კომპრომისებზე არ წასულან. უფრო მეტიც, ზაზაძეების ფირმასაც, რომელიც არა მარტო თურქეთში, არამედ ევროპისა და აზიის ბევრ ქვეყანაშიცაა პოპულარული, სახელად „ზაზა“ ჰქვია.

ასე რომ, როცა სტამბოლის ერთ-ერთ ცენტრალურ პროსპექტზე, ჩვენი საკონსულოს გვერდით მდებარე შენობის ფასადზე არსებულ წარწერას — „ზაზა“ წაიკითხავთ, იცოდეთ, რომ ამ ოფისში დიდი ქართული სულისა და გულის ქართველები — მამა-შვილი სიმონ და პავლე ზაზაძეები მოღვაწეობენ. მართალია, საქართველოსთან დღეს მათ მხოლოდ წინაპართა ფესვები აკავშირებთ, მაგრამ, როგორც მესხური დიალექტით შეფერადებულ-შელამაზებული თავისი კოლირიტული ქართულით თავად ბატონი სიმონიც ხშირად და დაბეჯითებით უსვამს ხოლმე ზაზს, ზაზაძეები თავს, პირველ ყოვლისა, მანც ქართველებად რომ მიიჩნევენ და თავიანთ მოვალეობად თვლიან, აქტიურად იღვაწონ მათი ისტორიული სამშობლოს სასიკეთოდ და თურქეთ-საქართველოს კეთილმეზობლური ურთიერთობისა და მეგობრობის კიდევ უფრო მეტად განსამტკიცებლად.

ბათუმიდან ერთი საათისა და 45 წუთის ფრენის შემდეგ უკვე სტამბოლში ჩაფრენილებს ბატონი სიმონის მიერ გამოგზავნილი მძლოლი გვზდება და სასტუმროში მიყვავართ. მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლში აქამდეც რამდენჯერმე ვარ ნამყოფი, აზიისა და ევროპის საზღვაო ჭიშკრად ქცეული ამ კოლორიტულად ლამაზი მეგაპოლისის ნახვა მანც ყოველთვის მძაფრ ემოციებს აღმიძრავს ხოლმე გულში. ქალაქის თვალწარმატაც მშვენიერებას მეტ შთამბეჭდაობას ურიცხვი ლამაზობებით გაჩირაღდებული დამეული პანორამაც სძენს.

ნახევარ საათში უკვე სასტუმროში ვართ — ბატონი სიმონის კუთვნილი კოლეჯის სასტუმროში. კოლეჯის ეზოში, რომელიც ადრე საგანის კუთვნილებას წარმოადგენდა, ცალკეა შემორჩეული მონასტრის ძეგლი

შენობიდან დროის მსახვრალ ხელს გადარჩენილი პატარა ნანგრევი – ლურდის ღვთისმშობლის სენაკის ნაშთი, რითაც თავისებური ფორმით არის გამოხატული ის დიდი სიყვარული და პატივისცემა, რასაც სასწავლებლის მესვეურები ავლენენ ამ წმინდა მიწისადმი.

იმის გამო, რომ უკვე გვიანი იყო, მიუხედავად დიდი სურვილისა, ეკლესიის სანახავად წასლვა დილაზე გადავდეთ. სამაგიეროდ ის მიკროქართული გარემო დავათავლიერეთ დიდის მღელვარებით, რომელიც კოლეჯის მეოთხე სართულზე მდებარე ჩვენი სასტუმროს ჰოლში დაგვხვდა. გარდა იმისა, რომ ჩვენი ნომრების გვერდით მდებარე დიდი ოთახი იმ ძვირფასი საგანძურის საცავს წარმოადგენდა, რომლის სანახავადაც ვიყავით ჩასულები, ჩვენი მღელვარება იმანაც გაამძაფრა, რომ სასტუმროს ფოიეში, კედლებზე, ქართველი ერის დიდი შვილების სურათებიც იყო გამოკრული. კერძოდ, შოთა რუსთაველისა, პეტრე ხარისჭირაშვილისა, მიხეილ თამარაშვილისა, გრიგოლ რობაქიძისა... აქვე იყო ძველი ქართული ვაზეთიდან ამოჭრილი ათა თურქის ის წერილიც, სადაც იგი თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ საუბრობს. ცალკე იყო მოწყობილი მაცხოვრის, ღვთისმშობლისა და წმინდა გიორგის ხატებით დამშვენებული სალოცავი კუთხე.

მეორე დღეს, კერას, პირველი ადგილი, რომლის სანახავადაც წავედით, ჩვენი კოლეჯის გვერდით მდებარე ქართული სამონასტრო კომპლექსი იყო. ქვის მაღალი გალავნით შემოღობილი საკმაოდ ვრცელი ამ ტერიტორიის (დაახლოებით 700-800 კვ. მ.) ერთი ნაწილი, რომელიც ეგზოტიკური ხეებითა და ნაირგვარი ყვავილებითაა დამშვენებული, ეკლესიის მაღალყელაან შენობასა და მის გვერდით მდებარე ოთხსართულიან კაპიტალურ ნაგებობას – ბერების ყოფილ საცხოვრებელსა და სასტუმროს უჭირავთ, მეორე ნაწილი კი, რომელიც ასევე ქვის გალავნითაა ცალკე გადაღობილი, ასწლოვანი ხეებით დაბურულ წალკოტს წარმოადგენს. ეზოს სიღრმეში დაკვირვებული თვალი ბუჩქნარით დაფარულ ნანგრევებსაც შეამჩნევს. ეს პეტრე ხარისჭირაშვილის პირვანდელი საცხოვრებელი სენაკის ნანგრევებია.

ეკლესიის ეზოს შემოსაღობად აშენებულ ქვის მაღალ გალავანში ჩადგმული მაღალთაღოვანი ჭიშკრის თავზე, ქუჩის მხრიდან, ასეთი წარწერაა გაკეთებული: "NOTRE DAME DE LOURDES 1861 GURCU KATOLIK KILISES."

დღეს კვირაა და ეკლესიის მსახური თურქი ქალბატონი ტაძარს წირვისთვის ამზადებს. რადგანაც ადრეა, ჯერ არც მოძღვარი არის

მოსული და არც მრევლი. უდიდესი ინტერესით ვიწყებთ ეკლესიის ყოველი კუთხე-კუნჭულის დათვალიერებას. მიუხედავად იმისა, რომ ამჟამად აქ არც ღვთისმსახურება ტარდება ქართულად და მლოცველთა შორისაც მხოლოდ ძალზე იშვიათად თუ გამოერევა ქართველი, ირგვლივ მაინც ქართული სული ტრიალებს.

ასეთ განწყობილებას, უპირველეს ყოვლისა, ის ქართული წარწერები გვიქმნიან, რომლებიც ეკლესიის შენობაში გვხვდება. პირველი მათგანი მარიამ ღვთისმშობლის ხატ-ქანდაკების ქვემოთ არის გაკეთებული და ჩვენი ქვეყნის მფარველ წმინდანს ქართველთა დაცვასა და შეწყალებას შეთხოვს: „მარიამ ღვთის მშობელო, იბერიის მოციქულო, მეოხ მეყავნ ჩვენ ცოდვილთა ქართველთა“.

მეორე ქართულენოვანი წარწერა წმინდა ნინოს დიდი ხატ-ნახატიის ქვემოთ გაუკეთებიათ და ასეთ რაიმეს გვაუწყებს:

„წმიდაო ნინო, საქართველოს მფარველო, ევედრე ჩვენთვის“.

მესამე ქართული წარწერა კი ტაძრის შუაგულში დასაფლავებული პეტრე ხარისჭირაშვილის საფლავის ქვაზეა ამოკვეთილი და მნახველს იმ ღვაწლის შესახებ აწვდის მოკლე ინფორმაციას, რაც მას სტამბოლის ქართული საეპისკოპოსოს დაარსების საქმეში მიუძღვის:

„საფლავსა ამასა მდებარეა ყ-დ პ. (ყოვლად პატიოსანი — ა. ნ.) მ. (მამა— ა. ნ.) პეტრე ხარიჩარიანთი. დამფუძნებელი ქართველთ კათოლიკე საგან მონათა და მხევალთა უძანკო ჩასახებისათა. იშვა ჩყი წ.უ. და მიიცვალა თ. ო. ქ. თ. ჩყყ“.

პეტრე ხარისჭირაშვილისამდის პატივისცემისა და უდიდესი მადლიერების გრძნობა მისმა სულიერმა ძმებმა და შვილებმა იმითაც გამოხატეს, რომ მათი გარდაცვლილი მოძღვრის გული სპირტში ჩადეს და ასე ჰქონდათ იგი შენახული მონასტრის სიწმინდეებთან ერთად. სამწუხაროდ, ამ სიწმინდის ადგილ-სამყოფელი ამჟამად ცნობილი არაა.

რაც შეეხება ტაძარში არსებულ მეოთხე ქართულენოვან წარწერას, იგი 1966 წელს გაკეთებული საცნობარო დაფაა, რომელზეც სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში მოღვაწე მღვდელმთავარი არიან ჩამოთვლილინი:

„1861-1961.

დამფუძნებელი ფ. რ. პ. მ. (ფრიად პატივცემული მღვდელი? — ა. ნ.) პეტრე ხარისჭარათი. 1890-1892 (წლების მითითების დროს დაშვებულია შეცდომა. სინამდვილეში პ. ხარისჭირაშვილი ეკლესიის წინამძღვარი იყო 1861 წლიდან 1890 წლამდე — ა. ნ.).

- მ. სტეფანე გიორგიძე. 1892 (უნდა იყოს 1890 წ. ა. 6.) – 1898.
- მ. ბენედიქტე ვარდიძე. 1905-1921. 1942-1956.
- მ. შიო ბათმანაშვილი. 1912-1937.
- მ. პეტრე ტატალაშვილი. 1956-1961.

წელს 1966 მაისს პაველ ზაზაძე თავმჯდომარე.

პაველ აკობაშვილი გამგე სავანისა“.

დამოწმებულ წარწერაში მოცემული ინფორმაცია გარკვეულწილად დაზუსტებული და დაკონკრეტებულია ეკლესიის გარეთ გამოკრულ იმ პატარა წერილში, რომელშიც ხსენებული წერილის ავტორი შუშანა ფუტკარაძე დაინტერესებულ პირებს მოკლედ მოუთხრობს სავანის ისტორიისა და იქ მოღვაწე მღვდელმთავრების შესახებ. კერძოდ, ზემოთ მოშველიებული სია აქ შემდეგნაირადაა დაკონკრეტებული: პეტრე ხარისჭირაშვილი – 1861-1890, მამა სტეფანე გიორგიძე – 1890-1898, მამა ალფონსი ხითარიშვილი – 1898-1905, მამა ბენედიქტე ვარდიძე – 1905-1912, 1937-1942, მამა პიო ბალაძე – 1912-1921, 1942-1956, მამა შიო ბათმანაშვილი – 1921-1937, მამა პეტრე ტატალაშვილი – 1956-1961.

ეკლესიის მომწველი ახალგაზრდა თურქი ქალბატონი, როცა ჩვენი იქ ჩასვლის მიზანი გაიგო, ყურადღებით გვათვალიერებინებს ეკლესიასა და ბერების ყოფილ საცხოვრებელ შენობას. განსხვავებით ეკლესიისაგან, რომელიც საკმაოდ მოვლილიცაა და გარემონტებულ-გალამაზებულიც, ბერების საცხოვრებელი, სადაც თავის დროზე მამათა მონასტერიც, სტამბაც, ბიბლიოთეკაცა და სასტუმროც იყო განთავსებული, დღეს გაპარტახებულია. ბატონი სიმონი ყველაფერს აკეთებს იმისათვის, ეს ყველაფერი სათანადო დონეზე რომ იქნეს აღდგენილი და კეთილმოწყობილი, რაც რეალურად განხდის შესაძლებელს მის ბაზაზე სავანის მუზეუმისა და ქართული კულტურის ცენტრის დაარსებას.

ეკლესიიდან ბერების ყოფილ საცხოვრებელ ოთხსართულიან შენობაში გასვლა პატარა დერეფნით არის შესაძლებელი. ამ დერეფანში ამჟამად მღვდლის სამყოფი ოთახია განთავსებული.

მართალია, კვირაა და სადაცაა წირვა უნდა დაიწყოს, მაგრამ მლოცველთა რაოდენობა საკმაოდ მცირეა. ბევრი მათგანი მოდის, სანთელს ანთებს და უკანვე ბრუნდება. მათ უმეტესობას ასაკოვანი ადამიანები წარმოადგენენ. მლოცველების დიდი ნაწილი აქ, როგორც გვეუბნებიან, ძირითადად საეკლესიო დღესასწაულებზე დაიარება. ქართველი მათ

შორის ძალზე ცოტაა. ბატონი სიმონის თქმით, იმ სამასამდე ქართველი კათოლიკედან, სტამბოლში რომ ცხოვრობს დღესდღეობით, ბევრი ეკლესიაში ძირითადად მხოლოდ საეკლესიო დღესასწაულებზე მოდის.

ეკლესიის დათვალიერების შემდეგ კოლეჯში ვბრუნდებით და წით-ანხმებისამებრ ბატონი სიმონის მოსვლას ველოდებით. იგი დილით წირვას დაესწრო და ჩვენთან მხოლოდ ამის შემდეგ მოვიდა მეუღლესთან – ქალბატონ კლაუდიასთან (კლოდთან) ერთად. ქალბატონი კლოდი ფინიკიელი კათოლიკეა ლიბანიდან, არისტოკრატიული კეთილშობილებითა და მომხიბვლელით გამორჩეული პიროვნება.

ჩვენი მივლინების მიზნებზე საუბრის შემდეგ ბატონი სიმონსა და მის მეუღლეს ჯერ ქალაქის დასათვალიერებლად მიყვავართ, შემდეგ კი სადილზე გვეპატიუებიან სტამბოლის ერთ-ერთ არესტიტულ უბანში მდებარე რესტორან „ოაზისში“. ხალხითა და ტრანსპორტით გადაჭყდილ ქალაქში, ამფითეატრისებური რელიეფის მქონე ამ ადგილზე, რომელიც მწვანე წაღკოტშია ჩაფლული, ძირითადად უმდიდრესი ადამიანები (მათ შორის, ბატონი სიმონიც) ცხოვრობენ და მას გაძლიერებულად იცავს საეციალურად გამოყოფილი პოლიცია.

საცურაო აუზითა და შადრევნით დამშვენებულ რესტორნის ეზოში სადილობის შემდეგ, სადაც ჩვენს მასპინძლებთან ხანგრძლივი და გულახდილი საუბრის შესაძლებლობა მოგვეცა, ბატონი სიმონი მეუღლის მაგივრად ახლა თავად მიუჯდა მანქანის საჭეს და კვლავ ქალაქის დასათვალიერებლად წაგვიყვანა.

ბოსფორის სრუტის სანაპიროზე ტაატით მიზავალნი უდიდესი ცნობი-სმოყვარეობით ვათვალიერებთ ცადატყორცნილი მინარეთებითა და არქიტექტურული თვითმყოფადობით გამორჩეული შენობებით დამშვენებულ სტამბოლს. ბატონი სიმონი სიყვარულით გვესაუბრება სეკანის დიდ წარსულსა და დღევანდელ პრობლემებზე. იხსენებს მის წინაპრებს, საქართველოში მისი პირველი სტუმრობის ამბებს, ბევრს საუბრობს თურქეთ-საქართველოს მეგობრობის შემდგომი განმტკიცების გზებსა და პერსპექტივებზე, თურქეთში მცხოვრებ ქართველებზე...

თავის ისტორიულ სამშობლოს ჩვენი მასპინძელი პირველად გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში წვევია. ჩვენს ქვეყანაში იმხანად დამკვიდრებულ ანარქიასა და სიღუხჭირეს მასზე უმძიმესი შთაბეჭდილება მოუხდენია. შემძრა და შემაძრწუნა იმ სიღარიბის საკუთარი თვალთ ნახვამ, რაშიც ჩემი მშობელი ხალხის უდიდეს ნაწილს უწევდა იმხანად ცხოვრებაო, – განაცხადა მან.

მაგრამ, ამასთან ერთად, ბატონი სიმონი იმ ადამიანური სითბოსა და ყურადღების შესახებაც საუბრობს ემოციურად, რაც მას საქართველოში ყოფნის დროს უგრძენია და განუცდია. კერძოდ, თბილისში, სასტუმრო „ივერიასთან“, გავლის დროს მასთან და მის მეუღლესთან იქ მცხოვრები ლტოლვილები მისულან და როცა მათი ვინაობა შეუტყვიათ, ბატონი სიმონის მეუღლისათვის ყვავილები და შოკოლადები უჩუქებიათ. სექტიცხოველში ყოფნის დროს კი ერთ-ერთ მათხოვარს გასაუბრებია და მისი ცხოვრების ამბები გამოუკითხავს.

რა ვქნა, სხვა გამოსავალი აღარა მაქვს, შეიღწარიანი პენსიის ამარა დარჩენილი, იძულებული ვარ, თავი მათხოვრობით ვირჩინო, — დარცხვენით უთქვამს მათხოვარს. ბატონ სიმონს მათხოვარი ისე შეცოლებია, რომ ასდოლარიანი უჩუქებია, მაგრამ მას ფული არ გამოუერთმევია, ამდენს ვერ ავიღებო, — უთქვამს.

ამ კაცის პატიოსნება და „ივერიაში“ შემთხვევით შეხვედრილ ლტოლვილთა მიერ ჩვენდამი გამოვლენილი სითბო და ყურადღება ჩემი ცხოვრების ის წარუშლელი ეპიზოდებია, რომლებიც პირველად ნახული ჩემი ისტორიული სამშობლოდან ულამაზეს მოგონებად წამომყვა თან და ღრმად აღიბეჭდა ჩემს ცნობიერებაში, — გვითხრა ბატონმა სიმონმა.

ბატონ სიმონის ინფორმაციით, ბოლო წლების თურქეთში განვითარებულიმა დიდმნიშვნელოვანმა მოვლენებმა და ჩვენს ქვეყნებს შორის დამკვიდრებულმა მიგობრულმა ურთიერთობამ თურქეთში მცხოვრები ქართველების ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებაზე აშკარად კეთილისმყოფელი ზეგავლენა მოახდინა. კერძოდ, მათი ერთი ნაწილი უკვე ოფიციალურადაც კი ცდილობს წინაპართა გვარისა და სარწმუნოების დაბრუნებას.

* * *

სტამბოლში ყოფნის პერიოდში ჩვენს მრავალ თანამემამულეს შეეხვდით. მათმა დიდმა ნაწილმა, მართალია, ქართული უკვე აღარ იცის, მაგრამ ქალბატონი შუშანას მეშვეობით (იგი მშვენიერად საუბრობს თურქულად) ენობრივი პრობლემა მოხნილი გვაქვს. მათთან გამართული გულახდილი საუბრების შედეგად გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ცხოვრებაზე. ბევრი მათგანი კმაყოფილებით საუბრობს იმ კეთილგანწყობით და ტოლერანტულ დამოკიდებულებაზე, რასაც თურქი ხალხი და მისი

ხელისუფლება იჩენს თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების მიმართ.

მაგალითად, ერთ-ერთმა მათგანმა თავისი პირადობის მოწმობაც გვიჩვენა სიამაყით, რომელშიც, სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების საფუძველზე, უკვე ოფიციალურად იყო აღნიშნული, რომ იგი მართლმამდიდებელი ქრისტიანია (ჩვენგან განსხვავებით, თურქეთის მოქალაქეებს პირადობის მოწმობაში, როგორც წესი, რელიგიური კუთვნილებაც ეწერებათ). შემდეგ კი დაუმატა: – სულ მალე, ასევე სასამართლოს მეშვეობით (ასეთი საკითხების გადაწყვეტა თურქეთში სასამართლოს გზით ხდება), ჩემს ნამდვილ გვარსაც დავიბრუნებ ოფიციალურადო.

როგორც ჩვენ გვეუბნებიან, თურქეთში მცხოვრებ იმ ქართველთა რაოდენობა, ვინც ქართული მეტ-ნაკლებად იცის, ოთხი მილიონია, ხოლო იმათი, ვინც თავის თავს ქართველად თვლის, მაგრამ ქართული არ იცის, ორი-სამი მილიონი (ამათ რიცხვში ლაზები არ შედიან).

არის სოფლები და რეგიონებიც კი, რომელთა მოსახლეობის თითქმის უმრავლესობას სწორედ ქართველები შეადგენენ. მაგალითად, სინოპში ქალაქის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ეთნიკური წარმომავლობით ქართველი ყოფილა. ამ ნახვევარკუნძულის არაერთი სოფლის მოსახლეებიც ძირითადად თურმე სულ ქართველები არიან. ეროვნული თვითშეგნების გამოღვიძების პროცესი მათში უკვე ისე აქტიურად მიმდინარეობს, რომ ახლახან ქალაქ სინოპში ქართული სათვისტომოც კი დაუარსებიათ.

მიუხედავად ქართველთა ასეთი დიდი რაოდენობისა, თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები გულისტკივილით იმაზეც საუბრობენ, რომ ქართული წერა-კითხვა მათგან ძალზე ცოტამ იცის. ამ გარემოების გამო, მათი უდიდესი ნაწილი საუკუნეთა განმავლობაში იმდენად მოწყდა ეროვნულ ინტელექტუალურ სივრცეს, რომ მიუხედავად თურქეთელი ჩვენებურების ესოდენი სიმრავლისა (თუ ზემოთ მოტანილ სტატისტიკას ვენდობით, რაოდენობრივად ისინი უფრო მეტნი არიან, ვიდრე საკუთრივ საქართველოში მსცოვრები ქართველები), ჩვენი ეროვნული კულტურისათვის ჯერ-ჯერობით თითქმის არცერთ მათგანს არ შეუძენია რაიმე განსაკუთრებით ფასეული და მნიშვნელოვანი.

მაგრამ თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნულ ცნობიერებაში ბოლო ხანს აქტიურად მიმდინარე პროცესები აშკარად განგვიმტკიცებენ იმის რწმენას, რომ მომავალში ვითარება შეიცვლება

და ის დიდი ინტელექტუალური პოტენციალი, რომელიც თურქი ჩვენ-ბუნების სახით მოეპოვება საქართველოს, მომავალში უთუოდ იქცევა ქართული კულტურის მძლავრ შენაკადად.

თუმცა ყოველივე ზემოთქმული იმას სულაც არ ნიშნავს, რომ ეროვნული ფესვებისაკენ ამგვარი მიბრუნებით თურქეთში მცხოვრები ქართველები ეროვნული სეპარატიზმის გზაზე დგებოდნენ და მათ მეორე სამშობლოდ ქცეული ქვეყნის ხელისუფლებას რაიმე პრობლემებს უქმნიდნენ. რასაკვირველია, ეს ასე არ არის. პირიქით, ისინი ხშირად იმ გარემოებასაც კმაყოფილებით უსვამენ ხოლმე ხაზს, თურქეთში მცხოვრებ მრავალრიცხოვან ეროვნებათა შორის ქართველები ფაქტობრივად ერთადერთნი რომ არიან, რომელთაც ეროვნულ ნიადაგზე წარმოქმნილი რაიმე სერიოზული პრობლემა ამ ქვეყნისათვის არასოდეს შეუქმნიათ.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, ჩვენებურებთან შეხვედრების დროს ჩვენი თანამემამულეები იმ სირთულეების თაობაზეც გულახდილად გვესაუბრებიან, რომელთა დაძლევაც თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს მოუწევთ მომავალში ეროვნული თვითგამორკვევისა და თვითდამკვიდრების გზაზე. მათი აზრით, ამ თვალსაზრისით მათზე უკეთეს მდგომარეობაში ფერეიდნელი ქართველები იმყოფებიან, რადგანაც თურქეთში მცხოვრებ ჩვენებურებს ჯერ-ჯერობით კვლავაც სამომავლოდ აქვთ მოსაპოვებელი მშობლიურ ენაზე თუნდაც დაწყებითი განათლების მიღების უფლება.

ქალაქებისაგან განსხვავებით, ეროვნული სული, ადათ-ტრადიციები და მშობლიური ენა იქაურ ქართველობას უფრო მეტად სოფლებში აქვთ შენარჩუნებული. მართალია, ქალაქში მცხოვრები ჩვენებურები, მათ სოფელს თანამემამულეთა დიდ ნაწილთან შედარებით, უკეთეს გარემო-პირობებში იმყოფებიან, მაგრამ ეროვნული ინდივიდუალობის დაცვა-შენარჩუნება იქ უფრო ძნელადაა შესაძლებელი.

თურქეთში მცხოვრებ ქართველობაში ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებისა და მშობლიური ფესვებისაკენ მათი აქტიურად მიბრუნების საქმეში ჩვენებურები განსაკუთრებით მნიშვნელოვან მოვლენად მიიჩნევენ სარფის კარის გახსნას, რამაც ორ ქვეყანაში მცხოვრები ქართველები არა მარტო ფიზიკურად დაუახლოვა ერთმანეთს, არამედ ეროვნული ცნობიერებითაც. მათი აზრით, პირველ ყოვლისა სწორედ ამ ისტორიული მოვლენის სასიკეთო გამოვლინებად უნდა იქნეს მიჩნეული ის ფაქტი, რომ ჩვენებურები თავიანთ ეროვნულ წარმომავლობას დღეს უკვე სიამაყით უსვამენ ხაზს.

თურქეთში მცხოვრებმა ჩვენმა თანამემამულეებმა ერთი საინტერესო ინფორმაციაც მოგვაწოდეს: ჩვენებურების ურთი ჯგუფის თხოვნით, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, უწმინდესსა და უნეტარეს ილია მეორეს მსოფლიოსა და კონსტანტინეპოლის პატრიარქის — ბართლომეოსისათვის შეუთავაზებია, სტამბოლში არსებული ორასამდე დაკეტილი და დანგრეული-გაუქმებული მართლმადიდებლური ეკლესიიდან ერთ-ერთი ქართველი მირწმუნეებისათვის გადაეცა სარგებლობის უფლებით.

ჩვენებურების თქმით, მათ მიერ გარემონტებულ ტაძარში წირვა-ლოცვა, მართალია, ქართულ ენაზე ჩატარდებოდა, მაგრამ იგი მინც კონსტანტინეპოლის (სტამბოლის) პატრიარქის დაქვემდებარებაში დარჩებოდა.

სამწუხაროდ, ბართლომეოსმა თურმე ჩვენი კათოლიკოს-პატრიარქის ამ თხოვნაზე, რომელშიც არც პოლიტიკურად იყო რაღე მიუღებელი და მით უფრო არც რელიგიურად, უარი განაცხადა და ეს შესანიშნავი იდეა ჯერჯერობით პრაქტიკულად ვერ განხორციელდა.

მთხედვად იმისა, რომ ეკონომიკური პრობლემები თურქეთსაც საკმაოდ აქვს, ცხოვრების დონე ჩვენთან შედარებით იქ აშკარად მაღალია. სწორედ ამ გარემოებით არის განპირობებული ის ფაქტი, რომ სტამბოლში საქართველოდან ჩასულებიც საკმაო რაოდენობით არიან. თურქეთში სამუშაოს მაძიებელ ქართველთა წასვლის პროცესს ხელს ისიც უწყობს, ჩვენა ქვეყნებს შორის ბოლო ხანს უვიზო მიმოსვლაც რომ არის დამკვიდრებული.

* * *

ორშაბათს, ოთხ ივნისს, ჩვენი სამუშაო დღეც ჩვენს კოლეჯში დამკვიდრებული რეჟიმით იწყება. ცხრა საათზე სკოლის ეზოში შეკრებილი ბავშვების ჟრიაბული თურქეთის სახელმწიფო დროშის აღმართვითა და ჰიმნის საყოველთაო შესრულებით მთავრდება. ამ პროცესს, რომელშიც სასწავლებლის მთელი შემადგენლობა იღებს მონაწილეობას, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ზეიმის ელფერი დაჰკრავს. ჰიმნის მოსმენის შემდეგ დირექტორი და მასწავლებლები წინა კვირის წარმატებებზე საუბრობენ და გამორჩეულ ბავშვებს სხვადასხვა სახის ჯილდოებს გადასცემენ. ასე ზრდის თურქეთის ხელისუფლება მისი სამშობლოს პატრიოტ მოქალაქეებს. და ეს ყველაფერი სასწავლო პროცესის ბუნებრივად შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

დილის ათ საათზე ბატონ სიმონს ჩვენი სამომავლო გეგმის მონახაზს ვაცნობთ. წინასწარ შედგენილი ზუთწლიანი სამეცნიერო პროგრამის შესაბამისად, რომლის პრაქტიკულ განხორციელებაში, გარდა ქუთაისისა და ბათუმის უნივერსიტეტების პროფესორ-მასწავლებლებისა, სხვა უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების მეცნიერებიც იქნებიან ჩართულნი, აქტიურად შევისწავლით სტამბოლის ქართულ საგანეში დაცულ მასალებს.

და აი, ჩვენი სამეცნიერო მივლინების ყველაზე მღელვარე და მნიშვნელოვანი დროც დგება: პავლე (პოლ) ზაზაძე იმ ოთახის კარებს გვიღებს, სადაც სტამბოლის ქართული საგანის საგანძურია შენახული.

სხვადასხვა სახის ბეჭდური გამოცემებით, ხელნაწერებითა და პირადი წერილებით სავსე ყუთებით მთელი ოთახია ძირიდან ჭერამდე გადაჭვდილი. აქვეა შენახული სხვადასხვა სახის რელიგიური სიწმინდეები (ხატ-ქანდაკეები, ხატ-ნახატები), საეკლესიო ნივთები და აქსესუარები...

სამწუხაროდ, ამჟამად იქ არსებული ვითარება, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, მათი კონკრეტულად ნახვისა და შესწავლის შესაძლებლობას არ იძლევა. ინტერესგაღვივებულები მხოლოდ იმით ვკმაყოფილდებით, რომ ქალბატონ შუშანას მიერ უკვე კატალოგიზებულ და ცალკე გადაწყობილ საქალაქეებს ვათვალიერებთ და ჩვენთვის საინტერესო მასალები სამუშაოდ გარეთ გამოგვაქვს. ამ ოთახში მეორედ შესვლა კი ერთი კვირის შემდგომ მხოლოდ იმიტომ მოგვიწევს, ეს მასალები უკან რომ დავაბრუნოთ და იმ დროის დადგომას დაველოდოთ, როცა წიგნთსაცავში დაცულ დოკუმენტებზე მუშაობიანთვის ხელსაყრელი პირობები შეიქმნება.

ქართული საგანის მოამაგე მღვდელმთავართა უმეტესობა დღეს სამშობლოსაგან შორს, სტამბოლის კათოლიკურ სასაფლაოზე, განისვენებს. ეს სასაფლაო საგანის მახლობლად მდებარეობს და ტერიტორიულად იმდენად დიდია და საფლავებით ისე გადატვირთული, რომ სასურველ პიროვნებათა საფლავების მონახვა ძალზე ძნელია. აქვეა დასაფლავებული პავლე ზაზაძეც, რომელიც, როგორც ითქვა, 1989 წელს გარდაიცვალა. ჩვენს მოქალაქეობრივ და პატრიოტულ მოვალეობად ჩავთვალეთ, აუცილებლად წავსულიყავით სასაფლაოზე და ხსენებულ პიროვნებათა ხსოვნის წინაშე ამგვარი ფორმითაც გამოგვეხატა ჩვენი უდიდესი პატივისცემა. ყვავილებით ხელდამშვენებულები 5 ივნისს, სამშაბათს, მართლაც ვეწვიეთ ხსენებულ სასაფლაოს და მისი მომვლელის

მეშვეობით პავლე ზაზაძისა (1901-1989 წწ.) და მისი მეუღლის (1904-1991 წწ.) საფლავები ყვავილებით შევამკეთ. რაც შეეხებათ იქ დაკარგულ სხვა ქართველებს, მიუხედავად ბევრი ძებნისა, რომელიმე მათგანის საფლავი მაინც ვერსად ვიპოვეთ. ეს იყო მხოლოდ, ამგვარ ძებნაში, სრულიად მოულოდნელად, საქართველოს დიდი მეგობრისა და გულშემატკიერის — ევგენი დალევციო დ'ალესიოს საფლავიც ვინახულეთ.

* * *

სტამბოლში ყოფნის პერიოდში იქაურ ქართველებთან გამართული შეხვედრებიდან ერთ-ერთი ყველაზე შთაბეჭდვადი ოქროს რქის სანაპიროზე მდებარე რესტორანში ჩვენს საპატივცემულოდ მოწყობილი დიდი წვეულება იყო. ამ წვეულებაზე ოცამდე ქართველმა მოიყარა თავი. მათი ნაწილი თურქეთის სხვადასხვა ქალაქებიდანაც იყო საგანგებოდ ჩვენთან შესაბამისად ჩამოსული. ყველა მათგანმა იცის თავისი ქართული გვარი, წინაპართა ვინაობა და წარმომავლობა. უმეტესი მათგანი ქართულადაც ლაპარაკობს მშვენივრად.

ისინი სიყვარულით საუბრობენ საქართველოზე და სიამაყით იმ გარემოებასაც უსვაჰენ ხაზს, რომ მათაც მოახერხეს ქართული სულისა და ცნობიერების შენარჩუნება. მათი თქმით, ამის გაკეთება თურქეთში მცბოვრებმა ქართველებმა ძირითადად იმით შეძლეს, რომ მტკიცედ იცავენ ქართველზე თხოვა-გათხოვების წესს.

მანქანას, რომლითაც ჩვენ წაგვიყვანეს რესტორანში, გარედან ქართული ასოებით ასეთი წარწერა ჰქონდა გაკეთებული: „რადიო „ჩვენებურის“ რედაქცია“. იქვე იყო მითითებული ინტერნეტ მისამართიც. აღნიშნული რადიო რედაქცია ეთერში გასვლას ჯერ-ჯერობით, მართალია, ვერ ახერხებს და მსმენელებს მხოლოდ ინტერნეტით ეკონტაქტება, მაგრამ რადიოს დაფუნძების შესვეურები იმედოვნებენ, რომ ამასაც მალე შეძლებენ.

ხსენებულ წვეულებაზე ტარიელ ფუტკარაძე ამ წვეულების ორგანიზატორს, საქართველოში რამდენჯერმე შენახვედრ და დამეგობრებულ ჯუნებით დიასამიძეს შეხვდა, ცნობილ კონსტრუქტორსა და შესანიშნავ ქართველს. ტარიელი ხუმრობს, მე თურქული არ ვიცი, ჯუნეთმა — ქართული, მაგრამ ამას სულაც არ შეუშლია ხელი, უახლოესი მეგობრები რომ გავმხდარიყავითო. ტარიელმა აქვე მისი მოგვარე სეზაი სეფაყ-უაიციწო. იგი სტამბოლიდან 170 კმ-ით მდებარე

პატარა ქალაქ ხენდეკიდანაა. ჯუნეთით, რომელიც ქალაქ იზმითიდანაა, და სეფაი თავიანთ ქალაქებში გვეპატიუებიან. ამ მიპატიუების მთავარი მოტივი იქაურ ქართველებთან, მათ შორის ფუტკარაქებთან, შეხვედრების გამართვაა.

რესტორანში შეკრებილი ჩვენებურების უმეტესობა იმერხევიდანაა. ერთ-ერთი მათგანი — ივერი ზუმბამე, რომელსაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობათა სპეციალობა აქვს დამთავრებული, აგვისტოში იმერხევში გვეპატიუება იქ უკვე ტრადიციად დამკვიდრებულ ღვთისმშობლობაზე.

აქვე გავიცანით ელიზბარ ცივნარიძეც, რომელიც სტამბოლში ახლახან გამოსული ორენოვანი (ქართულ-თურქული) ჟურნალის — „ფიროსმანის“ თანარედაქტორია. ყველა მათგანი თავდავიწყებითაა შეყვარებული საქართველოზე და ამაცობს თავისი ქართველობით.

რესტორანში, მანქანაში თუ სახლში, ყველგან, სადაც კი ჩვენებურებთან ერთად მოგვიხდა ყოფნა, ჩვენი შეხვედრების თანმხლებ ნაწილად ქართული სიმღერა იყო ქცეული. ქართული მელიოღია ზოგ მათგანს ტელეფონის ზარადაც კი აქვს გამოყენებული. ამ სიმღერების შემსრულებელთაგან განსაკუთრებული პოპულარობით თურქეთში მცხოვრები ცნობილი ქართველი მომღერალი ბაიარ შაჰინი სარგებლობს, მომღერალი, რომლის სიმღერების ანდამატსა და ზემოქმედ ძალას, უპირველეს ყოვლისა, ის ფოლკლორული მელიოდიები განსაზღვრავენ, თურქეთში მცხოვრებმა ქართველებმა რომ შექმნეს საუკუნეთა განმავლობაში.

საქართველოსთან და ქართულ ყოფასთან ჩვენებურების დაახლოების პროცესს, სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებთან ერთად, ის გარემოებაც არსებითად უწყობს ხელს, რომ მათი საკმაო ნაწილი ჩვენს ტელეგადაცემებსაც უსმენს სისტემატურად და მულმივადაა საქმის კურსში საქართველოში მიმდინარე მოვლენებთან დაკავშირებით.

როგორც ითქვა, 7 ივნისს ჩვენებურების მიპატიუებით მე და ბატონი ტარიელი ერთი დღით იზმითსა და ხენდეკში ვიმყოფებოდით. დილიდანვე კოკისპირულად წვიმდა. ბატონმა სიმონმა წასვლამდე მის კაბინეტში მიგვიწვია და ჩვენს გამგზავრებამდე ფაქტობრივად არაფერი გაუკეთებია. როგორც ვატყობთ, ერთი დღით ამხელა გზაზე წასვლა და უკან დაბრუნება უცნობ მძღოლთან ერთად ცოტა აფიქრებს. ამიტომ თავის მძღოლსა და მანქანას გვთავაზობს, მაგრამ ჩვენ უარს ვუვებებით. ჩვენმა მძღოლმა, ტარიელის მოგვარემ — სეზაი სეფამ რამდენჯ-

ერმე დაგვირეკა, თავსა წვიმის გამო ქუჩებში ისეთი საცობებია, მოსვლას ვაგვიანებო. ჩვენ ბატონ სიმონთან დამშვიდობებას ვცდილობთ და გარეთ გამოსვლას რამდენჯერმე ვაპირებთ, მაგრამ იგი არ გვიშვებს. მერე ვხვდებით ამის მიზეზს: როცა მანქანამ მოგვაკითხა, გარეთ თავად გამოგვაცალა, მანქანაცა და მძღოლიც შეამოწმა და როცა დარწმუნდა მათს საიმედოობაშიცა და ამინდის გაუმჯობესებაშიც, მხოლოდ შემდეგ დაგვილოცა გზა გულშევიდად.

მიუხედავად იმისა, რომ გამგზავრების წინ წვიმამ გადაიღო, სტამბოლიდან გაღწევა, ხშირი საცობების გამო, მაინც ძალზე გაგვიძნელდა. იზმითამდე, ქალაქის იმ ადგილიდან, საიდანაც ჩვენ გავემგზავრეთ, ასი კილომეტრია, რის გავლასაც ორ საათზე მეტხანს ვუნდებით. ჯუნეთით ტელეფონით ხშირად გვეხმიანება და ჩვენს ჩასვლას ელოდება. ქალაქ იზმითის შემოგარენში, მისი ინფორმაციით, 50-ზე მეტი ქართული სოფელია. საკუთრივ ამ ქალაქში კი, რომლის მოსახლეობა 200 ათასს აჭარბებს, საკმაოდ ბევრი ქართველი ცხოვრობს.

იმის გამო, რომ ღროში საკმაოდ შეზღუდულები ვართ, ჯუნეთითან შეხვედრა მხოლოდ მის ოფისში მისვლითა და ქალაქში ხანმოკლე გასეირნებით მთავრდება. ეს ლამაზი, ფაქიზად მოვლილი და ბაღნარად ქცეული ქალაქი, რომელიც ქუთაისზე ცოტათი მეტია, ნახვევარა საუკუნის წინათ ძლიერ მიწისძვრას დაუზგრევია. ამიტომ ძველი შენობა-ნაგებობანი იქ თითქმის აღარაა დარჩენილი. სამაგიეროდ, თანამედროვე არქიტექტურული სტილით აგებულ ქალაქში ბევრი რამაა ახალი და თვალწარმტაცია.

იმის პირობით, რომ ხენდეკიდან უკან დაბრუნებულები ჯუნეთის კვლავ ენახავთ, ჩვენს იზმითელ თანამემამულეს ვეწმვიდობებით და სეზაი სეფას მისი მშობლიური ქალაქისკენ - ხენდეკისკენ მივყევებით. ხენდეკამდე 70 კილომეტრის გზა გვაქვს გასავლელი. საუკეთესო ავტომობილისტრალინი ამ მანძილის უმოკლეს ღროში გავლის შესაძლებლობას გვაძლევს.

სეზაის ინფორმაციით, ხენდეკის 50 ათასიანი მოსახლეობის მეხუთედზე მეტი ქართველები არიან. ბატონი ტარიელი განსაკუთრებით გახარებული იმითაა, რომ მათ შორის მისი სახლიკაცებიც - ფუტკარაძეებიც საკმაოდ მრავლად ყოფილან. კიდევ მეტი ქართველი თურმე მახლობელ სოფლებში ცხოვრობს. ჩვენი მასპინძლების თქმით, ზოგიერთმა მათგანმა მთელი ცხოვრება იმდენად ქართულ გარემოში გაატარა, რომ, ფაქტობრივად, თურქული არც კი იცის.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენებურების დღევანდელ ყოფასა და ადათ-ტრადიციებში ბევრი რამაა ქართული, ისიც ფაქტია, რომ მშობლიური გარემოსაგან მრავალსაუკუნოვანმა სიშორემ, განსაკუთრებით კი რელიგიამ, მათი ცხოვრების წესზეც მოახდინა მეტად მნიშვნელოვანი ზეგავლენა. ამ გარემოებას ნათლად იგრძნობთ მათ ოჯახებში სტუმრობის დროს. იმ საყოფაცხოვრებო გარემოში, სადაც ჩვენებურები ცხოვრობენ, თავისებური ფორმითაა ერთმანეთთან შერწყმული ქართული ადათ-ტრადიციები და თურქულ-მუსულმანური ყოფითი მხარეები.

ხენდეკში ჩვენი მოგზაურობა სეზაის სახლში სტუმრობით იწყება. ჩვენი მასპინძლები — სეზაის მშობლები და და-ძმა, რომელთაც მოგვიანებით სხვა ფუტკარაძეებიც უერთდებიან, ძალიან გახარებულები არიან ჩვენი მისვლით, განსაკუთრებით კი მშობლიური გურჯიანტანიდან ჩასული ბიძაშვილის გაცნობით. სეზაის მშობლები მშვენივრად საუბრობენ ქართულად. ოჯახის ერთმა ახლობელმა ტარიელს იმ ფუტკარაძეთა საგვარეულო სიაც მოუტანა საჩუქრად, რომლებიც თურქეთში ცხოვრობდნენ და დღესაც ცხოვრობენ. თითქმის ყველა მათგანი აჭარბდა. იხსენებენ ნაცნობ ადგილებს, საერთო ადათ-ტრადიციებს...

საუბარი, ბუნებრივია, საქართველოში არსებულ კონფლიქტურ მოვლენებსაც ეხება. ჩვენს მახლობლად, — გვეუბნებიან მასპინძლები, — აფხაზების სოფელია. მიუხედავად იმ დაპირისპირებისა, რომელიც დღეს გურჯისტანში ქართველებსა და აფხაზებს შორის არსებობს, ჩვენს ურთიერთობაზე ამას უარყოფითი ზეგავლენა არ მოუხდენიაო. თუმცა იქვე სინანულით იმასაც გვეუბნებიან, რომ რამდენიმე აფხაზი იქიდანაც წასულა აფხაზეთში საომრად და შემდგომში უკან აღარ დაბრუნებულა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული უჭირთ, ოჯახებში მაინც ცდილობენ უფრო ხშირად წინაპრათა ენაზე ილაპარაკონ. ჩვენმა დიასახლისმა გვითხრა: თურმე როცა ჩვენებურები ერთმანეთს შეხვდებიან, თუ რომელიმე არაქართულად დაიწყო საუბარი, ასეთ რაიმეს ეტყვიან ყვედრებით: — ენა გეიწმინდე და ქართულად ილაპარაკეო.

მათი ამგვარი მცდელობის მიუხედავად, არამშობლიურ გარემოში მრავალსაუკუნოვანმა ცხოვრებამ მაინც თავისი ქნა და ჩვენებურების ქართული მეტყველება მნიშვნელოვანწილად გადაასხვავებრა. თურქული ენობრივი ელემენტები მათ საუბარში იმდენადაც კია შეჭრილი, რომ ზოგჯერ აზრის გაგებაც ჭირს.

მაგრამ მთავარი ეს სირთულე კი არ არის, არამედ მშობლიური ენობრივი სივრცისა და ეროვნული ფესვებისაკენ აქტიური სწრაფვის ის მძლავრი ტენდენცია, რომელიც თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ცნობიერებაში შეინიშნება დღესდღეობით აშკარად და გამოკვეთილად. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ დღევანდელი თურქეთის ოფიციალური ხელისუფლება, რომლის უმთავრეს მიზანსაც მათი ქვეყნის ევროკავშირში გაერთიანება წარმოადგენს, ნაციონალურ უმცირესობათა ეროვნული ინტერესებისადმი ლოიალურ დამოკიდებულებას იჩენს, უკვე რეალურად უნდა ვიმედოვნებდეთ, რომ ჩვენებურების ეროვნული მისწრაფებების რეალურ განხორციელებაზე საუბარი სულაც არ არის საფუძველს მოკლებული ფანტაზიის ნაყოფი. საამისო რწმენას ის კრიოლმეზობლური დამოკიდებულებაც განგვიმტკიცებს, რომელიც საქართველოსა და თურქეთს შორის არის მყარად დამკვიდრებული ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ პერიოდში.

სეზაის მამას თავის სოფელში, მისი მშობლებისა და ძმის ოჯახების სანახავად, მივყავართ. ხენდეკიდან ხუთიოდე კილომეტრით მდებარე ეს სოფელი ვიზუალურად ისეთ შთაბეჭდილებას გვიქმნის, თითქოს დასავლეთ საქართველოს რომელიღაც სოფელში ვიყოთ სტუმრად.

ყველგან, განსაკუთრებით-სახლებში, საოცარი სისუფთავე და წესრიგი სუფევს. რელიგიური ფაქტორის მძლავრი ზეგავლენა ყველა ოჯახში აშკარად იგრძნობა. მიუხედავად იმისა, რომ, ქართული ტრადიციის მიხედვით, ყველგან გულუხვად გვიმასპინძლებიან, დასალევად მხოლოდ ჩაისა და არაალკოჰოლურ სასმელებს გვათავაზობენ.

როგორც ჩვენი ხენდეკელი თანამემამულეები გვეუბნებიან, მათი წინაპრების უმეტესობა თურქეთში აჭარიდან, მაჭახელიდან და ტაოკლარჯეთიდან ყოფილან გადასახლებულები.

უკან დაბრუნებულებს ქალაქ ადაბაზარში ტელეფონით იქაური ჩვენებური — ერდოგან დავითაძეც შეგვეხმიანა. ჩვენი იქ ყოფნის ამბავი როგორღაც მასაც გაეგო და მიუხედავად იმისა, რომ ძალზე ცოტა დრო გვქონდა, თავი მოიკლა, სანამ რესტორანში არ შეგვატარა და ქართული სითბო არ გვაგრძნობინა.

* * *

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ქართულ საქმიანობაზე საუბრის დროს მკვიხველის განსაკუთრებული ყურადღება ერთ

მნიშვნელოვან ფაქტსაც მინდა მივაპყრო: ქართველ პატრიოტ მოღვაწეთა ერთმა ვგუფმა ცნობილი მწერლის – ფაჰრედინ ჩილოღლუს (ფარნა ჭილაშვილის) ხელმძღვანელობით 2007 წლის გაზაფხულზე თურქეთის ისტორიაში პირველი ორენოვანი (ქართულ და თურქულ ენებზე) ლიტერატურული ჟურნალის პირველი ნომერიც გამოცა „ფიროსმანის“ სახელწოდებით.

უმაღლეს პოლიგრაფიულ დონეზე გამოცემული ეს ყოველკვარტალური ჟურნალი, რომელიც თურქეთსა და საქართველოში ვრცელდება ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე, მიზნად ისახავს დაინტერესებულ მკითხველს ნათელი წარმოდგენა შეუქმნას ქართულ ყოფასა და კულტურაზე და ისტორიულ მასალებზე დაყრდნობით დაგვიანახოს ქართველი და თურქი ხალხების ურთიერთობის პოზიტიური მხარეები. იმისათვის, რომ ეს ყველაფერი თანაბრად ხელმისაწვდომი იყოს როგორც ქართველი, ისე თურქი მკითხველებისათვის, ჟურნალში წარმოდგენილი ყველა წერილი ორ ენაზეა გამოქვეყნებული.

„ფიროსმანის“ პირველი ნომრის მასშტაბებსა და ჟურნალის სამომავლო პერსპექტივებზე დიდხანს ვისაუბრეთ საგანგებოდ გამართულ იმ შეხვედრაზე, რომელიც ამ პერიოდული გამოცემის დამაარსებელთან და მთავარ რედაქტორთან – ფაჰრედინ ჩილოღლუსთან და ჟურნალის თანარედაქტორ ელიზბარ ცივნარიძესთან გვექონდა ჩვენს სასტუმროში.

სტამბოლში ყოფნის პერიოდში ასევე საინტერესო შეხვედრა გვექონდა თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდის წევრებთან და ამ ფონდის ადმინისტრაციული საბჭოს გენერალურ მდივანთან – მეკლუდ ართვინლისთან (გოგლიძესთან). ხსენებული ფონდი 2000 წლის 18 ივნისს შეიქმნა სტამბოლში. „რამდენიმე წლის განმავლობაში ფონდის პრეზიდენტი გახლდათ ნიჰათ ვოქიითი (გოგლიძე) – ცნობილი ბიზნესმენი და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს საპატიო მოქალაქე, ამჟამად ფონდის პრეზიდენტია საადი სერქინი – ყოფილი გუბერნატორი, თურქეთში ცნობილი პიროვნება. ფონდის ვიცეპრეზიდენტები არიან: ცნობილი ბიზნესმენი, დიდი საზოგადო მოღვაწე და ქველმოქმედი ისმეთ აჯარი (ვაჭარიძე) და საქართველოს საპატიო მოქალაქე, თბილისის, ქუთაისის, ახალციხის, ბათუმის უნივერსიტეტების საპატიო დოქტორი, საქართველოს საპატიო მოქალაქე, ცნობილი ბიზნესმენი და ქველმოქმედი სიმონ ზაზაძე. ფონდის წევრები არიან საქართველოს საპატიო მოქალაქეები, ცნობილი ადამიანები – რეფაეთინ შაჰინი (ლორთქიფა-

ნიძე), ერგუნ ათაბაი (ქოქოლაძე), ალიხსან ახისხალოღლუ (გოჩიტძე), ცნობილი კარდიოქირურგი ისმეთ დინდარი (მიქელაძე), ბათუმის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, საქართველოს საპატიო მოქალაქე, ბევრი ქართველის „გულის მესაიდუმლე“, სიცოცხლის გამგრძელებელი... ფონდის გენერალური მდივანია მეველუდ ართვინლი (გოგლიძე), მეტად გულისხმიერი, საქმის ერთგული და კეთილშობილი პიროვნება. ამ ფონდის აქტიური წევრია ახალგაზრდა ბიზნესმენი, საქართველოსთან კეთილმეზობლური ურთიერთობისთვის დაუღალავად მოღვაწე, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი პავლე ზაზაძე“ (54, 24).

თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდის ხელმძღვანელები და გამგეობის წევრები საკმაოდ ნაყოფიერ და წარმატებულ საქმიანობას ეწევიან ჩვენი ქვეყნების კიდევ უფრო მეტად დასახლოებად. ეს რომ მაროლაც ასეა, ამაში ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად მუშაობის პერიოდში პირადადაც დავრწმუნდი. მაშინ ბატონმა მეველუდმა და ამ საბჭოს სხვა წევრებმა არაერთხელ გაგვიწიეს პრაქტიკული დახმარება თურქულ უნივერსიტეტებსა და სამეცნიერო დაწესებულებებში ჩვენი პროფესორ-მასწავლებლებისა და სტუდენტების წარგზავნისა და მათთვის ხელსაყრელი სამუშაო პირობების შექმნის საქმეში. ეს ყველაფერი უდიდესი კმაყოფილებით გაიხსენა თავად ბატონმა მეველუდმაც, რომელსაც მაშინ პირველად შეეხვდი პირადად.

ფონდის ხელმძღვანელებისა და გამგეობის წევრების მიერ გაკეთებულ დიდ საქმეთაგან აქ განსაკუთრებული ყურადღება მინდა მივამყრო იმ ფაქტს, რომ მან საკუთარი სახსრებით შეიძინა საკუთრების უფლება ქართული კათოლიკური ეკლესიის ფონდის მიწის ნაკვეთზე, სადაც გამიზნულია აშენდეს განათლებისა და კულტურის ცენტრი.

* * *

სტამბოლში გატარებულ დღეებზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა იმ შთაბეჭდილებებზეც მინდა ვთქვა, მსოფლიოს ორი კონტინენტის — ევროპისა და აზიის საზღვაო ჭიშკრად ქცეული ამ შესანიშნავი ქალაქის ღირსშესანიშნაობებმა რომ მოახდინეს პირადად ჩემზე. ბიზანტიის ყოფილი იმპერიის ყოფილი დედუქალაქი კონსტანტინეპოლი, 1453 წლიდან უკვე

სტამბოლად გარდაქმნილი, საუკუნეთა განმავლობაში მუდამ წარმოადგენდა ევროპულ და აზიურ ცივილიზაციათა ერთმანეთთან შერწყმის დიდ ასპარეზს.

გორაკ-ბორცვებიან რელიეფზე უკიდევანოდ განფენილი ეს უზარმაზარი ქალაქი წარუშლელად შთაბეჭდავი და ღრმა კოლორიტული სილამაზითაა აღბეჭდილი. ქალაქს განსაკუთრებულ იერსახეს, უპირველეს ყოვლისა, ცადატყორცნილი მინარეთებით დამშვენებული მეჩეთები სძენენ. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ქალაქის ყველა რაიონში მრავლად გვხვდება, ამ თვალსაზრისით ყველაზე მეტად მაინც მისი ძველი უბნები გამოირჩევიან. აქ განთავსებული გრანდიოზული მეჩეთი-მუზეუმები მორწმუნეთა გარდა უამრავ დამთვალეიერებელსაც იზიდავს ანდამატივით.

წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენს ქალაქის ევროპული და აზიური ნაწილების ერთმანეთთან დამაკავშირებელი ორი ხიდი, რომლებიც ბოსფორის სრუტეზეა გადებული. მსოფლიოში სიგრძითა და სილამაზით გამორჩეული ეს უნიკალური ხიდები საინჟინრო ხელოვნების ნამდვილ შედეგებს წარმოადგენენ. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ქალაქის ცენტრალურ არტერიებად ქცეული ეს ხიდები დღედაღამ ტრანსპორტითაა გადაჭვდილი და მასზე ყოველი გავლა ორ დოლარზე მეტი ღირს, ადვილი წარმოსადგენია, რა დიდ შემოსავალსაც იღებს ქვეყანა მათი მეშვეობით.

საერთოდ, სტამბოლი საყოფაცხოვრებო თვალსაზრისით ერთ-ერთ უძვირეს ქალაქს წარმოადგენს; ბინა, მგზავრობა, კვების პროდუქტები — აქ საოცრად ძვირია. ამისდა მიუხედავად, სტამბოლი მაინც ანდამატივით იკრებს მილიონობით ადამიანს. სხვაგან ცხოვრებას მათ ის ურჩევნიათ, ამ ქალაქში საკმაოდ ძვირად ნაქირავებ ბინებში იცხოვრონ და კომფორტულ საყოფაცხოვრებო პირობებზეც თქვენ უარი. თუმცა, ამგვარი სიძვირისა და მკაცრი ეკონომიკური რეალობის მიუხედავად, სტამბოლში ყოფნის პერიოდში მათხოვარი თითქმის არსად შეგვხვდრია.

სტამბოლურ შთაბეჭდილებებზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა მასზე, როგორც უდიდეს სავაჭრო ცენტრზეც, მინდა ვთქვა. ქალაქში მრავლად არსებულ სავაჭრო ობიექტთაგან ყველაზე კოლორიტულ სავაჭრო ცენტრებს სტამბოლის ე. წ. ღია, დახურული და ეგვიპტის ბაზრობები წარმოადგენენ, სადაც გამყიდველები ხმამაღლა ეპატიჟებიან მყიდველებს თავიანთი პროდუქციის შესაძენად.

ამ ეგზოტიკურ სამყაროში მოხვედრილებს გამყიდველთა შორის არაერთი ჩვენებურიც შეგვხვდა. ზოგიერთი მათგანი თავად

გამოგველაპარაკა კიდევ ჩვენი ქართული საუბრის მოსმენის შემდეგ. ხალხით აზიზიმებულ ქუჩებსა და მოედნებს დროდადრო მლოცველი მოლას ხმა გადაუვლის, რომელიც მთელ ქალაქს ფარავს. სტამბოლის ბაზარში მყოფები ინტერესით ვათვალიერებდით, ლოცვის დაწყებისთანავე მოვაჭრეთა გარკვეული ნაწილი ქუჩაში საგანგებოდ დაფენილ ბუყაოს საფენებზე მუხლებზე როგორ იჩოქებდა და თავდაიწყვებით იწყებდა ლოცვის რიტუალის შესრულებას. მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროს მღაზიები ღიაა და დახლებზე დაწყობილი საქონელი უმეტესადაა ყურად არის მიტოვებული, მსგავს ვითარებაში ყოველგვარი ქურდობა და ხელციგობა, ეტყობა, მაქსიმალურადაა გამორიცხული.

მართალია, სტამბოლი ნებისმიერ დროს გამორჩეულად ლამაზია და მშვენიერი, მაგრამ ღაღით იგი მაინც განსაკუთრებულად თვალწარმტაცია. დატალღულ რელიეფზე გაშენებული ქალაქი ისეა ჩაძირული ნაირფეროვანი ნათურების უკიდვანო ზღვაში, რომ გეგონება, რაღაც იდუმალ და ზღაპრულ სამყაროში მოვხვდი.

ხალხით გადაჭვდილ ქალაქში მიწის თავისუფალი ნაკვეთი უაღრესად ძვირია და ძალზე ძნელად მოსაპოვებელი (ჩვენი მასპინძლების ინფორმაციით, სტამბოლის მოსახლეობა დღესდღეობით 25 მილიონს აჭარბებს). ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით რთული ვითარება მაინც ქალაქის ძველ ნაწილშია, სადაც ვიწრო ქუჩები მანქანებით ხშირად იმდენადაა გადატვირთული, რომ მოძრაობა ძალზე გაძნელებულია.

ასე გავიდა სტამბოლში ჩვენი სტუმრობის ერთი კვირა და უკან გამგზავრების დროც დადგა. წამოსვლის წინ კიდევ ერთხელ ვეწვიეთ ჩვენს ქართულ ეკლესიას, ანთებული სანთლებით ღმერთს იქ მოღვაწე ქართველთა სულების უკვდავება შევთხოვეთ და ჩვენს გულითად მასპინძლებს — ბატონ სიმონს, მის მეუღლესა და ვაჟს უღრმესი მადლიერებით გამოვკმწივდით.

ჩვენი სტამბოლური შთაბეჭდილებები აეროპორტში ერთმა სენტიმენტალურმა ამბავმაც გაკვილამაზა: თვითმფრინავის მოლოდინში ჩვენი რეისით მომავალი ერთი თვალწარმტაცი, ცისფერთვალება, მაჰმადიანი წესით თავზე თავსაფარმოხვეული და გრძელსახელობიანი კაბა-ხალათით კოჭებად შემოსილი ახალგაზრდა ქალბატონი გავიცანით. 5-6 წლის ქალ-ვაჟთან ერთად მოფრინავდა ბათუმში. ძალზე აღელვებული და დაბნეული იყო.

ქალბატონმა შუშანამ დაუყვავა და აღელვების მიზეზი ჰკითხა. როგორც გაირკვა, ეს ქალბატონი, რომელიც თურქეთის ქართულ სოფელ მარადიდში

მცხოვრები ქართველი ყოფილა (სამწუხაროდ, ქართული ცუდად იცოდა), ტაშკენტში სამუშაოდ მყოფი მეუღლის სანახავად იმყოფებოდა და ახლა შვილებთან ერთად ბრუნდებოდა შინ. როცა დაინახა, რომ ჩვენ გულწრფელად დავინტერესდით მისი მდგომარეობით და შევეცადეთ მგზავრობის სიძნელე შეგვემსუბუქებინა, გრძობამორეულს გული აუჩუყლა და ტირილი აუვარდა. ასეთ მოგზავრობებში სათანადოდ გამოუცდელს, თურმე აქ ჩამოსვლამდე საკმაოდ ბევრი სირთულე შექმნია და ახლაც შიშობდა, თვითმფრინავს არ ჩამორჩენოდა.

ჩვენი დამოკიდებულებით გამხზნეული და დაიმედებული, ღვიძლი ნათესავით მოგვენდო და ჩვენც მანამდე არ დაგვიტოვებია უყურადღებოდ, სანამ ბათუმის აეროპორტში რიზეში მიმავალ ავტობუსში არ ჩავსვით, იქიდან მის მშობლიურ სოფელში რომ გამგზავრებულიყო მშვიდობიანად.

ბამოყენებულ ლიტერატურა

1. მ. ანსაშვილი, ქართველთა სავანე სტამბოლში, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2005 წ. 9-10 ივლისი.
2. ა. ბარამიძე, ბიბლიოთეკიდან წაღებული წიგნები, კრებული „მწიგნობარი“, 1988 წ.
3. ნ. ბოსტაშვილი, იასე რაჭველიშვილის (მეხუზლას) წერილები თურქეთიდან, 1991 წ.
4. გარდახვეწილი, აკაკი სტამბოლში (წერილი სტამბოლიდან), „დროება“, 1909 წ. 20 აგვისტო.
5. ს. გრიგალაშვილი, ქართული კულტურის კერა საფრანგეთში XIX საუკუნის II ნახევარში, 2006 წ.
6. „დროება“, 1878 წ. №24.
7. „დროება“, 1878 წ. №124.
8. „დროება“, 1880 წ. №180.
9. „დროება“, 1885 წ. №182.
10. „დროება“, 1908 წ. №11.
11. „დროება“, 1909 წ. 14 იანვარი.
12. „დროება“, 1909 წ. 5 თებერვალი.
13. „დროება“, 1909 წ. 9 მაისი.
14. „დროება“, 1909 წ. 20 აგვისტო.
15. „დროება“, 1910 წ. 13 თებერვალი.
16. შ. ვარდიძე, სტამბოლის მონასტერი და რაფიელ ინგილო. გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, პარიზი, 1931 წ. №63, 64.
17. ს. ვარდოსანიძე, კონსტანტინოპოლის ქართული სკოლა, ჟურნ. ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში, 1984 წ. №1.
18. ვინმე ქართველი, კონსტანტინოპოლის ქართველობა, „ეკალი“, 1894 წ. №16.
19. რ. თაბუკაშვილი, ამბავი ერთი მესხისა, გაზ. „ახალი ივერია“, 1999 წ. №1.
20. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 1902 წ.
21. მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ. 1995 წ.
22. „თემი“, 1911 წ. №42.

23. „ივერია“, 1893 წ. 9 თებერვალი.
24. „ივერია“, 1897 წ. 11 ივნისი.
25. იმმა, სტამბულიდან, „კვალი“, 1895 წ. №22, 23, 24.
26. რ. ინგილო, სტამბოლის საეანის ავ-კარგი, გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, პარიზი, 1930 წ. №55.
27. რ. ინგილო, წერილი რედაქციის მიმართ, გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, პარიზი, 1930 წ. №56.
28. ვ. კარისტი, ბარათი პარიზიდან, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1996 წ. 2-9 აგვისტო.
29. ო. კასრაძე, უცხოეთში დაბეჭდილი ქართული წიგნები, ჟურნ. „განთიადი“, 1981 წ. №1.
30. „კვალი“, 1894 წ. №16.
31. ი. კობლატაძე, ქართველები და „სტამბოლის ზღაპარი“, ჟურნ. „ფიროსმანი“, სტამბოლი, 2007 წ. №3.
32. ლ. კურტანიძე, პეტრე ხარისჭირაშვილი და ქართული საგანმანათლებლო კერები საზღვარგარეთ. თბილისის „სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის შრომები, ტ. VII, 2000 წ.
33. ც. ლაფაჩი, მადლიერების ჩანაწერები სტამბოლის ქართველთა საეანიდან, „ქართველური მემკვიდრეობა“, ტ. XI, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2007 წ.
34. შ. ლომსაძე, გვიანი შუასაუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან. ახალციხური ქრონიკები, 1979 წ.
35. შ. ლომსაძე, მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი, 1984 წ.
36. ნ. მიწიშვილი, ქართული ქრონიკა რევოლუციის დროიდან, 2006 წ.
37. მოგონებები აკაკიზე. კრებული, 1990 წ.
38. მესხულა (იასე რაჭველი), მკირე შენიშენა სტამბოლის ქართველთა კათოლიკე მონასტრის გაქურდვის შესახებ, „მწყემსი“, 1894 წ. №18.
39. მესხულა (იასე რაჭველი), წერილი კონსტანტინეპოლიდგან, „ივერია“, 1897 წ. 1 ივნისი.
40. ა. ნიკოლეიშვილი, ქართული ემიგრანტული მწერლობა, 1906 წ.
41. ა. ნიკოლეიშვილი, სტამბოლში ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან, „ქართველური მემკვიდრეობა“, ტ. XI, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2007 წ.

42. ა. ნიკოლეიშვილი, ქართული კულტურის სტამბოლური კერა, გაზ. „უქიპერიონი“, ქუთაისი, 2008 წ. №1.

43. ა. ნიკოლეიშვილი, სტამბოლის ქართული სავანე, „განთიადი“, 2008 წ. №3-4, 5-6, 7-8.

44. მ. პაპაშვილი, საქართველო-რომის ურთიერთობა, 1995 წ.

45. რ. ჟანენი, საქართველო (კათოლიკური ღვთისმეტყველების ენციკლოპედია), 1996 წ.

46. „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. 29 ივლისი.

47. „სახალხო გაზეთი“, 1912 წ. 20 მაისი.

48. მ. სვანიძე, ქართველები თურქეთში, 1996 წ.

49. მ. სიორიძე, კონსტანტინეპოლის ქართული სავანე საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. კრებული: საქართველო და ქრისტიანული დასავლეთ ევროპის ურთიერთობა, ბათუმი, 2002 წ.

50. ი. ტაბაღუა, ქართული კულტურის კერები საფრანგეთში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ჟურნ. „მაცნე. ენისა და ლიტერატურის სერია“, 1978 წ. №1.

51. ფარსმანი, სტამბოლის ქართველობა, „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. №232.

52. ა. ფრონელი, დიდებული მესხეთი, 1991 წ.

53. ტ. ფუტყარაძე, პავლე, სიმონ და პოლ (პავლე) ზაზაძეების როლისათვის სტამბოლის ქართული სავანის დაცვისა და შენარჩუნების საქმეში, „ქართველური მემკვიდრეობა“, ტ. XI, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2007 წ.

54. შ. ფუტყარაძე, სტამბოლის ქართული სავანე – თურქი და ქართველი ხალხის მეგობრობის სიმბოლო, „ქართველური მემკვიდრეობა“, ტ. XI, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2007 წ.

55. შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, 1993 წ. ბათუმი.

56. შ. ფუტყარაძე, ქართული საყდარი სტამბოლში, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 2002 წ. 27 სექტ. – 3 ოქტ.

57. შ. ფუტყარაძე, თურქეთში, ანგელოზთა სოფელში, დღესაც მხრებგაშლილი დგას ქართველთა სავანე, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2005 წ. 22 მაისი.

58. ქართველთ კათოლიკეთ მოღვაწენი და მესხეთ-ჯავახეთის ცნობები, აღწერილი და დაბეჭდილი ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ, 1904 წ.

59. ქართველები კონსტანტინეპოლსა და სპარსეთში, 1990 წ.
60. ყვავილების კონა გინა რჩეული ლექსები, კონსტანტინეპოლი, 1878 წ.
61. გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, ტ. 3, 1993 წ.
62. გ. შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. I, 2001 წ.
63. გ. შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. II, 2001 წ.
64. გ. შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. IV, 2003 წ.
65. ე. ცივარიძე, ზაზაძეების სამი თაობა, ჟურნ. „ფიროსმანი“, სტამბოლი, 1907 წ. №3.
66. „ცნობის ფურცელი“, 1897 წ. №87.
67. „ცნობის ფურცელი“, 1899 წ. №775.
68. ა. წერეთელი, თხზ. სრული კრებული, ტ. 15, 1963 წ.
69. ზ. ჭიჭინაძე, აბატი პეტრე ხარისჭირაშვილი, 1895 წ.
70. ზ. ჭიჭინაძე, ქართული სტამბები 1627-1916 წლებში, 1916 წ.
71. გ. ხიმშიაშვილი, თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდი. ჟურნ. „ფიროსმანი“, სტამბოლი, 1907 წ. №3.
72. მ. ჯავახიშვილი, ცნობები ალფონს ხითარიშვილის შესახებ, ჟურნ. „კავკასიის მაცნე“, 2004 წ. №9.
73. მ. ჯავახიშვილი, მონტობანის სავანე, ჟურნ. „ხელოვნებათმცოდნეობა“, 2005 წ. №6.
74. „ჯვარი ვაზისა“, 1906 წ. №15.
75. „ჯვარი ვაზისა“, 1906 წ. №18.

თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერება

დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი მკვიდრობა უპირველეს ყოვლისა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ორმა მოვლენამ განაპირობა არსებითად: ძირითადად ქართველებით დასახლებული რეგიონების მოქცევამ მეზობელი ქვეყნის შემადგენლობაში (ტაო – ოლთისის, პარხალის, თორთომის ხეობები, ოუსუფელი...; კლარჯეთი – შავშეთ-იმერხევი, ჭოროხის აუზის შუა წელში მდებარე სოფლები, ართვინი, ნიგალი, ბორჩხა, მაჭახელი, მურულუი, არტანუჯი; კოლა, არტანდი...) და მუჰაჯირობის შედეგად (1828-29 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროიდან დაწყებული 1921 წლამდე) საქართველოდან ნახევარ მილიონზე მეტი ქართველის აყრა-გადასახლებამ თურქეთში.

საუკუნეთა მანძილზე უცხო სახელმწიფოში მკვიდრობის მიუხედავად, ხსენებულ რეგიონებში მცხოვრებ ქართველთა არც თუ მცირე ნაწილმა მაინც შეძლო წინაპართა ენისა და ადამ-ტრადიციების შენარჩუნება. თუმცა გასული საუკუნის მეორე ნახევრიდან ურბანიზაციის პროცესის ფართოდ და მასშტაბურად განვითარებამ, რასაც შედეგად მშობლიური ადგილებიდან მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის დიდ სავაჭრო და ეკონომიკურ ცენტრებში გადასახლება მოჰყვა, თურქეთში მცხოვრები ქართველების ეროვნული თვითმყოფადობაც დააყენა აშკარა საფრთხის წინაშე.

ზემოთ აღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით, ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში დედაენის ფლობის თვალსაზრისით არსებულ მდგომარეობას ამ ადგილებში სხვადასხვა დროს ნამყოფი მიცნეიერები შემდეგნაირად ახასიათებენ:

1873 წელს იმხანად უკერ კიდევ თურქეთის შემადგენლობაში შემაჯალ აჭარასა და ჭოროხის ხეობაში მყოფი პირველი ქართველი მიცნეირის – დიმიტრი ბაქრაძის (1826-1890 წწ.) ინფორმაციით, ქართული ენის გავრცელების თვალსაზრისით ე. წ. „ოსმალის საქართველოში“ იმ დროისათვის არსებული მდგომარეობა ასეთი ყოფილა: კოლაში, რომლის მოსახლეობა „უკლებლივ მუსლიმანია, ქართულად ძნელად ვინმე ლაპარაკობდეს“ (1, 40. აქაც და ქვემოთაც, ყველგან, პირველი რიცხვი აღნიშნავს გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალში შეტანილი წიგნის რიგით ნომერს, მეორე – დამოწმებულ გვერდს).

ასეთივე მდგომარეობა ყოფილა არტანშიც, სადაც იმხანად „მოსახლეობის მეათედი თუ ლაპარაკობდა ქართულად“ (1, 41). მეცნიერის თქმით, დასახლებული ადგილებისაგან განსხვავებით, „ქართულად მთელ ლივანაში ლაპარაკობდნენ, თუმცა არც ისე წმინდად. ქართული ყველაზე მეტად გავრცელებული იყო სოფლის მოსახლეობაში ბათუმიდან ართვინამდე. იმის იქით კი თურქული და ნაწილობრივ სომხური ჭარბობდა“ (1, 42).

დ. ბაქრაძის შემდეგ თურქეთის შემადგენლობაში შემავალ ქართულ რეგიონებში იმოგზაურა და იქ არსებული მდგომარეობის შესახებ უაღრესად საინტერესო ცნობები მოგვაწოდა გენერალმა გიორგი ყაზბეგმაც (1839-1921 წწ.). კერძოდ, ხსენებული ადგილები მან 1874 წელს, მისი გარკვეული ნაწილის დედა სამშობლოსთან შემოერთებამდე ოთხი წლით ადრე, შემოიარა და ზუსტად აღწერა ეროვნული თვალსაზრისით იმხანად იქ არსებული ვითარება.

გ. ყაზბეგის ინფორმაციით, იმ პერიოდის შავშეთის მოსახლეობა ორი ეროვნებისაგან შედგებოდა – ქართველებისა და სომხებისაგან. „ხელისუფლების აღწერით, კომლთა რიცხვი 1740-ამდე აღწევდა, სინამდვილეში კი 2000-ზე მეტი იყო. თითოეულ კომლზე 6-7 სულს თუ ჩავთვლიდით, შავშეთის მთელი მოსახლეობის რიცხვი 12-დან 14 ათასი სული იქნებოდა. ეს მოსახლეობა, 145 კომლი სომეხის (900-მდე სულის) გამოკლებით სუფთა ქართველურ რასას მიეკუთვნებოდა. საოჯახო ყოფაში ისინი სუფთა ქართულით, მთიანი საქართველოს მოსახლეობის, ე. ი. კავკასიის მთიულების აქცენტით ლაპარაკობდნენ... საკუთრივ შავშეთში ქართულად ყველა არ ლაპარაკობდა. მრავალ სოფელში ეს ენა სრულიად გაქრა და მის ადგილას პროპორციულად განვითარდა თურქული ენა... დიდი გზის გასწვრივ განლაგებული სოფლების მცხოვრებლებმა მთლიანად დაივიწყეს ქართული ენა, თუმცა ყველა მათგანი დაუფარავად ამბობდა, რომ მათი მამები გურჯები იყვნენ. რაც უფრო უკანლოვდებოდით არტანუჯს, მით უფრო ნაკლებად გვხვდებოდა ქართული ენის მცოდნე“ 9, 90).

შავშელების მეტყველებასთან დაკავშირებით ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს იაკობ გოგებაშვილიც. კერძოდ, მისი თქმით, „შავშელები ლაპარაკობდნენ წმინდა ქართულს ენაზედ და გამოთქმით ძლიერ ემსგავსებოდნენ ხევსურებს“ (2, 643).

ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, მესამე მეცნიერი, რომელმაც ამ ადგილებში ქართული ენის გავრცელების მხრივ რეალურად არსებული

მდგომარეობის შესახებ მოგვაწოდა ინფორმაცია, ცნობილი რუსი კავკასიოლოგი, ისტორიკოსი და მოგზაური ევგენი ვეილენბაუმი (1845-1918 წწ.) იყო. მან ამ რეგიონში 1878 წელს, რუსეთის იმპერიის მიერ მისი შემოერთებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, იმოგზაურა და ენობრივი თვალსაზრისით იქ არსებული ვითარება შემდეგნაირად დაახასიათა: „ბათუმის ოლქის მოსახლეობის უმეტესობა ლაპარაკობს ქართულად. ეს ენა ბატონობს ქობულეთში, აჭარასა და შავშეთში. ჭოროხის ხეობაშიც ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ დამახინჯებულად“ (3, 52). ქვემოთ კი ქართულ ენაზე „ყველაზე წმინდად და ხელშეუხებლად“ მოსაუბრე რეგიონებს შორის ე. ვეილენბაუმი მაჭახელსაც ასახელებს.

რუსი მოგზაურის მიერ მოწოდებული ეს ინფორმაცია მეტად მნიშვნელოვანი პირველ ყოვლისა იმ თვალსაზრისითაა, რომ XIX საუკუნის 70-იან წლებში შავშეთში, რომლის მკვიდრთა დიდი ნაწილიც ქართულად დღესდღეობით უკვე ვეღარ საუბრობს, ქართულ ენას ჯერ კიდევ ეჭირა გაბატონებული მდგომარეობა.

სამწუხაროდ, აღნიშნული თვალსაზრისით ადრე არსებული ვითარება მნიშვნელოვანწილად დაუხვდა შეცვლილი XX საუკუნის დასაწყისში თურქეთის ქართული რეგიონების სანახავად ჩასულ ზაქარია ჭჭინაძეს. ადგილობრივი მოსახლეობისგან მის მიერ ჩაწერილ საუბრებში, ჩვენებურების ეროვნულ ყოფასთან დაკავშირებულ ბევრ სხვა საკითხთან ერთად, დაინტერესებული მკითხველი იმ დროისათვის იქ ქართული ენის რეალურ გავრცელებასთან დაკავშირებითაც იპოვის მეტად საგულისხმო ცნობებს.

მაგალითად, ერთ-ერთი შავშელის თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ „მთელი შავშეთის ხალხნი სულ ქართველები არიან და ეს ადგილებიც საქართველოა“, შავშეთში იმ დროისათვის ქართული ენა უკვე აღარავინ იცოდა (11, 96). ამ გარემოებას ზოგიერთი მათგანი იმით ხსნიდა, რომ „გამაჰმადიანების შემდეგ მათთვის ქართული ენა საჭირო აღარ იყო“. განსხვავებით მათი წინაპრებისაგან, რომლებმაც „ქართული კარგად იცოდნენ, თათრული კი მბომედ“, იმათმა შვილებმა და შვილიშვილებმა, ერთ-ერთი შავშელის ინფორმაციით, იმდენი „იმეცადინეს, რომ თათრული ენა კარგად დაისწავლეს, ქართული კი დაავიწყდათ“ (11, 98).

თავად შავშელთა თქმით, XIX საუკუნის 20-იან წლებში დაწყებული ქართული ენის დაკარგვის ეს სამწუხარო პროცესი იმავე საუკუნის ბოლოს ფაქტობრივად უკვე მთლიანად დამთავრებული იყო. ე. ვეილენ-

ნაუმის მიერ მოხსენიებული დროისათვის კი შავშეთში ქართული ენა ძირითადად მხოლოდ მოხუცებს ცოცხნათ (3, 100).

ზ. ჭიჭინაძის მიერ გამოქვეყნებული მასალების მიხედვით, ენობრივი თვალსაზრისით ანალოგიურად მძიმე მდგომარეობა ყოფილა ყარსსა და არტაანშიც. „ქართული ენა აქ აღრიდგანვე ამოვარდნილა“, რადგანაც „ქართველთა რიცხვი ძველადვე შემცირდა... დღეს ზომ ამ კუთხის მაჰმადიანებში ბევრსაც კი აღარ ახსოვს, რომ მათი კუთხე წინედ საქართველო იყო, იგინიც ქართველები იყვნენ. აქეთ ეს თითო-ოროლა მოხუცებულმა თუ იცის, თორემ უმრავლესობას აღარ ახსოვს რა, იგინი ტომობით ქართველობისათვის დაკარგულნი არიან“ (11, 114).

ზ. ჭიჭინაძე იმის გამოც გამოთქვამდა უღრმეს გულისტკივილს, რომ თურქეთში მცხოვრები ლაზების მხოლოდ მცირე ნაწილმა „იცოდა გარდმოცემით, რომ იგინი ქართველების და შვედრების მონათესავენი არიან“, უმეტესობის ცნობიერებაში კი „მათი ტომისა და ქართველთა ნათესაობის ხსოვნა“ გამაჰმადიანების შემდეგ „მთლიანად მოუსპია ისლამის გაელენას“ 11, 115).

სამწუხაროდ, რაც დრო გადიოდა, ე. წ. თურქეთის საქართველოში ქართული ენის გავრცელების თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობა უფრო და უფრო რომ უარესდებოდა, ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ექვთიმე თაყაიშვილიც, რომელმაც ამ მხარეში 1917 წელს იმოგზაურა. მისი ინფორმაციით, ამ რეგიონში „ქართული ენა თანდათან დავიწყებას მიეცა და ადგილი დაუთმო თათრულ ენას... მიუხედავად ამისა, ბევრ ადგილას ჯერეც შერჩენილია ქართული ენა, ნამეტნავად მთის მივარდნილ და ძნელად მისვალ სოფლებში. მამაკაცებმა ყველამ იცის თათრული, მაგრამ თათრულად ელაპარაკებიან მხოლოდ უცხოელებს და ოსმალთა თანამდებობის პირებს. თავიანთ შორის, ოჯახში მარტო ქართულად ლაპარაკობენ; ნამეტნავად ქალები და ბავშვები... ერუშეთში მარტო მოხუცებულებს ესმით ქართული. ოლთისის ოკრუგში, ფანასკერტში, ანზავში, ნიაკოშში ქართული ესმით მხოლოდ მოხუცებულებს და უფრო ქალებს, ვიდრე მამაკაცებს... ქართული ენა დაცულია კლარჯეთში და იმერხევში“ (4, 222).

ეს რაც შეეხება აღრინდელ ვითარებას. დღესდღეობით კი ხსენებული რეგიონებში ქართული ენის გავრცელების თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობა ასეთია:

კლარჯეთში, კერძოდ, ართვინის რაიონის ქართულ სოფლებში, რომლებიც ძირითადად მდინარე ჭკოროხის ხეობაში მდებარეობენ, მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა მშობლიური ენა კარგად იცის; არტანუჯის რაიონში მცხოვრებ ქართველებს კი ქართული თითქმის მთლიანად აქვთ დავიწყებული. მიუხედავად იმისა, რომ შავშეთის (იმერხევის გამოკლებით) მოსახლეობის უმეტესობას დღესაც ქართველები წარმოადგენენ, მათ უმეტესობასაც ასევე დავიწყებული აქვს მშობლიური ენა.

რაც შეეხებათ იმერხეველებს, მაჭახელებს, ბორჩხელებს, მურღულელებსა და ჭკოროხის აუზში მდებარე სხვა სოფლების ქართულ მოსახლეობას, მათი საოჯახო ენა ძირითადად ქართულია (8, 184-185).

რამდენადმე მსგავსი მდგომარეობაა ისტორიულ ტაოშიც, რომლის ქართული მოსახლეობის დიდი ნაწილი ოჯახში ძირითადად კვლავაც ქართულად საუბრობს.

ტარიელ ფუტკარაძის მართებული მოსაზრებით, ქართული ენის გავრცელებასთან დაკავშირებით ბოლო ათწლეულების განმავლობაში რეალურად გამოხატული კანონზომიერება თაობათა მიხედვითაც აშკარად შეიმჩნევა. კერძოდ, „მოქართულე ბაბუა, ბურუსიანი მამა და გაღამურებული შვილიშვილი“ (7, 52).

თუკცა, ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, აქვე ბოლო წლებში აშკარად გამოკვეთილ იმ დადებით ტენდენციებსაც უსათუოდ უნდა მიექცეს ყურადღება, რომლებიც თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ცნობიერებაში ეროვნული თვითშეგნების შემდგომ განმტკიცებას უწყობენ ხელს. ამ თვალსაზრისით არსებითად მნიშვნელოვან როლს უპირველეს ყოვლისა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ პერიოდში ჩვენს ქვეყანასა და თურქეთს შორის თავისუფალი მიმოსვლის დამკვიდრება ასრულებს.

სასიკეთოდ შეცვლილი ამ ვითარების შედეგად, ჩვენებურების მნიშვნელოვანი ნაწილი არა მხოლოდ უბრალოდ ამაყობს თავისი ქართველობით, არამედ რეალური ნაბიჯების გადადგმასაც ცდილობს წინაპართა ენის შესასწავლად და დიდ მემლექეთთან კავშირ-ურთიერთობის კიდევ უფრო მეტად განსამტკიცებლად.

გარდა ტერიტორიულად უშუალოდ საქართველოს მიმდებარე რეგიონებისა, ქართველთა მნიშვნელოვანი ნაწილი დღესდღეობით ქვეყნის სხვა რეგიონებშიც (სტამბოლი, ანკარა, ბურსა, ინგოლი, სამსუნი, სინოპი, ფაცა, გირესუნი, ორდუ-უნეი, ტრაპიზონი, იზმითი, ადაფაზარი, ხენდეკი,

იზმირი, ადანა, ამასია, მარმარილოსა და ხმელთაშუა ზღეების სანაპიროები...) ცხოვრობს კომპაქტურად.

ხსენებულ რეგიონებში ქართული მოსახლეობის ფართოდ დამკვიდრების პროცესისთვის ხელშემწყობ უმთავრეს ფაქტორად პირველ ყოვლისა მუჰაჯირობა იქცა. როგორც ცნობილია, ამ ტრაგიკული მოვლენას შედეგად თურქეთში გახიზნული ქართველების დიდ ნაწილს ხელისუფლება ძირითადად საქართველოს მოსაზღვრე რეგიონებიდან ტერიტორიულად დაშორებულ ადგილებში ასახლებდა ზოლმე.

მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული მომავლის პრობლემა ყოველთვის წარმოადგენდა ჩვენი დიდი მამულიშვილების დაინტერესების საგანს, მისმა განსჯა-გააზრებამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები მინც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ შეიძინა. თურქეთთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარებამ და სარფის კარის გახსნამ უკვე რეალურად გახადა შესაძლებელი, საზღვრას გაღმა-გამოღმა დარჩენილ ჩვენს თანამემამულეებს შეუზღუდველი კავშირი დაემყარებინათ ერთმანეთთან. ეს მოვლენა უაღრესად მნიშვნელოვანი იმ თვალსაზრისითაც აღმოჩნდა, რომ იგი ბევრი ჩვენებურის ეროვნულ ცნობიერებაში არსებითი გარდატეხის მომხდენ ფაქტორადაც იქცა.

თუმცა ამით იმის თქმა სულაც არ მინდა, თითქოს, ეროვნული თვითშეგნების ამგვარი განმტკიცების შედეგად, თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები ამ ქვეყნისადმი მათ აღრიწდელ ერთგულებაზე უარს ამბობდნენ და თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში აპირებდნენ გადმოსახლებას. ერთ-ერთი მათგანის — ალი ალთუნის მართებული შეფასებით, რა თქმა უნდა, ეს ასე არ არის და „თურქეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში ქართული წარმოშობის მოქალაქენი ისევე არიან ჩართულნი, როგორც სხვა ეთნიკური მოსახლენი და თურქეთის ღირსეული პატრიოტები არიან. მათ ბედმა წილად არგუნა საზღვრის იქით ყოფნა და საქართველოსა და თურქეთის შორის კეთილმეზობლური ურთიერთობის საქმეში ხელის შეწყობა“ (ა. ალთუნი, ქართული დიასპორა და „ორი თურქეთი“, ყოველკვირეული გაზ. „კავკასიონი“, 1996 წ. №158).

თურქეთში მცხოვრები ქართველები ალი ალთუნმა პირობითად სამ ჯგუფად დაყო: მისი აზრით, „პირველ ჯგუფში შევლენ ისინი, ვინც საკუთარი მიწა-წყლით ისტორიულმა პროცესმა ჯერ ოსმალეთის, მერე

კი თურქეთის რესპუბლიკაში მოაქცია. მეორე ჯგუფში ისინი შევლენ, ვინც მუჰაჯირობის „წყალობით“ შეიცვალა. სამშობლო. მესამე ჯგუფში ლაზები არიან (რომლებშიც ამ უკანასკნელ პერიოდში იგრძნობა გარკვეული დანტერესება მათი ქართულ ეთნოსთან ნათესაობით). „ეთნიკური თვითშეგნება“ მეორე ჯგუფში გაერთიანებულ ადამიანებში უფროა გამახვილებული და ეს გასაგებიცაა. ისინი ძალით გადასახლებულნი არიან და ნოსტალგია აქვთ საკუთარი მიწა-წყლის მიმართ. მათგან განსხვავებით, პირველ ჯგუფში გაერთიანებული ქართველები საკუთარ კერაზე ცხოვრობენ (ისიც აღსანიშნავია, რომ გარკვეული ნაწილი მიგრაციის შედეგად უკვე თურქეთის დასავლეთ რაიონებში ცხოვრობს და დაშორებულია საქართველოს საზღვრებიდან) და თუ რაიმე ქართული შეინარჩუნეს, ეს არის მხოლოდ ენა, თუმცა ენაც „სყოფაცხოვრებო“ ფუნქციებსა ასრულებს“.

ა. ალთუნის შეფასებით, „ისტორიულმა ქართველებმა ქართული ეთნოსი იმ ზომამდე მიიყვანა, საიდანაც უკვე იწყება ეროვნული ნიჰილიზმი და ჩნდება ასიმილაციის წინა პირობა... მათი ცნობიერებიდან ამოიშნათა საქართველო, როგორც დედამშობლო, ეთნიკურად განმასხვავებელ ნიშნად იქცა სიტყვა „ჩვენებური“. ამ სახით მოვიდა ქართული დიასპორა ოსმალეთის იმპერიიდან რესპუბლიკურ თურქეთში“ (იქვე).

მიუხედავად იმისა, რომ დამოწმებულ ფრაგმენტში გამოთქმულ მოსაზრებათა ერთი ნაწილი სავსებით შეესაბამება რეალურად არსებულ ვითარებას, ავტორისეული მსჯელობის უმთავრეს საფუძვლად ქცეული ნიჰილისტური თვალთახედვა და თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული მომავლის მეტისმეტად პესიმისტური შეფასება, ჩემის აზრით, აშკარად მცდარია და მოვლენათა ტენდენციური განსჯის შედეგი. პირველ ყოვლისა სწორედ ამგვარი დასკვნის გაკეთების უფლებას მაძლევს ის დამაიმედებელი პროცესები, ჩვენებურების ეროვნულ ცნობიერებაში რომ ხდება ბოლო დროს. ჩემის აზრით, ასეთი ოპტიმისტური მოსაზრების გამოთქმის საჭუძვლად უწინარესად ის შესედულებაანი უნდა მივიჩნიოთ, რომელთაც თავად თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები გამოთქვამენ თავიანთ ეროვნულ იდენტობასთან დაკავშირებით.

სამწუხაროდ, მშობლიურ ფესვებს მოწყვეტილი ჩვენი თანამემამულეების ეროვნულ-ენობრივი პრობლემები სასურველ დონეზე დღემდე არაა

შესწავლილი. ამ თვალსაზრისით პირველი მნიშვნელოვანი ნაბიჯები მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გადაიდგა. კერძოდ, გიორგი ყაზბეგის, დიმიტრი ბაქრაძის, ნიკო მარის, ზაქარია ჭიჭინაძის, ექვთიმე თაყაიშვილის, პეტრე უმიკაშვილისა და იმ პერიოდში მოღვაწე სხვა მკვლევართა ნაშრომებში თურქეთის საქართველოში მცხოვრები ჩვენებურების ეროვნულ ყოფასთან სისხლხორცეულად დაკავშირებული ბევრი პრობლემა დასმული და განსჯილ-გააზრებული.

ხსენებულ პრობლემათა კვლევა საბჭოთა პერიოდში, იმჟამინდელი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი რეჟიმის კარდახშულობის გამო, თითქმის მთლიანად შეწყდა და ამ საქმის რეალური აღორძინება ფაქტობრივად მხოლოდ გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან, საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღზევების დროიდან, იწყება. ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა და თურქეთ-საქართველოს შორის კეთილმეზობლური და მეგობრული ურთიერთობის დამყარების შედეგად, რასაც ორ ქვეყანას შორის საზღვრების გახსნა და თავისუფალი მიმოსვლის დამკვიდრება მოჰყვა, ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით წარმართული მეცნიერული კვლევა თვისებრივად ახალ დონეზე აღის და ამ პროცესში დღეს უკვე საკმაოდ ბევრი მეცნიერია ჩართული.

მათგან პირველ ყოვლისა მინდა პროფესორი შუშანა ფუტყარაძე დავასახელო, რომლის მიერ ხანგრძლივი სამეცნიერო მივლინებათა შედეგად ჩაწერილ და ცალკე წიგნად გამოცემულ თურქეთში მცხოვრები ქართველების მეტყველების ნიმუშებს არა მარტო ჩვენებურების ქართულის შესასწავლად აქვთ ფასდაუდებელი მნიშვნელობა, არამედ მათ ეროვნულ ყოფასთან დაკავშირებული პრობლემების წარმოჩენისა და შესწავლის თვალსაზრისითაც.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, პირველ ყოვლისა სწორედ თურქეთში მცხოვრები ქართველებისაგან ჩაწერილ ტექსტებზე დაყრდნობით წარმოვაჩინო ის უმთავრესი ფაქტორები, რომლებიც მათ ეროვნულ თვითშეგნებას, მრწამსსა და თვალთახედვას გამოხატავენ. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებულ მასალებს მკითხველი ჩვენებურების შესახებ გამოქვეყნებულ სხვა ნაშრომებშიც საკმაოდ მრავლად იპოვის, ზემოთქმული თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო მაინც შუშანა ფუტყარაძის ფართოდ განმარტებული წიგნი „ჩვენებურების ქართულია“ (ბათუმი, 1993 წ.).

ამ ფუნდამენტურ წიგნს ასეთ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას უწინარეს ყოვლისა ის ფაქტი სძენს, რომ თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებთან წლების მანძილზე პირადი შეხვედრების დროს ჩაწერილი ტექსტების გამოქვეყნებით ქალბატონმა შუშანამ ფაქტობრივად პირველად მოგვცა შესაძლებლობა ასე ფართოდ და მასშტაბურად, ენობრივ-დიალექტოლოგიური ნიუანსების ზუსტი დაცვით, გავცნობოდით ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერების განმსაზღვრელ ბევრ მეტად მნიშვნელოვან მხარეს. წიგნის მეცნიერულ მნიშვნელობას არსებითად განაპირობებს ისიც, რომ მას ავტორის მიერ შედგენილი ვრცელი განმარტებითი ლექსიკონიც ერთვის თან, რითაც იმის შესაძლებლობაც გვეძლევა, სრულყოფილად და დაუბრკოლებლად გავიაზროთ წიგნში წარმოდგენილი ტექსტების შინაარსობრივი მხარე.

დიდ შემდეგეთაღ წოდებული ისტორიული სამშობლოსადმი დაუცხრომელი და თაობებიდან თაობებს გადაცემული სიყვარულის განმაპირობებელი არსებითი მხარეები, საუკუნეთა მანძილზე სხვა ქვეყანაში ცხოვრების გამო ეროვნული თვითმყოფადობის დაცვისა და შენარჩუნების გზაზე რეალურად წარმოქმნილი პრობლემები, გულახდილი საუბრები ეროვნული განვითარების სამომავლო პერსპექტივებზე...

აი, იმ საკითხების არასრული ჩამონათვალი, რაზეც წინამდებარე ნაშრომში იქნება ყურადღება გამახვილებული.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, იმისათვის, რომ თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ეროვნულ ცნობიერებასთან დაკავშირებულ ამ საჭირო-როტო პრობლემებზე მსჯელობამ მეტი დამაჯერებლობა და არგუმენტირება შეიძინოს, ნაშრომში ხსენებული პრობლემები უწინარეს ყოვლისა სწორედ მათი თვალთახედვით იქნება განსჯილ-შეფასებული, რისთვისაც ფართოდ გამოვიყენებ ქართველ მკვლევართა მიერ თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეებისაგან სხვადასხვა დროს ჩაწერილ ტექსტებსა და მათეულ კომენტარებს ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე.

ვფიქრობ, საკითხის ამგვარი თვალთახედვით დასმა და შესწავლა არა მარტო იმის გარკვევასა და განსაზღვრას შეუწყობს ხელს, თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს დღევანდელ თანამემამულეებს რამდენად მყარად და გაცნობიერებულად აქვთ დაცულ- შენარჩუნებული თავიანთი ეროვნული იდენტობა, არამედ იმის დადგენაშიც, რა უნდა გავაკეთოთ საიმისოდ, ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით მათ წინაშე დღესდღეობით მდგარი პრობლემები რეალურად რომ გადავწყვიტოთ და მოვაგვაროთ.

* * *

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები ამ ქვეყანაში მათ რიცხოვნობას განსხვავებული ოდენობით განსაზღვრავენ. კერძოდ, მათ მიერ დასახელებული ყველაზე დიდი რიცხვი (მხოლოდ ქართველები, ლაზების გამოკლებით) ექვსი მილიონია, ყველაზე მცირე კი სამი მილიონი. მაგალითად, ერთ-ერთი მუჰაჯირის შეფასებით, „სამ მილიონზე ნამეტარია თურქიეში გურჯი, ბელქი (შეიძლება - ა. ნ.) ოთხი მილიონი“ (8, 111).

მისი თქმით, ესენი ის ადამიანები არიან, რომლებმაც „გურჯიჯა (ქართული - ა. ნ.) იციან, იმ გურჯებს კი, რომელთაც „გურჯიჯა არ იციან“, ჩვენებურები „ხას (ნამდვილ - ა. ნ.) გურჯებათ არ თვლიან“.

სტამბოლში მცხოვრები ერთ-ერთი ჩვენებურის განსაზღვრით კი დღესდღეობით თურქეთში ექვს მილიონი ქართველი ცხოვრობს (8, 146).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, XIX საუკუნეში თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა რაოდენობის გაზრდას არსებითად შეუწყო ხელი მუჰაჯირობამ. როგორც ცნობილია, ხსენებული საუკუნის განმავლობაში მეტ-ნაკლები ინტენსივობით განხორციელებული ამ ტრაგიკული მოვლენის შედეგად, საქართველოდან თურქეთში ნახევარ მილიონზე მეტი ქართველი გადასახლდა. გადასახლებულთა უდიდესი ნაწილი აჭარადან იყო. ბევრი სოფელი მაშინ თითქმის მთლიანადაც კი დაიცალა მოსახლეობისგან. მუჰაჯირთა ერთ-ერთი შთამომავალი ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ამ საბედისწერო მოვლენას ასე იგონებს: „მე იქილამ გადმოვსულვარ ორ-სამი წლის. მუჰაჯირებსა აკვნებით წამუყუანიან ბაღვები. ძუძუ უწვებიან გემში. რამდენი დახოცილან და წყალში გუდუყურიან კდრები... ეი, ვახ! ეი, ვახ!“ (8, 160).

ბევრი მუჰაჯირი მაშინ ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ მშობლიურ ფუძეს ისინი მხოლოდ დროებით ტოვებდნენ და მალევე დაბრუნდებოდნენ უკან. მაგრამ ოსმალეთში გადახვეწილნი სულ სხვა რეალობის წინაშე აღმოჩნდნენ - რუსეთის იმპერიის ძალადობრივ პოლიტიკას სამშობლოდან თურქეთში იმის იმედით გამოქცეულნი, რომ ამ ქვეყნის ხელისუფლება წინასწარ დაპირებულ მფარველობასა და მზრუნველობას არ მოაკლებდათ, სრულიად უსახსროდ და ულუკმაპუროდ დარჩნენ. მდგომარეობას კიდევ უფრო უიმედოს ხდიდა ის ფაქტი, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ მუჰაჯირებს უკან დასაბრუნებელი გზები ჩაუკეტა.

ჩვენებურების თქმით, განსაკუთრებულ სიმკაცრესა და დაუნდობლობას ამ თვალსაზრისით მაინც კომუნისტები იჩენდნენ. თურქეთთან დამაკავშირებელი საზღვარი მათ ისე საგულდაგულოდ „დააყაფანეს, რომ ჩიტმაც ვეღარ გადმოფრინდა აქეთ“ (8, 151).

ერთ-ერთი ქართველი მუჰაჯირის შთამომავალი ამ ტრაგიკულ მოვლენას შემდეგნაირად იხსენებს: „თურქიეში, ოსმანლიში, წამოსულ ხალხსა ვგონენ, კიდე გადშალათ საქართველოშიო. ამა რუსებმა კარები დააყაფანეს, კინის ფერდე ააფარეს. ჩიტმა ვეღარ გადმოფრინდა ბილა აქეთ. მე ბაღვი ვიყავ, თქვენიდან გადმოსულები რომე იტირებდენ ბათუმის მოგონებაზე, ჰალადვენ (დღემდე - ა. ნ.) მახსოვს. სულ ტიროდენ: - ეი, კიდე, მემლექეთო, შორიდან ვიციცქირებით, ვეღარ გნახეთო.“

რაგორც ჩვენებურების საუბრებიდან ნათლად ჩანს, თაობებისათვის ეროვნულ ტრაგედიად ქცეულ ამ მოვლენას მუჰაჯირ ქართველთა დღეკანდელი შთამომავლებიც ხშირად იხსენებენ უდიდესი გულისტკივილით. მშობელ ქვეყანასთან სამუდამო განშორებით გამოწვეული ამ უმწკავესი ტკივილის ანარეკლი მათი ზეპირსიტყვიერების არაერთმა ნიმუშმაც შემოგვინახა ემოციურად შთამბეჭდავი ფორმით. მაგალითად, ერთ-ერთ საღლსურ ლექსში ეს ტკივილი ასეთი სულისშემძვრელი ფორმითაა გამოხატული:

*ავღვეთ, წევდეთ მუჰაჯირათ, რა ლამაზი დარიაო,
ჩუენ გემში რო ჩაეყდებით, ჩენი გული კდარიაო.*

95 წლის ერთ-ერთი ქართველი მუჰაჯირი კი მთელი თავისი ცხოვრების ყველაზე დიდ ტრაგედიად ქცეულ ნოსტალგიას სამუდამოდ განშორებული სამშობლოსადმი შემდეგნაირად გამოხატავს: „ლამეში მემლექეთში რამდენჯეღ მივალ-მოუალ... სიზმარში სულ იქ ვარ. აქავრობა მიიღამაი არ დემესიზმრება. იქავრობას ვყაყიროფ სიზმარში. მევიარ ეზოკარ, ჯუმუშავერ გაეხედავ, წისქვილში შევალ, მევიარ... ეი, მემლექეთო, მემლექეთო! რაფერ მენატრები! შენ უნახველაი ფკლები ღალღობა (მგონია - ა. ნ.)! თუალები ღია ღამირჩება, იმა ვჩივი“ (8, 107).

ღიდი მემლექეთისადმი სიყვარულის ეს უწმინდესი და უძლიერესი გრძნობა ქართველმა მუჰაჯირებმა თავიანთ შთამომავლობასაც რომ გადასცეს მემკვიდრეობით, ეს საქართველოზე მათი ემოციური ნაუბრე ბიღანაც თვალნათლივ ჩანს. მიუხედავად იმისა, რომ წინაპართა სამშობლო ქართველი მუჰაჯირების მემკვიდრეებს თვალითაც კი არ ჰქონდათ ნახული (დამოწმებული საუბრების უდიდესი ნაწილი სარფის კარის

გახსნამდეა ჩაწერილი), ისინი უნახავდაც კი თავდავიწყებით იყვნენ შეყვარებულნი მასზე. ამ სიყვარულის განმამტკიცებელ უმთავრეს ძალად პირველ ყოვლისა ის ნოსტალგიური და რომანტიკული საუბრები იყო ქცეული, რითაც მშობლიური ქვეყნიდან საბუღამოდ აყრილ-გადახვეწილი ქართველები იხსენებდნენ თავიანთ ისტორიულ სამშობლოს.

მაგალითად, ერთ-ერთი ქართველი მუჰაჯირის შთამომავალი თავისი წინაპრებისაგან გენეტიკურად გადაცემული სიყვარულის ამ უწმინდეს გრძნობას საკუთარი თვალთა ვერაც უნახავი საოცნებო სამშობლოსადმი შემდეგნაირად გამოხატავს: „ჩუენი ძუელებიხ ნათქუამი სოფლებიხ სახელები მახსოვან... ბითთუბ (მუღამ – ა. ნ.) იქუერობა მაგონდება, ბაბუას ბაბუას ადგილები მენატრება. მე იქა ვთლი ჩემ თავსა... გურჯუები გვენატრებიან, ჰა ქი (თითქოს – ა. ნ.) და-ძმანები ვართ. გვიყუარან უღუუნახველი ძმები. გულით გევხსნებით, იმათ რომ ღვენახვთ” (8, 150).

როგორც ჩვენებურების ნაუბრებიდან თვალნათლივ ჩანს, პირველ ყოვლისა სწორედ თავიანთი ისტორიული სამშობლოსადმი ქართველი მუჰაჯირებისა და მათი შთამომავლების ასეთი ფანატიკური და დაუცხრომელი სიყვარული წარმოადგენს იმ დიდი ნოსტალგიის უმტკიცეს საფუძველს, რასაც ბევრი მათგანი გამოხატავს ხოლმე ძალზე ხშირად უძმაფრესი ემოციური ექსპრესიით. მაგალითად, „ხეები რომ კალმათ იქცენ, - ამბობს ერთ-ერთი მათგანი, - ზღუები რომ მელნათ იქცენ, ჩემ ღერდს ვერ დასწერს” (8, 343).

მიუხედავად დედა საქართველოსადმი ჩვენებურების ამგვარი დაუცხრომელი სიყვარულისა, მათი დიდი ნაწილი იმდენად შეეგუა და შეეისისხლხორცა თავის ახალ სამშობლოს, რომ იქიდან აყრასა და უკან, წინაპართა ნაფუძარზე, დაბრუნებას უკვე აღარ აპირებს. ამას ბევრი მათგანი იმით ხსნის, რომ თურქეთში მცხოვრები სხვა ხალხებისაგან განსხვავებით, ამ ქვეყნისთვის მათ არასოდეს უღალატიათ და მისი „მიწები მათი ღეღიების სისხლითაცაა მორწყული.” ამიტომაც არ უნდათ მათ იქიდან აყრა და „გურჯისტანში დაუღომა”. „ჩუენ აქნა ვიყოთ, - ამბობენ ისინი, - სხუას არ ღუუტენთ ჩუენ ღეღიების სისხლით მორწყულ მიწასა. ჩუენ გვინდა, რომე ჩუენ აქა კარგად ვიყოთ, თქუენ იქა კარგად იყოთ, ერთმანებთან გეღევედეთ, გაღმოვდეთ, კაი მეზობლობა ვქნათ...” (8, 150).

ჩვენებურების მონათხრობში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ გურჯები დღესდღეობით „თელ თურქ ეში არიან მოთესილი და სინათლეს აძლევენ თურქ ესა“ (8, 109). კერძოდ, დღევანდელ თურქეთში არსებული სამოცდაშვიდი ვილაიეთიდან „გურჯი ჰამანაქი (თითქმის – ა. ნ.) ყუელგან არი. თხუთმეტში არ იქნება მარტო“.

მიუხედავად ასეთი სიმრავლისა, დღევანდელი ჩვენებურების უდიდესი ნაწილის წინაშე რეალურად დგას ეროვნული თვითყოფადობის დაცვა-შენარჩუნების პრობლემა. თავად მათივე განმარტებით, ეს გარემოება პირველ ყოვლისა იმითაა განპირობებული, რომ ისინი ძველებურად კომპაქტურ ცხოვრებას უკვე ნაკლებად ახერხებენ. მაგალითად, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მათგანი: „ერთი ნათქვამია: ყურძენი ყურძენსა შეხედავს და გაშავდებაო. ჩუენც ისე ვართ. თურქებში, გავერიეთ და გავეშავედით, ასიმილა გავეხდით.“

– ჩუენ რატომ დეეკარქეთ, იცი? ჩუენ ახლა დაპანტული ვართ, იმისთვინ ასეა. ჩუენ აქ გამოველით, ადაფაზარ დაეჯექით, ზოგმა ბურსას დაჯდა, ზოგმა – იზმირ, ზოგმა – გირესუნ, ზოგმა – ჰად და ზოგმა – ჰად. დეეკანტეთ. ერთ ადგილში არ ვართ, რომე ერთმანებ გურჯიჯა ველაპარიკოთ. ლაპარიკი დაგვაიწყდა. სიმღერა აღარ ვიცით“ (8, 145).

რ. თოფჩიშვილის აზრით, თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების გათურქების პროცესმა დროთა განმავლობაში იმდენად ფართო მასშტაბებიც კი შეიძინა, რომ „დღევანდელი თურქული ეთნოსი გაჯერებულია ქართული წარმომავლობის ჯგუფებით: მთლად ფიზიკურად არ გადაშენებულან შავშელები და კლარჯელები, ერუშეთელები და სამცხელები, ჯავახები და არტაანელები, კოლაელები და ჭანები. ისინი თურქულ ეთნოსში განიეთდნენ, ქართული ცნობიერება და მენტალობა თურქული ცნობიერებითა და მენტალობით შეიცვალეს“ (5, 49).

თუმცა, მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, აქვე ისიც უსათუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ასიმილაციის პროცესმა ჩვენებურების უმეტესობის ცნობიერებიდან ბოლომდე მაინც ვერ ამოძირკვა მათი ეროვნული იდენტობა და მათ კვლავაც კარგად „ახსოვთ თავიანთი ქართული წარმომავლობა.“ ჩვენებურების ეროვნულ თვითშეგნებაზე საუბრის დროს რ. თოფჩიშვილი იქვე იმ ნეგატიურ დამოკიდებულებასაც უსვამს ხაზს, რასაც არაასამილირებული ქართველები იჩენენ ხოლმე მათი გათურქებული თანამემამულეებისადმი. მაგალითად, მისი თქმით, იმერ-

ხეველები მათ მეზობლად მცხოვრებ შავშელებს, იმის გამო, რომ მათი უდიდესი ნაწილი უკვე მთლიანად ასიმილირებულია თურქულ მოსახლეობასთან, „გადაბრუნებულ ქართველებს“ უწოდებენ (5, 50).

ეროვნული გადაგვარების ამ მოვლენით შეწუხებული და გულნატკენი ბევრი ჩვენური შეძლებისდაგვარად ცდილობს ასიმილაციის პროცესს წინ აღუდგეს, თავისი ეროვნული იდენტობა დაიცვას და მშობლიური ენა და წინაპართა ადამ-ტრადიციები შეინარჩუნოს. მაგალითად, სალხინო სუფრების გამართვის დროს ჩვენებურთა დიდი ნაწილი უპირატესობას ქართულ მოლხენას ანიჭებს. „ქორწილ რომ ვიქო, — ამბობს ერთ-ერთი მათგანი, — სულ გურჯულა, სულ ქართულა არი ყუელაჟფერი, სიმღერა, ლაპარაკი, ადეთები“ (8, 56).

ეროვნული ტრადიციების დაცვა-შენარჩუნების ერთ-ერთ უმთავრეს საშუალებას ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში წინაპართა მიერ დამკვიდრებული სახალხო დღესასწაულების ფართოდ აღნიშვნაც წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს იმერხევეში ყოველი წლის აგვისტოში გამართული მარიაშობის დიდი დღესასწაული, რომელსაც თურქეთის სხვადასხვა კუთხეებიდან მრავლად ჩასული ქართველებიც ესწრებიან.

აი, რას წერს ამ სახალხო ზეიმის მიზანდასახულობაზე, მასშტაბებსა და მიმდინარეობაზე პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე: აგვისტოს პირველი კვირის გამოსასვლელ (არასამუშაო) დღეებში, როცა ეს დღესასწაული იმართება, მასზე დასასწრებად „სათავეზე მთელი ხეობის, მეტიც, შავშეთისა და ართვინის რაიონების მოსახლეობა იყრის თავს და მასპინძლობს სტამბოლიდან, ანკარიდან, ბურსა-ინეგოლიდან, ადაფაზარიდან, გონენიდან, იზმითიდან, ტრაპიზონიდან და სხვა ქალაქებიდან თუ მხარეებიდან ჩამოსულ თანამომეებს...

ტრადიციას ხანგრძლივი ისტორია აქვს: ზოგ სოფელში ამ დღესასწაულს მართობა კქვია, ზოგან შუანთობას ეპაჩიან (< შუა მთობა); თურქულ ოფიციალურ ინფორმაციებში დღესასწაულის სახელია კაკვასიური ფესტივალი, ან მოკლედ ფესტივალი...

ამ დროს მთაში იყრის თავს თითქმის ყველა მცხოვრები, რომლებიც რამდენიმე დღის განმავლობაში ერთობიან, მღერიან, ცეკვავენ, სვამენ ზომიერად, დგამენ ხალხურ წარმოდგენებს, იმართება ვაყებისა და ხარების ჭიდაობა და სხვ...

იმერ ევის მთავარი საფესტივალო... ადგილია სათავე — წიწვოვანი ტყისა და ალპური ზონის გასაყარი ლამაზი მთა. სათავე მასობრივი

თავმჯერის დაუსასრულებელი ადგილია; კერძოდ, ორი ხეობის საერთო მთაზე — უბესა და დიობანის საძოვრებზე” (7, 38-42).

ამგვარ სახალხო ზეიმებზე ყველაზე მეტ სიყვარულსა და პატივისცემას პირველ ყოვლისა ის ადამიანები იძსახურებენ, რომლებიც ქართული სიძღვრებითა და ცეკვებით ისახელებენ თავს. მაგალითად, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი ჩვენებური: „შუანთობაზე იტყოდნენ გურჯულ სიძღვრებს. თენზილასი ანაი იძღვრებდა გურჯულ სიძღვრებს. შამუყუყვირებდა იმფერ ვორირამას, რომე ტანში გაგაკანკალეზდა” (8, 57).

საკუთარი ეროვნული თვითმყოფადობის გადარჩენისა და შენარჩუნების მიზნით, რამდენადაც ვითარება ამის შესაძლებლობას აძლევთ, ჩვენებურები ერთად, კომპაქტურად, ცხოვრების შენარჩუნებასაც ცდილობენ და ერთმანეთზე თხოვა-გათხოვების წესის დაცვასაც. მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის თქმით, „ჩუენ ენამ რომ არ გამეიცვალოს და არ დაგვაიწყდეს, სხუა ხალხსა, ქართუელის გარდა არ ვუშვებთ ჩუენ სოფლებში. არ ვუშვებთ ქი, სისხლმა არ გამეიცვალოს, ენამ არ გამეიცვალოს. სოფელში რომ დააჟღუმლეფ (დაასახლებ - ა. ნ.) სხუა მილლეეთის კაცსა, ია გოგონა ითხოვო მისი, ია ბიჭინა დააქორწილო იმიდან. ამიტომ არ ვუშვეფთ ქი შიან სოფელში” (8, 152).

მეორე ჩვენებური კი ამბობს: „მეზელულში (სასაფლაოზე — ა. ნ.) ვიტირეფ სხუა სისხლის ქალი რომ მეიყუანონ და სახლში ალაჟლუნონ. სახლში დავალპოფ პრატ (ქალიშვილს — ა. ნ.) გუუთხუარსა და სხუა სისხლის ინსანსა (ადამიანს — ა. ნ.) არ მიეცემ” (8, 87).

ერთ-ერთი სტანბოლელი ჩვენებურის თქმით, უმთავრესი სიძნელე, რაც მათ ეროვნული თვითმყოფადობის დაცვა-შენარჩუნების გზაზე ეღობებათ წინ, ერთმანეთისაგან განცალკევება და არაქართულ გარემოში ცხოვრებაა. „თქუენ საქართველოში ხართ, რა გინდარან. რუსი ბევრ კეფეერ დაგმართებს. ჩუენ რა გვეშველება თუარემ? აღარც თურქი ვართ, აღარც გურჯი” (8, 135).

ბევრი ჩვენებური უდიდეს გულისტკივილს გამოთქვამს იმის გამო, რომ ზემოთ აღნიშნულ გარემოებათა შედეგად, წინაპრების მიერ დატოვებულ ეროვნულ ტრადიციათაგან დროთა განმავლობაში ბევრი რამ დაიკარგა და გადასხვაფერდა არსებითად. მაგალითად, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მათგანი: „დელოჟალი მეიყუანეს კარზე. უკრენ მუზიკას. ქართულათ აღარ იციან მღერა. მღერიან თურქაზე.

თურქებმა ეს სიმღერა არ იციან. გურჯების სიმღერაა თურქჩაზე გადატანილი” (8, 248).

ჩვენებურების საჭირობოროტო ეროვნული პრობლემების წარმომჩენი ამგვარი საუბრები არა მარტო იმითაა საინტერესო და მეტად მნიშვნელოვანი, რომ ხსენებულ პრობლემებზე გვექმნება ნათელი წარმოდგენა, არამედ იმითაც, რომ მკითხველს გარკვეულწილად მათი მოგვარების იმედიც უჩნდება რეალურად.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, ხაზგასმით აღსანიშნავი ამ შემთხვევაში ისიცაა, რომ ზოგიერთი რესპოდენტი თავის გულისტკივილს ზოგჯერ ემოციურად ღრმად შთამბეჭდავი ხატოვანებითაც გამოთქვამს ხოლმე, რაც მათ ნაუბარს მეტ ემოციურ შთამბეჭდაობას სძენს. მაგალითად: „ერთ დღესა ვიყურებით ფენჯერაში. ერთი ტრედი იარება ძირთა. ყორანიც დევნახე. უყურა, უყურა ტრედ, ვერ იარებაო, მიხტა, დეცა და მოწყვიტა კისერი. ამფერია ეს დუნ აც. თუ პაწა გაჭირვებული ხარ, ასე დევმართება. ვინცხაი დაგაბიჯეფს ფესხა” (8, 135).

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ჩვენებურების მონათხრობში გამორჩეულად მნიშვნელოვან იმ წვლილსაც არაერთგზის ესმება ხაზი, რაც თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს აქვთ შეტანილი მათ მეორე სამშობლოდ ქცეული ქვეყნის ისტორიაში. მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის თქმით, „ჩვენ თურქეთლების პირველი ხალხი ვართ. პაცხა რომე გასაკეთებელი საქმეა, ჩვენ ვართ იქ... ჩვენა რომე თურქეთის პირველი ხალხი ვართ, ეს იციან ყველამ აგერაქა. ჩენი დერნეგები (გაერთიანებები - ა. ნ.) გუაქ... ერთმანეფზე მოხმარება არი... ასე ვიკაევფთ ერთანეფსა...

ოღაში თუ ვჟდავართ და გურჯი შამოიდა, სელამის მიცემაზე ფესზე ავდგებით. ამას თურქები ხედვენ და თვითანაც დგებიან ფესზე, გურჯი კაცი, დიდი კაცი შამოვდაო” (8, 152).

თურქეთში მცხოვრები ჩენი თანამემამულეები განსაკუთრებულ პატივისცემას პირველ ყოვლისა იმ გურჯების მიმართ იჩენენ, რომლებიც თავიანთი ეროვნული მოღვაწეობით გამორჩეულ პიროვნებებს წარმოადგენდნენ. მათ შორის ყველაზე მეტი სიყვარულითა და ავტორიტეტით ახმედ ოზქანი (მელაშვილი) სარგებლობდა, თავისი ქართული საქმიანობის გამო მთელ თურქეთში ფართოდ პოპულარული დიდი მამულიშვილი, რომელიც თურქმა ტერორისტებმა ბარბაროსულად მოკლეს 1980 წელს მისი აქტიური ეროვნულ-მამულიშვილური მოღვაწეობის გამო.

ახმედ მელაშვილის დიდმნიშვნელოვან პატრიოტულ საქმეებს უამრავი დამფასებელი არა მარტო თურქეთში რომ ჰყავდა, არამედ სხვა ქვეყნე-

ბშიც, ამას ქვემოთ დამოწმებული ის ლექსიც ადასტურებს, რომელიც მას საფრანგეთში მცხოვრებმა ქართველმა ემიგრანტმა შ. ზელგინიძემ მიუძღვნა:

დრონი გადიან ჩვენთვის,
ჩემს მეგობარს უცნობსა,
ვხედავ შორიდგან მის კეთილ გულსა.
უნახავად მე რას ვიცნობ და მის შრომასა,
ახალგაზრდა ლალი და ლამაზი, ქართველთა მოყვარესა,
ნეტავი მე მას ერთხელ შემყარა,
ქართულ ენის მოლაპარაკესა. ერთი ვაზის ტოტი ვართ,
ველი მე მისი კეთილ ნაყოფსა.
ერთი ბაღში დათესილნი,
შემდეგ შორი შორს გადარგულნი,
რაგინდ შორს იყვეს ადამიანი,
მაინც იცნობს მისი გული.
უცხო ქვეყანაში ვცხოვრობ მოწყენილი.
თავზე თმაც გამთეთრებია და მიწვრილდება სული.
მაგრამ ჩემი ქვეყნის სიყვარულით
თავს მარტოლ არა ვგრძნობ,
კიდევ მყავს შორს ბიძაშვილი.

სწორედ ახმედ მგლაშვილისა და თურქეთში მოღვაწე სხვა ქართველ მამულიშვილთა დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული, ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ არაერთ რეგიონში ქართული სათვისტომოებიცა და კულტურის კერებიც შეიქმნა. კერძოდ: „1. სოფელ ჰაირიეს ტურიზმისა და ინფორმაციის საზოგადოება (1962 წ.), 2. ინეგოლის კავკასიის ფოლკლორისა და კულტურის საზოგადოება (1962 წ.), 3. ბათუმიდან და რეგიონიდან გადასახლებულთა კულტურისა და სოლიდარობის საზოგადოება (სტამბოლი, 1988), 4. ართვინელთა და ბათუმელთა კულტურის და სოლიდარობის საზოგადოება (გიოლჯუქი - 1989), 5. სამხრეთ კავკასიიდან და ბათუმიდან გადასახლებულთა კულტურის, ფოლკლორისა და სოლიდარობის საზოგადოება (ანკარა, 1989), 6. ბათუმელთა და კავკასიის კულტურის საზოგადოება (იზმირი - 1990).

1990 წლის 11 ოქტომბერს ანკარაში შეიქმნა „საქართველოს რესპუბლიკასთან სოლიდარობისა და თანადგომის კომიტეტი“. კომიტეტმა

საზოგადოებას მიმართა საგანგებო მოწოდებით, რომელშიც ობიექტურად აცნობს მას განახლებულ, დამოუკიდებელ საქართველოს, ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებს, მოუწოდებს საქართველოსთან თანამშრომლობისაკენ. ეს დოკუმენტი გაეგზავნა გაეროს, ევროთატიბრს, მსოფლიოს ყველა წამყვანი ქვეყნების, მათ შორის თურქეთის პრეზიდენტებს” (აღი აღთუნი, ქართული დიასპორა ღა „ორი თურქეთი“, ყოველკვირეული გაზ. „კავკასიონი“, 1996 წ. №160).

როგორც ვხედავთ, თურქეთში ქართული სათვისტომოებისა ღა კულტურის კერების შექმნის პროცესმა განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები საქართველოში ერრვენულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფართოდ აღზევების შესაბამისად შეიძინა. ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა ღა თურქეთთან კეთილმეზობლური კავშირურთიერთობის დამყარებისა ღა ადრე არსებული სასაზღერო ბარიერების მოშლის შემდეგ კი ეს პროცესი კიდევ უფრო მეტად გაძლიერდა.

ეს ყველაფერი მეტად მნიშვნელოვანი იმითაცაა, რომ თურქეთში მცხოვრები არაერთი ჩვენი თანამემამულე დღეს უკვე აქტიურად ეხმარება საქართველოში მიმდინარე რთულ პოლიტიკურ მოვლენებს ღა შეძლებისდაგვარად ცდილობს თავისი წვლილი შეიტანოს ამ პრობლემათა მოგვარების საქმეში. მაგალითად, სწორედ ამის ერთ-ერთ ნათელ გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ ფაპრედინ ჩილოღლუს (ფარნა ჩილაშვილის) თავკაცობით 2007 წელს სტამბოლში დაარსებული ორენოვანი (თურქულ-ქართული) ყოველკვარტალური ჟურნალი „ფიროსმანი“, რომელშიც ფართოდ ღა მასშტაბურადაა დასმულ-განაღიზებული საქართველოს ისტორიასთან ღა თანამედროვეობასთან დაკავშირებული ბვერი პრობლემური საკითხი.

* * *

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების არც თუ მცირე ნაწილი ქართველად მხოლოდ იმ ჩვენებურს მიიჩნევს, რომელსაც ქართულად საუბარი შეუძლია; იმას კი, ვინც „გურჯიჯა არ იცის“, ქართველად არ თვლის.

მიუხედავად ქართული ენისადმი ამგვარი დამოკიდებულებისა, არაქართულ გარემოში საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრების გამო ჩვენებურების ერთი ნაწილი მშობლიურ ენაზე უკვე საერთოდ ვეღარ

საუბრობს, ქართულად მოსაუბრეთა ენა კი იმდენად შეიცვალა და გადასხვაფერდა, რომ საქართველოსა და თურქეთში მცხოვრები ქართველების მეტყველება ხშირ შემთხვევაში არსებითადაც განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

მაგალითად, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი ჩვენბური: „მე თბილისურა მინდა დეველაპარიკო, მარა ბევრი სიტყუა არ ვიცი. თენგიზ აბულაძემ მაჩუქვა ქასეთეზე ჩაწერილი „ხევისბერი გოჩა“, ვუდინგლებ და ბევრი კერ გამიგნია... ჩუენი ლაპარიკი და თქუენი ლაპარიკი ეფეიჯა (საკმაოდ, ძალიან – ა. ნ.) გადაქვევლია (შეცვლილა, გადასხვაფერებულა – ა. ნ.)... ასეა, სახელი აღარ ვიციით, სახრავი აღარ ვიციით, რა ვუთხრათ ერთმანებსა?“ (8, 146).

ჩვენებურების მართებული დაკვირვებით, ამ სამწუხარო მოვლენამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები გასული საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ურბანიზაციის პროცესში ჩვენი თანამემამულეების აქტიური ჩართვის შემდეგ, შეიძინა. ქართული ენის არცოდნა, ბევრ სხვა. გარემოებასთან ერთად, იმანაც განაპირობა, რომ ქართული სკოლების არარსებობის გამო, თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს შორის ქართული წერა-კითხვის მცოდნეთა რაოდენობა მუდამ თითზე ჩამოსათვლელი იყო და არის.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად 1877-78 წლების ომის შედეგად დედასამშობლოსთან შემოერთებულ ზოგიერთ ქართულ რეგიონში საქართველოდან იქ ჩასულმა ქართველმა მამულიშვილებმა რეალური ნაბიჯების გადადგმა დააპირეს, მათ ამგვარ მცდელობას ფაქტობრივად არავითარი პრაქტიკული შედეგი არ მოჰყოლია. ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ბორჩხაში, ართვინსა და ლაზისტანში სამხედრო სამსახურში მყოფი ივანე ჯაიანი, რომელიც მოცალეობის ფაქტს ქართულ წერა-კითხვასაც ასწავლიდა იქაურ ბავშვებს. ე. წ. ოსმალის საქართველოში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მოღვაწე ამ გულმხურვალე პატრიოტის ცხოვრების ეს პერიოდი უაღრესად საინტერესო იმითაცაა, რომ იმდროინდელ ქართულ პრესაში იგი იქაურების ყოველდღიურ ყოფასთან დაკავშირებულ პრობლემებთან დაკავშირებითაც ხშირად აქვეყნებდა ხოლმე მაღალკვალიფიციურ პუბლიცისტურ წერილებს (ამასთან დაკავშირებით იხ: ი. ჯაიანი, წერადლები შავშეთიდან (პუბლიცისტური მემკვიდრე-

ობა). შეადგინა, შესავალი წერილი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო რამაზ სურმანიძემ, თბ. 1991 წ.).

ი. ჯაიანის ხსენებულ პუბლიკაციათაგან ამჯერად ყურადღება გაზეთ „ივერიის“ 1895 წლის 2 ივნისის ნომერში დაბეჭდილ იმ წერილს მივნიშნავთ, რომელშიც ზემოთ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ასეთი რამ არის ნათქვამი: „სოფ ბორჩხა (ჭოროხის ხეობა). თითქმის საქართველოს ყველა კუთხიდან გვესმის, რომ ამა და ამ სოფელში სკოლა დაარსდა, ამა და ამ სოფელში სამკითხველო გახსნესო და სხვა... ამ მხრივ ჭოროხის ხეობა უკან არის ჩამორჩენილი. ჩვენ არ მოგვეპოვება არც სკოლა, არც სხვა რამ გონების გასაწვრთნელი, თუმცა იმდენი შეძლება მოგვეპოვება, რომ შეგვიძლიან გავხსნათ სკოლაც და სამკითხველოც. მაგრამ თუ აქამდის არც ერთი გვაქვს და არც მეორე, ეს იმის ბრალაა, რომ ფუხარებს არ ესმით განათლების მნიშვნელობა. ამის შეგნებას დიდად ხელს უშლიან მოლა-ზოჯები...”

ჩვენ ერთხელ გვქონდა სკოლა. ეს სკოლა ახმედ ეფენდიმ გახსნა თავის ხარჯით და ჯეროვანი ნაყოფიც მოქონდა სკოლას, მაგრამ გარდაიცვალა პატივცემული ახმედ ეფენდი და სკოლამაც შესწყვიტა თავისი არსებობა.”

სამწუხაროდ, ამ ინფორმაციას პუბლიკაციის ავტორი ქართველებით დასაზღვრულ იმ რეგიონში არსებულ ვითარებასთან დაკავშირებით კი არ გვაწვდის, რომელიც კვლავაც თურქეთის შემადგენლობაში რჩებოდა, არამედ იმ მხარის შესახებ, რომელიც უკვე კარგა ხნის შემოერთებული იყო დედამამშობლოსთან. თუკი ჩვენი მამულიშვილები აღნიშნულ პრობლემას იმ ადგილებში ვერ წვევტდნენ, სადაც, ადრე არსებული ვითარებისაგან განსხვავებით, უკვე თავისუფლად ახერხებდნენ ჩასვლას, ისინი ამის გაკეთებას, ბუნებრივია, მით უფრო ვერ შეძლებდნენ კვლავაც უცხო ქვეყნის შემადგენლობაში დარჩენილ ქართულ რეგიონებში.

თურქეთში მცხოვრები ზოგიერთი ჩვენი თანამემამულე ზემოთ აღნიშნული ვითარებიდან, ძალზე იშვიათ შემთხვევაში, იმ გამოსავალს პოულობდა, რომ ქართულენოვან ტექსტს არაბული ასოებით ჩაიწერდა ხოლმე. მაგალითად, სწორედ ამგვარად ყოფილა ჩაწერილი მუჰამედ წინასწარმეტყველის განმადიდებელი ქართულენოვანი პოემა და „მანატურ ზოჯას გურჯიჯა ვაიზი (სწავლება, დარიგება – ა. ნ.)“ (8, 236).

მიუხედავად ქართული წერა-კითხვის უცოდინარობისა, ჩვენებურთა ერთი ნაწილი ეროვნული სიამაყის გრძნობით. საუბრობს იმ უპირატესობებზე, რითაც ჩვენი ენა ხასიათდება ხოლმე სხვა ენებთან შედარებით. მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის თქმით, „ჩუენი ენა, ნაწერავი ფენა (ძალიან — ა. ნ.) თეპიზი (სუფთა, კოხტა — ა. ნ.) რამე არი. ერთ ასოს ერთი ფასი აქ, ერთი მა აქ. ზოგ ენებეში სამი ასოც არი ერთად, ერთი მის ბარობაზე. საპი ასო ერთად უნდა მოიდეს, რომე ერთი მა ამეილო, ერთი მის ფასი ქონდეს” (8, 236).

მურღულის სკოლის ერთ-ერთი ქართველი მასწავლებელი კი, რომლის მოსწავლეთა უმეტესობას ქართველები წარმოადგენენ, გულისტკივილით საუბრობს იმაზე, რომ „გურჯულა სწავლა თელ თურქიეში” არსად არის. მისი აზრით, პირველ ეტაპზე, ვიდრე მთავრობა ამ საქმეს მოაწესრიგებდეს, აღნიშნული პრობლემის რამდენადმე მაინც მოსაგვარებლად, საჭიროა მისნაირ ენთუზიასტ ქართველებს უწინარეს ყოვლისა მათმა მოძმეებმა გაუწიონ მეტი პრაქტიკული დახმარება. სწორედ ამ პატრიოტული ენთუზიასტის გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ ის თხოვნა, რითაც იგი მის თანამემამულეებს მიმართავს საქართველოში: „წიგნები მიწდა, გურჯის თარიღები მიწდა, გურჯის მასალები მიწდა, ლექსიკონიც მიწდა. კითხვა წიგნისა ვიცე ქართულად, ნაწერი ვკითხულობ, ხელით ნაწერი ვერ ვარჩევ” (8, 310).

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები განსაკუთრებულ უკმაყოფილებას გამოხატავენ იმის გამო, რომ ენობრივი თვალსაზრისით ისინი ნახევარი საუკუნის წინათ გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, ვიდრე დღეს არიან. მათი თქმით, „ორმოხდაათი წლის წინ სუფთა იყო ქართული ენა ჩუენსა. ოქულები (სკოლები — ა. ნ.) რომ გეიხსნა, თურქჩა შემოვდა. ბაღნები თურქჩას სწავლობენ ოქულეებში და გურჯიჯას აღარ ეტანებიან. წორეთ აღარ მივა საქმე” (8, 337).

ზოგიერთი ჩვენებურის შეფასებით, ამ გოვლენის გამო ჩვენი ენის გავრცელების არეალი დროთა განმავლობაში იმდენადაც კი შემცირდა, რომ იგი რეალურად დადგა შენარჩუნება-არშენარჩუნების საშიშროების წინაშე. „ჩუენი ემები (ტოლები — ა. ნ.) რომ წავლენ ამ დუნიდან (ქეყნიდან — ა. ნ.), — ამბობს, მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანი, — თორუნები (შვილიშვილები — ა. ნ.), დარჩენილები გურჯიჯას აღარ ილაპარიკებენ” (8, 341).

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ამგვარი გულმტკივნეული საუბრები მშობლიური ენის გადარჩენა-შენარჩუნებასთან დაკავშირებით არსებულ პრობლემებზე არა მარტო იმითაა საინტერესო, რომ მკითხველს ამ თვალსაზრისით იქ არსებულ სინამდვილეზე ექმნება ზუსტი წარმოდგენა, არამედ უფრო მეტად იმიტომ, რომ ჩვენებურების ერთი ნაწილი შექმნილ ვითარებასთან შეგუებას არ აპირებს და ამ პრობლემათა მოსაგვარებელი გზების მოძებნასაც ცდილობს შეძლებისდაგვარად.

ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით არსებული რეალური მდგომარეობა კი, ერთ-ერთი ჩვენებურის ინფორმაციით, ასეთია: „ზამანი (დრო - ა. ნ.) იცლება, გედეიქცენ ახალები, გურჯიჯა იკარქვის. გენჯები (ახალგაზრდები - ა. ნ.) აღარ ელტვიან გურჯიჯასა. ოქულებში (სკოლებში - ა. ნ.) გურჯიჯა ღერსი (გაკვეთილი - ა. ნ.) რომე იყოს. ასე არ დეიკარქვას გურჯი დილი (ენა - ა. ნ.). აღმანჯა (გერმანული - ა. ნ.), ინგლიჯა არი ოქულებში და გურჯიჯა არა. რა ყედერია (იღბალია - ა. ნ.) ესა?!“ (8, 297).

ჩვენებურების ერთი ნაწილის აზრით, აღნიშნული თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობის სასიკეთოდ შეცვლა მხოლოდ მათ შესაძლებლობებს აღემატება და ამ საქმეში მათი დიდმემლექეთელი თანამემამულეებიც უნდა ჩაერთონ აქტიურად. ამგვარი თანადგომის გამოხატვის ერთ-ერთ უმთავრეს ფორმად ისინი პირველ ყოვლისა დაინტერესებულ პირთათვის მშობლიური ენის შესასწავლად აუცილებლად საჭირო წიგნების მიწოდებას მიიჩნევენ. „ჩუნ თქუენიღამ, - ამბობს, მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებური, - წიგნები, დედაენა გვინდა. ბევრი ითხოვენ იქითაქეთიღამ, ვერ გვიპოვნია, მისვცეთ. ანსიკლოპედია, მიერე მატერიალები ქვჭირვია, ქართულ ენაზე ლექსიკონი ეზებნით, ვერ გვიპოვნია. თუ მაახერხებთ და მაგას გამოგვიგზავნებდეთ, ზალიაწ საჭიროა, მაგას ველოდებით“ (8, 241).

იმ ფაქტს, თურქეთში მცხოვრები ქართველების დიდმა ნაწილმა დღესდღეობით ქართული ენა უკვე თითქმის საერთოდ რომ აღარ იცის, ზოგიერთი ჩვენებური მშობლიური ენისადმი მათი გულგრილი დამოკიდებულებითაც ხსნის. ზემოთქმულის ნათელსაყოფად უაღრესად საინტერესოა თურქეთში მცხოვრები ერთ-ერთი ჩვენი თანამემამულის მიერ მშობლიურ ენასთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით მათსა და იქაურ აფხაზებს შორის გავლებული პარალელი. კერძოდ, მისი შეფასებით,

აფხაზებმა ქართველებზე მეტად მშობლიური ენა იმიტომაც დაიცვეს და შეინახეს, რომ „ისინი ოჯახში თურქა დუნიადა. (არასოდეს – ა. ნ.) არ დელიაპარიკებენ. აბაზებმა ძალიან არ დეიპანტენ, არ გეერიენ თურქებში. მეემური (მოსამსახურე – ა. ნ.) ნაკლებათ გახდენ, სამსახურაი არ დეიწყეს. სოფლებში დარჩენ. ჩუენ ერთ მაჰალეში (რაიონში – ა. ნ.) ვართ ორი სამი გურჯი. თურქებში ვართ დამოსახლებული“ (8, 59).

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთქმული თვალსაზრისით რეალურად არსებული ვითარების ობიექტურად შეფასება, საამისოდ საჭირო მასალების ხელმოუწვდომებლობის გამო, ფაქტობრივად შეუძლებელია, მშობლიური ენის დაცვა-შენარჩუნებასთან დაკავშირებით არსებულ პრობლემებზე ჩვენებურების ამგვარი გულმტკივნეული საუბრები იმის პერსპექტიულ იმედს მანც გვიჩენს, ამ პრობლემათა დიდი ნაწილი მომავალში უსათუოდ რომ მოგვარდება.

სწორედ ამ იმედის ნათელ გამოვლენებად უნდა მივიჩნიოთ თუნდაც ის ფაქტი, რომ ქართული მოსახლეობით მასობრივად დასახლებული ადგილებიდან დიდ ქალაქებში დამკვიდრებული ჩვენებურების ერთი ნაწილი შვილებს ზაფხულის არდადეგებზე მშობლიური ენის შესასწავლად ქართულ სოფლებში აგზავნიან ხოლმე. მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებურის თქმით, „ლარჭებმა (ბავშვებმა – ა. ნ.) გურჯიჯა რომ არ შეიშალონ, ზაფხულ-ზაფხულ სოფლებში გამოგზავნიან ქალაქებიდამ, აქ ისწავლიან გურჯიჯასა, გურჯულ სიმღერებსა“ (8, 288).

აქვე ყურადღება იმ მკვეთრად უარყოფით დამოკიდებულებასაც უსათუოდ მინდა მივაქციო, რასაც ჩვენებურების დიდი ნაწილი საკუთარი ეროვნული წარმომავლობისადმი გულგრილად განწყობილი მათი თანამემამულეებისადმი იჩენს. მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებურის თქმით, მას შავშელები იმიტომაც არ უყვარს, რომ, განსხვავებით იმერხვევლებისაგან, რომლებიც „თემიზათ (სუფთად, სწორად – ა. ნ.) ლაპარიკობენ გურჯიჯას“, ისინი ქართული ენისადმი „მომფერე არ არიან. შავშეთელებსა გურჯიჯა ბევრსა აღარ ახსოვან... შავშეთელები არ მიყუარან, ენა დაქარქეს, თურქა ლაპარიკი აქუან მარტო, შიან-გარეთ“ (8, 81).

მშობლიური ენისადმი, საერთოდ, საკუთარი ეროვნული წარმომავლობისადმი, ამგვარი დამოკიდებულება ჩვენებურების არც თუ მცირე ნაწილისათვის კარგად გაცნობიერებული მოვლენაა. მიუხედავად იმისა, რომ ბევრ მათგანს საქართველოს ისტორიისა და ქართული რეალობის შესახებ საკმაოდ ზედაპირული ცოდნა აქვს, ისინი ყოველ-

ივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით თუნდაც ზეპირსიტყვიერების დონეზე მიღებული ინფორმაციის საფუძველზეც კი ხაზგასმულად ამაყობენ თავიანთი ქართველობით და აქტიურად ცდილობენ საკუთარი ეროვნული იდენტობის დაცვა-შენარჩუნებას.

მაგალითად, ბურსას ვილაიეთში მცხოვრები ერთ-ერთი ჩვენებური მისი და მისი თანამემამულეების რომანტიკულ სიყვარულს დიდი მემლექეთისა და მშობლიური ქართული ენისადმი შემდეგნაირად გამოხატავს: „ჩემი ანადილი (დედაენა – ა. ნ.) გურჯია. არ დაკარქავთ გურჯის ენასა. წინიებზე მიველ ოქულში (სკოლაში – ა. ნ.), ვუთხარ ორეთმენსა (მასწავლებელსა – ა. ნ.): ჩემი დედეი რომ მემლექეთ მეიგონებდა, ერთ ჰავთას (კვირას – ა. ნ.) იტირებდა, შუიდ ღლე იტირებდა, კერაზე მიღებდა თავსა და იტირებდა... მემრე ანჯახ (ძლივს – ა. ნ.) ადგებოდა, თუალ გაახილებდა. რატომ ტირიო, - ვკითხვედით ბადიშები. – ჩემი მემლექეთი, ჩემი ანაი, ჩემი ძმები მემენატრა და იმიტომ ვტირიო... მეცოდებოდა ჩემი დედეი.“

მასწავლებლის მოთხოვნას, – მშობლები თავიანთ შვილებს ქართულად არ დალაპარაკებოდნენ, რადგანაც ბავშვებს თურქულ ენაზე სწავლა უძნელდებოდათ, – ჩვენებურების ერთი ნაწილი ამ სიტყვებით უარყოფს: „– შენა ჩუენი ხალხი ჯინგანი (მოსხეტიალე – ა. ნ.) არ გეგონოს! ჩუენ ჩუენი დეველეთი (სახელმწიფო – ა. ნ.) გუაქ, ჩუენი ბაირალი, ჩუენი აზი (ანბანი – ა. ნ.), ჩუენი ქითაბი (წიგნი – ა. ნ.)... ჩუენ ჩუენი ფადიშაჰი (ხელმწიფე – ა. ნ.) თამარი გყუავს... ჩემ გურჯისტანსა ვენაცვალე. ჩემი ოღლუშალი (ოჯახი – ა. ნ.) გურჯიჯა ვლაპარიკობთ. რაც რომე ჩემ დედეს ღუულაპარაკნია, იმა ვილაპარაკებ მეცა და ჩემი შვილებიცა. გურჯისტანი გუაქ, გურჯიჯას ჩუენ არ დაკარქავთ“ (8, 85).

იმ წინააღმდეგობათა და სირთულეთა არსში კიდევ უფრო მეტად გასარკვევად, რასაც ჩვენებურები მშობლიური ქართული ენის დაცვისა და შენარჩუნების გზაზე აწყდებოდნენ ხოლმე არც თუ ისე იშვიათად, აქ ერთ-ერთი იმერხვეელის მონათხრობიდან ეს ფრაგმენტიც მინდა დავიმოწმო: „დაწყებით სკოლაში მასწავლებლები ერთმანეთში თუმცა ქართულად საუბრობდნენ, ჩვენ ქართულად ლაპარაკი გვეკრძალებოდა, რადგანაც გამართული, სწორი თურქული უნდა გვესწავლა. ის კი არადა, ყველაზე შორს მცხოვრები მოსწავლეები „აგენტებად“ მონათლეს. ჩვენს შორის რამდენიმე დამბეზღებელიც („შპიონიც“) ჰყავდათ. მაგრამ

ამ მდგომარეობას დიდად არ შევეუწინებოვართ” (ჟურნ. „ფიროსმანი“, სტამბოლი, 2008 წ. №5, გვ. 47).

პირველ ყოვლისა სწორედ მშობლიური ენისადმი თაობიდან თაობას გადაცემულმა ამ უმტკიცესმა და გენეტიკურ ტრადიციად ქცეულმა სიყვარულმა განსაზღვრა ის ფაქტი, რომ ზემოთ აღნიშნულ სირთულეთა მიუხედავად, თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების არც თუ მცირე ნაწილი დღესაც ახერხებს ქართულად საუბარს.

* * *

თურქეთში ცხოვრებმა ქართველებმა არა მარტო თავიანთი ეროვნული წარმომავლობის ამბავი იციან ერთმნიშვნელოვნად, არამედ ისიც, რომ მათი წინაპრები ადრე ქრისტიანები ყოფილან და ძალით გაუმაჰმადიანებიათ თურქებს. ამ შემთხვევაში მეტად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ამის შესახებ თავად ისინი საუბრობენ ყოველგვარი დაეჭვების გარეშე.

მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის თქმით, „ზუულათ ქრისტიანები ვყოფილვართ. ჩემი დედი იტყოდა: წისქვილის ჩახჩახში (კოლში – ა. ნ.) დოუბმან ჩუენი ბებერი და ისე ზორ (ძალით – ა. ნ.) გუუმუსლიმანე-ბიო” (8, 258).

ჩვენებურების გამაჰმადიანებასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესო მასალებს ეხვდებით ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში „ქართველთა გამუსლიმება” (2004 წ.), რომელშიც მაჰმადიანი ქართველებით დასახლებულ რეგიონებში გასული საუკუნის დასაწყისში მოგზაურობის შედეგად აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით შეგროვებული მასალებია გამოქვეყნებული. დღევანდელი თურქეთის შემადგენლობაში შემაჯავლი ამ რეგიონების მოსახლეობასთან შეხვედრების დროს ჩაწერილი საუბრებით მკვლევარი ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იქაური ჩენი თანამემამულეების ეროვნული ცნობიერების ბევრ მნიშვნელოვან მხარეზე. მათგან, წიგნის სახელწოდებიდან გამომდინარე, განსაკუთრებული ყურადღება პირველ ყოვლისა ჩვენებურების სარწმუნოებრივ მრწამსთან დაკავშირებულ პრობლემებზეა გამახვილებული.

ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმებ ფრაგმენტებს ზ. ჭიჭინაძის ხსენებული წიგნიდან. ერთ-ერთი შავშელის თქმით, ადრე „ეს ადგილები საქართველო ყოფილა, ჩემი მამაც ასე იტყოდა, იმასაც ასე გაუგონია თავის მამისაგან და იმ მამასაც ასე გაუგონია თავის ძველებისაგან. ჩვენ სულ ქრისტიანები ვყოფილვართ” (11, 34). მაგრამ ოსმალეთის

ხელისუფლების ძალისხმევით, ადგილობრივი მოსახლეობა ნელ-ნელა და თანდათანობით იძულებული გახდა გამაჰმადიანებულიყო. ზ. ჭიჭინაძის მიერ ჩაწერილი მასალები უაღრესად მნიშვნელოვანი და საინტერესო პირველ ყოვლისა იმ თვალსაზრისითაა, რომ ამ მოვლენის შესახებ თავად მაჰმადიანი ქართველები საუბრობენ მათი წინაპრების მონათხრობზე დაყრდნობით.

როგორც ხსენებული მასალებიდან თვალნათლივ ჩანს, ქართველთა გამუსლიმების პროცესი საკმაოდ რთულად მიმდინარეობდა და მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა ამ მოვლენას. მაგალითად, ერთ-ერთი შავშელის თქმით, „შავშეთის გამაჰმადიანების დროს ნახევარზე მეტი ხალხი გაიქცა, არ გამაჰმადიანდა, სოფლები განახევრდა, სახლები და მამულები ცარიელები იყო. ოსმალებმა აქ ქურთები და თურქები მოიყვანეს და დაასახლეს. ისინი აირივნენ ჩვენში და მერე იმათის ლაპარაკით და მეზობლობით ქართული დაეკარგეთ“ (11, 35).

მეორე ჩვენებული კი ამ მოვლენის შესახებ ასეთ რაიმეს ამბობს: „ოსმალებმა ლივანის გამაჰმადიანების შემდეგ მაჭახელასა და დევესქელის ხეობის გამაჰმადიანებას მიაღწენ. მაჭახელაში ძლიერ იწინააღმდეგა, ბევრი სისხლი დაღვარეს. ამათვე მიჰბამეს დევესქელის ხეობის ქართველთაც. ხალხი გაწყდა. თითქმის განახევრდა სოფლები, მაგრამ მანც ვერა გააწყეს რა... ბევრნი იტყოდნენ, აჭარულნი ადრე შავშეთში რომ მოვიდოდნენ და ტბეთის ეკლესიას დაინახავდნენ, გარედ პირჯვარს დაიწერდნენ, ქრისტიანულად ილოცავდნენ და შინ შესვლის შემდეგ კი მაჰმადიანურადო“ (11, 37-38).

ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი ანალოგიურ მოკრძალებას სხვა მაჰმადიანური რეგიონების მოსახლეობაც რომ იჩენდა, ეს ამ მონათხრობიდანაც ნათლად ჩანს: მაჰმადიანური რელიგიური რიტუალების აღსრულებასთან ერთად, გარკვეული დროის განმავლობაში ხალხი თურმე ქრისტიანულადაც ლოცულობდა. კერძოდ, „აქა იქ თითო ოროლა მღვდლები იყვნენ და ხალხს ქრისტიანებრ ალოცებდნენ, მაგრამ ამან დიდხანს არ გატანა. მღვდლებს ლოცვები აღუკრძალათ და გარეკილ იქმნენ სხვაგან. ვინც გამაჰმადიანება ისურვა, ისინი აქ დატოვეს. პეტრულში დარჩენილა ერთი მოხუცი მღვდელი, რომელიც ჩუმად ალოცებდა ხალხს ქრისტიანულად. ეს მღვდელი მთელს დევესქელის ხეობის ეკლესიებს ჰპატრონობდა და უკლიდა. ხალხი, რადგანაც ახლად

გამაჰმადიანებული იყო, ამ მღვდელს საკმარისად პატივს სცემდა, ყველა ემორჩილებოდა მის სიტყვას. ხოჯებიც არ უშლიდნენ” (11, 38).

მსგავს მოვლენას უფრო ადრე გიორგი ყაზბეგმაც მიაქცია ყურადღება. კერძოდ, ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით შავშეთში არსებული მღვდმარეობა მას შემდეგნაირად აქვს დახასიათებული: „შავშეთში ყველამ იცის, რომ მათი მხარე ძალით მოწყვეტილია საქართველოზე და რომ მათი წინაპრების რელიგია ქრისტიანული იყო. ოქრობაგეთის ეკლესია, ორი-სამი გურული ქალის მეცადინეობით, ბოლო წლებამდე მოქმედებდა. ეს ქალები ცოლად ჰყავდათ შავშეთის ბეგებს. აქაური ქართული ტაძრის ტრადიციული პატივისცემა ხალხში ახლაც ცოცხლობს. ოქრობაგეთის ძველი ეკლესიის ნანგრევებთან არის სასაფლაო. ქვის ფილებზე ჩვენ ვნახეთ სანთლებიც, რომლებიც ვიდაცას მიცვალებულთა სულის საოხად აენტო. ეს არის ძველი კეთილმოსაგონარი დროის და გვარის პატივისცემა” (9, 94).

ანალოგიური სურათი უნახავს გ. ყაზბეგს პარხალშიც, სადაც „საყოველთაო მაჰმადიანობის პირობებშიც” კი იყო შემორჩენილი მართლმადიდებლური აღმსარებლობის მიმდევარი რამდენიმე ქართული ოჯახი. მეცნიერის ინფორმაციით, მათი რაოდენობა იმხანად ზუთს უდრიდა. „მაგრამ ამბობენ, რომ აქ კიდევ არის 80-მდე ფარული ქრისტიანი. აქაურ ქრისტიანულ თემს ჰყავს თავისი მღვდელი, რომლის ხარისხი ღებრადეთა გვარის სამემკვიდრეო საკუთრებად დარჩა. ამ გვარის ახლანდელმა წარმომადგენელმა, 60 წლის მღვდელმა, თავისი სამწყსო უკვე გადასცა თავის შვილს, რომელიც ხელდასმულია ახალციხეში” (9, 146).

თუმცა, სამწუხაროდ, ასე დიდხანს არ გაგრძელებულა და საბოლოოდ „ძველი ეკლესიები სულ დუუქცევეიათ, ხალხს კი სასტიკად აღეკრძალა ეკლესიებისაკენ სიარული და ქრისტიანებრ ლოცვა” (11, 39).

მართალია, ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად მოსახლეობა საბოლოოდ კი გამაჰმადიანდა, მაგრამ, როგორც ზ. ჭიჭინაძის მიერ ჩაწერილი მასალებიდანაც თვალნათლივ ჩანს, ხალხის ცნობიერებიდან ქრისტიანული რწმენის ბოლომდე ამოძირკვა მაინც ვერ მოხერხდა. ქრისტიანული სიწმინდეებისადმი პატივისცემისა და მოკრძალების გრძობა მაჰმადიანი ქართველების უდიდეს ნაწილს ბოლო დრომდე რომ შემორჩათ, ამას ერთ-ერთი მათგანის ეს მონათხრობიც ადასტურებს: „ჩვენ გაემაჰმადიანდით, დღეს ნამდვილი მაჰმადიანები ვართ, მაგრამ ამ ეკლესიის (იგულისხმე-

ბა დევესქელის პეტრულის ეკლესია – ა. ნ.) ამბებს კი არ ვივიწყებთ და ერთ კენჭსაც არ მოვაცლით. ვინც რამეს წაიღებს მისგან, ჩვენში ნათქვამია, რომ იგი კაი დღეში არ ჩავარდებაო. სწორედ ამის მიზეზი გახლდათ, რომ 1890 წელს ჩვენმა თათრებმა ამ ეკკლესიას კარი გაუკეთეს და შეუბესო. ამ ეკკლესიაში აქაურებს ჩუმი ლოცვა 1830 წლებამდის პქონიათ” 11, 41).

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი მაჰმადიანი თანამემამულეების ეროვნულ-სარწმუნოებრივი ცნობიერების შესაფასებლად ასევე უაღრესად მნიშვნელოვან ცნობას გვაწვდის ევგენი ვეიდენბაუმიც, რომელმაც, როგორც უკვე ითქვა, 1878 წელს იმრგზაურა რუსეთისთვის ახლად შემოერთებულ ე. წ. ოსმალის საქართველოში. მისი ინფორმაციით, იქაური მოსახლეობის ერთ ნაწილს მაჰმადიანური დღესასწაულების დაწყების წინ იმ დრომდე პქონია „ჩვეულებად უბველესი ეკლესიების ნანგრევებს მონახულება და იქ ანთებული სანთლების დადგმა” (3, 54).

მიუხედავად ქრისტიანული სიწმინდეებისადმი ჩვენებურების ერთი ნაწილის ამგვარი დამოკიდებულებისა, ისინი მაინც უძლურნი აღმოჩნდნენ, წინ აღდგომოდნენ ეკლესია-მონასტრების მაჰმადიანურ სამლოცველოებად გადაკეთების პროცესს. მაგალითად, როცა ოსმალებმა ტბეთის ეკლესიის ჯამედ გადაკეთება დააპირეს, შავშელებმა ხელისუფლების მესვეურებს თხოვეს: „ნუ, შენი ჭირიმე, ჩვენ სხვა სალოცავს გავაკეთებთ, ეგ მაგრე დარჩეს და დაკეტილი იყოს მისი კარები. გადაკეთებით იქნება ჩვენი ღმერთი გავარისხოთო” (11, 33). სამწუხაროდ, მათ ამგვარ მცდელობას სასურველი შედეგი არ მოჰყოლია და ხალხს, მიუხედავად მათი სურვილისა, ჩვენი წინაპრების მიერ დანატოვარი ეს და სხვა ეკლესია-მონასტრები ჯამეებად მაინც გადააკეთებინეს.

როგორც ცნობილია, მაჰმადიანური სახელმწიფოს ქვეშევრდომობაში თითქმის ოთხასწლოვანმა ცხოვრებამ ჩვენებურების რელიგიურ რწმენაზე არსებითი ზეგავლენა მოახდინა და ყველა მათგანი (უმცირესი გამონაკლისის გარდა) მუსულმანი გახდა; თუმცა ამ გარემოებას ჩვენი გამაჰმადიანებული თანამემამულეების ეროვნული იდენტობა არასოდეს დაუყენებია საფრთხის წინაშე.

ჩვენებურების სარწმუნოებრივ მრწამსზე საუბრის დროს ყურადღება მათ ნაუბრებში მკვეთრად ხაზგასმულ ერთ მეტად მნიშვნელოვან საკითხსაც მინდა მივაქციო – სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობა აღდგენილ საქართველოში ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველების

ერთობლივად თანაცხოვრების პერსპექტივაზე მათეულ მსჯელობას. როგორც მათი ნასაუბრევიდან ნათლად ჩანს, ჩვენი გამაჰმადიანებული თანამემამულეების ერთი ნაწილისათვის პრინციპულად მიუღებელი აღმოჩნდა საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღზევების დროს ფართოდ პოპულარული ლოზუნგი - „გაუმარჯოს ქრისტიანულ საქართველოს!“

ამ ლოზუნგისადმი ზოგიერთი ჩვენებურის მკვეთრად ნეგატიური დამოკიდებულება იმ ფაქტმა კი არ განაპირობა, რომ ისინი ქრისტიანული სარწმუნოების პრიორიტეტულ როლს უარყოფდნენ ჩვენი ქვეყნის გარდასულ და სამომავლო ცხოვრებაში, არამედ იმან, რომ ამ მოწოდების უკან მათ დედასამშობლოსათან დამაკავშირებელ გზაზე ახალი ბარიერის გაჩენის რეალური საშიშროება დაინახეს. ნათქვამისათვის მეტი სიცხადის მისაცემად დავიმოწმებ ფრაგმენტს ერთ-ერთი ჩვენებურის ნაუბრიდან:

„გაუმარჯოს ქრისტიან საქართველოსაო!“ დევნაზე დაწერილი.. ჩუენ რას გვებნევით, თურქიეში მილიონ ქართუელსა, საქართუელო ჩუენი არნა იყოს? საქართუელოსა სიზმარში ვნახულობთ, საქართუელო გვესიზმრება და ჩუენი არნა იყოს? ეს არ გამოღდის კარგა! ჩუენი რა სუჩია (დანაშაულია - ა. ნ.), რომე მუსლიმანი გაემხდარვართ. მაშინ დროს მუუტანია მუსლიმანობა ჩუენი ბუელებისთვინ, ჩუენ რა ვქნათ ახლა? გურჯისტანში აღარ მოგვიშვათნა?.. მე მინდა ჩემი შუილები ქართუელად გეიზარღონ, საქართუელოს ისტორია ისტავლონ, თამარ მეფით, დავით აღმაშენებლით, გიორგი სააკაძით იხარონ და იქიბრონ. საქართუელო ჩუენიცა იყოს!“ (8, 153).

ვფიქრობ, მკითხველი უსათუოდ დამეთანხმება იმაში, რომ დამოწმებულ ფრაგმენტში გამოთქმული მოსაზრება საეხებით სწორია და მთლიანად მისაღები. თუმცა, საქართველოს ისტორიიდანაც და თანადროული ვითარებიდანაც გამომდინარე, აქვე ისიც ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ეროვნული და სარწმუნოებრივი შემწყნარებლობით მუდამ გამორჩეულ ქართველ კაცს ზემოთქმული თვალსაზრისის შეხსენება თავისი ისტორიის არც ერთ ეტაპზე არ დასჭირვებია და ჩვენს ქვეყანაში ნებისმიერი რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანს ჰქონდა თავისუფლად ცხოვრებისა და საკუთარი ეროვნული და სარწმუნოებრივი თვითწყოფალობის დაცვა-შენარჩუნების შეუზღუდველი უფლება.

მართალია, გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფართოდ აღზევების ეამს, ზემოთ ხსენებული ლოზუნგი ცალკეულ შემთხვევებში მართლაც იყო სახალხოდ დეკლარირებული, მაგრამ ეს მხოლოდ დროებითი პოვლენა აღმოჩნდა და ამ მოვლენას არაქრისტიან ხალხებთან ჩვენს ურთიერთობაზე ფაქტობრივად არავითარი ნეგატიური ზეგავლენა არ მოუხდენია.

ჩვენებურების რელიგიურ აღმსარებლობაზე საუბრის დროს ყურადღება აქ იმ მნიშვნელოვან როლზეც მინდა გავამახვილო, რომელიც მაჰმადიანურმა სარწმუნოებამ შეასრულა მათი ცხოვრებისეული პრინციპების ჩამოყალიბების პროცესში. აღნიშნული მოვლენის ხაზგასმის დროს, მხედველობაში უპირველეს ყოვლისა ის ზნეობრივი პრინციპები მაქვს, რომელთა უღალატო დაცვისა და ერთგულებისაკენ მოუწოდებენ თავიანთ მრევლს მაჰმადიანი ღვთისმსახურნი.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართულ ენაზე ლექსად დაწერილი „გურჯული ვაიზი“ (სწავლება, დარიგება – ა. ნ.). დიდაქტიკური შინაარსის მქონე ეს რელიგიური პოეტური ქმნილება სიტყვიერი ოსტატობის მხრივ აშკარად აღემატება ჩვენებურების მიერ შექმნილ და დღემდე ცნობილ ყველა ფოლკლორულ ნაწარმოებს. „გურჯული ვაიზის“ ამგვარი შეფასებისთვის მყარ საფუძველს ავტორის მიერ საკუთარი ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვის ემოციური შთამბეჭდაობით გამოხატვაც იძლევა. ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად დავიმოწმებ ფრაგმენტს ნაწარმოებიდან:

*იცოდე, გურჯული რომ ქართულია,
ქართული ენა მეტად ტკბილია,
იმ დუნის (ქვეყნის – ა. ნ.) ენა ჩუენებურია,
ღმერთო ბატონო, შენ შეგვიბრალე...
ნეტაი შენ, რომ გაქ ენა ქართული,
სხუაზე რათ გექცევა თუალი და გული,
შეინახე ენა, გულში ჩარგული,
ღმერთო ბატონო, შენ შეგვიბრალე...
გახსოვდეს, ვინ ხარ, სიდან მოსული,
ვისი სისხლი გაქ ტანში გართული,
იცოდე, რომ გაქ სისხლი ქართული,
ქართულ ქოქზე ხარ ამომართული...
ქართული ენა გულში დამალე,*

ღმერთო ბატონო, შენ შეგვიბრალე...
 დიდ ბატონს უყუარს ყუელაი მილლეთი,
 ყუელა ენაზე ესმის სათქმელი,
 ღმერთ შეეხუენე ლამაზ ქართულით,
 ღმერთის ემანეთი ტკბილი გურჯულით.
 ღმერთ ესმის ჩუენი გულში ფურჩულიც,
 ღმერთო ბატონო, შენ შეგვიბრალე...
 ტკბილი ქართულით, ტკბილი გურჯულით,
 ღმერთ ეხუენება სულ ჩუენი გული,
 იმ ქუეყნის ენა ჩუენი ქართული,
 ღმერთო ბატონო, შენ შეგვიბრალე...
 ღმერთო, სამოთხის ქოშქზე ამყოფნე,
 მწერავ-მკითხავი, დამყურებელი,
 შენიდამ ველით ყუელა კარგობას,
 შენ ხარ მილლეთის დამპურებელი,
 ქართული ენის დამბრუნებელი! (8, 275).

მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვიერი ოსტატობის მხრივ „გურჯული ვაიზი“ ქართული პოეტური ფოლკლორის შედეგებს ვერ შეედრება, მისი შეფასების დროს ქართველი მკითხველისათვის მთავარი და არსებითი ეს კი არაა, არამედ ის ფაქტი, რომ თაობიდან თაობას ზეპირსიტყვიერი ფორმით გადაცემული ამ რელიგიურ-ლიტერატურული ნაწარმოებით თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ცნობიერებაში მიზანმიმართულად მტკიცდებოდა ეროვნული თვითშეგნების გრძნობა და სიყვარული მშობლიური ქართული ენისადმი.

* * *

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ერთი ნაწილი გულისტკივილს გამოთქვამს იმის გამო, რომ მათი გროვნული ჭირვარამისადმი დიდმემლექეთელი მოძმეები ნაკლებ დაინტერესებას იჩენენ. მაგალითად, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მათგანი: „აქაური გურჯები აქომამდი ეთიმათ (ობლად – ა. ნ.) ვიყავით, არვინ ქუუავდა მომკითხავი გურჯისტანიდან. ზერზელე (მიწისძვრა – ა. ნ.) დეგვემართა ბეგრჯელ, სოფლებიც დეიწუა ბეგრჯელ, მარა გურჯისტანიდან ვინმემ არ მეკითხა ჩუენი თავი... მე რომ ძალიან გიმიჭირდა, საფრანგეთის ქართულად კათოლიკების დერნელი (საზოგადოება – ა.

6.) დემენზარა... ახლა სარფის კარის უმუღი (იხედი - ა. ნ.) გუაქ. ბელქი (იქნებ - ა. ნ.) ვინცხამ მეიკითხოს ექესი მილიონი გურჯის ხებერი (ამბავი - ა. ნ.) თურქიეში” (8, 146).

მიუხედავად იმისა, რომ სარფის კარის გახსნის შემდეგ ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით მართლაც არსებული არასახარბიელო ვითარება გარკვეულწილად გაუმჯობესდა, ჩვენებურების საჭიროებებზე ურთულ პრობლემათა მოგვარების საკითხი სახელმწიფოებრივი დაინტერესების საგნად ფაქტობრივად დღემდე არ ქცეულა და ბევრი რამ ამ თვალსაზრისით კვლავაც სპონტანურად და არათანმიმდევრულად კეთდება.

ნათქვამის დასტურად აქ, ვფიქრობ, ამ ამბის გახსენებაც იქნება საკმარისი:

როგორც ცნობილია, ჩვენს ქვეყანაში დღესდღეობით ბევრი რამ კეთდება თურქული ენის, ისტორიისა და კულტურის შესასწავლად. კერძოდ, დიდი ხანია, გახსნილია და საკმაოდ წარმატებით ფუნქციონირებს თურქული უნივერსიტეტიცა და თურქულენოვანი სკოლებიც. იმის გამო, რომ საქართველოში მცხოვრები თურქების რაოდენობა მეტად უმნიშვნელოა, ხსენებულ სასწავლებლებში ძირითადად ქართველები და უცხოელები სწავლობენ. თურქული მხარის წარმომადგენლებს ამ საქმის პრაქტიკულ განხორციელებაში არა თუ რაიმე დაბრკოლება და წინააღმდეგობა არ შექმნიათ ოდესმე, არამედ სახელმწიფოებრივი დაწესებულებების მხრიდან მუდმივი ყურადღების ცენტრშიც იმყოფებიან, რაშიც, რა თქმა უნდა, ცუდი არაფერია.

სამწუხარო და გულსატკენი ამ შემთხვევაში მართოდენ ის არის, რომ ზემოთ აღნიშნული მოვლენა მხოლოდ საქართველოში ხდება და ჩვენს მეზობელ ქვეყანაში, სადაც მილიონობით ქართველი ცხოვრობს, ანალოგიური მიმართულებით ჯერ პირველი ნაბიჯებიც კი არაა გადადგმული. ასე რომ, განსხვავებით საქართველოსაგან, სადაც ზემოთ დასახელებული თურქულენოვანი სასწავლებლების გარდა, ბევრ უნივერსიტეტში თურქოლოგიის სპეციალობებიცაა გახსნილი, დეპარტამენტებიცა და სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებიც, თურქეთში ერთი ქართული დაწესებულება სკოლაც კი არსად ფუნქციონირებს და ქართველოლოგიური სამეცნიერო კვლევაც მეტისმეტად სუსტია.

ზემოთ აღნიშნული პრობლემის მოგვარებას ჩვენებურები განსაკუთრებული მნიშვნელობის მოვლენად რომ მიიჩნევენ, ამის დასტურად მრავალი

კონკრეტული მაგალითი შეიძლება დავიმოწმოთ მათი ნაუბრებიდან. კერძოდ, ისინი ხშირად გამოთქვამენ გულისტკივილს იმის გამო, რომ თურქეთში მცხოვრები ქართველები ეროვნული თვალსაზრისით ზოგჯერ სხვა ხალხებზე მეტადაც კი არიან შეზღუდულნი. მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებურის თქმით, „თურქიეში სომეხების სკოლა არი, ბერძნებისაც არი, ჩუენი არ არი. რატომ ასენა იყოს ქი? იყოსნა გურჯი სკოლა... სომეხებმა და ბერძნებმა დინი (სარწმუნოება – ა. ნ.) არ დაკარქეს, მათ დინზე არიან და სკოლაც იმითთენ არ არი მათთენ იასალი (აკრძალული – ა. ნ.). გურჯსა დინი გამოცლილი აქ, დაკარქული აქ ძუელი დინი და მუსლიმანია გამხდარი. თურქული სკოლა გეყოფიანო, გევენევიან, ამა ჩუენ ეს საქმე კარქა გამეყუანოთნა, ინშალაჰ!“ (8, 153).

ზემოთ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით აქ ერთი საგულისხმო ფაქტიც მინდა გავიხსენო: 2003 წელს ანკარის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან თანამშრომლობის ხელშეკრულების გასაფორმებლად ამ უნივერსიტეტის მიწვევით სტუმრად ვიმყოფებოდით ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარმომადგენლები. რექტორატში გამართულ შეხვედრაზე მე, როგორც იმჟამად ქუთაისის უნივერსიტეტის რექტორი, და ჩემი ანკარელი კოლეგა ბევრ სხვა მნიშვნელოვან საკითხთან ერთად იმაზეც შევთანხმდით, რომ უახლოეს პერიოდში ანკარის უნივერსიტეტში ქართველოლოგიის სპეციალობით მაგისტრატურა გაიხსნებოდა. რადგანაც ანკარის უნივერსიტეტში ამ საქმის რეალურად განსახორციელებლად საჭირო სპეციალისტები იშხანად არ იყვნენ, იქვე იმაზეც მოვილაპარაკეთ, რომ სასწავლო პროცესის ნორმალურად წარმართვის პროცესში, ჩვენს თურქ კოლეგებს პირველ ეტაპზე ჩვენ გავუწევდით პრაქტიკულ დახმარებას.

აღნიშნული გადაწყვეტილების მიღების დროს მეტად მნიშვნელოვანი ისიც იყო, რომ ხსენებული საკითხი სათანამშრომლო ხელშეკრულების შეპუშავეების დროს პირველ ყოვლისა სწორედ თურქული მხარის მიერ იყო დასმული. სამწუხაროდ, ჩვენთვის გაუგებარი მიზეზების გამო, ორივე ქვეყნისათვის რეალურად მართლაც ძალიან საჭირო და მეტად მნიშვნელოვანი ამ იდეის პრაქტიკული განხორციელება დღემდე ვერ მოხერხდა.

სწორედ ზემოთქმულ გარემოებათა სამწუხარო შედეგად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეთა შორის სანთლით საძებარია ქართული წერა-კითხვის მცოდნე ქართველი.

* * *

მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურები თავიანთი ეკონომიკური მდგომარეობის გამო უკმაყოფილებას ძალზე იშვიათად გამოთქვამენ, თვალს და გული მათ მაინც საქართველოსკენ მოუწევთ და მათ ისტორიულ სამშობლოსთან საუკუნეების წინათ გაწყვეტილი კავშირ-ურთიერთობის აღდგენასა და კიდევ უფრო მეტად განმტკიცებას ცდილობენ.

საქართველო მათთვის მარადიული ნატურისა და ოცნების ქვეყანაა, რომელსაც უცრემლოდ და უწმინციოდ ვერასოდეს იხსენებენ. მართალია, ქართველ მკვლევართა მიერ თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურებისაგან ზემოთ დამოწმებული ტექსტების ჩაწერის დროს მათი აბსოლუტური უმრავლესობა წინაპართა ისტორიულ სამშობლოში ფიზიკურად არასოდეს იყო ნამყოფი, მაგრამ დიდი მემლექეთისადმი სიყვარულის გრძობა ბევრი მათგანისთვის მაინცაა ქცეული ცხოვრების სისხლხორცეულ ნაწილად.

როგორც ჩვენებურთა ნაუბრებიდან თვალნათლივ ჩანს, ეს გარემოება პირველ ყოვლისა იმ ცრემლიანმა საუბრებმა განაპირობეს არსებითად, რითაც მათი მამა-პაპანი საქართველოსთან დაკავშირებულ ამბებს იხსენებდნენ გაუთავებლად. იმის გამო, რომ სარფის კარის გახსნამდე საქართველოში სტუმრობაზე ფიქრიც კი აუხდენელი ოცნების საგანს წარმოადგენდა, აქ ნამყოფ კაცთან შეხვედრა მათთვის ფაქტობრივად სანატრული ქვეყნის ნახვასთანაც იყო გაიგივებული.

მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებური საქართველოში ნამყოფ მის თანამემამულესთან შეხვედრის დროს თავისი უნახავი ისტორიული სამშობლოსადმი სიყვარულს ასეთი ემოციური ფორმით გამოხატავს: „რომ ვიცოდე ჩუენ ნასახლავებზე ფეხი დიგიდგამს. ფეხის გულებზე მოგიკითხავთ. მიწა წამოგედო ერთი მუჭა, დემენახა, რანაირი მიწა... სიზმარში ვითამ დედეს სახლში მიველ გოგნიავრზე. ეზოში ჩიჩეგები (ყვავილები — ა. ნ.) იყო ამოსული, წყაროც მოდიოდა ცივი. ჩემი დედეი წყალ სუემდა. რომ დიმიანახა, ხის საფლი წყლით აამსო, მომცა და მითხრა, ეს ეზო-კარი მენატრებოდა და ძვილაი მუელ აქაო. წყალი ვსვი და გემელვიძა. გერმელი წყალი იყო, სუბუქი, ჰალადვენ (ჯერ კიდევ — ა. ნ.) პირში მაქ იმის გემო. ღმერთმა ნაასიბი (ბედნიერი — ა. ნ.) გიგვიხადოს მემლექეთის ნახვა, იქავრი ცივი წყლების სმა.“

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების მიერ თავიანთი ისტორიული სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობის ამგვარი სენტიმენტალური ფორმით გამოხატვა ყველაზე მეტ ადგილს იჭერს მათ ნაუბრებში. მათგან პირველ ყოვლისა ის მუჰაჯირები უნდა გავიხსენოთ, რომელთაც ბედის უკუღმართობის გამო მოუწიათ აქაურობის დატოვება და უცხო ქვეყანაში საშუღამოდ გადახვეწა.

ნათქვამის ნათელსაყოფად, ვფიქრობ, ერთ-ერთი მუჰაჯირის მიერ ნათქვამი ამ სიტყვების გახსენებაც იქნება საკმარისი: „ყუელას მისი ვათანი (სამშობლო — ა. ნ.), მისი მემლექეთი უყუარს, ენატრება... ხანდენან ძილი გამიტყდება და მევიარ ვათანსა ჰულიეში (ოცნებაში — ა. ნ.)... სინდაერზე, ჩემ სოფელში, ბევრი კაკლები იყო... ახლაც იქ მინდა გავლა. ოთხმოზდა ზუთი წელიწადი გევდა, აქ ვართ” (8, 100).

მეორე, 95 წლის, მუჰაჯირი კი ამბობს: „ღამეში მემლექეთში რამდენჯერ მივალ-მოუალ... სიზმარში სულ იქ ვარ. აქავრობა მაიღამაი არ ღემესიზმრება. იქავრობას ვყაჟიროფ სიზმარში. მევიარ, ეზოკარ, ჯუმუშაჯრ გავხედავ, წისქვილში შევალ, მევიარ... ეი, მემლექეთო, მემლექეთო! რაფერ მენატრები! შენ უნახველაი კკლები ღალიბა (მგონია — ა. ნ.). თუალები ღია დამირჩება, იმა ქჩივი” (8, 107).

ჩვენებურების ნაუბრები მეტად საინტერესო იმითაცაა, რომ მათში საბჭოთა პერიოდის ჩვენი ყოფისათვის დამახასიათებელი სირთულეებიც ირეკლება თავისებური ფორმით. იმჟამინდელ საბჭოთა კავშირში დამკვიდრებული უმკაცრესი პოლიტიკური რეჟიმის გამო ზოგიერთი ჩვენი თანამემამულე, თუკი ამას მოახერხებდა, უცხოეთში გაქცევით შეელოდა თავს. ემიგრაციაში წასვლა მაშინ ყველაზე მეტად თურქეთში ფარულად გადასვლის გზით იყო შესაძლებელი. მიუხედავად იმისა, რომ ამის გაკეთება უდიდეს სიძნელეს წარმოადგენდა, ბევრი მაინც მიდიოდა ამ რისკზე და საკუთარი სამშობლოდან იძულებითი გაქცევით საშუღამოდ წყდებოდა მშობლიურ გარემოსაც და უახლოეს ადამიანებსაც.

იმის ნათელსაყოფად, ამის გაკეთება რაოდენ ღიდ ტრაგედიასაც წარმოადგენდა არა მარტო ამ ნაბიჯის გადამდგმელი ადამიანისთვის, არამედ მისი ოჯახის წევრებისთვისაც, აქ „ბერიას ღრუებს” გამოქცეული ერთ-ერთი ემიგრანტის ცხოვრებისეულ ტრაგედიასთან დაკავშირებულ იმ ამბავს გავიხსენებ, რომელიც ბურსას ვილაიეთში ჩაუწერია ქალბატონ შ. ფუტკარაძეს:

„ზამანუნდა (ერთხელ — ა. ნ.), ორმოზდაათ წელ უკან, ერთი დემურალაი გადმუხატა აქა. მეგემ (თურმე — ა. ნ.) ქალის ერთათ წასულა ტყეში ნეკრი საკაფავათ. ზარმელზე (სადილზე — ა. ნ.) რომ დამქდარან, ქალისთვინ უთქუამს: — ქალოო, ეს ჩუენი ერთათ ბოლო ნეკრი კაფვა არიო, ჩუენი ბოლო ერთათ ყოფნა არიო. მენა გადავხტე სერზე, სინორზე (საზღვარზე — ა. ნ.) და თურქიეშინა გედევდე, აქ აღარ დემედგომილება, დიმიჭირვენო. ბერიას დრუები ყოფილა მეგემ. ხალხ იჭირევდენ...“

— ჩემო თუალის სინათლევ, ჩუენ როის შევხთებით ერთმანებო, — კითხა ქალმა.

— თუარესი თხუთმეტი რომ დადგებო, მე იქიდან თუარეს შევხედავ თხუთმეტში, შენ აქედან შეხედავ თხუთმეტში და ერთმანებ დვენახავთ მაშინაო. ამას შეიგონებდა დემურალ დედეი, თუალებიდან ცრემლები წამოდინდებოდა, ჩუენც გვატირებდა” (8, 52).

* * *

ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერების განმსაზღვრელ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების განსამტკიცებელ გზათა აქტიური ძიებაცაა ქცეული. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო პირველ ყოვლისა ის მასალებია, რომლებიც პროფ. შუშანა ფუტკარაძემ ჩაიწერა თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეებისაგან გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოსა და 90-იანი წლების დასაწყისში.

როგორც ამ ჩანაწერების გაცნობით ვრწმუნდებით, ჩვენებურების ეროვნული თვალთახედვის გამოვლინებაზე განმსაზღვრელი ზეგავლენა იმხანად მომხდარმა იმ დიდმნიშვნელოვანმა მოვლენებმაც მოახდინეს, რომელთაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენასა და ქვეყნის სამომავლო განვითარებას მოუშზადეს მკვიდრი საფუძველი.

მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებური მის ოცნებას საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენასთან დაკავშირებით ამ სიტყვებით გამოხატავს: „მე ძალიან მინდა გურჯი მის თაერობას დეიყენებდეს თაეში, სხუანები ნულარ გვაბუებენ... ჩუნქი გაგონილი მაქ, გურჯეები მათთათვინაი გაწყობას ჰვეესობენო (აპირებენო — ა. ნ.), ღმერთით,

მონყალე ღმერთის საქესით (მფარველობით - ა. ნ.) იქნება ესა... ჩუენი გურჯი მძილლეთიც (ხალხიც - ა. ნ.) მიეხმარება გურჯისტანსა, ჩუენი ჰუქუმათიც (მთაერობაც - ა. ნ.) მიეხმარება გურჯის გამორიგებაზე (გამოყოფაზე, განთავისუფლებაზე - ა. ნ.) ხალხსა...

ოზგური (თავისუფალი - ა. ნ.) ვართ, ყუელამ ოზგურობა შიეყუარა... შიში აღარ გუაქ რუსიდან... სიეთე (თავიდან - ა. ნ.) ბათუმში წასვლა მეშინოდა. ახლა მისარია, ჩემ ოჯალში მივალ-მეთქი" (8, 150).

შეორე ჩვენებური კი გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან საქართველოში ფართოდ აღზეებულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, რომლის უმთავრესი მიზანი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო, ასეთ შეფასებას აძლევს: „ოზდარვიდმეტში და აღმანიასთან (გერმანიასთან - ა. ნ.) ოში ბერი განწყეტილხროთ, ხალხო. ცოდვა იყავით ძალიან. ჩუენ აქა გვესმოდა იქავერებზე შავი ხებერი (აზბაი - ა. ნ.) და ჩუენი დიდუანები (უფროსები - ა. ნ.) სულ ტიროდენ იქავერებზე. ახლა საქართუელოს ცალკე, მისათ ყოფნა, დამოუკიდებლობა უნდარან. ეს მიხარია" (8, 152).

თურქეთში მცხოვრება ჩუენი თანამემამულეების ეროვნული მრწამსის გასააზრებლად საინტერესო მასალებს ეხვდებით მათი პოეტური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებშიც. მიუხედავად იმისა, რომ თავიანთი მხატვრული დონით ისინი ოდნავადაც კი ვერ შეედრებიან ქართული ხალხური პოეზიის ფართოდ ცნობილ ქმნილებებს, ჩვენებურების ეროვნულ-პატრიოტულ გრძობათა გულწრფელად გამომხატველი ეს ლექსები მკითხველზე გარკვეულ ეფექტს მაინც ახდენენ და ყოველგვარი შელამაზებისა და სიტყვიერი არტისტიზმის გარეშე წარმოაჩენენ მათ სიყვარულს „ნატრულ სამშობლოდ" სახელდებული დიდი მემლექეთისადმი.

ზემოთქმული თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო პირველ ყოვლისა პოეტური ფოლკლორის ის ნიმუშებია, რომელთა უცნობი ავტორები ცხრა აპრილის სისხლიან ტრაგედიას გამოეხმაურნენ. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებ ფრამენტს ერთ-ერთი მათგანიდან (10, 7):

ჩუენთვის დასავიწყარი დღე არ არის, შავი დღეა 9 აპრილი, იმ დღევიწყარ დღეს იყო ქართველები ქუჩაში დაყრილი, ჩუენ თავისუფლება გვინდაო, ყველგან ჰქონდენ თავი მოყრილი, რაფურ დაგვაიწყდება იგი დღეი ჩუენ, 20 აღამანი ენახეთ მოკლილი... მსოფლიოს დედაქალაქობა შეშვენდება ჩუენს თიფლისს,

სამოთხე არის ამ სამყაროს, ჰემ ზაფხულის, ჰემ ზამთრის, ყოლიფერში ლამაზად ჩვენ ამ ქვეყნის ხალხები თუ დაგვეთვლინ, მოგვასწროს უნდა ღმერთმა გამჩენმა გადარჩენა ჩვენი ქართლის. თურქეთში მცხოვრები ქართველების პოეტური ზეპირსიტყვიერება მეტად საინტერესო იმ შეფასებებითაცაა, რასაც ჩვენი მაჰმადიანი თანამეუბნელები საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის — ილია მეორის ეროვნულ და რელიგიურ მოღვაწეობას აძლევენ. ნათქვამის ნათელსაყოფად გავიხსენებ ფრაგმენტს ლექსიდან „ილია მეორის საქებისა“ (10, 8):

*შენ, ჩვენი რწმენის ამშენებლო ქათალიკოსო,
შენ განათლებულო ქართლის უმფოხო,
ჩვენ ღმერთს ვეხვეწებით, წმინდა გიორგის დაგამსჯავსოხო...
შენს საქებელად ჩემი ენა ვერ შეწვდება,
აქედან უნდა გაიყო ხელზე, ჩემი გონება მაქ ვერ მოწვდება.
ღმერთის მოციქულო, ჩემგან ბოღიში, ვერ მივხვდები და ხიტყვა დამოცდება,
შენზე მოცმული ღმერთის ჳკუთ და მიზღუნლობით მეცდარიც ფეხზე წამოფეჭა
საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის განსადიდებლად აღვლენილ
ამ პოეტურ ხოტბაში მისი უცნობი ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას პირველ ყოვლისა იმ როლს მიაპყრობს, რომელიც ილია მეორემ ცხრა აპრილის სისხლიანი ტრაგედიის პერიოდში შეასრულა განსაცდელისაგან ჩვენი ხალხის დასაცავად. მისი შეფასებით, პატრიარქი ღვთისაგან მოვლენილი ის ადამიანია, რომელსაც „ტალახში დარჩენილი საქართველოს“ გადარჩენა შეუძლია:*

*შენ ცხრა აპრილში ხალხის ერთად დაჯექი ქუჩაში,
შენ თურქეთიდან მადლობას ვიგზავნით, თუ მოაწევს სიტყვაში,
გვეჯერა შენი დიდობა, ჳკუა ავისილი გაქვს შენ თავი,
შენ უნდა ვადაარჩინო საქართველო, თუ არა დარჩენილია ტალახში.
საქართველოს ახლა ჳიორია შეკავშირება და ერთობა,
ჩვენ ძმანები ვართ, არ იქნება აფხაზობა, ოსეთობა, აჭარლობა,
გეჭირია ჩვენ ჩვენი სახელმწიფო და თავისუფლება...*

როგორც თურქეთში მცხოვრები ქართველების ნაუბრებიდან თვალნათლივ ჩანს, ბევრი მათგანი არა მარტო უბრალოდ ადევნებდა თვალს საქართველოში გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულში ფართოდ აღზევებულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, არამედ პიროვნულადაც აპირებდა ამ მოძრაობაში გარკვეული მონაწილეობის

მიღებას. მაგალითად, 1989 წლის ცხრა აპრილის ტრაგედიის შემდეგ მათ მოხალისეთა რაზმიც კი შეუქმნიათ საქართველოში წამოსასვლელად და მათი თანამემამულეებისთვის დახმარების გასაწევად. აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მათგანი: „ცხრა აპრილზე რომ გუუჭირდა ქართულ ზალხსა, სამასი დაწკაპილი გურჯი შეკყარეთ და თოფლანთი კქენით, რით მივეხმაროთ ჩუენ ძმებსაო“ (8, 121).

მეორე ჩვენებურა კი მისი და თურქეთში მცხოვრები მისი თანამემამულეების უდიდეს აღშფოთებას რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების მიერ საქართველოს ცალკეულ რეგიონებში საომარი ბატალიების გაჩაღების გამო შექმნილი სიტყვებით გამოხატავს: „გვეყურება, გურჯისტანში სავაშიაო (ომიაო - ა. ნ.). ზალუან გეებრაღვის გურჯისტანში. გენჯებმა (ახალგაზრდებმა - ა. ნ.) დეიფიშმანეს (გადაწვეიტეს - ა. ნ.), ჩუენ საქართველოს დევეშველნეთო“ (8, 229).

ამ ინფორმაციის მომწოდებელი ჩვენი თანამემამულისავე თქმით, ჩვენებურების ამგვარ პატრიოტულ განწყობას მკვიდრ საფუძვლად უპირველეს ყოვლისა იმის თვითრწმენა ედო, რომ ის და თურქეთში მცხოვრები მისი თანამომქმენი „საქართველოს ერთი წუეთი სისხლი“ არიან, ბედის უკუღმართობის გამო მშობლიურ ფესვებს მოწყვეტილი ის ქართველები, რომლებიც დიდი მემლექეთის რუკას დაუცხრომელი სიყვარულით იკრავენ გულში და ასე, „საქართველოსთან ერთათ, დადიან ამ იაბანჩ (უცხო - ა. ნ.) მიწაზე“.

ჩვენებურების ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებაზე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი მაინც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამ და სარფის კარის გახსნამ შეასრულა. ამ მოვლენების შემდეგ მათ არა მარტო საქართველოში შეუზღუდველად ჩამოსვლის შესაძლებლობა მიეცათ, არამედ ქართული სახელმწიფოს აღმშენებლობის პროცესში აქტიური მონაწილეობის მიღებისაც.

იმის ნათელსაყოფად, თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები მათთვის და მათი წინაპრებისათვის საუკუნეების განმავლობაში კარდახშულ მემლექეთთან დამაკავშირებელი გზის გახსნას როგორი დიდი სიხარულითა და აღფრთოვანებით შეხვდნენ, აქ, ვფიქრობ, ერთ-ერთი ჩვენებურის მიერ ნათქვამი ამ სიტყვების გახსენებაც იქნება საკმარისი: „საზღუარი რომე გეისხნა, ბა რამი ქექონდა. ჩვენი, თურქიეში ყოფნიარე ქართულესა, ერთი ფეხი მაქ გუაქ, გურჯისტანში, ერთი ფეხი აქ გუაქ. ჩუენი სული, გული მაქ არი, მემლექეთში. ჩუენი დელიების საფლავები მაქ არი“ (8, 151).

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები გარკვეულწილად იმ რთული პოლიტიკური მოვლენების შეფასებასაც ცდილობენ მათეული თვალთახედვით, რომლებიც სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისაკენ სავალ ურთულეს გზაზე დაატყდა თავს ქართველ ხალხს. ამ თვალსაზრისით ყველაზე მეტ ინტერესს პირველ ყოვლისა ის მძაფრად კრიტიკული დამოკიდებულება იწვევს, რითაც ჩვენებურები საქართველოს მიმართ რუსი ოკუპანტების აგრესიულ კოლონიურ პოლიტიკას ამხელენ. მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის თქმით, „რუსი გუელია და ვეშაპი. ამდენი ჯინსის (მოდგმის — ა. ნ.) ხალხი გადაყლაპა, კავკასიაცნა გელეყლაპა, ამა გულზე დაადგა და ველარ ყლაპავს“ (8, 129).

როგორც ჩვენებურების საუბრებიდან ნათლად ჩანს, სარფის კარის გახსნისა და ჩვენს ქვეყნებს შორის თავისუფალი მიმოსვლის დამკვიდრების შემდეგ, თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს უკვე რეალურად მიეცათ იმის შესაძლებლობა, გამუდმებით მიაღვენონ თვალში საქართველოში მიმდინარე პროცესებს. მაგალითად, ერთ-ერთი ჩვენებური თავის პოზიციას ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით შემდეგნაირად გამოხატავს: „ახლა ყეზეთეში (გაზეთში — ა. ნ.) რა ვიკითხეთ, იცი? გურჯი მილეითი (ხალხი — ა. ნ.) ფეხზე ადგა, ჩუენთვინაი გვინდა ჰუქუმათის (მთავრობის — ა. ნ.) გაწყობაო, რუსებზე აღარ გვინდა ვიყოთ გამოზმულიო. აბაზაი მიმოპანტულა, ის იმყო ვერ მოწყდება რუსსა, ილლა (აუცილებლად — ა. ნ.) ვინცხაზენა იყოს მიკერებული“ (8, 85).

მიუხედავად იმ დიდი სიხარულისა, რასაც ჩვენებურები საქართველოსა და თურქეთს შორის თავისუფალი მიმოსვლის დამკვიდრების გამო გამოთქვამენ, ისინი ეროვნული გულისტკივილის გრძნობით იმის თაობაზეც ხშირად საუბრობენ ხოლმე, საქართველოდან თურქეთში წასული ზოგიერთი ქართველი თავისი უზნეობითა და არაკეთილსინდისიერებით არა მარტო ჩვენს ქვეყანას რომ ჭრის თავს, არამედ თურქეთში მცხოვრებ მათ მოძმეებსაც.

ჩვენებურების ერთი ნაწილი კი იმ ადამიანურ მანკიერებებსაც გმობს და ამხელს ყოველგვარი თავშეკავების გარეშე, რომელთა აღზევებაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ჩვენს ქვეყანაში შექმნილმა უმძიმესმა ეკონომიკურმა ვითარებამ განაპირობა. მაგალითად, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მათგანი: „ჩუენი გურჯი ხალხი ძალუან გონჯიც არი. კაცი რომე მეზობელ ვოგოსა, ბიჭსა მოპარავს, გაყიდავს, ფარას ეილეფს და ამ

ფართო ოჯახსა პურ აჭმევს, ის ინსანია (ადამიანია — ა. ნ.)?” (8, 120).

ხოლო მეორე მათგანი ამ და მსგავსი ამბების გამო თავის აღშფოთებასა და გულწრფეობას ამ სიტყვებით გამოხატავს: „კი ხალხი არა ვართ, არა. ახლაც ძმა ძმასა კლავს გურჯისტანშიო, გვესმის. ესა ძალიან გონჯი ადეთია” (8, 338).

თურქეთში მცხოვრები ქართველები განსაკუთრებით არიან აღშფოთებულნი საზღვრების გახსნის შემდეგ თურქეთში წასული ზოგიერთი ჩვენი თანამემამულის უზნეო საქციელით. ისინი ამ ამბავს საკუთარ ეროვნულ შეურაცხყოფად მიიჩნევენ და აღნიშნული მდგომარეობის გამოსასწორებლად ქართული სახელმწიფოს მესვეურებს ურჩევენ, „ყუელასთინ არნა გააღონ ჰუღუღის (საზღვრის — ა. ნ.) კარი, ყუელაი არნა გამუშუშვან”, რადგანაც საქართველოდან წასულმა „ოროსაპებმა (მეძავებმა — ა. ნ.) დაბილწეს თურქიე” (8, 315).

თურქეთში მცხოვრები ქართველები ეროვნული სიამაყის გრძობით საუბრობენ ხოლმე ჩვენს დიდ წინაპრებზეც. მათგან ყველაზე დიდი პოპულარობითა და სიყვარულით პირველ ყოვლისა თამარ მეფე სარგებლობს. სწორედ ამ სიყვარულის ნათელ და დაუეჭვებელ გამოვლინებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ „თამარის სახელი ჰქვია ყველა ძველ ხიდს თუ ციხეს ლაზეთშიც, ტაოშიც, აჭარაშიც... თამარის სახე გამორჩეული ნიშანსვეტია ჩვენი ქართველური ცნობიერებისა, თამარი ჩვენი ის საერთო ისტორიული, ღრმად ჩამჯდარი ბურჯია, რომელზეც მყარად დადგება ქართველური მომავალი” (7, 60).

ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერების განსაზღვრის დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ეროვნული თვითშეგნების იმ ერთობასა და განუყოფელობას, რითაც ჩვენი ქვეყნის ისტორიის დიდმნიშვნელოვანი მოვლენები შემორჩა ტომობრივად განსხვავებული ჩვენი თანამემამულეების ხსოვნას. აღნიშნული თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესოა ის დამოკიდებულება, რასაც თურქეთში მცხოვრები ლაზები თამარ მეფის მიმართ იჩენენ. კერძოდ, ტარიელ ფუტკარაბძის შეფასებით, „მე-12 საუკუნის ერთიანი საქართველოს დიდი მეფე თამარი ლაზური ხალხური თქმულებების გამორჩეული გმირია, მსგავსად სვანური, მეგრული, ჰერული, ტაოური, აჭარული, ფშავესურული, ქართლ-კახური თუ იმერხეული გადმოცემებისა; გარდა ამისა, საქართველოს სხვა კუთხეთა მსგავსად, ლაზეთშიც თამარის სახელს უკავშირდება მრავალსაუკუნოვანი ხიდების, ციხე-სიმაგრეების, ტაძრების მშენებლობა და ა. შ. აქვე საინტ-

ერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ სოფელ მაკრიალის (ამჟამინდელი ხოფის რაიონის სოფელი ქემალფაშა) მკვიდრი მემდ-ალი ვეზიროღლი-ანჩაბადის ცნობით, ლაზები თამარ მეფეს ლაზად თვლიან; მეტიც, მაკრიალელთა (ქემალფაშელთა) რწმენით, თამარ მეფის საფლავი მაკრიალის ტაძარშია” (6, 51).

ჩვენებურებმა კარგად იციან ის ამბავი, რომ დღეს თურქეთის შემადგენლობაში შემავალი არაერთი მხარე, რომლის მოსახლეობის უმეტეს ნაწილს კვლავაც ქართველები წარმოადგენენ, ისტორიულად საქართველოს კუთვნილ ტერიტორიას შეადგენდა. იქ არსებული ეკლესია-მონასტრებისა და ციხე-სიმაგრეების უმეტესობას ბევრი მათგანი პირველ ყოვლისა თამარის ეპოქაში აგებულ ძეგლად მიიჩნევს.

მაგალითად, „ეს ხარაპაც, — ამბობს ერთ-ერთი მათგანი, — თამარს გაკეთებული ყალეს (ციხის — ა. ნ.) ყორეზია — იმ ადგილებსა თამარა გჳრანი ქვა. თამარ დეოფალს ბვერი უკეთებია ყალეები აქავრობაში” (8, 282).

მიუხედავად იმისა, რომ თამარ მეფისადმი სიყვარული და პატივისცემა ჩვენებურებით დასახლებული თითქმის ყველა რეგიონის ქართველობაშია დამკვიდრებული, ამ თვალსაზრისით უპირველეს ყოვლისა მაინც უშუალოდ საქართველოს მიმდებარე იმ ტერიტორიების მცხოვრებლები გამოირჩევიან, რომლებიც ისტორიულად ჩვენი ქვეყნისთვის კუთვნილ ქართულ მიწებს წარმოადგენდნენ. მაგალითად, შავშელი მაჰმადიანების თქმით, ტბეთის ეკლესია თამარ მეფის მიერაა აგებული. უფრო მეტიც, იქაურებში ფართოდ გავრცელებული გადმოცემის მიხედვით, ქართველ დედოფალს შავშეთი იმდენადაც კი ყვარებია, რომ ცხოვრების გარკვეული ნაწილი იქ გაუტარებია, გარდაცვალების შემდეგ კი ტბეთის ეკლესიაში დაუსაფლავებიათ (11, 32).

შავშელები გამონაკლისნი არ არიან და თამარ მეფისადმი მსგავს დამოკიდებულებას ე. წ. „ოსმალოს საქართველოს” სხვა კუთხეების მცხოვრებლებიც იჩენენ ხოლმე. მაგალითად, დიმიტრი ბაქრაძის ინფორმაციით, ხსენებული რეგიონების მოსახლეობა იქ არსებული ყველა ეკლესიისა და ციხე-სიმაგრის ამშენებლად პირველ ყოვლისა სწორედ თამარ მეფეს მიიჩნევს. ასე რომ, მისი „სახელი ოსმალოს საქართველოს მუსლიმანურ მოსახლეობაში ისევე ფართოდ არის გავრცელებული, როგორც ჩვენს საქართველოში” (1, 53).

ქართველი ერის სახელოვანი შვილებიდან გამორჩეული სიყვარულით ჩვენებურები გიორგი სააკაძის შესახებაც საუბრობენ, რასაც არსებითად განაპირობებს ის ფაქტი, რომ ტრაგიკული ბედის მქონე ამ

დიდმა მხედართმთავარმა თავისი წამებული სიცოცხლე თურქეთში დაამთავრა. ჩვენებურების თქმით, გიორგი სააკაძე „ძალიან გასინათლებული კაცი ყოფილა, მაგარი კაცი“.

ერთ-ერთი ჩვენებური კი გიორგი სააკაძისადმი განსაკუთრებულ პატივისცემას შემდეგი სიტყვებით გამოხატავს: „თქვენ ისტორიაში წერია ქი, თავი მოჭრესო. ისე არ არი. დაწუეს საცოდავი! წრეველ მე მიველ თოქათ, ვნახევი ყულეს (კოშკის – ა. ნ.) ნანგრევი, გიორგი სააკაძის საფლავი არვინ იცის. მე მაინც ვილოცე ყულესთან, ღვები (მუსლიმანური ლოცვები – ა. ნ.) გუუგზაენე იმათ სულეფსა“ (8, 156).

* * *

ასეთია თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული ცნობიერების განმსაზღვრელი უმნიშვნელოვანესი მხარეები ჩემთვის ხელმისაწვდომი მასალების მიხედვით. როგორც მკითხველი ადვილად შეამჩნევს, უმთავრესი საფუძველი, რასაც მათი ეროვნული თვალთახედვის წარმოჩენის დროს ვემყარები, პირველ ყოვლისა სწორედ ჩვენებურებისგან ჩაწერილი ტექსტები და კვლევის საგნად ქცეულ საკითხებთან დაკავშირებით მათ მიერ გამოთქმული მოსაზრებებია.

თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული ცნობიერების განსაზღვრა-გაანალიზების დროს უყურადღებოდ, ბუნებრივია, არც ძველი თუ ახალი დროის იმ მკვლევართა ნაშრომები დამიტოვებია, რომლებიც აღნიშნული პრობლემის შესწავლით იყვნენ დაინტერესებულნი. მაგრამ, როგორც ითქვა, ჩემთვის არსებითად მნიშვნელოვანი უწინარეს ყოვლისა მაინც იმ დამოკიდებულების გარკვევა იყო, რასაც მშობლიურ ნიადაგს თუმცა ფიზიკურად მოწყვეტილი, მაგრამ ცნობიერებითა და ეროვნული თვითშეგნებით კვლავაც ქართული სამყაროს სისხლხორცეულ ნაწილად დარჩენილი ჩვენებურები ავლენენ მათი ეროვნული იდენტობის განმსაზღვრელი პრინციპებისადმი.

ეფიქრობ, ამგვარი მიმართულებით კვლევის ჩატარება არა მარტო შემოთქმული თვალსაზრისით დღესდღეობით რეალურად არსებული მდგომარეობის გარკვევას შეუწყობს ხელს, არამედ იმაშიც დაგვეხმარება, საუკუნეთა განმავლობაში არაქართულ გარემოში მცხოვრები ჩვენებურების შთამომავლობა თავისი ცნობიერებითა და მოქალაქეობრივი თვითშეგნებით კიდევ უფრო მეტად რომ შეესისხლხორცოს მშობლიურ ეროვნულ წიაღს.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

1. დიმიტრი ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987 წ.
2. იაკობ გოგებაშვილი, თხზ. ტ. 6, თბ. 1958 წ.
3. ვეკენი ვეიდენაუმი, ბათუმიდან ართვინამდე, თბ. 2005 წ.
4. ექვთიმე თაყაიშვილი, ემიგრანტული ნაშრომები, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურის მრავალტომეული, გურამ შარაძის საერთო რედაქციით, ტ. 1, თბ. 1991 წ.
5. როლანდ თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისისა და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ. 2008 წ.
6. ტარიელ ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005 წ.
7. ტარიელ ფუტყარაძე, იმერჯევის მეტყველი მიწა, ქუთაისი, 2007 წ.
8. შუშანა ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993 წ.
9. გიორგი ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ნაშრომი თარგმნეს, შესავალი წერილები, კომენტარები და საძიებლები დაურთეს და გამოსცეს რამაზ სურმანიძემ და მამია ხარაზმა, ბათუმი, 1995 წ.
10. ჩვენებურების სიმღერა, თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა ფოლკლორის ნიმუშები, შეკრიბა და გამოსაცემად მოამზადა ოთარ ფუტყარაძემ, ბათუმი, 1991 წ.
11. ზაქარია ჭიჭინაძე, ქართველთა გამუსლიმება, თბ. 2004 წ.
12. ივანე ჯაიანი, წერილები შავშეთიდან (პუბლიცისტური მემკვიდრეობა). შეადგინა, შესავალი წერილი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო რამაზ სურმანიძემ, თბ. 1991 წ.

2008 წ.

ახმედ მელაშვილი - „ქართულები მისთვის და მწუხარი კაცი“

საქართველოს ტელევიზიით ახლახან განხორციელებულმა მსოფლიოში გამაჟურებულმა პროექტმა, რომლის უმთავრეს მიზანსაც შესაბამისი ქვეყნის ისტორიაში ყველაზე ცნობილი ადამიანების გამოსავლინებლად საზოგადოებრივი გამოკითხვების ჩატარება წარმოადგენს, ჩვენთანაც დიდი დაინტერესება გამოიწვია.

ქართველი ერის გამორჩეულად პატივსაცემი და ღვაწლმოსილი ადამიანების ჩამონათვალში, ბევრ სხვა სახელოვან მამულიშვილთან ერთად, ხალხმა ახმედ მელაშვილიც დაასახელეს, თურქეთში მცხოვრებ მილიონობით ქართველთაგან თავისი აქტიური პატრიოტული მოღვაწეობით ერთ-ერთი ყველაზე მეტად გამორჩეული მამულიშვილი. ერთადერთი გულსატკენი გარემოება, რაც ხსენებულ სიაში მისი გვარსახელის მოხვედრას ახლდა თან, მხოლოდ ის იყო, რომ ქართველი საზოგადოების დიდი ნაწილისთვის ამ პიროვნების ეროვნული ღვაწლისა და დამსახურების შესახებ ძალზე ცოტა რამ არის ცნობილი.

თურქეთში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში განხორციელებული თავისი აქტიური ქართული საქმიანობით სახელგანთქმული ეს დიდი პატრიოტი საუკუნეების მანძილზე მშობლიურ წიაღს იძულებით მოწყვეტილი მილიონობით ჩვენი თანამემამულის ყველაზე წმინდა ოცნების აღსასრულებლად მებრძოლ იმ პიროვნებას წარმოადგენდა, რომელიც საზღვრის იქით და აქეთ დარჩენილი ქართველებისათვის ფაქტობრივად ერთმანეთთან დამაკავშირებელი ხიდის როლს ასრულებდა.

განსხვავებით ბოლო პერიოდისაგან, როცა საქართველოსა და თურქეთს შორის დამკვიდრებული კეთილმეზობლური ურთიერთობისა და თავისუფალი მიმოსვლის გამო, ამის გაკეთება მნიშვნელოვანწილადაა გაიოლებული, ახმედ მელაშვილს ზემოთ აღნიშნული ეროვნული მისიის შესრულება იმ დროს უწყევდა, როცა ხსენებული გზით სიარული სახიფათო საქმეს წარმოადგენდა.

ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიაში ახმედ მელაშვილის დიდმნიშვნელოვანი ეროვნული ღვაწლის შეფასებისა და წარმოჩენის დროს ნახვასმით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ წინააპრთა ისტორიული სამშობლოს სიყვარულით რომანტიკულად გულანთებული ეს რაინდი კაცი არანაირ სირთულეს არ შეეპუა და თავისი ცხოვრებისა და

მოღვაწეობის უმთავრეს მიზნად მარადიული ნატურის საგნად ქცეული მემლექეთის მსახურება დაისახა.

სამწუხაროდ, თურქეთში მცხოვრებ მილიონობით ქართველს შორის ისეთები, რომელთა ინტელექტუალური მოღვაწეობის უმთავრეს მიმართულებად საკუთრივ ქართული საქმეების კეთება იქნებოდა ქცეული, არც თუ ისე მრავლად გვხვდებიან. ამ გარემოების განმაპირობებელ ფაქტორად არამც და არამც არ შეიძლება ჩაითვალოს ის ფაქტი, თითქოს ისტორიული სამშობლოსაგან დაშორებით მრავალსაუკუნოვანმა ცხოვრებამ მათ ამ სამშობლოსადმი სიყვარულის გრძნობა დაუცხროთ და გაუნელათ. რასაკვირველია, არა. ეს სამწუხარო ამბავი უპირველეს ყოვლისა იმ გარემოპირობებმა განაპირობეს არსებითად, რაშიც ამ ადამიანებს უწევდათ მათ ცხოვრება.

სწორედ ამ გარემოპირობებით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ მათი უმეტესობა ფაქტობრივად გულითა და ემოციით პატრიოტი უფროა, ვიდრე წმინდა ქართული საქმეების აქტიურად მკეთებელი. ამიტომაცაა, რომ თურქეთის პოლიტიკურ-ინტელექტუალური და კულტურულ-შემოქმედებითი ცხოვრების ისტორიაში ჩვენებურების მიერ შეტანილი დიდად ფასეული წვლილის ფონზე მათი „ქართული მოღვაწეობა“ ძალზე უმნიშვნელოა და ნაკლებად საჩინო.

ასეთ ვითარებაში ახმედ მელაშვილის ღვაწლი და დამსახურება თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცების საქმეში კიდევ უფრო მეტ ფასსა და მნიშვნელობას იძენს. მიხეილ მაზარაძის მართებული შეფასებით, წინაპართა სამშობლოს თუმცა ფიზიკურად მოწყვეტილი, მაგრამ ეროვნული ცნობიერებითა და თვითშეგნებით მასთან განუშორებლად შესისხლხორცებული ამ დიდი მამულიშვილის „ცხოვრებაში გარკვეული აზრით შეიძლება ამოვიკითხოთ საქართველოს ისტორია... ამ კაცის ბიოგრაფიაში ჩანს ის ძალა, რომელმაც საქართველო მძიმე განსაცდელში გამოატარა და დღემდე მოიყვანა.“ ასე რომ, თავისი უმნიშვნელოვანესი ღვაწლითა და საქმიანობით ახმედ მელაშვილი ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება მოვიხსენიოთ ისეთი დიდი ქართველი მოღვაწეების გვერდით, როგორებიც მიხეილ თამარაშვილი, მიხეილ თარხნიშვილი და მსგავსი მამულიშვილები იყვნენ (ჟურნ. „ცისკარი“, 1991 წ. №7, გვ. 151).

თურქულად ოზქანის გვარით ცნობილი ახმედ მელაშვილი დაიბადა 1922 წელს ბელიქესირის ვილაიეთის გიონენ ილჩეს (ილჩე –

ადმინისტრაციული ერთეული თურქეთში) სოფელ ქოჩბაირში. მისი წინაპრები ამ მხარეში ართვინის ვილაიეთის მურღულის ილჩეს სოფელ არხვიდან იყვნენ გადასახლებულნი რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის შემდეგ.

როგორც ცნობილია, სამ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ოსმალეთის შემადგენლობაში შემაჯალი ეს ქართული რეგიონი ამ ომის შედეგად, მართალია, დედასამშობლოს დაუბრუნდა, მაგრამ რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილ საქართველოში ცხოვრებას ხსენებული რეგიონის გამაჰმადიანებული მოსახლეობის გარკვეულმა ნაწილმა ოსმალეთის იმპერიის სხვა ადგილებში გადასახლება არჩია. მათ შორის ყოფილან ახმედ მელაშვილის წინაპრებიც.

ახმედის მამა – თეფიქ ოზქანი (გარდაიცვალა 1956 წელს), რომელსაც მეტსახელად უსტასაც (ოსტატს) უწოდებდნენ, საამშენებლო საქმის ცნობილი სპეციალისტი ყოფილა, მეჩეთებისა და მინარეთების მშენებლობაში კარგად დახელოვებული ხელოსანი, ქართული ხალხური სიმღერებისა და ცეკვების შესანიშნავად მცოდნე პიროვნება. ბავშვობიდანვე მამის გვერდით მომუშავე ახმედი არა მარტო საამშენებლო საქმეში დახელოვნდა საკმაოდ მაღალ დონეზე, არამედ ქართული მუსიკალური ფოლკლორის მაღლსაც ეზიარა.

რაც ღრო გადიოდა, მას უფრო და უფრო უმტკიცდებოდა წინაპრებისაგან გენეტიკურად გადაცემული სიყვარული ქართული მუსიკალურ-ქორეოგრაფიული ფოლკლორისადმი, საერთოდ, ყოველივე ქართულისადმი. ამ სიყვარულის შემდგომ განმტკიცებას ხელს კიდევ უფრო მეტად უწყობდა ის ფაქტი, რომ ახმედ მელაშვილი ქართულ გარემოში დაიბადა და გაიზარდა, რის გამოც ქართული მისთვის უპირველეს ყოვლისა მშობლიურ ენას წარმოადგენდა.

ბაირამიჩის დაწყებითი სკოლის დამთავრების შემდეგ, ახმედმა სწავლა ჯერ ბელიქესირის საშუალო სკოლაში განაგრძო, შემდეგ კი იზმირის ვაჟთა ლიცეუმში, რომელიც 1943 წელს დაასრულა. იმის გამო, რომ მის ირგვლივ მყოფ ქართველთაგან ქართული წერა-კითხვა არაინ იყო, ლიცეუმში სწავლის პერიოდში ახმედი და მისი მეგობრები ქართულ წერილებს ერთმანეთს ლათინური ანბანის გამოყენებით წერდნენ.

ლიცეუმის დამთავრების შემდეგ ახმედმა სწავლა სტამბოლის ტექნიკურ უნივერსიტეტში, არქიტექტურის ფაკულტეტზე, განაგრძო. სტამბოლში სწავლის პერიოდში მისი ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვა კიდევ

უფრო მეტად განმტკიცდა და გაფართოვდა. ამ საქმეში უზნიშვნელოვანესი როლი პირველ ყოვლისა იმ ახლო მეგობრულმა ურთიერთობამ შეასრულა, რომელიც ახმედ მელაშვილმა სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის მღვდელმსახურებთან დაამყარა.

ამ ეკლესიაში ის და მისი მეგობრები პირველად 1943 წელს მისულან, საქართველოდან თურქეთში გადასახლებულ ერთ-ერთ ქართველთან შემთხვევით შეხვედრის შემდეგ. როგორც ახმედ მელაშვილის ბიოგრაფები წერენ, ერთადერთხელ შეხვედრილ ამ უცნობ თანამემამულესთან გამართულ საუბარს მისი ეროვნული შემართებისთვის ახალი მუხტი და ენერჯია შეუძენია.

ეს გარემოება არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ პირველად სწორედ ამ პიროვნებისაგან შეიტყო მან ქართული ანბანის არსებობის ამბავი და ქართული წერა-კითხვის შესასწავლად, მეგობრებთან ერთად, სტამბოლის ქართულ კათოლიკურ ეკლესიას მიაშურა. იმ დღიდან მოყოლებული, ახმედი და მისი ქართველი მეგობრები „ქართულ ეკლესიას აღარ მოშორებიან. სხვადასხვა სასწავლებლებში სწავლობდნენ, მაგრამ ერთმანეთთან საქართველოზე ფიქრი, საქართველოს ნახვის სურვილი აკავშირებდათ. შორი იყო მაშინ საქართველომდე – ფიქრი სწვდებოდა, თვალი – ვერა. მხსნელებად პარიზელი ქართველები მოევიდნენ. მათგან იღებდნენ ქართულ წიგნებს, იგებდნენ საქართველოს ამბებს... „რაც მეტს ვიგებდი, მეტის ცოდნა მინდოდა, რაც ვიცოდი, სხვებისთვისაც უნდა გამეგებინებინა“, – იგონებდა ახმედ მელაშვილი. ასე ჩაეყარა საფუძველი მის მოღვაწეობას, თურქეთში ქართული კულტურის პოპულარიზაციას რომ ისახავდა მიზნად” (ლია ჩლაიძე, დელო მემლექეთი არ დავიწყნიათ, ჟურნ. „საქართველოს ქალი“, 1996 წ. №10-12, გვ. 6).

ეკონომიკური ხელმოკლეობის გამო, უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში ახმედი სტუდენტთა საერთო საცხოვრებელში ცხოვრობდა. სამწუხაროდ, მატერიალურმა გასაჭირმა და ცუდმა საყოფაცხოვრებო პირობებმა, რამაც ჯანმრთელობა იმდენადაც კი შეურყია, რომ ხშირად საავადმყოფოშიც უწევდა თვეობით ყოფნა, ა. მელაშვილი იძულებული გახდა 1946 წელს სწავლისთვის თავი დაენებებინა და შინ დაბრუნებულიყო.

1950 წელს იგი საცხოვრებლად იზმირში გადავიდა და მუშაობა დაიწყო ქალაქის მუნიციპალიტეტის არქიტექტურის სამმართველოში.

1954-1960 წლებში ა. მელაშვილი საფრანგეთ-თურქეთის მიერ ერთობლივად დაგეგმარებული ქემერის კაშხლის მშენებლობის სამსახველო სამმართველოს თანამშრომელი იყო ნაზილიში. 1959 წელს ბურსას კეთილმოწყობის სამმართველოში დაიწყო მუშაობა, მომდევნო წელს კი კვლავ სტამბოლის უნივერსიტეტს მიაშურა 14 წლის წინათ შეწყვეტილი სწავლის დასასრულებლად.

ა. მელაშვილმა 1962 წელს უნივერსიტეტი დაასრულა, კვლავ ბურსაში დაბრუნდა და ქალაქის კეთილმოწყობის სამმართველოში დაიწყო მუშაობა კონტროლიორ-არქიტექტორად. თანასოფელელ ფაილ ერთანთან (ხენკალაძესთან) ერთად, სოფელ ჰაირიეში მან ჩამოაყალიბა ტურიზმისა და ინფორმაციის საზოგადოება, რომლის უმთავრესი მიზანიც ჩვენებურებში საქართველოსთან დაკავშირებული ამბების პოპულარიზაცია იყო. იქვე, 1962 წელს, მან ქართული ცეკვის ფოლკლორული ანსამბლიც შექმნა, რომელმაც იმავე წელს გამართულ ბურსას ფესტივალზე პირველი ადგილი მოიპოვა. ეს წარმატება გამონაკლისი არ ყოფილა და მსგავსი მიღწევებისთვის ჰაირიეს ანსამბლს სხვა დროსაც არაერთჯერ მიუღწევია.

ა. მელაშვილის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შეფასების დროს რამდენიმე სიტყვა იმ მზრუნველობის შესახებაც უნდა ითქვას, რასაც იგი თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების გერმანიაში გასაგზავნად და დასასაქმებლად იჩენდა. სამწუხაროდ, ამ კეთილშობილური საქმიანობის გამო, რასაც იგი სრულიად უანგაროდ აკეთებდა, ა. მელაშვილს სოციალისტურ პარტიაში მუშების გაწვევრიანების ორგანიზებაში დასდეს ბრალი და ჰაკეარის ოლქში გადასახლება დაუპირეს, მაგრამ სასჯელს გადაურჩა.

1967 წელს ა. მელაშვილი ტურიზმისა და ინფორმაციის სამინისტროს ტურისტული პროფესიული ორგანიზაციის რეგიონულ ხელმძღვანელად დაინიშნა, 1969 წელს ბურსას სავაჭრო-სამრეწველო პალატის წევრი გახდა, 1973 წელს – რესპუბლიკურ სახალხო პარტიაში შევიდა, 1978 წელს კი სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტის არქიტექტურის ფაკულტეტის არქიტექტურის ისტორიისა და რესტავრაციის ინსტიტუტის წევრად აირჩიეს (გაზ. „თბილისი“, 1993 წ. 14 აპრილი).

როგორც ა. მელაშვილის ბიოგრაფები აღნიშნავენ, 1970 წლიდან ბურსაში, ათათურქის სახელობის პროსპექტზე, განთავსებული „მისი ბიურო ნიადაგ სავე იყო ქართველებითა და არაქართველებით. იგი უყვარდათ და პატივს სცემდა ყველა ბურსელი, რომელიც მას იცნობდა.

ბიუროშიც და შინაც დროის ნახევარს ახმედი თუ თავის პროფესიულ საქმიანობას ახმარდა, მეორე ნახევარს ქართულ კულტურასა და სოფლებთან დაკავშირებულ საქმიანობას ანდომებდა. მან დიდად დაუჭირა მხარი ქართველთა მიერ დაარსებულ ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორისა და კულტურული საზოგადოების შექმნასა და საქმიანობას. ინტერესით ადევნებდა თვალყურს ჩრდილოეთ კავკასიის კულტურის საზოგადოების საქმიანობასაც და საჭიროების დროს მხარიც დაუჭირა მას. თანამშრომლობდა ჟურნალებში, თვალ-ყურს ადევნებდა ყველა გამოცემას, მკაცრად აკრიტიკებდა უთანხმოებას ჩერქეზებსა და აფხაზებს შორის” (ჟურნ. „ჩვენებური,” სტიამბოლი, 1993 წ. №1. დამოწმებული წერილის ქართული თარგმანი იხ: გაზ. „თბილისი”, მითითებული ნომერი).

1955 წელს ა. მელაშვილმა ცოლად შეირთო იუქსელ ერგუნზე (ჯინჭარაძე), რომელთანაც ორი შვილი შეეძინა – 1956 წელს ვაჟი იბერია და 1957 წელს ქალი თამარი. შვილებისათვის ამ სახელების დარქმევით ახმედ მელაშვილმა კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ ისტორიული სამშობლოსადმი დაუცხრომელი სიყვარული მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობისათვის მიმართულების მიმცემ უმთავრეს ძალად იყო დამკვიდრებული და მხოლოდ ემოციური ალტკინების შედეგს არ წარმოადგენდა.

მართალია, ქართული საქმეების კეთებით ახმედ მელაშვილი მანამდეც აქტიურად იყო დაინტერესებული, მაგრამ მისმა ეროვნულმა მოღვაწეობამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები მაინც უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, ბურსაში დამკვიდრების დროიდან, შეიძინა. სწორედ ამის ნათელ გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ მისი დაუღალავი ზრუნვა თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებში საქართველოს ისტორიის, ქართული კულტურის, ლიტერატურისა და ხელოვნების პოპულარიზაციისთვის.

ამ დროიდან მოყოლებული, მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის უმთავრესი მიზანსწრაფვის საგნად ჯერ კიდევ საბჭოური რეჟიმით საგულდაგულოდ დაგმანულ საქართველოსთან თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების დამაკავშირებელ გზათა ძიება იქცა. ა. მელაშვილის ღვაწლი და დამსახურება ამ მიმართულებით იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ თურქოლოგმა ლია ჩლაიძემ მას თურქეთში მოღვაწე ილია ჭავჭავაძეც კი უწოდა.

ახმედ მელაშვილის ეროვნულ-პატრიოტული მოღვაწეობის არსზე უფრო ნათელი წარმოდგენის შესაქმნელად, ქვემოთ შევეცდები კონკრე-

ტულად ჩამოეთვალო მის მიერ გაკეთებული ის დიდი საქმეები, რომელთაც მას ასეთი დიდი აღიარება მოუტანეს.

1962 წელს, ა. მელაშვილის აქტიური ძალისხმევითა და უშუალო ხელმძღვანელობით, ბურსას ვილაიეთში შემაგალ სოფელ ჰაირიეში დაარსდა და წლების განმავლობაში წარმატებით ეწეოდა დიდ შემოქმედებით საქმიანობას ქართული ხალხური სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი.

განსაკუთრებით დიდი აღიარება მოუტანა ახმედ მელაშვილს ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად დაწერილმა და 1968 წელს თურქულ ენაზე გამოცემულმა წიგნმა „გურჯისტანი – კულტურა, ლიტერატურა, ხელოვნება, ისტორია, ფოლკლორი“. თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების: ქამილ ოღუნის (თავადიძის), ჰაირი ჰაირიოღლუსა (მალაყმადისა) და სხვათა ფინანსური დახმარებით გამოცემული ამ წიგნის გამო, ავტორს პოლიტიკური ბრალდებები წაუყენეს და დააპატიმრეს. კერძოდ, ხსენებული წიგნის ავტორს ბრალი ედებოდა როგორც ისლამისა და თურქი ხალხის უპატივცემულობაში, ისე კომუნისტური იდეების პროპაგანდაში.

საბედნიეროდ, ორთვიანი პატიმრობისა და საქმის საგულდაგულო გამოძიების შემდეგ, სასამართლომ ა. მელაშვილი უდანაშაულოდ ცნო, ციხიდან გაათავისუფლა და წიგნის გავრცელების უფლება მისცა.

არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ა. მელაშვილის ხსენებული წიგნის გამოცემით თურქეთში მცხოვრები ქართველების ისტორიაში ფაქტობრივად ეროვნული ცნობიერების აღმავლობის ახალი, დიდმნიშვნელოვანი ეტაპი იწყება. პირველ ყოვლისა სწორედ ამგვარი შეფასების საფუძველს იძლევა ის ფაქტი, რომ ოთხ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში თურქეთში მცხოვრებ მილიონობით ქართველს შორის ა. მელაშვილი ფაქტობრივად პირველი იყო, ვინც თავისი ისტორიული სამშობლოს შესახებ წიგნი დაწერა და მის თანამემამულეებს საშუალება მისცა უფრო ნათელი წარმოდგენა შექმნოდათ საკუთარ ეროვნულ ფესვებსა და წარმომავლობაზე.

ა. მელაშვილის მამულიშვილურ მოღვაწეობას ფართო მასშტაბებს ის ახლო მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობებიც სძენდა, რომლებიც მას უცხოეთში მცხოვრებ ქართველებთან ჰქონდა დამყარებული. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის სიახლოვე, რომელიც ახმედს საფრანგეთში მოღვაწე ქართველებთან აკავშირებდა. გარდა

იმისა, რომ ქართული ემიგრაციის ბევრ თვალსაჩინო წარმომადგენელთან მას სისტემატურად ჰქონდა წერილობითი ურთიერთობა, დროდადრო იგი მათთან შეხვედრებსაც ახერხებდა და ამით მის საქმიანობას კიდევ უფრო წარმატებულს ხდიდა.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ა. მელაშვილის ახლო მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობა პარიზში გამოძავალი ქართული ჟურნალის – „თავისუფლების ტრიბუნის“ შემოქმედებით კოლექტივთან, კერძოდ კი მის რედაქტორ-გამომცემელ გიორგი წერეთელთან.

„თავისუფლების ტრიბუნის“ თანამშრომლები გამონაკლისნი რომ არ ყოფილან და ა. მელაშვილს ქართველ ემიგრანტთა შორის სხვაგანაც საკმაოდ მრავლად რომ ჰყავდნენ პატივისმცემლნი და დამფასებელნი, ამის ნათელსაყოფად აქ 1971 წელს მისადმი მიძღვნილი იმ ლექსის გახსენებაც იქნება საკმარისი, რომლის ავტორიც საფრანგეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულე შ. ზედგინიძეა:

დრონი გადიან ჩვენთვის,

ჩემ მეგობარს უცნობსა,

ვხედავ შორიდგან მის კეთილ გულსა.

უნახვად მე რას ვიცნობ და მის შრომასა,

ახლგაზრდა ლალი და ლამაზი, ქართველთა მოყვარესა,

ნეტავი მე მას ერთხელ შემყარა,

ქართულ ენის მოლაპარაკესა. ერთი ვაზის ტოტნი ვართ,

ველი მე მის კეთილ ნაყოფსა.

ერთ ბაღში დათესილნი,

შემდეგ შორი შორ გადარგულნი...

უცხო ქვეყანაში ვცხოვრობ მოწყენილი,

თავზე თმაც გამთეთრებია და მიწვრილდება სული,

მაგრამ ჩემი ქვეყნის სიყვარულით

თავს მარტო არა ვგრძნობ.

კიდევ მყავს ბიძაშვილი.

ა. მელაშვილის ეროვნული ღვაწლის წარმოჩენისა და შეფასების დროს, ცალკე, საგანგებოდ, უნდა აღინიშნოს ის დიდი დამსახურება, რომელიც მას ქალაქ ინეგოლში კავკასიულ ხალხთა კულტურისა და ფოლკლორის საზოგადოების შექმნისა და ფუნქციონირების საქმეში აქვს შეტანილი.

ა. მელაშვილის ამგვარი ეროვნულ-პატრიოტული საქმიანობა თურქეთის ხელისუფლების გარკვეული ნაწილის აშკარა უკმაყოფილებას იწვევდა და სახელმწიფო უშიშროების ორგანოებს მასზე ბოლო ხანს საიდუმლო მეთვალყურეობაც ჰქონდა დაწესებული. რაც დრო გადიოდა, ეს მეთვალყურეობა უფრო და უფრო ძლიერდებოდა და ფარული ზედამხედველობის ფარგლებს ცილდებოდა. მას შემდეგ კი, რაც ახმედმა სოფელ ჰაირიეს დაწყებითი სკოლის ბიბლიოთეკას საჩუქრად ქართული „დედაენა“ გადასცა, პოლიციამ მისი ბინა გაჩხრიკა და იქედან სხვადასხვა სახის საექვო ლიტერატურა და ნივთი წაიღო.

მიუხედავად ამგვარი დამოკიდებულებისა, ა. მელაშვილს თავის ქართულ მოღვაწეობაზე ხელი არც ამის შემდეგ არ აუღია და კვლავაც აქტიურად განაგრძობდა ქართულ საქმეთა კეთებას.

ცხოვრების ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში მისი ამ საქმიანობის მნიშვნელოვან მიმართულებად ქართული მწერლობის თვალსაჩინო ნიმუშების თურქულად თარგმნა (ალექსანდრე ყაზბეგის „ელგუჯა“) და გამოცემა (ხსენებული წიგნი, ასევე: იბრაიმ გორაძის მიერ თარგმნილი აკაკი წერეთლის „ბაში-არუქი“, კონდრატე თათარაშვილის (უიარაღოს) „მამლუქი“, სიმონ ქვარიანის „გიორგი სააკაძე“, იუსუფ ფაღავას „ჩაუშქრალი კერა“ და სხვ.).

სიცოცხლის ბოლო წლებში ა. მელაშვილი განსაკუთრებული მონდობებით მუშაობდა შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულად თარგმნაზე. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ენაც შესანიშნავად იცოდა და ქართველი კონსულტანტებიც ჰყავდა, შესასრულებელი საქმის სიძნელიდან გამომდინარე, თარგმნის პროცესში პოემის ფრანგულ და აზერბაიჯანულ თარგმანებსაც ფართოდ იყენებდა. სამწუხაროდ, ტრაგიკული სიკვდილის გამო, ა. მელაშვილს თავისი ამ ყველაზე დიდი შემოქმედებითი ოცნების ხორცშესხმა – პოემის თარგმნის დასრულება და წიგნად გამოცემა განუხორციელებელი დარჩა.

ა. მელაშვილის ეროვნული მოღვაწეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეპიზოდად თურქეთის ისტორიაში პირველი ქართული ჟურნალის – „ჩვენებურის“ გამოცემაც იქცა. მისი ხელმძღვანელობით დაარსებული ამ ჟურნალის პირველი ნომერი შენვერ აქინმა (თევზაძემ) 1977 წელს შვედეთში დასტამბა. მიუხედავად იმისა, რომ ჟურნალი თურქულენოვან გამოცემას წარმოადგენდა და მასში ქართულ ენაზე მხოლოდ ორიოდ მასალა იყო გამოქვეყნებული, მისი როლი თურქეთში

მცხოვრები ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების საქმეში მინც უაღრესად მნიშვნელოვანია.

ხსენებულ ჟურნალთან დაკავშირებით აქ ის ინფორმაციაც მინდა გავიხსენო, რომელსაც ფრიდონ ხალვაში გვაწვდის თავის მოგონებათა წიგნში „ომრი“. 1968 წელს, თურქეთში ყოფნის დროს, ა. მელაშვილს პოეტისთვის უთქვამს, ჟურნალის გამოცემა მინდა სახელწოდებით „ქართველები“ ან „საქართველო“ და შენ რას მირჩევო. იმის შიშით, აღნიშნულ სახელწოდებას ვინმეს გაღიზიანება რომ არ გამოეწვია, პოეტს ბატონი ახმედისათვის სხვა სათაურის მოძებნა ურჩევია და საუბარი გაუგრძელებიათ. საუბრის დროს თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს ბატონი ახმედი, იქაური ტრადიციის მიხედვით, თურქე მულამ ჩვენებურების სახელით მოიხსენიებდა. ამ მოვლენის საფუძველზე ფ. ხალვაშს ა. მელაშვილისთვის ურჩევია, რადგანაც თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები თავიანთ თავს ჩვენებურებს უწოდებდნენ, აჯობებდა, ჟურნალისთვისაც „ჩვენებური“ დაერქმიათ (ფ. ხალვაში, ომრი, 2007 წ. გვ. 186).

მიუხედავად იმისა, რომ დაბეჯითებით იმის თქმა, ხსენებული ჟურნალისთვის სახელწოდების შერჩევა მართლაც ამ საუბრის შედეგად გადაწყდა თუ არა, ახლა ძალზე ძნელია, ის კი აშკარაა და უკამათო, ჟურნალის სახელწოდებად შერჩეული სიტყვა ჩვენებური და ტერმინი ქართველი ნამდვილად რომ წარმოადგენენ სინონიმურ გამოთქმებს.

სამწუხაროდ, ახმედ მელაშვილმა „ჩვენებურის“ მხოლოდ შვიდი ნომრის დაბეჭდვა მოასწრო, შემდეგ კი შეწყდა. ჟურნალის გამოცემა მისი დამაარსებლის მკვლელობიდან მხოლოდ 13 წლის შემდეგ, 1993 წელს, განახლდა თურქეთში მცხოვრებმა ჩვენებურმა შევექმნით შირანმა, ა. მელაშვილის ვაჟი იბერია კი განახლებული ჟურნალის სარედაქციო კოლეჯის წევრია.

ა. მელაშვილს ასევე ბევრი რამ აქვს გაკეთებული თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შესაგროვებლადაც. იმის გათვალისწინებით, რომ ჩვენებურებს არაქართულ სახელმწიფოებრივ სივრცეში თითქმის ოთხსაუკუნოვანი ცხოვრების გამო ქართულ ენაზე ფაქტობრივად არაფერი შეუქმნიათ და დაუწერიათ, მათი ფოლკლორული შემოქმედება, როგორც ეროვნული სულისა და ცნობიერების სიტყვიერი გამოხატვა, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს.

გარდა იმისა, რომ ზემოთ აღნიშნული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშთა შესაკრებად ახმედ მელაშვილი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში

ენეოდა აქტიურ პრაქტიკულ საქმიანობას, სიცოცხლის ბოლო წლებში იგი თურმე ჩვენებურების ფოლკლორისა და ეროვნული ტრადიციებისადმი მიძღვნილ წიგნზეც მუშაობდა ინტენსიურად. ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს ხაზგასმით, რომ მსგავსი სამუშაოს შესრულებას ის მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში მცხოვრებ ქართველ ემიგრანტებსაც ხშირად ურჩევდა ხოლმე დაბეჯითებით. მაგალითად, აი, რას წერს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით იგი ამერიკაში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეებისთვის 1977 წლის 23 მარტს გაგზავნილ ერთ-ერთ პირად წერილში:

„მე და ამერიკელი პოლ მაგნარელი ანთრეფოლოგიური და მეცნიერული წიგნს ვწერთ... წიგნი არის სოფლის დღევანდელი ჩვეულება, ეკონომიკა, ანდაზები, გამოცანები და ლექსები. სურათებიც ბევრი იქნება. ამ მნიშვნელოვან ქართველ სოფელ ხეირიეში ჯერ ქორწილებში ქართული ხალხური ცეკვები და სიმღერები არის. ქართულად ვლაპარაკობთ. ჩვენ გვინდა, რომ ესენი არ დაკარგოთ...“

ჩვენ გვინდა, რომ ამ წიგნში სოფელში მყოფ ქართული ხალხური სიმღერებიც იყოს. გიგზავნით ამ წერილთან ერთად ქართულ ფირფიტას, რომელიც ჩაწერილია ამერიკაში. ჩვენ გვინდა, რომ გაკეთდეს ფირფიტები და ჩვენ წიგნთან ერთად გაიყიდოს. აქ ვერ გავაკეთებთ... ჩვენ გვინდა რომ მანდაური ქართველებმა გააკეთოთ.

თუ ქართველი ხართ და თუ ქართველობთ გულში, ეს საკითხი შეასრულეთ. ამ ეროვნულ და პატრიოტულ საქმეში დაგვეხმარ(ებ)ი ქართველი ხალხმა დაგვიფასებს ჩვენც და თქვენც. ვწერ ამ წერილს გასაგზავნელათ: ვ. ჯობაძეს, ვ. ცომაიას, გ. ზალდასტანი, ს. ბარათელი, ა. სულხან (ამერიკაში მცხოვრები ქართველები – ა. ნ.)... გმადლობთ აქაური ქართველების სახელით. გისურვებთ წარმატება სულით და გულით ეროვნულ და მშობლიურ საკითხებში. მარად ერთგული ა. მელაიშვილი. თურქეთი – ბურსა” (ვ. გურგენიძე, როგორ ხართ, ჩვენებურებო! გაზ. „მამული“, 1990 წ. ივნისი, №12).

სამწუხაროდ, ჩვენებურების მხატვრული ზეპირსიტყვიერების ბევრი ნიმუში, იმის გამო, რომ მათი ჩაწერა და შეგროვება არავის უცდია, დღეს უკვე აღარავის ახსოვს და სამუდამოდ დაეკარგა შთამომავლობას. ა. მელაიშვილი, რომელსაც კარგად ჰქონდა გააზრებული ამ დიდი ეროვნული საგანძურის ფასი და მნიშვნელობა, ხსენებული ნიმუშების წიგნად გამოცემასაც გეგმავდა სამომავლოდ, მაგრამ, ბევრ სხვა

დიდმნიშვნელოვან წამოწყებასთან ერთად, არც ამ საქმის დასრულება დააცალა განგება. სამწუხაროდ, ა. მელაშვილის არქივში დაცული ჩვენებურების ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებიდან დღეისათვის მხოლოდ მცირე ნაწილია გამოქვეყნებული შუშანა ფუტკარაძის წიგნში „ჩვენებურების ქართული“ (ბათუმი, 1993 წ.).

საბედნიეროდ, ა. მელაშვილის მიერ დაწყებულ ამ დიდ ეროვნულ საქმეს მისი სიკვდილის შემდეგ ჩვენებურებში გამგრძელებლებიც გამოუჩნდნენ. ერთ-ერთი მათგანია ჰაირი ჰაიროღლუ (ვახტანგ მაღაყმაძე), რომლის ღვაწლსაც ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით პარიზში გამოშავალი ქართული ჟურნალი ასეთ შეფასებას აძლევს: „ბ-ნი ვახტანგ მაღაყმაძე, პასპორტით ხაირი ხაირიოღლუ, ეკუთვნის თურქეთში მცხოვრებ მოღვაწეთა იმ ვაგუფს, რომელსაც, თურქ ნაციონალისტთა მიერ მხეცურად მოკლული ახმედ ოზგან-მელაშვილი თავკაცობდა და რომელიც თავდადებულად იღვწოდა ქართული კულტურისა და ეროვნული მეობის მის თანამემამულეთა შორის დასანერგად. ახმედ მელაშვილის მკვლელობის შემდეგ ეს საქმიანობა შეფერხდა, მაგრამ არ შეწყვეტილა. ხაირიოღლუ ა. მელაშვილის მარჯვენა ხელი იყო და მის სიცოცხლეში და მერეც ორმაგი მონდომებით აგრძელებს ნაყოფიერ კულტურულ საქმიანობას: თურქულად თარგმნის ქართული მწერლობის საინტერესო ნიმუშებს, მონაწილეობს პერიოდულ გამოცემა „ჩვენებურში“, ხელს უწყობს დედაენისა და წერა-კითხვის გავრცელებას და ჩენი ხალხური სიმღერებისა და ცეკვების დანერგვას და ა. შ.“ („გუშაგი“, 1988 წ. №15, მარტი).

ცალკე უნდა აღინიშნოს ა. მელაშვილის დამსახურება სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის დაცვა-შენარჩუნების საქმეშიც. ამ თვალსაზრისით საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის თურქეთში მოღვაწე ქართველი მწერალი ისმაილ ყარა (შავიშვილი). მისი თქმით, ახმედ მელაშვილმა, რომელიც „ქართველებისთვის დამწუხარი კაცი იყო“, აქტიურად იბრძოლა საიმისოდ, ხსენებული ეკლესია სხვათა მისაკუთრებისაგან რომ გადაერჩინა. მეტი სიცხადისათვის დავიმოწმებ ფრაგმენტს ისმაილ შავიშვილის იმ ნაუბრიდან, სადაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებითაა საუბარი: „ისტანბულში ერთ ადგილსა შიშლი ჰქვია. შიშლიში არი ეკლესია. მე ამ დრობამდე გავიხილი მქონდა, რომ სულ ქართული ფაფაზები (მღვდლები — ა. ნ.) იყვნენ იქა. კედლებზე ქართულ ასოებით ახლაც ჩაწერილია... ჩუენ ამ წელში გვითხრეს, რომ

ეს ეკლესია აღარ არი, სინაგოგა გავხადეთო, არც ქართულები არი, იტალიელებისა გავხადეთო. ზუელათ ქართულებისთვინ დამწუარი კაცი იყო აჰმედ ოზქანი (მელაშვილი). მაგან უთხრა თავრობასა, რომ ეს ქართული ეკლესია არი, ჩუენ ქართული ვართ, ჩუენნა მოგვეცით ესა, ჩუენნა ვუპატრონოთო. ერთი საზოგადოება გავაწყოთ, იმ საზოგადოებაჲ ამ საქმეს შეხედოსო. საქმე სასამართლოში შევდა. კაცებსა დოუზახნეს. უთხრეს, რომე ესა იტალიის ეკლესიებში შედისო, იმანთა მოქცენ იზნიო (ნებართვაო — ა. ნ.). მარა შინა ყუელამჟერი ქართული იყო” (შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993 წ. გვ. 237).

საბედნიეროდ, ა. მელაშვილისა და სხვა ქართველი პატრიოტების აქტიური მცდელობის შედეგად, სტამბოლის ქართული ეკლესია სხვათა მისაკუთრებას გადაურჩა და იგი კვლავაც რჩება ეროვნული კულტურის ერთ-ერთ მძლავრ უცხოურ კერად.

ა. მელაშვილის უშუალო ინიციატივითა და ორგანიზებით გაკეთებულ ქართულ საქმეთაგან ასევე უნდა აღინიშნოს ინეგოლის რაიონის ქართულ სოფელ ჰაირიეში კულტურის ორსართულიანი სასახლის აგებაც. ეს სასახლე ჩვენებურებისგან მიღებული ფულადი შეწირულობებით აშენდა. მიუხედავად იმისა, რომ ნაადრევი სიკვდილის გამო პირადად მან ქართული კულტურის ცენტრად ჩაფიქრებული ამ სასახლის მშენებლობის დასრულება ვერ მოასწრო, მისი ვაჟისა და სხვა ქართველ მამულიშვილთა აქტიური ძალისხმევის შედეგად, ა. მელაშვილის ამ ოცნებამ ფრთები მაინც შეისხა და ჰაირიეს ქართული კულტურის სასახლე დღესაც წარმატებით ფუნქციონირებს.

ამასთან დაკავშირებით აქ იმ წერილის ფრაგმენტს გავიხსენებ, რომელიც მეხმეთ სევალს (მერაბ ფუტკარაძეს) გამოუგზავნია თურქეთიდან თბილისში ვახტანგ გურგენიძისათვის 1982 წელს: „ჩემო ბიძია, სოფელ ზეირიეში კულტურული სასახლე ავაშენეთ, ჯერჯერობით ვერ გავხსენით. ამიტომ, ზოგიერთი რამიები გვაკლია. ახლი ხანში გავაკეთებთ... თურქეთში ქართველები ჯერჯერობით კარგად ვართ. კორცილებში ცეკვები, სიმღერები, ქართული წესებით ვაკეთებთ. წელს სტამბოლში ვიყავი, ბევრი კარტველები ვილაპარაკეთ ჩვენი საკითხები. იბერი და თამარი (ახმედ მელაშვილის შვილები ა. ნ.) შენი გამოგზავნილი წერილი წაიკითხეს... ნატრული სალაში, კარგათ და ჯამრთელად... სალაში გადაეცი ჩემგან ჩვენი ქართველებს” (გაზ. „მამული”, 1990 წ. ივნისი, №12).

ა. მელაშვილის მოღვაწეობასთან დაკავშირებით აქ ის ინფორმაციაც მინდა გავიხსენო, რასაც ფრიდონ ხალვაში გვაწვდის თავის მოგონებათა წიგნში „ომრი“. 1968 წელს, თურქეთში ქართველ მწერალთა დელეგაციის სტუმრობის დროს, ფ. ხალვაში რამდენჯერმე შეხვედრია ა. მელაშვილს და არა მარტო უბრალო საუბრები ჰქონია მასთან, არამედ მისგან საიდუმლოდ გამოტანებული ძველი თურქული ხელნაწერების მიკროფირებიც ჩამოუტანია საქართველოში.

თავად ბატონი ფრიდონი ამ საინტერესო ამბავს შემდეგნაირად იხსენებს: „ბურსაში, ერთ განცალკევებულ მის ოთახში, ვართ. კედლებზე – საქართველოს რუკა (რუკაზე, ალაგ-ალაგ, სამხრეთისაკენ, მრავალი შემოხაზულება ფანქრით), თამარ მეფის, რუსთაველის, ილია ჭავჭავაძის, ნოე ჟორდანიას და მისი მთავრობის წევრების, აგრეთვე – ფიროსმანის, ალექსანდრე ყაზბეგის, ვაჟა-ფშაველას სურათები. აქეთ, შუშებიან კარადაში, კაიგაყოლა წიგნები ჩანს. ზოგი, სქელი, ყუაზე წარწერით იცნობა, რა წიგნია. იქაც, – „ვეფხისტყაოსანი“, რა თქმა უნდა, ქართულად, ილიას ტომები, საქართველოს ისტორია (არ ვიცი, ვისია)... სხვა მრავალი ქართული წიგნი...“

სწორედ ამ შეხვედრაზე გაუმხელია ახმედ მელაშვილს ბატონ ფრიდონისთვის თავისი დიდი საიდუმლო იმასთან დაკავშირებით, რომ ბელნიერი შემთხვევის წყალობით, ხელთ ჩვენი ქვეყნის ისტორიასთან დაკავშირებული ძველი თურქული ხელნაწერები ჩავარდნია და საქართველოში სურდა მისი გაგზავნა. მეტი სიცხადისათვის დავიბოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პოეტსა და ახმედს შორის გამართული საუბრიდან:

„აანკარაში, ერთ საჰუქუმათო (სამთავრობო) არქივში, – უთქვამს ბატონ ახმედს ბატონი ფრიდონისათვის, – მეგობარი მყავს. თურქია, კაი კაცი. ერთად ვისტავლეთ უნივერსიტეტში. იქ მუშაობს და ძველ საქმიებაში საქართველოზე ოსმალურ ბევრ რაცხაებს მიაგნო. სულ იქ, გურჯისტანის ოცდაათი ტომი მასალა ყოფილა, მხოლოდ სამიდან მიკროფილში ამოულია. მანახვა და, ბოლოს, სულ მოძკა ის მიკროფილში. მეჩვიდმეტე საუკუნის გურჯისტანში ოსმალთა ბატონობის წლების დავთრებია, საქართველოს მაშინდელი ყოფაცხოვრება ჩანს. რა დიმიუდა ეს, მე ვიცი, მარა მინდა, რაცხაფრათ, თფილისში გვეტანო“ (ფ. ხალვაში, ომრი, 2007 წ. გვ. 189).

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში კომუნისტური დიქტატურის ბატონობის პერიოდში (ეს ამბავი 1968 წელს მოხდა) ამის გაკეთება

საკმაოდ სარისკო საქმე იყო, ფ. ხალვაშს მისი მასპინძლისათვის მანინც მიუცია იმის პირობა, რომ იგი როგორმე მოახერხებდა ხსენებული მასალის ჩამოტანას საქართველოში.

როგორც ბატონი ფრიდონის მონათხრობიდან ვგებულობთ, დიდი ფათერაკის მიუხედავად, მან მანინც შეძლო პირობის შესრულება და მიკროფირი საქართველოში ჩამოიტანა, მაგრამ ადრესატთან მისი მიტანა აღარ აღროვეს – ფირი სახელმწიფო უშიშროების მუშაკებმა ჩამოართვეს, თავად პოეტი კი ვითარების გამოსაძიებლად უშიშროების იმჟამინდელ მინისტრთან დაიბარეს. საბოლოოდ, როცა გაირკვა, რომ თურქეთიდან ჩამოტანილ მასალაში ანტისახელმწიფოებრივი არაფერი იყო, მიკროფირი უშიშროებას შესასწავლად თურქოლოგ სერგი ჯიქიასთვის გადაუცია.

თუმცა თურქულ ხელნაწერებთან დაკავშირებული ამბავი ამით არ დასრულებულა და გაურკვეველ გარემოებათა გამო ეს მასალები მეცნიერულად ბოლომდე შესწავლილ-გამომზეურებული ფაქტობრივად დღემდე რომ არ არის, ამაში ბატონი ფრიდონის ეს მინაწერიც ნათლად გვარწმუნებს: „26.11.07. თბილისის ხელნაწერების ინსტიტუტში, თურქული ძველი ხელნაწერების გამოფენაზე, სადაც გამომცემლობა „ინტელექტის“ დირექტორმა, ბ-მა კახმეგ კუდავამ წამიყვანა, გამოჩენილმა თურქოლოგმა ნოდარ შენგელიამ მომახარა საოცარი რამ! ბატონმა სერგი ჯიქიამ ბურსადან თქვენს მიერ ჩამოტანილი „გორგვალა“ მე გადმომცა. თარგმანზე მუშაობა დავასრულე და მალე ხუთ წიგნად გამოიცემაო“ (ფ. ხალვაში, მითითებული წიგნი, გვ. 190).

საქართველოს ა. მელაშვილი მხოლოდ ორჯერ სტუმრობდა – პირველად 1977 წელს, მეორედ კი 1978 წელს. იმ მრავალრიცხოვანი შეხვედრებიდან, საოცნებო სამშობლოში მეუღლესთან ერთად ჩამოსულ საპატიო სტუმარს რომ მოუწყვეს, ყველაზე დიდი შთაბეჭდილება მასზე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთან, უწმინდეს და უნეტარეს ილია მეორესთან შეხვედრას მოუხდენია. აი, რას წერს ამ შეხვედრასთან დაკავშირებით ლია ჩლაიძე: „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორის აღსაყდრების მეორე დღეს საპატრიარქოში იყო მიწვეული. ძალიან ღელავდა. „მე მაჰმადიანი რომ ვარ, არაფერია? – კითხულობდა წამდაუწუმ და თავადვე პასუხობდა: „მერე რა, მანინც ქართველი ხომ ვარო“. როცა უწმინდესმა ჩვეული სიტყვითი მიიღო, მოეფერა, დაძაბულობამ გაუარა და ცრემლები ვეღარ შეიკავა“ (ჟურნ. „საქართველოს ქალი“, 1996 წ. №10-12, გვ. 7).

სამწუხაროდ, ა. მელაშვილის აქტიური ეროვნულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა ნაადრევად, 58 წლის ასაკში, შეწყდა; შეწყდა იმ დროს, როცა ჯერ კიდევ უზღვავე ენერგიით შემართულსა და დიდმნიშვნელოვანი იდეებით გულანთებულს თავისი სათაყვანებელი ქვეყნისათვის კიდევ ბევრი რამის გაკეთება ჰქონდა მიზნად დასახული. 1980 წლის 5 ივლისს დიდი ქართველი მამულიშვილის საქმიანობით გაბოროტებულმა ავანაკებმა იგი ქალაქ ბურსაში ბარბაროსულად გამოასალმეს სიცოცხლეს, მისი ვაჟი იბერია კი მძიმედ დაჭრეს.

თავად ახმედ მელაშვილის მეუღლის — ქალბატონ იუქსელის მონათხრობზე დაყრდნობით, ამ ტრაგიკულ ამბავს შემდეგნაირად მოგვითხრობს ცნობილი ქართველი დრამატურგი ალექსანდრე ჩხაიძე: „იმ დღით ახმედი და მისი ვაჟი იბერი ერთად გავიდნენ სახლიდან. სოფელში აპირებდნენ ასვლას, ჰაირიეში, სადაც ახმედის თაოსნობით მთელს იმ კუთხეში პირველი კულტურის სახლი შენდებოდა. ბურსიდან ჰაირიემდე ერთი საათის საეალია, მელაშვილების სახლიდან ავტოსადგურამდე კი ხუთი წუთისა. სიცოცხლის უკანასკნელი ხუთი წუთი... ახმედის მეუღლე ქალბატონი იუქსელი იგონებს:

– ფანჯრიდან ვხედავდი, როგორ გავიდნენ სახლიდან ახმედი და იბერი. ავტოსადგურის მოსახვევთან თვალს რომ მოეფარნენ, ორ თუ სამ წუთში გაისმა სროლა რამდენჯერმე. მე ვერაფერს ვხედავდი, მაგრამ გულმა მიგრძნო, რომ თავს დაგვატყდა უბედურება...

თუ რა მოხდა ავტობუსის გასაჩერებელ მოედანზე, ახმედ მელაშვილი უკვე ვეღარ იტყვის. იგი იქვე გარდაიცვალა.

ვერ იტყვის ამას ვერც მისი ვაჟიშვილი იბერი, სხვადასხვა მიზეზით. მხოლოდ შემდეგ, კარგა ხნის შემდეგ გაიხსენებს ზოგიერთ რამეს, რისი თქმაც შეიძლებოდა.

– მოედანზე რომ გავედით და ავტობუსისაკენ გავემართეთ, უკნიდან სროლა გაისმა. ვიგრძენი, რომ მამა დაეცა. როგორც კი მოეტრიალდი და მისაშველებლად დავიხარე, კიდევ მომესმა ორი თუ სამი გასროლა. მეც დავეცი, მაგრამ ვგრძნობდი, რომ ჯერ კიდევ ცოცხალი ვიყავი. იმის გაფიქრების გონებაც შემრჩა, რომ თუ თავს წამოვწვედი, კიდევ შესროლდნენ. შემდეგ უკვე აღარაფერი მახსოვს” (ა. ჩხაიძე, ჩვენებურები, ჟურნ. „ჭოროხი”, 1990 წ. №1, გვ. 78).

კითხვაზე, ვის და რატომ უნდა მოეკლა ახმედ მელაშვილი ასე ბარბაროსულადო, ქალბატონ იუქსელს ასეთი პასუხი გაუცია: „იმიტომ,

რომ ხალხი გამოაღვიძაო”. ა. ჩხაიძის მართებული ზაზგასმით, ახმედ მელაშვილის ეროვნულ-პატრიოტული დეაწლის დასახასიათებლად უკეთესი სიტყვის გამოჩვენება ალბათ შეუძლებელი იქნება.

მათი დიდი თანამედროვის ბარბაროსული მკვლელობით აღშფოთებულმა და გულნატკენმა ჩვენებურებმა და თურქეთში მცხოვრებმა კავკასიელ ხალხთა სხვადასხვა წარმომადგენლებმა ღირსეული პატივი მიაგეს მის ხსოვნას. კერძოდ, ა. მელაშვილს ქართველებთან ერთად ცხარე ცრემლებით დასტიროდნენ აფხაზებიც, ჩერქეზებიც, ქურთებიც... გლოვობდნენ თავად თურქებიც... გლოვის ხმა ისმოდა დედა მემლექეთიდანაც.

ქალაქ ფაცას მკვიდრმა თაქსინ საიგოლმა (ბეჟანიძემ) ტრაგიკულად დაღუპულ თანამემამულეს ამ სიტყვებით. მიმართა (გაზ. „მამული“, 1990 წ. №12):

*ჩაგვისკდა ქობულთას ხიდი, მოშავდა ტყეი, სახლი, ქედი,
ჩვენი ყოლიფერი იყო მელაიშვილი ახმედი.
ჭკუაში ჭკუას ერწამ ვუყრიდი, შენს სისხლიანს თავს წუყყრიდი,
ძალიან მარტო კი იყავი, ორმოცს სოფელს თავს მუყყრიდი.
არ იყავ პაწაი კაცი, არ იყავი ძალიან ნახსი,
შენს ადვილს ვერ დაიკავებს, მიწიდან რომ ადგეს კაცი...
წავიყვანა ღმერთმა მასთან. ნენეი ველარ იშოვის შენფერს.*

ტრაგიკულად დაღუპული დიდი მამულიშვილი ცხარე ცრემლებით დაიტირეს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრებმა ქართველმა ემიგრანტებმაც. მათ შორის იყვნენ პარიზში გამოძვავალი ქართული ჟურნალის – „თავისუფლების ტრიბუნის“ შემოქმედებითი კოლექტივის წევრები რედაქტორ გიორგი წერეთლის თავკაცობით. კერძოდ, ჟურნალის 1980 წლის 30-ე, სექტემბრის, ნომერში გამოქვეყნებული წერილით რედაქცია არა მარტო ა. მელაშვილის ტრაგიკულად მოკვლის ამბავს აუწყებდა მკითხველს, არამედ მის ეროვნულ დამსახურებასაც აძლევდა სათანადო შეფასებას და დაბეჯითებით უსვამდა ხაზს იმ ახლო მეგობრულ ურთიერთობას, რომელიც გარდაცვლილს „თავისუფლების ტრიბუნასთან“ აკავშირებდა. სახელდობრ, ჟურნალის ინფორმაციით, ა. მელაშვილი რედაქციას „წელიწადში ერთხელ მაინც უგზავნიდა თავისი საზოგადო საქმიანობის დაწვრილებით ანგარიშს, ატყობინებდა მას მოძვავალი საქმიანობის გეგმებს“ („თავისუფლების ტრიბუნა“, 1980 წ. №30, გვ. 23).

რაც შეეხება საქართველოს, აქედან ჩვენი დიდი თანამედროვის დაღუპვას პირველი პოეტი ფრიდონ ხალვაში გამოეხმაურა ამ ტრაგიკული მოვლენიდან სულ რამდენიმე დღეში დაწერილი იმ ლექსით, რომელიც ჟურნალ „მნათობის“ 1980 წლის მე-11 ნომერში დაიბეჭდა. ფ. ხალვაშის შეფასებით, ა. მელაშვილი ის მამულიშვილი იყო, რომელმაც „სადაც აკრძალეს საქართველო, იქ იქართველა, იქ მან მამულის სიყვარული აგო ტაძრებად, იქ ცივი ფერფლიც სულის ბერვით გამოაღვიძა... რათა ძმებს დედო-მემლექეთი არ დაეიწყნოდათ.“

ახმედის ლაზმა მეგობარმა ჯენგიზ ერუზუნმა კი მის ეროვნულ ღვაწლს ასეთი შეფასება მისცა: „მან მიწას გართხმული ჩვენი ეროვნული თვითშეგნება ასწია, აგვამალლა, ჩვენც ავყვეით, მაგრამ ვერკი გაუუტოლდით.“

მკვლევობიდან მეორე დღეს ა. მელაშვილი ჰაირიეში მიაბარეს მიწას და საფლავზე აგებულ თეთრ ობელისკს თურქულ და ქართულ ენებზე ასეთი წარწერა გაუკეთეს: „აჰმედ ოზქან-მელაშვილი. მე ვიცხოვრე ჩემი ხალხისათვის და არა უკედავებისათვის.“

საბედნიეროდ, ახმედ მელაშვილის მიერ ჩვენებურთა გულებში გაღვივებული ეროვნული ცეცხლი მისი სიკვდილით არა თუ არ მინავლულა, არამედ, რაც დრო გადის, კიდევ უფრო მეტად ღვივდება და ძლიერდება. როგორც ჟურნალ „ჩვენებურის“ განახლებული გამოცემის 1993 წლის პირველ ნომერში გამოქვეყნებულ წერილშია აღნიშნული, „ბატონი ოზქანის მიერ დაწყებული ზნეობრივი შუქით გაბრწყინებული საქმენი ახლაც გრძელდება“ და „ლეგენდების წმინდანებით უმწიკვლო და სიყვარულით მკერდსავსე“ ამ დიდი მამულიშვილის უწმინდესი სახელი „მანამ იკაშკაშებს მზესავით, სანამ ამქვეყნად კავკასიელი ხალხები იქნებიან და სანამ ქართული ენა იარსებებს“.

პირველ ყოვლისა სწორედ თურქეთში მცხოვრები ქართველების ეროვნული თვითშეგნების კიდევ უფრო მეტად განმტკიცების ამ რწმენას გვიჩენს ის დიდმნიშვნელოვანი მოვლებები, ახმედ მელაშვილის სიკვდილის შემდეგ რომ მოხდა მათს ცხოვრებაში: ჟურნალ „ჩვენებურის“ გამოცემის განახლება და ახალი თურქულ და ქართულენოვანი ჟურნალის – „ფიროსმანის“ დაარსება 2006 წელს; ქართულენოვან რადიო „ჩვენებურის“ შექმნა; მასობრივი ეროვნული ღვასაწაულებების გამართვა ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ ადგილებში, უწინარესად კი იმერხეში; სტამბოლის ქართულ სავანესთან ქართული კულტურის ცე-

ნტრის შესაქმნელად გადადგმული პრაქტიკული ნაბიჯები; თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდის შექმნა სტამბოლში 2000 წელს...

რაც შეეხებათ უშუალოდ ა. მელაშვილის მემკვიდრეებს – იბერიასა და თამარს, სახელოვანი მამის მიერ დამკვიდრებულ პატრიოტულ ტრადიციებს ახლა ისინი რომ აგრძელებენ მამისებური ენთუზიაზმით, ამის ნათელ გამოხატულებად, ვფიქრობ, იმ ფაქტის განსენებაც იქნება საკმარისი, ერთ-ერთი მათგანის შვილი დიდი ბაბუის მოსახელე რომ არის – პატარა ახმედი, ორ შვილიშვილს კი წმინდად ქართული სახელები ჰქვიათ – მერანი და დილა.

2009 წ.

ისმაილ ყარა (შაშიშვილი)

სხვადასხვა არაოფიციალური მონაცემით, დღეისათვის თურქეთში სამიდან ექვს მილიონამდე ქართველი ცხოვრობს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს რიცხვი ზუსტი არაა და ზოგიერთს იგი რამდენადმე გაზვიადებულიც შეიძლება ერევნოს, ერთი რამ აშკარად ცხადია და უკამათოდ მისაღები: ჩვენს მეზობელ ქვეყანაში დღესდღეობით ნამდვილად რომ ცხოვრობენ საკუთრივ საქართველოში მცხოვრებ ქართველებზე არანაკლები რაოდენობის ჩვენი თანამემამულეები.

სამწუხაროდ, ამ ქართველების უდიდესი ნაწილისათვის ინტელექტუალურ-შემოქმედებით შესაძლებლობათა გამოვლინების უმთავრეს ასპარეზად ქცეულმა არაქართულმა გარემომ მათი წვლილი საკუთრივ საქართველოს ისტორიაში იმდენად დაამცრო და დააქინა, რომ ამ მიმართულებით რაიმე სერიოზულ მიღწევებზე საუბარი ფაქტობრივად საფუძველსაა მოკლებული. მართალია, თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს ამ ქვეყნის განვითარებაში საკმაოდ ფასეული წვლილი აქვთ შეტანილი, მაგრამ მშობლიურ ქართულ ფესვებს ისინი იმდენად იყვნენ მოწყვეტილნი, რომ მათ ეროვნულ წარმომავლობას არც ერთი მათგანის მოღვაწეობაზე არ მოუხდენია საგულისხმოდ მნიშვნელოვანი ზეგავლენა.

საბედნიეროდ, როგორც მოვლენათა განვითარება ცხადყოფს, ვითარება ზემოთაღნიშნული თვალსაზრისით ბოლო ხანს სასიკეთოდ იცვლება და თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების არც თუ მცირე ნაწილის ცნობიერებაში საკმაოდ იწყებს მომპლავრებას ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცების ტენდენცია.

სწორედ ამ დიდმნიშვნელოვანი მოვლენის ერთ-ერთ ნათელ გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ ქართული წარმომავლობის თურქ მწერალთა ერთი ნაწილის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ყურადღების საგნად იქცა საკუთარი ეროვნული ფესვების ძიება და „დიდ მემლექეთად“ წოდებულ საქართველოსთან საუკუნეების განმავლობაში გაწყვეტილი კავშირ-ურთიერთობის აღდგენის აქტიური მცდელობა. ამ შემთხვევაში მეტად მნიშვნელოვანი ისიცაა, რომ ჩვენებურთა შორის ისეთი მწერლებიც ჩნდებიან (მაგალითად, ფაჰრეთინ ჩილოღლუ — იგივე ფარნა ჩილაშვილი), რომლებიც ქართულ ენაზეც ცდილობენ თავიანთი ნაწარმოებების შექმნას.

ყოველივე ზემოთქმულს განსაკუთრებული ყურადღება აქ იმიტომაც მივაქციე, რომ მინდა მკითხველს რამდენიმე სიტყვა იმ საგულისხმო როლის შესახებ ვუთხრა, რაც აღნიშნული ტენდენციის დამკვიდრებისა და გამოვლინების საქმეში აქვს შესრულებული თანამედროვე თურქული ლიტერატურის ერთ-ერთ ქართველ წარმომადგენელს – ისმაილ ყარას (ქარას), რომლის ქართული გვარიც შავიშვილია. თურქულ ენაზე დაწერილი მისი რომანებისა და მოთხრობების ერთ-ერთი მთავარი თემა თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ყოფა-ცხოვრების მხატვრული წარმოსახვაა.

თავად მწერალი თავისი შემოქმედების ამ მხარესთან დაკავშირებით ერთგან ასეთ რამეს ამბობს: „ზალიან მიყვარდა წერა. პირველათ სოფლის და სამშობლოს სინათლეს და მისი გულში დაცემულ სიცხესაგან რომ მაგონდებოდა, სოფელში ჩემი და ახალგაზრდობის ამბებს ვწერდი. მერე ჩემ წერილებმა რომ მოწონა მიიღო, გაზეთებში იბეჭდა. „ჭოროხი ჩქარა მიდის“ მასალა ჩემი კუთხის ამბებს წერავს, სამშობლო ასე მახსოვს. ისტანბოლის გაზეთებში დაიბეჭდა გზლათ. „მაჭახლის უღელტეხილი“ წიგნათ დაიბეჭდა“ (შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993 წ. გვ. 242).

ქართული თემატიკით მწერლის ამგვარი დაინტერესება იმიტაც გამოვლინდა, რომ იგი თავისი მოღვაწეობის ერთ-ერთ უმთავრეს მოვალეობად ჩვენებურების ზეპირი შემოქმედების შეგროვებასაც მიიჩნევდა. აი, რას ამბობდა თავად ის ამასთან დაკავშირებით: თურქეთში მცხოვრები ჩვენი ხალხი ქართული ენის გარდა „ქართულ წესებსაც ინახავს. ქართულ ძველ ამბებს ერთმანეთს უყვებიან, ინახავენ თქმულებებს, ლეგენდებს ქართულად, ქართულ ენაზე. ამგვარი ამბები ხნიერებმა უფრო იციან, ახალგაზრდებმა კი არა. მე მუდამ მებრალეობოდა დასავიწყებლად და სასიკვდილოდ იმათი ლამაზი მონათხრობი და დიდი ხანია ვიწერდი და ახლაც ვიწერ. დაგროვდა ძალიან საინტერესო მასალები და მე ისინი თურქეთის გაზეთებში და ჟურნალებში დავბეჭდე.“

ი. შავიშვილის შეფასებით, თურქეთში მცხოვრებ ჩვენებურთა ზეპირმონათხრობის ერთ-ერთი მთავარი თემა დიდი მემლექეთისადმი დაუცხრომელი სიყვარულის გამოვლინებაა. ნათქვამის დასტურად მწერალი მის თანამემამულე ქართველებში ფართოდ გავრცელებულ ერთ ასეთ თქმულებას იხსენებს: „თურქეთში ჩვენებურები იტყვიან: „ჭოროხი ჩქარი მდინარეა“, „ჭოროხი ჩქარა მიდისო“... მე ეს ვკითხე

მოხუცებს, რატომ იტყვიან ამას მეთქი. მითხრეს: ჭოროხი იმიტომ მიდის ჩქარა, რომ მასში ჩვენი სულაა, ჩვენს სულს კიდევ გურჯისტანში უნდა ჩასვლა და იქაური ძმების მონახულებათ. ჰოდა, ამიტომაც მიდის ჩქარა ჭოროხი, რომ ჩვენი სულები გურჯისტანში წაიყოლოსო.”

დამოწმებული ლეგენდა თურქეთში მცხოვრებ ჩვენებურებში ისეთი პოპულარობითაც კი სარგებლობს, რომ ხალხში იგი ერთმანეთისაგან რამდენადმე განსხვავებულ ვარიანტებადაცაა გავრცელებული. ნათქვამის დასტურად გავიხსენებ ოთარ ფუტკარაძის მიერ შავშეთში ჩაწერილ ერთ-ერთ ვარიანტს: „ჭოროხი ჩქარი მდინარეაო, — მითხრა ერთმა მასწავლებელმა, ავტობუსში რომ დამემგზავრა.

– ჩვენთან ასე არ არის-მეთქი, — შევედავე.

– თქვენთან რა ააჩქარებს, მშობლიურ უბეშია, აქედან კი ჩვენი გულისთქმა მოაქვს გურჯისტანისკენ და ჩქარა მოედინება, — მომიგო და თვალები აუწყლიანდა” (ჩვენებურების სიმღერა. თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა ფოლკლორის ნიმუშები, შეკრიბა და გამოსაცემად მოამზადა ოთარ ფუტკარაძემ, ბათუმი, 1991 წ. გვ. 5).

როგორც ისმაილ შავიშვილი აღნიშნავს, ასეთი თქმულებები ბევრია თურქეთში მცხოვრებ ქართველებში. მწერლის თქმით, მას გადაწყვეტილი ჰქონია მათი შეგროვება და ცალკე წიგნად გამოცემა. მაგრამ „მე თუ ვერ მოვესწარ ამას და ვერ დავებჭდე, აქ გამოვგზავნი და ჩემი გურჯისტანი, ჩემი დიდი მემლექეთი ეპატრონებაო,” — დაასკვნის ბოლოს (ისმაილ ყარა, მაჭახლის უღელტეხილი, ბათუმი, 1992 წ. გვ. 148).

სამწუხაროდ, მწერალი ისე გარდაიცვალა, რომ ამ ოცნების რეალურად აღსრულება და თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების ცალკე წიგნად გამოცემა ვერ მოასწრო. ჩვენი ვალაია, ი. შავიშვილის მიერ შეგროვებული და მის არქივში დაცული ეს მასალები, რომელთაც უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ექნება ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერების შესასწავლად და შესაფასებლად, მოვიძიოთ, დავებჭდოთ და არა მარტო სპეციალისტებისათვის გაეხადოთ ხელმისაწვდომი, არამედ მკითხველთა ფართო ფენებისთვისაც.

ისმაილ შავიშვილი იმერხევის ქართულ სოფელ შოლთისხევში დაიბადა 1945 წელს. როგორც ცნობილია, შავშეთი და იმერხევი, სადაც მწერალი აღიზარდა, ისტორიულად საქართველოს შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ეს რეგიონები დღესდღეობით თურქეთის შემადგენლობაში არიან მოქცეულნი, მათი მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს კვლავაც ქართველები შეადგენენ.

აღნიშნულმა ქართულმა გარემომ არსებითად განმსაზღვრელი ზეგაელებნა მოახდინა ი. შავიშვილის ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე. ამასთან დაკავშირებით, საერთოდ, ი. შავიშვილისა და მისი თანამემამულე ქართველების ყოფა-ცხოვრების შესახებ, მეტად საინტერესო ცნობებს ვხვდებით შუშანა ფუტკარაძის წიგნში „ჩვენებურების ქართული“ (ბათუმი, 1993 წ.). თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეებისაგან ქართული მეტყველების ნიმუშების შეგროვების დროს ქალბატონი შუშანა მწერალსაც შეხვედრია რამდენჯერმე და მისგანაც ჩაუწერია არაერთი ტექსტი ჩვენებურების ყოფა-ცხოვრებასთან დაკავშირებულ მოვლენათა შესახებ.

ისმაილ შავიშვილის ეს მონათხრობი არა მარტო იმითაა საინტერესო, რომ მასში საკუთრივ მისი ბიოგრაფიის მნიშვნელოვანი დეტალები ირეკლება, არამედ იმითაც, რომ იგი თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ყოფაზეც გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას. ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმებ ფრაგმენტს მისი ერთ-ერთი მონათხრობიდან: „დედაჩემი სახლის ქალი და მამაჩემი გლეხი კაცი იყო. ორივე ქართული იყო. ჩემი ბავშვობა სოფელში, მთა-ბარში გაიარა-წევდა. ფე ზე გაღვედილი ქალამნები და ტანზე საფიოქროში (საქსოვი დაზგა – ა. ნ.) მოქსოვნილი შალიდამ შეკერებული შალუარი მეცუა... ზუბუნი (პერანგი – ა. ნ.) არ ვიცოდი, არ მღირსებია, ჩემზე შეკერილი. სხუანების გამონაცუალი მეცუა. სქოლიდამ რომ მოვიდოდი, ახორში ჩადიო, მეტყოდენ შშობლები, რამე ხომ არ აკლიაო. თუ აკლიოდა, წავიდოდი საზებნელათ ტყიებში, გავიდოდი კლდეკარამდი. დაღამდებოდა, ვიპოვდი ჩემ არ ჯუმარადას, მოვეკიდებოდი კულზედა, ერთად წამოვიდოდი ღამეში სახლისაკენ. გულში შიში გამიარდა: – რომ მელი და დათვი მოვიდეს, შაშჭამენ ჯუმარდას-მეთქი. ასე დავამთავრე მეზუთე კლასი სოფელში“ (შ. ფუტკარაძე, გვ. 241).

პირველდაწყებითი განათლება ისმაილ შავიშვილს წყალსიმერის დაწყებით სკოლაში მიუღია. იმის გამო, რომ ახლო-მახლო სხვა სკოლა არ არსებობდა, ხსენებულ სასწავლებელში ბავშვები მეზობელი სოფლებიდანაც დადიოდნენ. როგორც მწერლის მონათხრობიდან ნათლად ჩანს, იმერხვევლთა ყოველდღიურ ყოფაში ქართული ენა იმდენად ფართოდ ყოფილა დამკვიდრებული, რომ მოსწავლეთა უდიდეს ნაწილს საერთოდ არ ცოდნია თურქული, რაც არსებითად უშლიდა ხელს სასწავლო პროცესის ნორმალურად წარმართვის საქმეს.

ვითარების გამოსწორების მიზნით, სკოლის ხელმძღვანელობას მოსწავლეებისთვის მშობლიურ ენაზე საუბარი აუკრძალავს და ამ ბრძანების შესრულებაზე მკაცრი კონტროლი დაუწესებია. კერძოდ, სპეციალურად შერჩეული ბავშვებისაგან შექმნილი ჯგუფის წევრები ქართულად მოსაუბრე მოსწავლეებს თურმე სკოლის დირექტორთან ასმენდნენ. გარდა ამისა, დირექტორის დავალებით, მოსწავლეთა ოჯახებში მასწავლებლებიც დადიოდნენ სისტემატურად და მშობლებს აფრთხილებდნენ, ბავშვებთან ქართულად არ ელაპარაკათ, რადგანაც თურქული ენის არცოდნის გამო ისინი სწავლას ვერ ახერხებდნენ. „ასე ნელ-ნელა ავიწყებიებდენ ჩვენ ხალხსა ქართულსო“, – გულისტკივილით დაასკენის მწერალი და მიზანმიმართულად გატარებული სწორედ ამ პოლიტიკის სამწუხარო შედეგად მიიჩნევს იმ ფაქტს, რომ მისი დროის ახალგაზრდების დიდმა ნაწილმა ქართული უკვე კარგად აღარ იცოდა (შ. ფუტკარაძე, გვ. 231).

ბევრ სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორთან ერთად, ქართული ენის შენარჩუნებას ის გარემოებაც არსებითად უშლიდა ხელს, რომ თურქეთში მცხოვრებ ქართველთაგან მშობლიურ ენაზე წერა-კითხვა მხოლოდ ერთულებმა იცოდნენ, რის გამოც იქაურ ჩვენებურებს შთამომავლობისთვის ქართულად შექმნილი არაფერი დაუტოვებიათ. ი. შავიშვილის თქმით, ის ორიოდ ქართულენოვანი ჩანაწერიც, რომელიც ძველ დროში ყოფილა შესრულებული, თურმე არაბული ასოებით იყო დაწერილი. ქართულ ენაზე გადაწერილი ერთადერთი წიგნი კი მწერალს სოფელ ო ლევში უნახავს მეჰმედ ფანჩიძის ოჯახში. აი, რას წერს იგი ამ ფაქტთან დაკავშირებით: ეს იყო „ზუელი ქართული კრებული, ელით დაწერილი. ყდა ტყავისა იყო გადაკრული, გურჯიჯა (ქართული – ა. ნ.) იყო. მე მომცა. წავიღე ბურსაში, აჰმედ მელაშვილსა (ი. შავიშვილის შეფასებით, „ქართველებისთვის დამწუარ კაცსა“, თურქეთში მცხოვრებ დიდ ქართველ მამულიშვილს, ჟურნალ „ჩვენებურის“ დამაარსებელს, რომელიც 1980 წელს ბარბაროსულად გამოასალმეს სიცოცხლეს აქტიური ქართული მოღვაწეობის გამო – ა. ნ.) მივეცი. იმანაც ვინცხა ზოჯას მისცა. ჰა დეიკარქა, არ ვიცი. მახსოვს გურჯიჯა სიტყვები რომ ეწერა შიგან“ (შ. ფუტკარაძე, გვ. 236).

სოფლის დაწყებითი სკოლის დამთავრების შემდეგ მწერალმა სწავლა ჯერ ართვინის საშუალო სკოლაში განაგრძო, შემდეგ კი ღუზჯეს ლიცეუმში, რომელიც 1961 წელს დაასრულა. ეკონომიკური გაჭირვე-

ბის გამო მან უმაღლეს სასწავლებელში სწავლის გაგრძელება ვეღარ შეძლო, ანკარის ორწლიანი ეკონომიკური კურსები დაამთავრა და სხვადასხვა დროს ეკონომისტად მუშაობდა რიზეში, ყარადერეში, ორპანგააზში, ქელესსა და ინეოლში. 1969 წელს მწერალმა ცოლად შეირთო ქართველი ქალი ხატიჯე სარაჩი (მიღმაძე). 1984 წლიდან იგი ბურსას მახლობლად მდებარე ქალაქ ინეოლში დასახლდა და იქვე გარდაიცვალა კიდევ. ინეოლში სამუდამოდ დასახლება მწერალმა პირველ ყოვლისა იმიტომაც გადაწყვიტა, რომ ეს ქალაქი ძირითადად ქართველებითაა დასახლებული.

ქალბატონ შუშანას მიერ ჩაწერილი ისმაილ შავიშვილის საუბრები მეტად მნიშვნელოვანი იმ თვალსაზრისითაცაა, რომ მათში 1861 წელს პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ სტამბოლში დაფუძნებული ქართული მონასტრისა და მასთან არსებული ქართული კულტურის კერის შესახებაც არის მოწვედილი უაღრესად საინტერესო ინფორმაცია. იმისათვის, რომ მკითხველი უფრო ნათლად დარწმუნდეს ყოველივე ზემოთქმულის სიმართლეში, დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს ხსენებული მონათხრობიდან:

„იტანბულში ერთ ადგილსა შიშლიი ჰქვია. შიშლიიში არი ეკლესია. მე ამ დრობამდი გაგონილი მქონდა, რომ სულ ქართველი ფაფაზები (მღვდლები — ა. ნ.) იყვნენ იქა. ბოლოჯერ იყო ფაფაზნი, ერქუა სახელი ფოლი (მღვდელი — ა. ნ.), გუარი არ ვიცი. კედლებზე ქართულ ასოებით ახლაც ჩაწერილია. ის გარდაცვლილია ახლა... ჩუენ ამ წელში გვითხრეს, რომ ეს ეკლესია აღარ არი, სინაგოგა გავხადეთო, არც ქართველებისა არი, იტალიელებისა გავხადეთო. ზუელათ ქართუელებისთინ დამწუარი კაცი იყო აჰმედ ოზქანი (მელაშვილი). მაგან უთხრა თავრობასა, რომ ეს ქართული ეკლესია არი, ჩუენ ქართუელი ვართ, ჩუენნა მოგვეცით ესა, ჩუენნა ვუპატრონოთო. ერთი საზოგადოება გავაწყოთ, იმ საზოგადოებამ ამ საქმეს შეხედოსო. საქმე სასამართლოში შევდა. კაცებსა დოუზახეს. უთხრეს, რომე ესა იტალიის ეკლესიებში შედისო, იმათნა მოქეცენ იზნიო (ნებართვა — ა. ნ.)... მარა შიგან ყუელამფერი ქართული იყო” (შ. ფუტკარაძე, გვ. 237).

ი. შავიშვილის მონათხრობის მიხედვით, იმ დროისათვის ეკლესია უკვე დაკეტილი ყოფილა და მას თურქეთის პოლიცია იცავდა. ზემოთ დამოწმებულ ფრაგმენტში მწერალი ერთ სრულიად ახალ ინფორმაციასაც გვაწვდის იმის შესახებ, რომ ხსენებულ ეკლესიაში სინაგოგის გადატანის

მცდელობასაც ჰქონია ადგილი. კერძოდ, მას საკუთარი თვალით უნახავს, ეკლესიაში საეციალურად მიყვანილი მოსწავლეები ამ მიზნით როგორი მონდომებით ცდილობდნენ მისი კედლებიდან ქრისტიანული და ქართული ნაკვალევის წაშლას.

თუმცა, ამგვარ მცდელობათა მიუხედავად, ი. შავიშვილი იქვე იმასაც ამბობს, რომ ამ გზით ეკლესიიდან ქართული კვალის ბოლომდე წაშლა მაინც ვერაფრით მოხერხდებოდა და იქ მისული კაცი ადვილად მიხვდებოდა, სინამდვილეში ეს შენობა ეკლესიას რომ წარმოადგენდა და არა სინაგოგას.

ი. შავიშვილის მონათხრობი საინტერესო იმითაცაა, რომ მწერალი სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში არსებული ეროვნული საგანძურის შესახებაც გვაწვდის გარკვეულ ინფორმაციას. კერძოდ, ეკლესიაში მისულს, მას საკუთარი თვალით უნახავს, რომ „შიგან ბევრი ქართული წიგნი იყო“.

ყოველივე ზემოთქულთან ერთად, მწერალი იქვე იმ გარემოებასაც აღნიშნავს, სტამბოლის ქართული ეკლესია სასტუმროს მოვალეობასაც რომ ასრულებდა საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში. მისი თქმით, „ზედა ყათში (სართულში — ა. ნ.) ურთსავეთ (სამშობლოსავით — ა. ნ.) მართული ქონდენ, აწვენდენ მოსულ სტუმარსა“ (შ. ფუტყარაძე, გვ. 238).

ი. შავიშვილის მონათხრობში იმ პრაქტიკული პატრიოტული საქმიანობის შესახებაცაა კონკრეტული საუბარი, რასაც სტამბოლის ქართულ ეკლესიაში მოღვაწე მღვდლები ეწეოდნენ რეალურად. კერძოდ, ამ ეკლესიის უკანასკნელი მღვდელმსახურის მოღვაწეობას მწერალი ასეთ შეფასებას აძლევს: „ახლა ერზრუმის მუფთი (მაჰმადიანთა უმაღლესი სასულიერო პირი — ა. ნ.) არი ნური აზარ (მწერალი), მანატბელი ჯიჯანბი. მეგე იმ ფოლსა (მღვდელსა — ა. ნ.) უკითხვებია. ეკლესიის ერთ ემეში მუუცემია ურთი (საერთო საცხოვრებელი — ა. ნ.), მეგ დაშველებია ზალიან... ზალიან დიდი პატრონი ყავდენ ჩუენებურებსა ეს ფოლი... მაგათ თქუეს, რომ ამ ეკლესიაში ქართული წიგნებიაო. ფოლსა ქართული ანბანიც უსწავლებია ამათთვინა. მახსოვს, ნური აზარმა თქუა, ისტანბულში გურჯი ფაფაზების (მღვდლების — ა. ნ.) უფალი გარდაიცვალაო. დალიბა (როგორც ჩანს — ა. ნ.) ის ფოლი იყო“ (შ. ფუტყარაძე, გვ. 238).

„ამათ რომ ვიგონებ, ჩემი თავი მემლექეთში მგონია, თუალში მაფრინდება ჩემი შოლტი ევო“, — სევდანარევი ემოციით ამბობს სტამბოლის ქართული ეკლესიისა და იქ მოღვაწე ქართველი მღვდლების

შესახებ საუბრის ბოლოს ისმაილ შავიშვილი და ამ სიტყვებით კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს თავის სისხლხორცეულ სიახლოვეს ქართულ ფესვებთან.

ისმაილ შავიშვილის ქართულმა ცნობიერებამ კიდევ უფრო მეტი ძალით ჰპოვა გამოვლინება მის მხატვრულ შემოქმედებაში, კერძოდ კი რომანში „მაჭახლის უღელტეხილი“ და საქართველოში მწერლის მოგზაურობის ამსახველი მხატვრული ნარკვევების ციკლში. მათი ქართული თარგმანი გამოცემლობა „აჭარამ“ 1992 წელს ოცი ათასიანი ტირაჟით გამოცემულ წიგნად მიაწოდა მკითხველს, რითაც ქართველ საზოგადოებას პირველად მიეცა შესაძლებლობა გარკვეული წარმოდგენა შექმნოდა თანამედროვე თურქული ლიტერატურის ამ საინტერესო წარმომადგენლის შემოქმედებით სამყაროზე. ხსენებული ნაწარმოებები ქართულ ენაზე თარგმნეს ავტორის მეუღლემ ხატოჯე სარაჩმა (მიღმაძემ) და მწერალმა ემენ დავითაძემ.

„მაჭახლის უღელტეხილისადმი“ ქართველი მკითხველის ინტერესს პირველ ყოვლისა ის ფაქტი განსაზღვრავს, რომ მისი ავტორი თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ყოფასა და მათი თვალთ დანახულ ქართულ და საბჭოურ ცხოვრებისეულ რეალობაზე გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას. ავტორისეული თვალთახედვა ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით ნაწარმოებში ისეთი ემოციური შთამბეჭდაობითაა გამოვლენილი, რომ რომანისათვის დამახასიათებელ ნაკლოვან მხარეებს (მაგალითად, მწერლური ოსტატობის არც თუ ისე მაღალ დონეს, ნაწარმოებში მოთხრობილი ამბის კომპოზიციურ შეუკვრელობასა და აშკარა სიუჟეტურ დაუსრულებლობას) ქართველი მკითხველი ფაქტობრივად არსებითი ყურადღების საგნად არც კი მიიჩნევს.

რომანში მოქმედება დღევანდელი თურქეთის შემადგენლობაში შემაჯავლი იმერხევის ქართულ სოფლებში, საქართველოსა და ციმბირში ხდება. შესაბამისად, ნაწარმოების მოქმედ გმირთა უმეტესობა, მათ შორის, მთავარი პერსონაჟი ახმედოც, ქართველები არიან. ავტორისეული სათქმელის არსზე უფრო ნათელი წარმოდგენის შესაქმნელად, მოკლედ გავიხსენებ რომანის სიუჟეტური ქარგის უმთავრეს მომენტებს.

სავალდებულო სამხედრო სამსახურიდან განთავისუფლებული ახმედი მშობლიურ სოფელში დაბრუნდა. ოჯახის მატერიალურმა ხელმოკლეობამ იგი იძულებული გახადა საარსებო სახსრის საძიებლად მახლობელ ქალაქ მურაღულში წასულიყო, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. სამსახურის

შონაში ხელმოცარულმა ახმედმა მაშინ გადაწყვიტა, მახლობელ სოფელში გამგზავრებულიყო, თამბაქო შეეძინა და მისი გაყიდვის შედეგად მოგებული ფულით სამგზავრო ხარჯი მაინც აენაზღაურებინა.

უკან მომავალ ახმედსა და შემთხვევით გაცნობილ მის თანამგზავრს ღამით გზა აებნათ და უნებურად თურქეთ-საბჭოთა კავშირის საზღვრის გადმოლახვა მოუხდათ, რაც საბჭოთა მესაზღვრეების მიერ მათი დაჭვრით დამთავრდა. მიუხედავად ათასგზისი მტკიცებისა, რომ თურქეთის ხელისუფლების მიერ საიდუმლო დავალებით წარმოგზავნილი ჯაშუშები არ იყვნენ, ახმედი და მისი თანამგზავრი სახელმწიფო დამნაშავეებად მიიჩნიეს, ხანგრძლივი და არაადამიანური წამების შემდეგ გაასამართლეს და ოცდახუთი წლით ციხიბრში გადაასახლეს.

ეს ყველაფერი მწერალს ისეთი სიუჟეტური სიმძაფრით აქვს მოთხრობილი, რომ მკითხველი დაუცხრომელი ინტერესით ადევნებს თვალს მოქმედების განვითარების პროცესს. მართალია, ი. შავიშვილის რომანისადმი ინტერესს მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ის ფაქტი, რომ მასში შთაბეჭდავი ფორმითაა წარმოსახული საბჭოთა კავშირის შეიარაღებულ ძალებში, ციხეებში, სადამსჯელო დაწესებულებებსა და სახელისუფლებო ორგანოებში ფართოდ დამკვიდრებული რეალური ვითარება, მაგრამ „მაჭახლის უღელტეხილი“ ქართველი მკითხველისათვის განსაკუთრებით ფასეული და საინტერესო პირველ ყოვლისა მაინც იმ თვალსაზრისითაა, რომ ხსენებული ნაწარმოები თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულე მწერლის ქართული ცნობიერების წარმომჩენი მხატვრული ქმნილებაა.

ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტებს ნაწარმოებიდან.

რომანში არაერთგზის ესმება იმ გარემოებას, რომ შავშეთისა და იმერხევის მცხოვრებთა უმეტესობას ქართველები წარმოადგენენ და მათი ყოველდღიური სამეტყველო ენა ქართულია. მაგალითად, თამბაქოს შესაძენად შავშეთის ერთ-ერთ სოფელში მისულ ახმედსა და იქაურ იმამს შორის ასეთი საუბარი იმართება:

- „— სადაური ხარ, ბატონო?
- შავშეთელი ვარ, იმერხევიდან.
- ქართველი ხარ?
- დიახ, ქართველი ვარ!

ეს რომ გაიგონა, ერთხანს დუმდა, ცოტა არ იყოს, სიტყვა დაუგვიანდა, მე კი მის შემდეგ შეკითხვებს ველოდი.

— ჩვენი სოფლის მკვიდრთა ნახევარზე მეტი ქართველია. მურღულის რაიონის მცხოვრებთა უმრავლესობაც ქართული წარმოშობისანი, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ქართველები არიან.”

რომანის მთავარი პერსონაჟის თქმით, მათთვის ერთმანეთთან საურთიერთო ძირითად ენას ქართული წარმოადგენდა და თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებს იგი კვლავაც „სათუთად და უვებლად” ჰქონდათ შემონახული. მშობლიური ქართული ენისადმი თავის ამგვარ დამოკიდებულებას ახმედი ტყვეობის პერიოდში იმით გამოხატავდა, რომ სამართალდამცველებისთვის ჩვენების მიცემას ქართულად არჩევდა. „უსაზღვროდ გამებარდა, — ამბობს, მაგალითად, იგი ერთგან, — რომ შემეძლო ჩემი გასაჭირი მშობლიურ ენაზე ამეხსნა ჩემს ენაზევე მოლაპარაკე პირისათვის. სიხარულისაგან თავს ველარ ვიკავებდი.”

ნაწარმოების მიხედვით, თურქეთში მცხოვრებ ჩვენებურებს ერთმანეთთან ძალიან თბილი, გულისხმიერი და თანამდგომი დამოკიდებულება აქვთ დამყარებული, რაც მათი ეროვნული ბუნებით განპირობებულ მოვლენად არის მიჩნეული. მაგალითად, უცხო სოფელში შემთხვევით მოხვედრილ ახმედს, მართალია, იქ ნაცნობი არავენ ჰყავდა, მაგრამ შიში არაფრისა ჰქონდა, რადგანაც თანამემამულე ქართველებში მოხვედრილს „ეჭვიც კი არ შეპარვია იმაში, რომ ღამეს ადვილად გაათედა. ქართველები ხომ სტუმართმოყვარეობაში შეუდარებელნი არიან.”

ამ და მსგავსი ეპიზოდებით რომანის ავტორი მიზანმიმართულად უსვაშს ხაზს იმ გარემოებას, რომ მისი თანამემამულე ქართველები ზნეობრივი კეთილშობილებითა და პატიოსნებით გამორჩეული პიროვნებანი არიან და სული მდაბალი ადამიანური გრძნობებით არა აქვთ დამძიმებული. მწერლის ეროვნული თვალთახედვა ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით ნაწარმოებში რამდენადმე იდეალიზებული ფორმითაც კია გამოვლენილი.

ი. შავიშვილის რწმენით, ამგვარი თანამდგომი დამოკიდებულება ქართველებისათვის საზოგადოდ დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს და მსგავს ადამიანურ სიტბოს საქართველოში პატიმრად მოხვედრილი რომანის მთავარი პერსონაჟი აქაურ თანამემამულეებთან შეხვედრების დროსაც ხშირად გრძნობს ზოლმე.

მაგალითად, ახმედის საქმის რუს გამოძიებელთა შორის იშვიათად გამოჩენილი ქართველები, მიუხედავად იმისა, რომ მათთვის ამის გაკეთება ღირდად სარისკო საქმეს წარმოადგენდა, ყველანაირად ცდილობდნენ, თურქეთში მცხოვრები მათი თანამემამულის მიმართ ღრმა ადამიანური თანაგრძნობა რომ გამოეხატათ და ოდნავ მაინც შეემსუბუქებინათ მისთვის სასოწარმყვეთი მდგომარეობა. ერთ-ერთი მათგანი გამოუვალ სიტუაციაში ჩაყარდნის ახმედს, იმის გამო, რომ მისთვის დახმარების გაწევა არ შეეძლო, შემდეგი სიტყვებით უხდის ბოდიშს: „ვინმეს მართო შენ რომ დაეკავებინე და აქ მოეყვანე, უთუოდ რამეს მოვახერხებდი და გიშველიდი... მაგრამ ახლა, როცა ჩვენს გარდა ამდენი მოწმეა, ადვილი აღარ არის. უბრალოდ, შენი გაშვების უფლება არა მაქვს. მწყინს, რომ ეს ასეა. რომ გაგიშვა, პასუხი უნდა ვაგო. არა და ალბათ საერთოდ ბოლო მომეღება. რაც მოხდა, ახლა ამის დაფარვა შეუძლებელია... სინანულით ამბობდა იგი.

ჩემი მოსაუბრის გულახდილობამ საგონებელში ჩამაგდო (ნაწარმოები პირველ პირშია დაწერილი და ამბავს თავად ახმედი ყვება — ა. ნ.). მისი თქმით, თვითონაც შავშეთელი უნდა ყოფილიყო... ჩემი მძიმე ზვედრი გაიზიარა და გულწრფელად წუხდა, ვერაფერს გიშველიო... ბედის დაცინვა არ გინდა?! კაცი, რომელიც ჩემს დაკითხვას ახდენდა და ჩვენებას მართმევდა, კიდევ მითანაგრძნობდა და მისამძიმებდა, ვერაფერს გშველიო და ამის გამო, როგორც თვისტომი, სინანულსაც გამოთქვამდა.”

ფიქრობ, მკითხველი უკომენტაროდაც დამეთანხმება იმაში, რომ სახელმწიფო დამნაშავედ მიჩნეული ახმედის მიმართ ამგვარი გამოსარჩლებით საბჭოთა არმიის სამსახურში ჩამდგარი ქართველი ოფიცერი საკუთარ სიცოცხლეს რეალურად იგდებდა საფრთხეში.

ასეთი ადამიანური თანაგრძნობა საბჭოთა ციხეში გამომწყვდეულ ახმედს სხვა ქართველებისგანაც არაერთხელ უგრძნია. ერთადერთი ქართველი, რომელსაც მწერლის მიერ იდეალიზებული ეროვნული ერთობის ამ ჰარმონიაში დისონანსი შეაქვს, ზუსტად გოგიტიძეა, ახმედის გამოსატყუად და მისგან ვითომცდა დაფარული ინფორმაციების მოსაპოვებლად ციხის საკანში შეგზავნილი ქართველი ფსევდოპატიმარი, რომელიც სინამდვილეში საბჭოთა მართლმსაჯულების მსახური ჩინოსანი გამოდგა.

ზუსტინის ამგვარი არაზნეობრივი საქციელი მწერალმა კონტრასტულად გაიიჯნა მისივე დედის იმ მზრუნველი დამოკიდებულე-

ბისაგან, რასაც ქალი ახმედის მიმართ იჩენს. ხუსეინის დედა, რომელიც წარმოშობით შავშელი აღმოჩნდა, შეილისაგან ახმედის ამბის შეტყობისთანავე ციხეში მის სანახავად მივიდა, უცნობი თანამემამულე დედური სითბოთი გაათბო და სიყვარულით მოიკითხა თურქეთში მცხოვრები თავისი ნათესავები და ნაცნობები. ახმედის შეკითხვაზე, საიდან იცნობდა იგი ამ ადამიანებს, ქალმა ასეთი რამ განაცხადა: „მე ზეკიე მქვია, სვილო. თქვენი ერთი თანასოფელის, იბრაჰიმ გოგიტიძის ქალიშვილი ვარ... ორმოცი წლის წინათ ჩამოვედით ჩვენ აქ. მაშინ საზღვარი ახლანდელივით შეკრული როდი იყო. იმერხვეიდან ხალხი აქ ხშირად ჩამოდოდა სამუშაოდ, ჩვენიანებიც ჩამოდოდნენ ხოლმე, ერთმანეთში მისვლა-მოსვლა გვექონდა, თხოვა-გათხოვებაც იყო... ახლა ყველაფერი შეიცვალა, გულთბილობა გაქრა, ყველაფერი საშიში გახდა. ირგვლივ ისეთი უბედურებაა, კაცი შეილსაც კი საკუთარ გულისნადებს ვერ უმხელს, ცხოვრებამ შრო და ლაზათი დაკარგა, ჩვენს გემოზე ვერც კი გვილოცია.“

მიუხედავად იმისა, რომ, დედის სინანულიანი განცხადებით, მისი შვილი „მთავრობის კაცი“ იყო, იგი ახმედს დაუეჭვებელი თვითდაჯერებით არწმუნებდა იმაში, რომ „რაც უნდა მომხდარიყო, იგი მას მაინც არ უღალატებდა და არ გასცემდა“, რადგანაც „თვითონაც ქართველი იყო, ჩვენი სისხლისა, ჩვენი ჯილაგისა და მოდგმისა.“

ნაწარმოებს გამჭოლ ხაზად გასდევს შწერლის მძაფრად კრიტიკული დამოკიდებულება საბჭოთა რეჟიმისადმი. კერძოდ, რომანში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ საბჭოთა კავშირის მესვეურთა მიერ გარესამყაროსთან საზღვრების ჩასაკეტად გატარებულმა სახელმწიფოებრივმა პოლიტიკამ არა მარტო ამ ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრებაზე მოახდინა ტრაგიკული ზეგავლენა, არამედ თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ყოფასაც დაასვა მძიმე დაღი. მაგალითად, ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი გულისტკივილით საუბრობს იმ მძიმე მდგომარეობის შესახებ, რაშიც თურქეთთან საზღვრის „ყრუდ ჩაკეტვის“ შემდეგ ჩავარდნენ საზღვრის სხვადასხვა მხარეს მოხვედრილი ქართველები.

ნათქვამისათვის უფრო მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად დავიმოწმებ ფრაგმენტს რომანიდან: „მაჭახელი საბჭოთა რუსეთის საზღვართან მდებარე ჩვენი ნაპიე (ადმინისტრაციული ერთეული) გახლავთ. ბოლო სასაზღვრო ხელშეკრულებით ეს რაიონი ორად გაიყო და მოსახლეობის ერთი ნაწილი საზღვარს გადაღმა, ნაწილი კიდევ გადმოღმა

აღმოჩნდა. ძველების გადმოცემით, საზღვარს აქეთ დარჩენილი რაიონის მოსახლეობა საზღვრების ყრუდ ჩაკეცვამდე ბათუმში, ქუთაისსა და სოხუმშიც კი მიდიოდა სამუშაოს საძებნელად და მათ ამას არავენ უშლიდა. დროთა განმავლობაში კი მიმოსვლა აიკრძალა. ახლა საზღვარზე გადასული უკან ვეღარ ბრუნდება.”

ფეიქრობ, ზემოთ დამოწმებული ეპიზოდები სავესებით საკმარისია იმისათვის, „მაჭახლის უღელტეხილი“ ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე რომ მივიჩნიოთ თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულე მწერლის ქართული თვალთახედვის გამომხატველ ერთ-ერთ საგულისხმო მხატვრულ ქმნილებად.

ისმაილ შაიშვილის ეროვნულმა ცნობიერებამ კიდევ უფრო მძლავრი გამოვლინება ჰპოვა მხატვრული ნარკვევების იმ ციკლში, რომელშიც მან 1989 წელს საქართველოში მოგზაურობის შედეგად მიღებული შთაბეჭდილებები აღწერა. ამ მოგზაურობას განსაკუთრებულ მნიშვნელობასა და ემოციურ სიმძაფრეს სძენდა ის ფაქტი, რომ ამით მწერალმა და მისი ოჯახის წევრებმა პირველად ნახეს თავიანთი ისტორიული სამშობლო, რითაც რეალურად აღისრულეს არა მარტო უშუალოდ მათი, არამედ თურქეთში მცხოვრები მილიონობით ჩვენებურის მრავალსაუკუნოვანი ოცნება.

აღთქმულ მიწად და მიწიერ სამოთხედ სახელდებულ მშობლიურ საქართველოში სარფის გზით მოსულ მწერალს პირველ ყოვლისა ის ადამიანები ახსენდება, რომლებიც ისტორიულმა ავბედობამ მშობლიური მიწიდან აყარა, მეზობელ ქვეყანაში გადაკარგა და სამუდამოდ მოწყვეტა წინაპართა მიწასაც და მახლობელ ადამიანებსაც. სარფის ჭიშკრის გახსნა, ავტორის შეფასებით, ფაქტობრივად ამ ადამიანების ნანატრ-ნაოცნებარი დღის გათენებას მიშნავდა, ბედნიერი სიზმრის რეალურად ახდენას. იმისათვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნეს იმ მძაფრი ემოციის არსზე, რომელიც საზღვრის გადმოკვეთამ და ქართულ მიწაზე ფეხის პირველად დადგამამ დაბადა მწერლის გულში, დავიმოწმებ ფრაგმენტს ავტორისეული მონათხრობიდან:

„ჩვენი ჩასვლის ამბავი უკვე იცოდნენ ჩვენმა მასპინძლებმა. სარფში რამდენიმე მანქანა დაგვხვდა... ხვევნამ, სიყვარულმა, სევდანარევმა სიზარულმა და ცრემლმა დაფარა ყველაფერი. ეს ჩემი ათი წლის ნანატრი და ნაოცნებარი წუთი იყო, წუთი, რომელიც ახლა ჩემთვის სიზმარივით ამხდარიყო...

...ეს არის საქართველო, რომლის შესახებაც დაუსრულებლად ჰყვებოდნენ და ჰყვებოდნენ მოხუცი ართინელები, იმერხეველები, მარადიდელები, მაჭახლელები, ბორჩხელები, მურულელები; ჰყვებოდნენ მონატრების ცრემლმორეულნი, ჰყვებოდნენ და ვერც კი ამთავრებდნენ მოსათხრობს. წუთით თვალწინ დამიდგა მათი სახეები, ცხენებზე გადაკიდებული მათი ბარგი-ნივთები, შაქარი, მარილი და ამათ მოსატანად ბათუმისკენ ამგზავრებული იმათი სილუეტები. მოდიოდნენ ისინი ბათუმიდან იმერხევისაკენ და ნავთთან ერთად მოჰქონდათ საშობლოს სიყვარული ჩვენებურებისათვის დასარიგებლად.”

მიუხედავად იმისა, რომ ორ ქვეყანას შორის გადაულახავ ზღუდედ აღმართულმა საზღვარმა ოჯახის წევრებიცა და ღვიძლი ადამიანებიც კი დააშორა ერთმანეთს, მწერლის აზრით, ამ ტრაგიკულმა მოვლენამ გაღმა-გამოღმა დარჩენილი თანამომძეების ცნობიერებიდან ერთი უმთავრესი რამ მაინც ვერ ამოძირკვა – მათ გულებში ღრმად და წარუშლელად ჩარჩენილი ძმობა და სიყვარული ერთიმეორისადმი.

ი. შავიშვილის შემოქმედება ქართველი მკითხველისათვის საინტერესო არა მარტო იმითაა, რომ მწერალი ამ ძმობისა და სიყვარულის ამსახველ ეპიზოდებს გვიამბობს ემოციური შთამბეჭდაობით, არამედ იმ განსხვავებულ მხარეებსაც წარმოაჩენს გარკვეულწილად, რაც ისტორიული ავბედობის გამო სხვაგვარ რელიგიურ და ყოფით გარემოში ხანგრძლივი ცხოვრების შედეგად ჩამოუყალიბდათ საზღვრის მიღმა დარჩენილ ჩვენებურებს.

მართალია, ი. შავიშვილმა და მისმა პერსონაჟებმა კარგად იცნან, რომ მათი წინაპრები ქრისტიანები იყვნენ და თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების გამაჰმადიანება ისტორიული ავბედობის შედეგად მოხდა, მაგრამ საუკუნეთა განმავლობაში ამ სარწმუნოების წესებითა და კანონებით ცხოვრებამ მათ ყოფას მაინც მისცა ქრისტიანი მოძმეების ცხოვრებისაგან რამდენადმე განსხვავებული ელფერი. კერძოდ, მწერლის შემოქმედებაში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, თავად მწერალიცა და მისი პერსონაჟებიც როგორი ერთგულებითა და პასუხისმგებლობით ცდილობენ მაჰმადიანური რელიგიური წესების დაცვას.

მაგალითად, მაჰმადიანთათვის უდიდესი რელიგიური დღესასწაულის – ყურბან ბაირამობის აღნიშვნის პერიოდში საქართველოში სტუმრად ჩამოსული მწერალი იმის გამო წუხნდა შინაგანად, რომ ღვთისთვის სავედრებელი ლოცვის აღსასრულებლად ჯამეში წასვლას ვერ ახერ-

ხებდა. მაგრამ, მისთვის სრულიად მოულოდნელად, დილაადრიან მწერალთან მისი ერთ-ერთი ახლობელი მივიდა და ბათუმის ჯამეში სალოცავად წასვლა შესთავაზა. ამ თითქოსდა უმნიშვნელო დეტალით ი. შავიშვილის ქრისტიანმა მასპინძელმა კიდევ ერთხელ გამოავლინა ის ტოლერანტული დამოკიდებულება, რასაც ტრადიციულად ყოველთვის იჩენდა ხოლმე ქართველი კაცი სხვა რელიგიურ აღმსარებლობათა მიმდევარი ადამიანების მიმართ.

ი. შავიშვილის პუბლიცისტური ნარკვევების ციკლი უაღრესად საინტერესო იმითაცაა, რომ იგი თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ეროვნულ ყოფასთან და ცნობიერებასთან დაკავშირებული საჭირობოროტო საკითხების შესახებაც გვაწვდის გარკვეულ ინფორმაციას. მაგალითად, საქართველოს მწერალთა კავშირის აჭარის განყოფილებაში გამართულ შეხვედრაზე მწერალმა გულისტკივილით გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ საქართველოდან თურქეთში სტუმრად ჩასული ქართველების უმეტესობა „გეზს უფრო მეტად დიდი ქალაქებისა და ქვეყნის დიდი ცენტრებისაკენ იღებდა, პროვინციებს კი იშვიათად სტუმრობდნენ ხოლმე.“ ი. შავიშვილის თქმით, ამ პროვინციებში იგი უპირველეს ყოვლისა ტაოკლარჯეთის კუთხეებს – იმერხევს, ართვინს, შავშეთსა და მის ქართულ სოფლებს გულისხმობდა.

როგორც მწერალმა თავის მემლექეთელ კოლეგებთან გამოსვლისას განაცხადა, „თურქეთში მცხოვრები ქართველებისათვის რა უნდა ყოფილიყო იმაზე ძვირფასი და სანუკვარი, თუ დიდი მემლექეთის გურჯი მწერალი“ იქაურ ქართულ სოფლებში მივიდოდა და „იქ ქართულ სალამს, ქართულ სიტყვას, ქართულ ენას და ცეცხლს მიიტანდა. ეს მარტო ნახვა ან მონახულება კი არ იქნებოდა, არამედ ზოგან უკვე გაპარულ-დანელებულ, ზოგან კიდევ, სამწუხაროდ, ჩამქრალი ქართული სულის გაღვივება და ხელმეორედ აღორძინება... ელოდა აქაური კაცი დიდ მემლექეთთან გზის გახსნას, იქიდან მოსულ საიმედო სიტყვასა თუ ამბავს, ელოდა და მერე როგორ ელოდა! ძველებისგან შემონახულ ენას სულს უბერავდა, ათბობდა, უბეში ინახავდა, დროის ქარტყენილებს უმაღავდა და საამბლეისოდ ამზადებდა, რომ მემლექეთიდან მოსული კაცისთვის დაეხვედრებინა.“

აჭარის ტელევიზიით გამოსვლის დროს ისმაილ ყარა-შავიშვილმა და მისმა მეუღლემ ქართველ ტელემაყურებელს იმის შესახებაც აუწყეს ხაზგასმით, რომ წინაპართაგან შემონახული მშობლიური ენის

გადასარჩენად და შესანარჩუნებლად დიდი მემლექეთის წინაშე პირადად მათაც წარმატებით ჰქონდათ მოხდილი თავიანთი მამულიშვილური ვალი. კერძოდ, მათი ინფორმაციით, ისინი ყველაფერს აკეთებდნენ საიმისოდ, ქართული ენა მათ შეილებსაც რომ შეესწავლათ საფუძვლიანად. იმის გამო, რომ ქალაქებთან შედარებით, ქართული ენა სოფლებში უფროა დაცული, ამ ენის შესწავლის მიზნით თავიანთ შეილებს ისინი ზაფხულობით მათი საცხოვრებელი ადგილიდან — ქალაქ ინეგოლიდან საკამოდ შორს, 1300 კილომეტრის დაშორებით, მდებარე იმერხევეშიც აგზავნიდნენ ხოლმე მათ ახლობლებთან სისტემატურად.

ი. შავიშვილის პუბლიცისტური ნარკვევების რომანტიკულ პატრიოტულ სულისკვეთებას კიდევ უფრო მეტ სიმბაფრესა და შთამბეჭდაობას სძენს ავტორისეული მონათხრობი თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ნოსტალგიურ სიყვარულზე დიდი მემლექეთისადმი. პირველ ყოვლისა სიღრმისეული განზოგადებულობით გამოვლენილი სწორედ ამ სიყვარულის წარმომჩენ ეპიზოდებად უნდა მივიჩნიოთ ნაწარმოების ის ფრაგმენტები, სადაც საზღვრის გაღმა-გამოღმა დარჩენილი ჩვენი თანამემამულეების ეროვნულ ერთობასა და გენეტიკურ განუყოფელობაზეა საუბარი.

იმის გამო, რომ მწერალი საქართველოში იმ დროს ჩამოვიდა, როცა საბჭოთა იმპერია დანგრეული ჯერ კიდევ არ იყო და ამის გაკეთება საკამოდ ძნელ საქმეს წარმოადგენდა, მისი და მისი თანამემამულეებისათვის აუხდენელი ოცნების საგნად ქცეული ეს მოგზაურობა განსაკუთრებული ემოციით იყო დაბუნტული. მიუხედავად იმისა, რომ, თავად მწერლისავე სიტყვებით თუ ვიტყვით, შავშეთ-იმერხევი და ართვინი, სადაც იგი დაიბადა და გაიზარდა, ისტორიული საქართველოს ღვიძლს ნაწილს წარმოადგენდა, მასაც და მის იქაურ თანამემამულეებსაც „თვალი მაინც მუდამ აქეთკენ ჰქონდათ მოპყრობილი, გული აქაურობისკენ მოუწევდა და სისხლის ყივილი აქეთ ეძახდათ“.

იმის ნათელსაყოფად, ისმაილ შავიშვილის ნარკვევების ციკლში ყოველივე ზემოთქმული როგორი ემოციური შთამბეჭდაობითაა მოთხრობილი, ქვემოთ კიდევ ერთ ფრაგმენტსაც დავიმოწმებ: „სოფელში არც კი შევსულვართ. ჩვენიანებს უკვე შეეტყუათ ჩემი სტუმრობის ამბავი და თითქმის მთელი სანათესაო სოფლის განაპირას გამოგვეგება. კალამი ვერ აღწერს იმას, რაც იქ მოხდა. დიდი ხნის უნახავი ნათესაუები, შთამომავლობით გადმოცემული ნათესაობა რამდენიმე წამში ჩვენს

თვალწინ ხელმოკრულ დაიბადა, გაჩნდა, გაცოცხლდა, გაიზარდა, გაძლიერდა, ერთ დიდ მუხის ხედ იქცა, უამრავი მძლავრი ფესვი გამოისხა, უთვალავი ძლიერი ტოტი ამოიყარა და მიწიდან უცაბედად ამოზრდილ სიცოცხლესავით აგუგუნდა. ამ ხის ფესვები მიწაში იწუნენ და მშვიდად ეძინათ, ზოგს ისევ აქ, აჭარაში, ზოგს კიდევ იქ, ართვინში. ტოტები და კვირტები კი ჩვენ, ცოცხლები, მათი ახლანდელი შთამომავლები ვიყავით.”

როგორც ისმაილ შავეიშვილის მონათხრობიდან ნათლად ჩანს, საზღვრის გაღმა მცხოვრები ჩვენებურების სისხლხორცეულ სიყვარულს მათი ისტორიული სამშობლოსადმი სახვალიოდ კიდევ უფრო დიდი პერსპექტივა აქვს შექმნილი და იგი მხოლოდ წარსულის კუთვნილება არასოდეს გახდება. პირველ ყოვლისა სწორედ ამ რწმენის ნათელ და სიმბოლურ გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ მწერლის პატარა გოგონას მიერ ლოცვასავით წარმოთქმული ცნობილი პოეტური სტრიქონები:

*მე პატარა ქართველი ვარ, კავკასიის მთების შვილი,
და განცხრომით სხვაგან ყოფნას, მირჩვენია აქ სიკვდილი.*

ტელეეკრანიდან ნათქვამი ამ პოეტური ფიცის სიმბოლური აზრობრივი ქვეტექსტის მეშვეობით ისმაილ ყარა-შავეიშვილმა კიდევ ერთხელ განგვიმტკიცა იმედი იმისა, რომ ისტორიული ავბედობის გამო საუკუნეთა მანძილზე მშობლიურ ფესვებს მოწყვეტილი ჩვენებურების სისხლხორცეულ სიყვარულს დიდი მემღეჭეთისადმი ამჯერად უკვე მათი შვილები გააგრძელებენ უღალატო ერთგულებით.

2008 წ.

AVTANDİL NIKOLEİŞVİLİ

TÜRKİYEDE'Kİ GÜRCÜLER VE GÜRCÜ KÜLTÜR MEKANI

ÖZET

İSTANBUL'DA BİR GÜRCÜ MEKANI. Yaklaşık bir buçuk asırlık geçmişe sahip İstanbul Gürcü Katolik Kilisesi bünyesinde kurulmuş olan kültür merkezi, kuruluşundan bu yana Gürcü kültürü ve eğitiminin gelişimine büyük katkı sağlamış ve sağlamaktadır. 1861 yılında yapılan bu din hizmetleri kompleksi üç büyük müesseseden oluşmaktadır: Katolik kilisesi, babalar ve analar manastırı. İstanbul'da faaliyet göstermekte olan Gürcü Din görevlilerinin sergilemiş oldukları son derece anlamlı olan dini ve vatani hizmetleri özellikle XIX yüzyılın sonlarında (son kırk yıl) ve XX yüzyılın başlarında (ilk yirmi yıl) geniş kitlelere ulaşılarak Gürcü toplumunun ilgi odağı haline gelmiştir.

Din, kültürü ve eğitimi açısından büyük önem arzeden bu din hizmetleri kompleksinin tarihi ve burada faaliyet gösteren Gürcü yurttaşlarının katkıları hakkında şimdiye kadar malesef yeterli araştırma yapılamamıştır.

Yukarıda bahsedilen eksikliğin giderilmesi için bilimsel çalışmalar, XX yüzyılın 90'lı yıllarından itibaren, yani Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra faal olarak başlamıştır. Bu çalışmalara somut ve açık olarak Şota Lomsadze, Guram Şaradze ve değişik Gürcü bilimadamlarının araştırma yazılarını örnek gösterebiliriz.

İstanbul Gürcü Manastırı'nın tarihinin araştırılmasında ve burada korunan değerli kaynakların ve nüshaların kataloglaştırılmasında Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi Profesörü Şuşana Putkaradze'nin büyük katkıları sözkonusudur. Şuşana Putkaradze, Türkiye'de yaşayan soydaşlarımızın Gürcüce telaffuzlarını, folklor ve milli örf ve adetlerini araştırmakla birlikte yirmi yılı aşkın zamandan beri, İstanbul Gürcü Manastırındaki muhafaza edilen kaynakları incelemektedir. Yapılan bu çalışma oldukça zor ve emek işidir.

İstanbul Gürcü Manastırı'nın kültür-egitim rolünün ve burada bulunan zengin kaynakların (kitap, elyazmaları, periyodik yayınlar, değişik arşiv dökümanları) tesbiti ve araştırılması amacıyla oluşturulmuş bilim heyeti; Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi Profesörü Şuşana Putkaradze, Kutaisi Devlet Üniversitesi profesörü Taniel Putkaradze ve bu satırların yazarı, 2007 Haziran ayında İstanbul'a bir araştırma gezisi düzenledi.

Heyetimizin ağırlanması ve çalışmalarda bulunabilmesi için gerekli şartların oluşturulmasında, manastırın şu anki kollayıcısı olan ünlü iş adamı Simon Zazadze bizlere büyük yardımlarda bulunmuşlardır. İstanbul Gürcü Katolik Kilisesi'nin hizmetkar papazının vefatından sonra, (1964) adı geçen manastırın burada mevcut olan zengin tarihi değerlerin muhafazası, bakım ve gözcülüğü konusunda büyük emeği geçenler arasında başta Zazadzeler ailesi gelmektedir. Öncelikle de Simon Efendinin babası ve babasının vefatından (1989) sonra oğlu Simon bunlar arsındadır. Bugün itibariyle bu kutsal işte Simon Bey'in yanında oğlu Pavle de aktif rol üstlenmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bahsini ettiğimiz, milli öneme sahip Gürcü kültür merkezi, tarihi zenginliğiyle XIX-XX yüzyıllarda yurt dışında bulunan en büyük din kültür ve eğitim yuvalarından birini teşkil etmekteydi. Belli açıdan diyebiliriz ki, Avrupa'da yaşayan Gürcü göçmenler için Levil (Fransa)'in kendi dönemlerindeki manevi rolü ne ise, yukarıda anılan kültür merkezinin de burada yaşayan soydaşlarımız için taşıdığı manevi önemi odur.

İstanbul Gürcü Manastırı'na yönelik yapılan bu değerlendirmede abartı ve aşırılığa yer verilmediğini, burada ortaya çıkan kaynaklar tartışmasız doğrulamaktadır ve ilgilenen şahıslar da malumdur. Bu noktada, sözün gerçekliğini daha da inandırıcı kılmak için, burada bir asır boyu faaliyet göstermekte olan soydaşlarımızın çok yönlü çalışmalarına yüzeysel olarak da olsa değinmek yeterli olacaktır.

Konuya yukarıda söylenenler açısından baktığımızda rahatlıkla söyleyebiliriz ki, İstanbul Gürcü Manastırı, Orta Çağlarda yurt dışında çok sayıda Gürcü kiliselerinde görev yapan manevi ve samimi şahsiyetlerin; milli, manevi, eğitim-bilim hizmetlerinin gelenek ve göreneklerinin devamı niteliğindedir.

Bu büyük hizmetin o dönemdeki kahramanları arasından Petre Harişçiraşvili'yi baş kahraman olarak anabiliriz. Hiç tartışmasız diyebiliriz ki, yukarıda ismini andığımız kahraman zat, sergilemiş olduğu faydalı ve oldukça başarılı çalışmalarıyla ülkemiz tarihine önemli katkılarda bulunmuştur.

Roma Katolik Kilisesi önderinin ferdi gayretleri ve destekleriyle burada kurulan Gürcü Manastırı, sadece Gürcü Katolik din hizmetlerinin

popüler merkezi haline gelmekle kalmayıp, yurt dışında Gürcü kültürünün ve yazım işlerinin önemli merkezi olarak da belirmiştir.

İstanbul Gürcü Mekanı olarak adlandırılan bu manastırın oynadığı milli rolde Petre Harişçiraşvili'nin yanısıra diğer gözde Gürcü şahsiyetlerin (Mikel Tarhnişvili, Miheil Tamaraşvili, Şalva Vardidze, Merab Merabişvili, İvane Gvaramadze (meshi) vs.) manevi, milli ve vatani katkıları da göz ardı edilmemelidir. Kayda değer başka bir hadise de, manastırda istihdam edilen papaz-rahiplerin çoğunun Gürcülerden teşkil edilmiş olması münasebetiyle, burada yapılan ibadet ve dualar kural gereği Gürcü dilinde gerçekleştirilmekteydi.

Dolayısıyla, İstanbul Gürcü Kilisesi, orada yaşayan Gürcüler için sadece bir ibadethane olarak kalmayıp, ana yurtlarından ayrı kalmış soydaşlarımızın ayrılık acısına derman olan tarihi bir mekan haline de dönüşmüştür.

İstanbul Konstantinepol Manastırı'nın inşa edildiği zaman bu mahalle, (Periköy) kenar mahalle konumunda olsa da; bugün burası İstanbul'un merkez semtlerinden biri haline gelmiştir.

2000 yılında İstanbul'da açılan Türk-Gürcü Kültür ve Eğitim Vakfı, diğer önemli faaliyetlerinin yanısıra mevzu-bahis manastırın bakım ve kollamacılığına dair vazife üstlenmeye başlamıştır. Vakfın daveti ve finansmanlığında, İstanbul Gürcü Manastırı'nda muhafaza edilen kaynakların incelenmesi amacıyla Profesör Şuşana Putkaradze başkanlığında bir bilim heyeti 15 aylığına İstanbul'da vazifelendirilmiştir.

Vakfın öncü üyelerinin manastırla bu denli ilgilenmelerinde kendilerinin Gürcü asıllı Türk vatandaşı olmaları etkili olmuştur.

Yönetim Kurulu Başkanı Nihat Gökyiğit ve Genel Müdür Mevlüt Artvinli, Gogitidzeler soyundan olmakla birlikte; vakfın yönetici üyeleri de Gürcü asıllı kişilerdir: Simon Zazadze, Refahettin Şahin (Lortkipanidze), İsmet Dindar (Mikeladze) vs.

Ş. Putkaradze'nin yazılarından edindiğimiz bilgiye göre, manastırda araştırmalarda bulunan bilim heyetinin üstün gayretlerine rağmen, kitap bölümünde muhafaza edilen kaynakların sadece bir kısmını inceleyebilmişler. Bu konuyu biraz daha irdellemek için Ş. Putkaradze'nin kitabının bir kısmını alınılamayı faydalı buluyorum: '5 odada bulunan kaynakları inceledik. 51 bin adet (kitap, broşür, dergi, gazete ve arşiv bilgileri) dökümanın sayımını yaptık. Burada saklanan kitapların tarihi 1523 yılından başlamaktadır. Burada 1629 yılı, Gürcüce basımlı kitap bulunmaktadır. Ayrıca, elyazmaları, yazışmalarda kullanılan kartlar, fotoğraflar ve göçmen bilgileri... Kitaplar ve gazeteler 17 dile çevrilmiştir. Burası büyük bir kütüphaneye de sahiptir”.

Buna rağmen, kaydedilen parçalarda belirtilen hususlar şimdilik hiç bilinmemekte ve ilgilenenler için ulaşılabildiği mümkün değildir. Bu böyle dahi olsa, okuyucunun, bunların, ülkemizin tarihinin aydınlatılması için ne kadar paha biçilmez ve önemli olduğu konusunda hiç tereddüt etmeden bana katılacaklarına inanyorum.

XIX y.y. 90'lı yılları sonlarına doğru, manastırda çalışan papazlar için, yaşam şartlarını iyileştirmek ve İstanbul'a giden Gürcü misafirlerin ağırlanması amacıyla kilisenin yanına 4 katlı ana bir bina yapılmıştır. Bu binanın birinci katı matbaaya tahsis edilmiş, ikinci ve üçüncü katları

kilise görevlilerine lojman olarak; dördüncü katındaki konforlu on ada ise otel olarak dizayn edilmişti.

Zviad Gamsahurdia'nın cumhurbaşkanlığı döneminde ve bizzat onun da kabulüyle, kilisenin şu anki yetkilisiyle; buranın gözcüsü Simon Zazadze Beyefendiler, Bugünkü şekliyle tamamen harabeye dönmüş olan bu binada Gürcistan Konsolosluğu açmayı hedeflemişler fakat o zamanlar Gürcistan'da cereyan eden gergin ortamdan dolayı bu düşünce gerçekleştirilememiştir.

Adı geçen binanın üçüncü katında arşiv ve kütüphane bulunmaktaydı.

İstanbul Gürcü Manastırı, uzun zaman Gürcü göçmenlerin sığındıkları yer olarak da kullanılmıştır.

İstanbul Gürcü Kilisesindeki papaz-rahiplerin vaazlarından, buradaki Gürcü Katoliklerin yanısıra başka mezheplere mensup soydaşlarımız da istifade etmekte dirler.

Bu açıdan baktığımızda özellikle 1921 Şubat-Mart aylarında vuku bulan trajedik olayları mütakip, manastır görevlilerinin burada takındıkları önemli rol gözden kaçmamaktadır. Mesela, Demokrat Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin aranan liderlerinin büyük bir kısmı, Hükümet başkanı Noe Jordania başkanlığında bu manastırda kendilerine sığınacak bir yer bulabilmiş ve ancak bundan sonra Avrupa'nın değişik ülkelerine göç etmişlerdir.

Kilisenin yan tarafına P. Harişçiraşvili bir Gürcü okulu açarak, Gürcü Katolik çocukların eğitimini sağlamışlardır. Öğrenci kontenjanının büyük kısmını Meshet-Cavaheti'den gönderiliren çocuklar tamamlıyordu. Eğitim dili Gürcüce olsa dahi, başka dillerin öğretilmesi

ihmal edilmiyordu burada. Mesela üst sınıflarda okutulan ders müfredatına göre Latince, Yunanca, İtalyanca, Fransızca, Türkçe ve Ermenice gibi aybancı diller de okutulmaktaydı. Okulda ayrıca doktorluk hizmetleri, ilaç yapımı ve uygulamalı ve sair branşlar da itinayla verilmekteydi.

Aşağıda ismi geçen şahısların bu okuldan eğitim almış olmaları aslında buranın ne denli kaliteli bir eğitim müessesesi olduğunu ispat etmektedir: Miheil Tamaraşvili, Miheil Tarhnişvili, Grigol Peradze vs.

İstanbul Katolik Kilisesi'nin Gürcü Kültürü yuvasına dönüşmesinde, burada faal olan matbaa ve yayınevinin etkisi büyüktür.

1870 yıllarından yirminci yüzyılın 30'lu yıllarının yarısına kadar Gürcü matbaasında onlarca kitap basılmıştır. Bu kitapların çoğu dini içerikli olsa da bunların içinde ders, edebiyat, tarih ve politika içerikli kitaplar da mevcuttu. Yirminci yüzyılın onuncu ve yirminci yıllarında basılan kitaplar ayrıca dikkat çekicidir. Okuyucu bu yayınların isimlerinden de anlayacaktır ki, İstanbul Gürcü Matbaası sadece o dönemlerde Gürcistan'da meydana gelen olaylara değinmekle yetinmemiş, paralelinde basdıkları kitaplarla bütün bu olaylar üzerinde değerlendirmelerde de bulunmuştur.

İstanbul Seyahatimizde Simon Beyefendi'ye bilim heyetimizin gelecek planları hakkında bilgi verdik. Öngörülen beş yıllık planımızın uygulama sürecinde İstanbul Gürcü Kilisesi'nde muhafaza edilen kaynakları inceleme çalışmalarına Kutaysi ve Batum üniversitelerinin yanısıra Gürcistan'da faaliyet gösteren diğer yüksek okullar ve bilim-araştırma kurumlarında çalışan bilim adamları da katılacaktır. Çalışmalarımızın verimini arttırmak için bilimsel faaliyetlerimizi bundan

böyle üç yönde devam ettirmeyi amaçlıyoruz. Profesör Ş. Putkaradze ve Prof. T. Putkaradze uzmanlığındaki grup, manastırın tarihini ve burada faaliyet göstermiş olan şahsiyetlerin çalışmalarını ve arşivde korunan tarihi ve dil bilimi kaynaklarını inceleyecekler. Benim başkanlığında oluşan ikinci grubun asıl çalışma sahası ise; manastırın kitap deposunda muhafaza edilen Gürcüce göçmen yayınlarını ve manastır maatbasında basılan edebi kaynakları incelenecektir. El yazmaları bilim-araştırma merkezi direktörü B. Kudava başkanlığındaki üçüncü grup ise manastırın arşivinde saklanan el yazmalarını inceleyecek.

Çalışma planı ile öngörülen beş yıl boyunca her yıl oturumlar düzenlenecek ve bu oturumlarda manastırla ilgili tarih boyunca cereyan eden önemli olaylar ele alınacak. Mesela bu yıl düzenlenecek olan oturumda İstanbul manastırındaki Gürcü matbaasında bulunan ilk kitabın 130'uncu yıl dönümü dolayısı ile program düzenlenecektir. 2008 yılında Gürcü kütüphanesinin kuruluşunun 100. yıl dönümü, 2009 yılında Petre Harişçiraşvili'nin doğum yıldönümü, 2011 yılında ise Gürcü kilisesinin 150. kuruluş yıldönümü ile ilgili kutlamalar yapılacaktır.

Tarafımızca oluşturulan ve yukarıda değinilen bilim çalışmalarına yönelik proje de açıkça göstermektedir ki, İstanbul Gürcü Kilisesi'nde korunan eşi bulunmaz eserlerin araştırılması ve incelenmesi sonucu Gürcü kültürünün zengin tarihine, gelecekte daha çok yenilikler ve bilinmeyen önemli sayfalar ilave edilecektir.

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN ÇVENEBURİLER'İN (BİZİMKİLER) MİLLİ BİLİNCİ. Adı geçen yazının amacı okuyanlara çeşitli sebeplerden dolayı köklerinden koparılmış ve günümüzde Türkiye'de yaşayan Gürcüler'in milli bilinçleri üzerinde belli bir düşünce vermektir.

Bildiğimiz gibi Türkiye'de yaşayan Gürcü kökenli vatandaşlar bu ülkeye sadık olup Türkiye-Gürcistan arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'yi çok sevdiklerine rağmen Türkiye'de yaşayan Gürcüler köklerinden de tamamen koparılmamışlardır ve Gürcü bilincini savunup saklamaktadırlar. O'nların büyük bir kısmı bugüne dek atalarının dili ile geneleklerini unutmamışlardır.

Soviyetler Birliği döneminde Türkiye'de yaşayan Gürcüler'in Gürcistan bağımsızlığına kavuşturduktan sonra yasak olan ilişkilerine son verildi.

İki ülke arasında sınır kapısının açılması sınır dışında kalan Gürcüler'i birbirlerine kavuşturabildi. Türkiye'de yaşayan Gürcüler'in büyük bir kısmının milli bilincinde bu olay büyük bir katkıda bulunmaktadır.

Milli bilincinin bu şekilde uyanması için Gürcü kökenli vatandaşların Türkiye'den vazgeçip yaşamaya tarihi memleketlerine gideceklerini söylemek istemiyoruz. Tabii ki Türkiye'de yaşayan Gürcüler eskisi gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin hizmetinde olacaklardır.

Yazımızda belirttiğimiz konular Türkiye'de yaşayan Çvенеburiler'in görüşlerine dayanarak değerlendirilmiştir. Yazımızda Gürcü bilimadamları tarafından Türkiye'de yaşayan Gürcüler'den farklı zamanlarda ilgi çeken yazılmış yazılarıyla yorumları kullanılmıştır.

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN VE FAALİYET GÖSTEREN GÜRCÜLER: AHMET ÖZKAN (MELAŞVİLİ) VE İSMAİL KARA (ŞAVIŞVİLİ). Ahmet Özkan (Melaşvili) (1922-1980) Türkiye'de yaşayan ve en aktif faaliyetlerde bulunan Gürcü aydınlar arasında yer almaktadır. Maalesef, Gürcü halkı bu şahsın hayatı ve faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildir.

Türkiye'de yaşayan Gürcülere, Gürcistan tarihini, kültürünü, edebiyatını ve sanatını yaymada yorulma tükenme bilmeden büyük emek sarfetmesi, Ahmet Melaşvili'yi o kadar önemli hale getirmiştir ki, Lia Çlaidze onu, Türkiye'de yaşayan Gürcülerin İlia Cavcavadze'si olarak adlandırmıştır.

Ahmet Melaşvili'nin hizmetlerini eserimizde daha net anlatabilmek için hayatını adanmış olduğu bu anlamlı çalışmalarını ayrıntılı olarak belirtmekte fayda olacağını düşünüyoruz:

1962 yılında Bursa'ya bağlı Hayriye Köyü'nde Gürcü Şarkıları ve Halk Oyunları Ekibi'ni kurması, 1968 yılında Gürcistan anısına yazdığı Gürcistan – Kültür, Edebiyat, Sanat, Tarih, Folklor adlı Türkçe kitabı yayımlaması, İnegöl'de Kafkas Halkları Kültür ve Folklor Derneği'ni açması vs. onun, Türkiye'de Gürcü kültürünün tanınması anlamında sağladığı katkılardan sadece birkaçıdır.

Hayatının son yirmi yılını Gürcü Edebiyatı'nın en gözde eserlerini Türkçe'ye çevirmek ve yayımlamakla geçirmiştir. Şota Rustaveli'nin ünlü şaheseri "Kaplan postlu Şövalye" (şiir) Türkçe'ye çevirmek için özel bir gayret sarfetmiştir fakat hayata erken veda etmesi, bu büyük eserin Türkçe çevirisinin gerçekleşmesine mani olmuş ve yazarın en büyük hayalinden mahrum kalmasına sebep olmuştur.

A. Melaşvili Türkiye’de ilk Gürcüce dergi Çvенеბური’yi çıkaran aydın olarak da tarihe geçmiştir. Onun himayesinde yayın hayatına başlayan bu Türkçe derginin ilk sayısı Şenver Akın (Tevzadze) tarafından 1977 yılında İsveç’te bastırılmıştır. Ayrıca A. Melaşvili, Türkiye’de yaşayan Gürcüler’e ait sözlü eserleri derleme konusunda önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Maalesef, A. Melaşvili 58 yıllık kısa bir ömrün sonunda 1980 yılında hayata veda etmiştir; veda etmiştir ama, ömrü vefa etseydi halkı adına yapması gereken çalışmalar için enerjisini daha da harcayacak ve bitirilmesi gereken pek çok önemli toplumsal faaliyette bulunacaktı. Buna rağmen o, yaptıklarıyla Gürcü ve Türk halkları arasında dostluk ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine sağladığı katkılardan dolayı gönüllere girerek tarihe mâl olmuştur.

İsmail Kara (Şavişvili) yirminci y.y. Türk Edebiyatı’nın önemli temsilcilerindendir. Onun Türkçe eserlerinin ana konusu, Türkiye’de yaşayan Gürcülerin yaşantılarıdır.

Türkiye’de yaşayan hemşerilerinin sözlü eserlerini derlemek, yazarın çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Kendi açıklamalarına göre onu böyle bir çalışmaya iten tutku Gürcistan sevgisinden başka bir şey değildir.

İsmail Kara, Gürcü dünyasına has duygu ve düşüncelerini, kendi romanı “Maçabel Geçidi” nde ve 1989 yılında Gürcistan’a yaptığı yolculuğunu kaleme aldığı yazı dizisinde en güzel şekilde yansıtmıştır. Bu eserlerin tercümesi, 1992 yılında “Acara” yayınevi tarafından yirmi bin tirajlı kitapla okurlara ulaştırılmış ve böylece Gürcü halkı, İsmail Kara’nın yazarlık hayatı hakkında ilk defa bilgi sahibi olmuştur.

AVTANDİL NİKOLEİŞVİLİ'NİN HAYATI

E-mail: avtandil.nikoleishvili@gmail.com

Avtandil NİKOLEİŞVİLİ 1948 yılında Vani ilçesi Gora köyünde dünyaya geldi.

1996'da Gora Orta Okulundan altın madalyayla mezun oldu. 1971 yılında Kutaisi Pedagoji Enstitüsü (şimdiki Akaki Tsereteli Kutaisi Devlet Üniversitesi) Tarih ve Filoloji bölümünü başarıyla bitirdi. 1974 yılında master 1983 yılında ise doktora tezini verdi. 1980'den günümüze dek Gürcistan Yazarlar Birliği Üyeliği yapmaktadır. 1970 yılından beri Kutaisi Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi'nde görevini sürdürmektedir. Bu zaman zarfında yine aynı üniversitede laborant, öğretmen, dekan ve üniversite rektörü olarak görev yaptı.

Avtandil NİKOLEİŞVİLİ şu an Gürcü Edebiyat Bölümü başkanlığı yapmaktadır. Kutaisi Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi „Kartveller Mirası“ Bilim Dergisinin sorumlu editörü, Kutaisi Bilim Merkezi Genel Bilim-İşçisi ve Sosyal Bilim Bölümü Başkanlığı yapmaktadır.

Avtandil NİKOLEİŞVİLİ Gürcistan-İsrael Dostluk Vakfı İmereti Şubesi başkanı ve bu şubeye ait olan NOSTASLGIA dergisinin editörüdür. Aynı zamanda değişik dergi ve bilimsel yayınların Editörler Birliği üyesidir.

Avtandil NİKOLEİŞVİLİ çeşitli bilim ve edebiyat ödüllerine sahiptir.

1995'den beri Gelati Bilim Akademisi Akademisyeni, 1999'den beri ise Newyork Uluslararası Bilim Akademisyeni olarak görev almaktadır. Şeref madalyasına sahiptir. Kutaisi ve Kolumbia kentlerinin (ABD) şeref vatandaşı seçilmiştir. 40'a yakın kitabı vardır. Çeşitli dergilerde ve bilimsel yayınlarda 200 den fazla makalesi vardır.

Avtandil NİKOLEİŞVİLİ evli ve iki çocuk babasıdır.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

E-mail: avtandil.nikoleishvili@gmail.com

(მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები)

დაიბადა 1948 წელს ვანის რაიონის სოფელ გორაში. 1966 წელს იქვე ოქროს მედალზე დაასრულა სკოლა. 1971 წელს წარჩინებით დაამთავრა ქუთაისის პედინსტიტუტი (ახლანდელი უნივერსიტეტი) ისტორია-ფილოლოგიის სპეციალობით. 1974 წელს დაიცვა საკანდიდატო, ხოლო 1983 წელს სადოქტორო დისერტაციები. 1980 წლი-

დან არის საქართველოს მწერალთა კავშირის წევრი. 1970 წლიდან მუშაობს ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. სხვადასხვა დროს იყო ლაბორანტი, მასწავლებელი, დოცენტი, პროფესორი, ფაკულტეტის დეკანი, პრორექტორი, უნივერსიტეტის რექტორი (1996-2005), ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომების“ მთავარი რედაქტორი.

ამჟამად ხელმძღვანელობს ქართული ლიტერატურის დეპარტამენტსა და ქუთაისის სამეცნიერო ცენტრის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა განყოფილებას. არის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალ „ქართველური მეცნიერების“ პასუხისმგებელი რედაქტორი.

არის საქართველო-ისრაელის მეგობრობის საზოგადოების იმერეთის განყოფილების პრეზიდენტი და ამ განყოფილების ჟურნალის – „ნოსტალგიის“ რედაქტორ-გამომცემელი, სხვადასხვა ჟურნალებისა და სამეცნიერო კრებულების სარედაქციო კოლეგიათა წევრი.

მინიჭებული აქვს სხვადასხვა სახის სამეცნიერო და ლიტერატურული პრემიები.

1995 წლიდან არის გელათის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, 1999 წლიდან – ნიუ-იორკის საერთაშორისო სამეცნიერო აკადემიისა. დაჯილდოვებულია „ღირსების ორდენით“. არჩეულია ქუთაისისა და კოლუმბიის (აშშ) საპატრიო მოქალაქეებად. გამოცემული აქვს 40-ზე მეტი წიგნი. ავტორია ჟურნალებსა და სამეცნიერო კრებულებში გამოქვეყნებული 200-ზე მეტი ნაშრომისა.

ჰყავს მეუღლე, ორი შვილი და ორი შვილიშვილი.

შინაარსი

სტამბოლის ქართული სავანე.....	5
თურქეთში მცხოვრები ჩვენებურების ეროვნული ცნობიერება.....	129
ახმედ მელაშვილი - „ქართულები ისეთივე დამწუხარი კაცი“	173
ისმაილ ყარა (შავიშვილი).....	192
რეზიუმე თურქულ ენაზე	209
მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები წიგნის ავტორის შესახებ ქართულ და თურქულ ენებზე	220

წიგნზე მუშაობდნენ:

გამომცემლობის დირექტორი შალვა კირთაძე;
ასოცირებული პროფესორი ლელა ჩოგაძე;
ასისტენტი-პროფესორი ოთარ ნიკოლეიძე;
ოპერატორი შორენა ხუნდაძე.

გადაეცა დასაბეჭდად 10. 02. 2009
ხელმოწერილის დასაბეჭდად 12. 03. 2009

ნაბეჭდი ფორმა 13,75

წიგნის გარეკანზე:

სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესია